శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్ ,1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ఫ్లాట్ నెం. 103ఎ, మర్కజీమర్యాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్‌మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 250/-

శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్, 1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ప్లాట్ నెం. 103ఎ, మర్కజీమర్యాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్‌మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 250/-

విషయసూచిక

శ్రీ రామచంద్ర

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ భాగము

9. జయదేవకవి

ఈ కవినిగూర్చిన చారిత్రాంశములేమియుఁ దెలియవు. లక్షణ వేత్తలు కొందఱు జయదేవఛందమను ఛందోగ్రంథమునుండి తమ లక్షణగ్రంథములలోఁ గొన్ని యాంధ్రపద్యముల నుదాహరించి యుండుటచే నీతని పేరు తెలియవచ్చినది. కవిజనాశ్రయమునం దీతనిపే రుదాహరింపఁబడి యుండుటచే నీతఁడు పదుమూఁడవ శతాబ్దికి పూర్వుఁడని యూహింప నగుచున్నది. ఈక్రిందిపద్యము జయదేవఛందములోనిదని యానందరంగరాట్ఛందమునందు కస్తూరిరంగకవి యుదాహరించి యున్నాఁడు.

గీ. రహిఁగ లళలకు లడలకు బ్రాసయతు లొ
నరుప నవి యభేదప్రాసవిరతు లగును
గళల విలసిల్లు నీనిండు నెల యనంగ
జాడ నేసె రాముఁడు పత్త్రతాళములను.

అప్పకవి యీ జయదేవఛందమును పేర్కొనలేదు.

కవిజనాశ్రయమున

క. జయదేవాదిచ్ఛందో
నయముల సంక్షేపరూపునఁ జెలువుగ మ
ల్లియ రేచన సుకవిజనా
శ్రయుఁ డీఛందంబుఁ జెప్పె జనులకుఁ దెలియన్.

అని చెప్పియుండుటచే నీతఁడు కవిజనాశ్రయకర్తకుఁ బూర్వుఁడను టకు సంశయము లేదు. ఈ జయదేవుఁ డెవ్వరో, యెచ్చటివాఁడో తెలియ లేదు. సంస్కృతభాషలోఁ గృతులను రచించిన జయదేవులు ముప్వురున్నారు.

౧. ప్రసన్న రాఘవ మను నాటకమును చంద్రాలోకమను నలంకార శాస్త్రమును సంస్కృతభాషలో రచించిన యాతఁడొక జయదేవుఁడు. ఇతఁడు వంగదేశీయుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండన్యగోత్రుఁడు. సుమిత్రామహాదేవుల తనయుఁడు. ఇతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దివాఁడని శివరామ్‌మహాదేవపరంగిపాయి బి. ఏ. గారును, అక్కిరాజు ఉమా కాన్తము గారునువ్రాసియున్నారు. క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమువాఁడని మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగా రభిప్రాయపడియుండిరి.

౨. సంస్కృతమున గీతగోవిందమును రచించిన డింకొక జయదేవుడు ఇతఁడుత్కలదేశీయుఁడు; భోజదేవునకును రాధాదేవికిని జనియించిన వాఁడు. క్రీ. శ. ౧౦౮౦-౧౧౮౦ సంవత్సరముల నాఁటి వాఁడు.

3. రాధామాధవమను సంస్కృతకావ్యమును రచించిన జయదేవుఁ డు మఱియొకఁడు. ఇతనిని, చింతలపూడి యెల్లయకవి తన యాంధ్ర రాధామాధవమున నిట్లు నుతించియున్నాఁడు.

క. నుతియింతు వాగ్విశేష
స్థితి రాధామాధవంబు చెప్పినవిద్యా
చతురాననుఁ నీలాచల
పతిహితు జయదేవు సుకవి పంచప్రదరుఁన్.

రాధామాధవకర్తయు గీతగోవిందకర్తయు నొక్కఁడే యని కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారును, వీరిరువురును భిన్నులని, నడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగారును, అక్కిరాజు ఉమాకాన్తముగారును వ్రాసి యున్నారు.

ఛందోగ్రంథమును వ్రాసిన జయదేవుఁ డీముగ్గురిలో నొక్కఁడో, వేఱొక్కఁడో చెప్పఁజాలము. ఉత్కలవంగదేశీయు లాంధ్రమున ఛందస్సును వ్రాసిరని తగినయాధారము లుండినఁగాని విశ్వసింపఁజాలము. రాధామాధవకర్తయైన జయదేవుఁ డెప్పటివాఁడో ఎచ్చటివాఁడో తెలియలేదు. ఈతఁడే ఛందోగ్రంథమును రచించినవాఁడని తోఁచుచున్నది. శృంగారమాధవీయమను సంస్కృత కావ్యమును రచించిన జయదేవుఁ డింకొకఁడుండెనని కొంద ఱనుచున్నారు. శృంగారమాధవీయమే, రాధామాధవమని కొందఱి యభిప్రాయము.

గంగేశపండితుని తత్త్వచింతామణి యను తర్కశాస్త్రమున కాలోకమును రచించిన జయదేవుఁడు పైనఁ జేర్కొనబడిన వారిలో నొకఁడో, భిన్నుఁడో తెలియదు.

ఎట్లయినను, నాంధ్రమునఁ ఛందస్సును రచియించిన జయదేవుని గూర్చి యింకను దెలిసికొనవలసియున్నది.

10. వాదీంద్రచూడామణి

ఇతఁడు జైనసమయాచార్యుఁడు. కవిజనాశ్రయకర్త యని యనుకొనుచున్న రేచనకు గురువు ఇతనినామము వాగీంద్రచూడామణియని కొందఱనుచున్నారు. ఇతఁడాంధ్రమున నొక లక్షణగ్రంథమును రచించెనని చెప్పుదురు. ఆగ్రంథనామమును కవినామము నొక్కటియే అప్పకవి యాపేరును దనగ్రంథాదిని ఆంధ్రలక్షణ గ్రంథములలోఁ జేర్చియున్నాఁడు. కాని యందలిపద్యముల నుదాహరించి యుండలేదు. కస్తూరిరంగకవి తన యానందరంగరాట్ఛందమున మల్లన పాదాంగచూడామణి" యని యొక లక్షణగ్రంథమును బేర్కొని యందలిపద్యములను లక్ష్యములుగాఁ జూపియున్నాఁడు. అదియు నీవాదీంద్రచూడామణియు నొక్కటి గాదనుకొనియెదను. ఈతనిని గూర్చి యింక నేమియుఁదెలియదు. ఇతనిని, రేచనకాలమువ్వారిలో జేర్చుట సమంజసమని యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

కవికర్పటిక యను నొక చిత్రకావ్యమును సంస్కృతభాషలో రచియించిన వాదీంద్రచూడామణి యొకఁడు కలఁడు అతఁడే యీతఁడేమో! అతనినిగూర్చి సంస్కృత వాఙ్మయమునందిట్లు చరిత్రము వ్రాసి యున్నారు.

"కవికర్పటిక— అను నొక చిత్రకావ్యము కలదు. దీనికర్త వాదీంద్రకవి. దీని దేశకాలములు తెలియవు కాని, ఇది యర్వాచీనమే: దీనిప్రయోజనము కవియిట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

శ్లో. యత్నాదిమాం కంఠగతాం విధాయ
శ్రుతోపదేశా ద్విదితోపదేశః ।
అజ్ఞాతశబ్దార్థకవిత్వయోఽపి
శ్లోకం కరోత్యేవ సభాసు శీఘ్రమ్.

ఈ గ్రంథములోఁ జూపిన పదవాక్యములను వల్లించియున్నచో ఆయా ఛందస్సులలో శ్లోకము చెప్పవచ్చును. ఆపదవాక్యములక్రమము జ్ఞప్తియందుంచుకొన్నఁ జాలును. ఇందుకుఁ జంద్రోదయ వర్ణనకు వల్లించవలసినవి- ఐదక్షరముల పదములు. కర్పూరపూర- డిండీరపిండ- రజనీకర ఇత్యాదులు. వీని తరువాతఁ జేర్పదగినట్లు వల్లించవలసిన మూఁడక్షరములపదములు - నీకాశమ్:- సంకాశమ్ - ఇత్యాదులు. ఇపుడు, కర్పూరపూరనీకాశమ్ అని యనుష్టుప్ఛందస్సులో నొకపాదము వచ్చినది. ఇట్లే నాలుగుపాదములకుఁ దగిన పదములపట్టిక లిందుఁ గలవు. ఈ విధముగా శార్దూలవిక్రీడితాది వృత్తములకునుగలవు. "విఖ్యాతో గుణశాలినాం విద్వానయం రాజతే" ఇత్యాదులు.

వాగీంద్రచూడామణికవి, ఛందోగ్రంథమునే కాకుండ ఆదిపురాణమునుగూడ నాంధ్రమున రచియించెనని, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. అప్పకవి వికల్పయతి కుదాహరణముగా నాదిపురాణములోనిదని "ఒకనాఁడిందుధరుండు" అనుపద్యము నిచ్చియున్నాఁడు. ఆపద్యము నాచనసోముని యుత్తరహరివంశములోనిది. ఈపద్య మాదిపురాణములోనిది కాకపోయినను అప్పకవి యాదిపురాణము నెఱింగియున్నాఁడనుట నిశ్చయము. కాని యతఁడెఱిగిన యాదిపురాణము వాగీంద్రచూడామణి దగునో కాదో చెప్పుట కవకాశము లేదు. తెనాలి రామకృష్ణకవి ఆదిపురాణమును రచించెనని యొకప్రతీతికలదు. ఏయాదిపురాణమును నిప్పుడు కన్పించుట లేదు. వాగీంద్రచూడామణి యను ఛందోగ్రంథమును నిపుడు కన్పడకపోవుటచే నీకవినిగూర్చి వ్రాయుటకిఁక నేమియు లేదు. ఈకవిఁగూర్చి తెలిసికొనుటకింకను ప్రయత్నము జరుగవలసి యున్నది. ఇతని కాలము వేఱువిధమున స్థిరపడువఱకును పండ్రెండవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమని యనుకొందము.

కస్తూరిరంగకవి యుదాహరించిన పాదాంగచూడామణియు నీవాదీంద్రచూడామణియు నొకటి కాదనితోఁచినను భావిపరిశోధకుల కొఱకు రంగకవి యుదాహరించిన యొనిమిదిపద్యములం నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

చ. వరగ ధరాధిదైవతము పచ్చనికాంతియు శూద్రజాతియా
వరయ బుధుండు తద్గ్రహము హాటకవర్ణమతండు తత్ఫలం
బురుశుభ మెన్నఁగా హరిణయోనియు వృశ్చికరాశి నిర్జరే
శ్వరవరతారదైత్యగణసంగత(మున్) మామగణంబు శంకరా!

చ. జల మధిదైవమున్ రజితసన్నిభకాంతి కులంబు విప్రుఁడున్
ఫలము ధనంబు తద్గ్రహము భార్గవుఁడాతనివర్ణ మెన్నఁగాఁ
దెలుపు జలంబు తారకము తెల్లమిగా ధనురాశి యోనియున్
(తారయును దెల్లమిగా ధనురాశి రాశియున్)
బలిముఖ మాగణంబు నృగణంబున్ యగణాన కీశ్వరా
(బలిముఖయోనియున్ నరగణంబగు నయ్యగణంబు శంకరా)

చ. జ్వలనుఁడధీశుఁడున్ గులము క్షత్రియమున్ బవడంపుగాంతి పెం
పలరు గ్రహంబు భూతనయుఁ డాతఁడు రక్తపువన్నె పావకా
ఖ్యలలితతారదైత్యగణ మయ్యజయోనియు మేషరాశియున్
ఫలము భయప్రదంబు రగణంబునకున్ ద్రిదశేంద్రవందితా!

చ. అనిలుఁ డధీశుఁడున్ గువలయంబులకాంతి కులంబు హీనమున్
జనుగ్రహ మాశనైశ్చరుఁడు చాలఁగ నల్పగువన్నె తోలయాఁ
దనరఁగ రాశి స్వాతియగుఁ దాఁఫలంబు భయంబు దానవం
బౌనరగణంబు వామహిషయోనియగున్ సగణాన కీశ్వరా!

చ. నెఱయ నభంబు దైవతము నీలపుఁగాంతియు విప్రజాతి గీ
ర్వరుఁడుగ్రహంబుఁ గాంచనపువర్ణ మతండు ఫలంబు చెప్పనై

శ్వరమును వారపుష్యమియు వాలినకర్కటరాశి మేషమౌ
నిరవగుయోని దేవగణ మీతగణంబున కిందుశేఖరా!

చ. రవియధిదైవముల్ బరఁగ రాట్కులమున్ గురువిందకాంతియుల్
రవిగ్రహ మెన్నఁగా నతఁడు రక్తపువర్ణము సింహరాశియు
న్నవ మగు రోగమాఫలము తారకయుత్తరధేనుయోని మా
నవగణముల్ దలంప జగణంబునకుల్ ద్రిదశేంద్రవందితా!

ఉ. చంద్రుఁ డధీశ్వరుం డమృతసారము కాంతియు విట్కులంబు త
చ్చంద్రముఁడే గ్రహంబతనిచాయయుఁ దెల్పు వృషంబురాశిభో
గీంద్రసుయోని దేవగణ మీప్సితసౌఖ్యము తత్ఫలం బిలన్
జంద్రునితార యెన్నఁగను జంద్రధరా భగణాన కెన్నఁగన్!

చ. గుణముల కెల్ల నాకరము కోరి కృతీంద్రునిఁడాసి యున్నదు
ర్గుణగణదోషముల్ చెఱచుఁ గోరినవస్తు వినూత్నరత్నభూ
షణముల నిచ్చుఁగావున లసత్కవిశేఖరు లెంచు సర్వల
క్షణములు గల్గియొప్పు బుధసన్నుతమై నగణంబు శంకరా!

11. రేచన

కవిజనాశ్రియ మనియు, భీమనఛందస్సు, అనియు పిలువఁబడి యొండి లక్షణగ్రంథమును రేచన యనియొడు కవి రచియించెనని గ్రంథాంతపద్యగద్యాదులవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని యిది వేములవాడ భీమకవి కృతమని ప్రతీతి యుండుటచే నావిషయమును

గూర్చి భీమకవిచారిత్రమున విపులముగాఁ జర్చించి యీగ్రంథము వేములవాడ భీమకవికృతము కాదని నిర్ణయించి యుంటిని. వేములవాడ భీమకవిగాక మఱియొకభీమన దీనిని రచియించియుండవచ్చు నని యూహ కలుగుచున్నది. కాని యాభీమన యెవ్వరో తెలియఁబోవు టచేఁ బ్రణీతకవియైనను, రేచనను గూర్చి వ్రాసినచో భావిపరిశోధకుల కనుకూలముగ నుండునని యీచరిత్ర వ్రాసితిని. భీమకవిచారిత్రమున నుదాహరించిన పద్యగద్యములనుబట్టి యితఁడు జైనవైశ్యుఁడనియు, వాదీంద్రచూడామణి శిష్యుఁడనియు, కవిజనాశ్రయ శ్రావకాభరణాంక బిరుదములను వహించినవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతనినివాసము, నిజామురాష్ట్రము.

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కాకతీయాంధ్ర రాజయుగచరిత్రములో "భీమనపోషకుఁడైన గోకర్ణుఁడు వాగీంద్ర చూడామణియను జైనసమయాచార్యుని శిష్యుడు. వర్ధమానపురాధీశ్వరుఁడు. ఇతఁడు భీమకవిచేఁ గర్తృత్వ మారోపింపఁబడిన కవిజనాశ్రయ మను ఛందోగ్రంథమును రచించి, కళ్యాణపురాధీశ్వరుండైన చాళుక్య జగదేకమల్లునకు సేనాపతియగు రేచభూపాలున కంకితము చేసెను. ఈ రేచనకుఁ గవిజనాశ్రయుఁడనియు, గోకర్ణునకు శ్రావకాభరణాంకుఁ డనియు బిరుదనామములు కలవు. కవిజనాశ్రయములో నాలుగాశ్వాసములును జైనకావ్యధర్మముల ననుసరించి వాగ్దేవతాస్తుతితోఁ బ్రారంభింపఁ బడినవి. వేములవాడ భీమకవి రచించినది నృసింహపురాణము గాని కవిజనాశ్రయము కాదు" అని వ్రాసియున్నారు. వీరభద్రరావుగారి యభిప్రాయము ననుసరించి కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడనియు, రేచన కృతిపతియనియుఁ దెలుచున్నది. దీనినిబట్టి రేచన, కృతిపతియేగాని ప్రణీతకవి కాఁడనియు, రేచన రచించినట్లు కన్పట్టుచున్న గద్యపద్య

ము లన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము లని వీరభద్రరావుగా రూహించినట్లు తోచు చున్నది. గద్యయందలి శ్రావకాభరణాంకబిరుదము గోకర్ణునిదని వారియూహ. కాని యదిసత్యము కాదు. కవిజనాశ్రయ శ్రావకా భరణాంకబిరుదము లోక్కవ్యక్తికే సంబంధించినట్లు గన్పడుపద్యము లనేకము లున్నవి. అందుచే వీరభద్రరావుగారి యూహలు సరియైనవి కావు. ఈ రేచన జగదేకమల్లుని సేనాపతి యనుట కాయన కెట్టి యాధారము లభించెనో తెలియదు. కవిజనాశ్రయమున రేచనను సంబోధించిన విశేషణములలో సేనాధిపతి యని యర్థమిచ్చు పద మొక్కటియును లేదు. కావున నీతనిని సేనాధిపతియని చెప్పరాదు. సేనాధిపతి రేచన, యీరేచనకంటె భిన్నుఁడై యుండును. కవి జనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడనుటయు వాస్తవము కాదు. కస్తూరి రంగకవి గోకర్ణుని ఛందస్సనియు, భీమన ఛందస్సనియు, వేఱువేఱుగా వ్రాసి వేఱువేఱు పద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. అప్పకవికూడ గోకర్ణఛందంబును, కవిజనాశ్రయంబునని వేఱువేఱుగా నుదాహరించి యున్నాఁడు. గోకర్ణుఁడు రెండు ఛందోగ్రంథములను వ్రాయుట యసంభవము. కావున కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడు గాఁడనుట నిశ్చయము.

కవిజనాశ్రయ రచనాకాలమును నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు. కవిజనాశ్రయకర్త వేములవాడ భీమకవి కాఁడనియు రేచన జగదేకమల్లుని సేనాపతి కాఁడనియు నిర్ణయించినప్పు డీకవి రేచన కాలమును జెప్పుట దుస్సాధ్యమైనది. అయినను సాధనాంతరము లభించువఱకును, రేచనను భీమకవి కాలమువాఁడని ప్రస్తుత మూహించుట మంచిదని యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

(ఐక్యాంశి) వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పట్టాభిషేక సంచిక యందు "నన్నియకుఁ బూర్వము ఛందస్సు" అను వ్యాసమున నిటు వ్రాసియున్నారు.

"ద్రావిడభాషలో 'యాప్పిరంగలమ్' అను ఛందోగ్రంథము పదునొకండవ శతాబ్దిది కలదు. అందు సంస్కృత కర్ణాటాంధ్రఛందస్సుల ప్రస్తావన మున్నది. "వాంచియార్ శెయిదవడకుచందవుం" అని యందున్నది. అనఁగా వాంచియ రచించిన తెలుఁగు ఛందమును జూచి తానాగ్రంథమును రచించినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పుకొనుటలోఁ గలదు. ద్రావిడనిఘంటు కార్యాలయమున విద్వాంసులుగా నున్న శ్రీ మూ. రాఘవయ్యంగా రిదిగుర్తించిరి. శ్రీరంగసామి సరస్వతిగారి వలన నిదివిని శ్రీరాఘవయ్యంగారిని గలిసికొని సరిగా విచారించితిని. వాంచియ యను నాంధ్రఛందః ప్రణేత మనకుఁ దెలియరాకున్నాఁడు. ప్రాచీనప్రతుల లిపిరీతిని బరిశీలించినవారు "వాంచియార్" అనుపదము "రేచియార్"గా నుండదగు ననిరి. కొన్ని సంస్కృత శబ్దములు గూడ నందిట్లే వికృతిని బొరసియున్నవి. రేచియార్ అని యగుచో నీ యాగ్రంథము రేచియ (రేచన) రచియించిన కవిజనాశ్రయ మగును. ఆద్రవిడ గ్రంథకర్త జైనుఁడు. ఈరేచియయును జైనుఁడే ఇది యొకపొందిక యగును. ఇట్లగుచో కవిజనాశ్రయము పదునొకండవ శతాబ్దికిఁ దర్వాతది కాకపోవును..." శ్రీశాస్త్రిగారు వ్రాసిన పై విషయము ధృవపడుచోఁ (రేచనకృతమగు) కవిజనాశ్రయము నన్నయకు మున్నె పుట్టినదే యగును"

(భారతి సం ౧౧. భా ౧ పుట ౩౫౬-౩౫౭)

ఈవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది "యాప్పిరంగలమ్" అను ద్రావిడగ్రంథమును, ఆనాఁటి కర్ణాటకగ్రంథమును గవిజనాశ్రయమును బరిశీలించి చూచినఁగాని యతమిత్థమని నిర్ణయింపలేము.

కవిజనాశ్రయమున "మల్లియరేచా" యను సంబోధనము పలుతావుల నుండుటచే రేచనతండ్రి మల్లియ యనుట నిశ్చయము. కాని

యీామల్లియ యుదంతమును దెలియలేదు. కవిజనాశ్రయము, విన్న కోట పెద్దన్నకృత కావ్యాలంకార చూడామణికిఁ దరువాతిదియనియు, దీనికర్త వేములవాడ భీమకవియే యై యుండుననియు నిది పదునాల్గవ శతాబ్దియందు జన్మించియుండుననియు, బ్ర. వ. చినసీతా రామశాస్త్రిలు గారు భారతి పత్రికలో వ్రాసియున్నారు. కాని వారితో నే నేకీభవింపఁజాలకున్నాఁడను.

కవిజనాశ్రయము పుట్టినదిపుట్టినట్లుగా లేదనియు, నందు తరువాతివారి పద్యములు కొన్ని కలసినవనియు, వప్పకవి చెప్పియున్నాఁడు. కొంతవఱకీవిషయమున బ్ర. జయంతి రామయ్య పంతులుగారు పరిశోధించియున్నారు. వారి పరిశోధనాఫలితమే యిప్పు డాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన కవిజనాశ్రయము. ఈగ్రంథమునుగూర్చి యు నీకవి రచననుగూర్చియు నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది. ప్రస్తుతమున నీకవినిగూర్చి యింతకంటె నేమియు వ్రాయఁజాలను.

12. ఉదయాదిత్యుఁడు

ఇతఁడుదయాదిత్యాలంకార – మను గ్రంథమును రచియించెనఁట. ఇది కన్నడగ్రంథమో, ఆంధ్రగ్రంథమో తెలియదని గోలకొండ కవుల సంచికలో వ్రాసియున్నారు. గ్రంథము లభింపకపోవుటచే నీతని యుదంత మేమియుఁ దెలియుటలేదు. ఇతఁడు నిజామురాష్ట్రమందలి వర్ధమానపురమును బరిపాలించిన రాజనియు, ఇతనికి భీమచోడుఁడు గోకర్ణచోడుఁడు నను నిరువురు తనయులు గలరనియు నీగోకర్ణుఁడే

గోకర్ణఛందస్సు అను లక్షణగ్రంథమును రచియించెననియుఁ జరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. గోకర్ణునిగూర్చి వేఱొకచో వ్రాసియుంటిని. ఉదయాదిత్యుఁడను పేరుగలవా రిరువురో ముగ్గురో యున్నారు. అందీతఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసి యున్నది. ఈతఁడు రచించిన దాంధ్రగ్రంథమో, కన్నడ గ్రంథమో తెలియదు. ఈతనినిగూర్చి పెంచివ్రాయుటవలన నుపయోగముండదని యింతటితో విడచివైచితిని. ఉదయాదిత్యుఁడు భీమ, గోకర్ణుల కగ్రజుఁడనియు, మైలాంబ కుమారుఁడనియు నొకశాసనమునం దున్నది. (హై. శా. సం. సంఖ్య 3౬)

---

13. గోకర్ణుఁడు

"గోకర్ణఛందస్సు" అని పిలువఁబడియెడి లక్షణగ్రంథమున కీతఁడు కర్త. ఆగ్రంథమిప్పు డెచ్చటను గన్పట్టుట లేదు. అప్పకవి తన యప్పకవీయమున, గోకర్ణఛందస్సును స్మరించి యున్నాఁడు. కాని యందుండి పద్యములను లక్ష్యములుగా నీయలేదు. కస్తూరిరంగకవితన యానందరంగరాట్ఛందమున గోకర్ణఛందస్సులోనివని కొన్ని పద్యములను లక్ష్యములుగాఁ జూపినాఁడు. గ్రంథము లభింపకపోవుటచే నీతఁ డెప్పటివాఁడో, ఏకులమువాఁడో, ఎచ్చటివాఁడో, తెలుపుట కవకాశము లేదు. ఇతఁడు జైనుఁడని కొందఱనుచున్నారు. కొందఱీతఁడు సూర్యవంశపుక్షత్రియుఁ డనుచున్నారు. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారును చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును, వేములవాడ భీమకవి రచించి రేచన పేరుపెట్టెనని చెప్పఁబడియెడి కవిజనాశ్రయమను లక్షణగ్రంథమే గోకర్ణఛందస్సనియు, దాని నీగోకర్ణుఁడే రచియించెననియు వ్రాసియున్నారు

కాని యది సత్యమైనట్లు కన్పట్టదు. ఈవిషయమును భీమకవి చారిత్రమునను, రేచనచారిత్రమునను విపులముగాఁ జర్చించియున్నాఁడను.

ఈగోకర్ణుఁడు నిజాము రాష్ట్రమందలి వర్ధమానపురమును బరిపాలించిన సూర్యవంశపు క్షత్రియుఁడనియు నితనికిఁ దండ్రి యుదయావనీశుఁడనియు, భీమచోడుఁ డగ్రజుఁడనియు, నీతఁడు కాకతి రుద్రదేవుని కాలములో నున్నవాఁడనియు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. శ్రీరామకృష్ణకవిగారును అట్లే యభిప్రాయపడిరి. కాలమున గోకర్ణచోడుఁడున్న మాట వాస్తవమే కాని, యాతఁడు ఛందోగ్రంథమును రచించెననుట కాధారములను వారు చూపలేదు. అట్టి యాధారములు లభించు వఱకును గోకర్ణఛందస్సును రచించినవాఁడు, వర్ధమానపురపాలకుఁడగు గోకర్ణుఁడని తలంపవీలులేదు. ఈ క్షత్రియగోకర్ణుఁడు వాగీంద్రచూడామణి యను జైనసమయాచార్యుని శిష్యుఁడని వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యందులకును నాధారములేదు. ఆధార రహితములైన యట్టి సిద్ధాంతములనుబట్టి ఛందస్సును రచించిన గోకర్ణుని కులగోత్ర కాలముల నిర్ణయింప వలనుకాదు. కాలము తెలియకపోయినను, రేచనతోను, వాగీంద్రచూడామణితోను సంబంధించిన కథయొకటి చెప్పఁబడియుండుటవలనను, గోకర్ణచోడుఁడు పండ్రెండవ శతాబ్దివాఁడగుటను నీతనిని పండ్రెండవ శతాబ్దియందుఁ జేర్చితిని. ఆనందరంగరాట్ఛందమున నుదాహరింపఁ బడిన గోకర్ణఛందస్సునందలి పద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

రుద్రదేవుని హనుమకొండ శాసనమున గోకర్ణచోడుని పేరుదాహరింపబడినది. కాని యాతఁడు పండితుఁడనిగాని, కవియనిగాని యందుఁ జెప్పఁబడలేదు. గోకర్ణచోడుని తల్లియైన మైలాంబ వ్రాయించిన పానగల్లుశాసనము (హై. శా. సం. నెం ౩౬ రు) లో గోకర్ణ

చోడునిపేరు గలదు. ఇతఁడు కవియని యూహించుటకు దగిన యాధారము లందును లేవు. గోకర్ణచోడుఁ డిరువురు బ్రాహ్మణులకు దాన మొసంగి వ్రాయించిన శాసనము (హై. శా. సం. నెం ౩౭ రు) లో గూడఁ దాను పండితుఁడనని చెప్పుకొనలేదు. ఇతని కోడూరి శాసనమందును నీప్రశంస లేదు. ఈ కారణములచే గోకర్ణఛందస్సును రచించినకవి గోకర్ణచోడుఁ డని నిశ్చయింపలేకున్నాము. సుప్రసిద్ధచరిత్రకారులగు శ్రీరామకృష్ణ కవిగారును, వీరభద్రరావుగారును, ఛందస్సును రచియించిన దీగోకర్ణచోడుఁడే యని చెప్పియుండుటచే, వారి మాటలను కాదనరాదని తోఁచుచున్నను, దగినయాధారములు లభింపకుండుటచే, వాఁడే యాతఁడని నిర్ణయించుట కవకాశము లేక పోయినది. ఈ యిరువురు నొకవ్యక్తియే యని నిర్ణయమగు నెడల నీతని చారిత్రమున వ్రాయవలసిన యంశము లింకను జాలగలవు. వీరిరువురును భిన్నవ్యక్తులను నూహచే నావిషయములనిటఁ బ్రస్తావింపలేదు.

క. * నయలం జెప్పిన శుభ మగు
జయలం జెప్పినను బతికి జయకీర్తులగుఁ
రయలం జెప్పిన నెంతయుఁ
బ్రియ మగు మఱి మయలఁ జెప్పఁ బెంపొనరించుఁ.

క. పతితారకుఁ బద్యముఖ
స్థితతారకమునకుఁ జెలిమి తెలియక జడుఁడై
కృతి యొండెఁ బద్యమొండెను
విదితంబుగఁ జెప్పునతఁడు వీఁడిక్కాఁడే.

---

* కవిజనాశ్రయమునందు "నయలం జెప్పిన శుభమగు జయలం జెప్పినను బతికి జయకీర్తులగుఁ మయలం జెప్పిన సౌఖ్యము రయలం జెప్పినను జెట్ట రయమున వచ్చుఁ" అనియున్నది.

గీ. తగ ఋకారాన్వితంబు ద్విత్వంబు గాఁగ
బరఁగు నచ్చుపుజడ్డలోఁ (బ్రాసమైత్రి)
యకృపాసిధి హరిఁగని మ్రొక్కె ననఁగ
సంభృతాశ్రితుఁ డతియశోజ్జృంభి యనఁగ.

గీ. * యరలవశషసహవర్ణము లాదిబిందు
యుతములై మవర్ణ విరామయుక్తి నలరు
మారుతాత్మజుఁ డరిది సంయమి యనంగ
మదనజనకుఁడు దితిజసంహారుఁడనఁగ

క. వెలయఁగ వర్గువ్య శషసలు
గలసిన సరసపడి నాంధ్ర కవివరులెల్లన్
కలికావర్గువు తొలితోఁ
గలపందగు పల్లకట్ల కందర్పనిభా!

క. ** మొదల నడుమంట లఘువులు
వదలవు యరతలను వాని వరుసన భజవల్
విదితంబులు గురువులు తుద
మొదల నడుమ నలల కెనఁగు మొగి గురులఘువుల్

వావిళ్ళవారు ప్రకటించిన సులక్షణసారమున నీక్రిందిపద్యము గోకర్ణ ఛందములోని దని చెప్పఁబడినది.

క. హ్రీరగ్రీహా ముత్తము లగు
శారలు దగ్ధములు ధూమితంబులు వానిన్
జేరి యొదురెదుర నున్నవి
హ్రీరగతంబు లని యెంటఁగికొను జ్వలితంబుల్

---

* ఈపద్యము అనంతుని ఛందమున అనంతుని దని యున్నది. అప్పకవియు ననంతునిదే యనినాఁడు. పెద్దిరాజుదని సులక్షణసార కర్త యనినాఁడు.

** ఇది రంగయ సర్వలక్షణసారములో నుదాహరింపఁబడినదని తంజావూరునందలి భాండాగార పట్టికలో నున్నది.

14. శ్రీపతిపండితుఁడు

శైవమతవ్యాప్తికొఱకు పాటుపడిన పండితత్రయములో నీతఁడు మొదటివాఁడు. శైవమతమును బోధించుచు నీతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గొన్ని గ్రంథములను రచించెనని ప్రతీతికలదు. ఈతని యాంధ్రగ్రంథము లేవియు గాన్పించుటలేదు. కాని ముందెప్పుడైన నీతని గ్రంథములు బయలువడునేమో యనియు, భాషాభిమాను లీతని గ్రంథములకై ప్రయత్నింతురనియుఁ దలంచి యాతనిచరిత్రము నిందుఁ జేర్చితిని. ఇతఁ డారాధ్యనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని నివాసము కృష్ణామండల మందలి బెజవాడ. ఇతఁడు వేదవేదాంగములను జదివి పండితుఁడై, తపశ్శాలియై, శైవమతాభిమానియై యుండెడివాఁడు. ఒకనాఁడాయన కృష్ణానదికేగి స్నానముచేసి వచ్చుచుండఁగా నొక యేనుఁగెదురయ్యెను. ఏనుఁగు వెడలిపోయినపిదపఁ బోవచ్చునని యాయన యాప్రక్కనున్న యింటియరుగుపై కెక్కెను. ఆయిల్లొక గొడగరిది. (గొడగరి-గొడారి; మాదిగవాఁడు.) ఇంతలో వాగొడగరి లోపలినుండివచ్చి "అయ్యా! నేను ప్రతిదినము నార్గురు శివభక్తులకు భోజనమిడువాఁడను, నేఁడయిదుగురు మాత్రమే వచ్చియున్నారు. కావున మీరివాఁడు నాయింటభుజించి, నావ్రతభంగము కాకుండఁ గాపాడ వలయును." అనిప్రార్థింప వల్లెయని యాపండితుఁడు వాని యింట భుజించెను. అదిచూచి బ్రాహ్మణులు శ్రీపతిపండితుని శిష్యుఁడైన యనంతభూపాలుని యొద్దకేగి యీవృత్తాంతమును జెప్పి బ్రాహ్మణు లందఱును పండితుని వెలివైచి యాతనికి నగ్నినీయ రైరి. పండితుఁడూరు వెలుపల నున్న శమీవృక్షమున నొకబట్టను ముడివైచి బెజవాడయందున్న యగ్ని యంతయునందుండునట్లు శాసించెను. బెజవాడయం దగ్ని కరవయ్యెను. ఆతని మాహాత్మ్యమున కచ్చెరువంది

ప్రజ లనంతపాల సహితముగ వచ్చి యాతనిఁ బ్రార్థించి వినమితులై క్షమాపణలు చెప్పుకొని యాపచ్ఛడమునుండి యగ్నిని గైకొని చనిరి. ఈకథను పాలకురికి సోమనాథుఁడును మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు నీక్రింది పద్యగద్యములలోఁ గీర్తించి యున్నారు.

"భక్తుండు శ్రీపతిపండితుం డీశు
భక్తుని కిలఁ గోటిబ్రాహ్మణులైన
నెనయన్న నాలుకనేఁ గోసివైతు
ననుచు ననంతపాలుని సభాస్థలిని
సెక్కునఁగాఁ జంద్రనిప్పులు గాదె
చక్కన పౌత్రిపచ్ఛడ మున ముడిచె" బసవపురాణము.

క. ఒక్కఁడె దైవము శివుఁడని
నిక్కము సేయుటకు ముడిచె నిప్పులు సిరిన్
సుక్కక శ్రీపతిపండితుఁ
డక్కజముగ విజయవాడ నల జమ్మి శివా!

క. అతులిత శివభక్తునితోఁ
బ్రతి సేయఁగ రాదు కోటిబ్రాహ్మణులని శ్రీ
పతిపండితయ్య నిప్పులఁ
గుతుకమ్మతి నూల్మటఁ గట్టెఁ గొంగునను శివా!

శివతత్త్వసారము

ఈ శ్రీపతిపండిత వంశమున, కాశీనాథుఁడను నొకమహాపురుషుఁడు జన్మించి ఖ్యాతిగాంచుటచే నప్పటినుండియు నీవంశమువారు కాశీనాథునివారైరి. ధర్మాభ్యుదయభద్రాయుశ్చరిత్రములను రచించిన కాశీనాథుని వీరారాధ్యుఁ డీశ్రీపతివంశములోనివాఁడే. ఈ శ్రీపతి పండితుని కథను వీరారాధ్యుఁడు తన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమున నీక్రింది పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

గీ. అరయఁ దత్పండితేంద్రనిజాంశభూతి
భవులు శ్రీపతి మంచెన పండితులును
మల్లికార్జునపండితుఁ డెల్లజనులు
వినుతులొనరింప వెలసి రుర్వీతలమున!

గీ. వారు భువి వీరశైవ ప్రవర్తనంబు
బ్రాహ్మణాచార మగునంచుఁ బఠ్యమాన
వేద వేదాంత సిద్ధాంతవిశ్రుతముగఁ
దెలియఁ జేయుచు విలసిల్లి రలఘుమహిమ!

క. ధీరుఁడు శ్రీపతిపండితుఁ
డారయఁ బ్రాచీనదేశికాహ్వయుఁడు మహో
దారశివాద్వయమార్గ
స్ఫారధురంధరుఁడు లోకపావనుఁ డెన్నన్.

క. ఆగురుఁడు విజయవాటిని
భోగోజ్జ్వలమందిరమున బుధయుతుఁడై శై
వాగమనైగమబోధా
యోగమునఁ జరింపుచుండి యొకనాఁడనియెన్.

క. శివుఁడే దైవము ధరలో
శివభక్తులె సత్కులీనసిద్ధాంతపరుల్
శివమంత్రమె మనురాజము
శివునిప్రసాదంబె భోగశేఖర మరయన్.

వ. అని శపథంబుగాఁ బలుకుచు ననంతపాలదండనాయక మహీధవాది శిష్యతతి సేవాయత్త చిత్తంబులం బ్రవర్తింపుచుండఁ బరవాది కోలాహలుండై జయవాటీపురంబున విజయధ్వజంబెత్తి మహోత్తర శైవాచార్యుండనఁ జెలంగుచుండి యొక్కనాఁడు

సీ. సరగఁ గృష్ణానదీస్నానంబు గావించి
నిత్యకృత్యంబులు నెఱయఁ దీర్చి
వచ్చుచోఁ బురవీధి వసుధేశుమదగజం
బురుదేరఁ దొలఁగుచు నచట నొక్క
గొడగరివాకిలిఁ గడుఁ జొచ్చి నిలిచిన
నంతఁ దద్గృహమేధి యరుగుదెంచి
శరణార్థ గురురాయ! సతతంబు నా వ్రతం
బార్వ రయ్యలకు శివార్పణంబుఁ
దగ సలుపుచుంట నొకయయ తక్కువయ్యె
నేఁడు లింగైక్య మిఁక నాకు నిక్కమనిన
మంచిదని వానివ్రత మొనరించి వేడ్క
వచ్చె దేశికుఁ గని పరవాదులుదరి.

క. ఓహో, బ్రాహ్మణుఁడఁట యితఁ
డోహో యగ్గొడగరింట నారోగణ మి
ట్లోహో యొనరిచి వచ్చెను
ద్రోహం బని చుట్టుకొనిరి దుర్మతులగుచున్.

గీ. పరగ నీరీతిఁ బరవాదు లురవడించు
గతికిఁ దామున్న జేసినకడుఁ బ్రతిజ్ఞ
నిగమసమ్మతి రూఢిగా నెఱవఁ దలఁచి
వారు గొనిపోవ నృపసభఁ జేరె గురుఁడు.

వ. ఇట్లుపరవాదు లప్పండితేంద్రు ననంతపాలదండనాయక భాత
రాస్థానంబునకుఁ గొనిపోయి యిట్లనిరి.

క. గొడగరి మల్లయ యింటను
గడుపారఁగఁ గుడిచి రాఁగ గాంచితి మితఁడే

ర్పడ మీఁగురు కెట్లగు నని
కడుఁ దోఁచక యుంటి మిపుడు కలఁగుచు నధిపా!

సీ. అని యిట్లు విప్రులాడిన పలుకుచు సభ్యు
లా పండితులఁ జూచి యనఘచరిత
యిది యెట్టిదగునని మదలింపఁ జెఱిఁగినవ్వా
సెలవుల ద్వైవాటి చెలువు దనర
నింతయు నిజము మే మెునయ మువ్నానరించు
ప్రతిన యట్టిది యసత్ప్రాజ్ఞులాఁక
మొనసి యాత్మాద్వైతమున శివాద్వైతము
నను జెందువారలఁ గినిసి జాతి
భేదమెంచఁగరాదని పృథులశాస్త్ర
రీతులును మానివర్గంబు నీతి దెలియుఁ
డరసి జాబాలశఠపద్రియాదులందుఁ
బలుకుపలుకులు వినుఁడు విభ్రమము మాని.

సీ. వేదవేదాంతార్థవిధులచే సాధింప
గా లేక మూర్ఖులై కదిసి మీర
లగ్నిమీఁదమని యార్పుల లదిమీఁకుఁ
గలిగియుండిరఁగదా కడమమాట
అని కోపశిఖివీక్షణాగ్రప్రచారులై
గరిగాని విస్ఫులింగములఁ దనువ
బొమలు గంటిడ ధరాభ్రమణంబుచే దిశల్
కుమ్మరిసారె చందమ్మై నెఱప
గగనభాగంబునం దిరుల్ గ్రమ్మకొనఁగ
సర్వజీవౌఘమును సభాసదులు మూర్ఛ
నొంద వప్పుండితేంద్రుఁ డత్యుగ్రవేగ
పరణి లంఘించెఁ దన్మహాస్థానవీథి.

వ. అప్పుండితేంద్రుడు జయవాటికాపుర మల్లికార్జునాగ్నేయభాగం బున నున్న శమీశాఖాసమీపంబునకు నరిగి యద్దేవుని కభివందనంబు ను బ్రమథగణస్తోత్రంబును గావించి వీతిహోత్రు నాకర్షింపుచుం దన యీంది వట్టుపచ్చడంబునంగట్టి యిట్లనియె.

మ. వినుమీ పావక! శైవగేహములలో వికాంతిదక్కంగ బురం
బున నెందుం వసియింప కీ భుజనవిస్ఫూర్జన్మదంబుం హరిం
పు నగేంద్రాలయునాజ్ఞ నప్పి యనయంబున్ మీంతినం వీరభ
ద్రునిచే నీకగుబన్నముం దెలియుంగా దొడ్డాడ నింకేటికిం.

ఏడు దినములు గడచినపిదప అనంతపాలాది దండనాథులతోంగూడ వచ్చి ప్రజలు శరణని వేడంగా పండితుండాయగ్నిని విడిచిపుచ్చె నంట!

ఇతండు బ్రహ్మసూత్రములకు శివపరముగా నొక వ్యాఖ్యను వ్రాసి దానికి శ్రీకరభాష్యమని పేరిడితెను. ఈతండింకను గొన్ని సంస్కృతగ్రంథములను రచించెనని చెప్పుదురు. శ్రీకరభాష్యమునకు శివదీపికయని పేరుపెట్టెనని కొందఱందురు. శివదీపిక యనుగ్రంథము నాంధ్రమున వ్రాసెనని కొందఱనుచున్నారు. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము నందున్న మధ్యాక్కరల నీతండే రచించెనని కొందఱు చెప్పు చున్నారు. ఆయక్కరలలోం గొన్నిటి నిటనుదాహరించుచున్నాండను.

౧. స్వస్తినృపాంకుశాత్యంతవత్సల సత్యత్రిణేత్ర
వి స్తర శ్రీయుద్ధమల్లు డనవద్యవిఖ్యాతకీర్తి
ప్రస్తుతరాజాశ్రయుండు త్రిభువనధరణుండు సకల
వస్తుసమేతుండు రాజసల్కిభూవల్లభుం దర్థి.

౨. పరగంగ బెజవాడ్గ కొమరుస్వామికి భక్తుండై గుడియు
నిరుపమమతి నృపధాము డెత్తిచ్చె నెగిదీర్చె మఠము

గోరఁగల్గు కోర్కు లిందు విడిచి భ్రంశంబు గొని యుండువారు
పరిగాక యవ్వారణాసి వచ్చిన పాపంబు గొంద్రు.

3. వెలయంగ నియ్యొట్టు దప్పి మలినులై విడిచిన ద్రోహుల
గలతానపతులును రాజు పట్టముం గట్టినపతియు
నలయం బయ్యారల వెల్వరించిన నశ్వమేధంబు
ఫల మపేక్షించి నాలింగబడసిన పాపంబు దమకు.

౪. జననుత చేబ్రోలునుండి బెజవాడ జాత్రకువచ్చి
త్రిణయనసుతుఁ డొండుచోట మెచ్చక తిరిగి యిన్నెలవ
యనఘుండు చేకొని యందు ప్రత్యక్షమైయున్న నచ్చ
గని మల్ల దెత్తించె గుడియు మఠమును గార్తికేయునకు.

౫. రమణతో బెజవాడ కెల్లచెఱగును రక్షయుగాను
దమతాత మల్లపరాజు వేర్వేఱ దాను గట్టించె
గ్రమమున దాని కలశమిడ్డట్లుగా మొగమాడు
సమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లుఁ డెత్తించె నమితతేజుండు.

ఈయక్కరలు శ్రీపతిపండితకృతము లైనచో, నీశాసనము పదియవ శతాబ్దిలో వ్రాయఁబడినది. కావున నీపండితుఁడు నన్నయకుఁబూర్వుఁ డని చెప్పవలసివచ్చును. కాని యిందు సత్యములేదని తోఁచుచున్నది. పైన చెప్పిన యగ్నిహోత్రమును బట్టియుందు కట్టిన కథ సత్యమయ్యెనేని యీతఁ డనంతపాలుని కాలమువాఁడగును. అనంతపాలుఁడు పశ్చిమచాళుక్య వంశములోనివాఁడైన యాఱవ విక్రమాదిత్యుని దండాధిపతియై కొండపల్లిరాజ్యమును పాలించిన యుత్తమ బ్రాహ్మణుఁడు. ఆఱవ విక్రమాదిత్యుఁడు క్రీ శ. ౧౦౭౫–౧౧౨౬ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడు. అనంతపాలుని శాసనము చేబ్రోలులో నున్నది. అనంతపాలుని యల్లుఁడు చక్రరాజదండనాయకుని శాసన

మొకటి ద్రాక్షారామ యాలయమునందున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౨౪౫-౧౩౧౧) ఇది చాళుక్య విక్రమసంవత్సరములు ౪౭- క్రీ.శ ౧౧౨౨ నాఁటిది. అనంతపాలుని కాలమును నిర్ణయించు శాసనము లింకను చాలఁ గలవు (ద హిం. రా. సం. ౫ భా ౧.) దీనినిబట్టి శ్రీపతిపండితుఁడు క్రీస్తుశకమున పదునొకండవ శతాబ్ది తుది పాదమునను పండ్రెండవ శతాబ్ది నాదిపాదమునను నున్నవాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. కావునఁ బైనఁజెప్పిన యక్కర లీతనివి కావు.

పోతిరాజు వీరనకవి తన విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును ఈ శ్రీపతిపండితున కంకితము చేసెను. కాని యందుమూలమున వీరిరువురును సమకాలికులని తలంపరాదు. పండితుని యందుఁగల భక్తిచే వీరనకవి తనగ్రంథము నీతనికర్పించియుండెనని తలంపవలసియున్నది.

ఈ శ్రీపతి పండితునివంశము తామరతంపరయై బహుముఖముల వ్యాపించియున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నావంశవృక్ష మిటనీయ లేదు.

—*—

15. దేసటిపండఁడు

ఇతనితండ్రి భీమనృపాలుఁడు తల్లి ఎరియాంబ; తాతపండఁడు బూరమ పితామహి; గండఁడు ప్రపితామహుఁడు; మేచమ ప్రపితామహి.

ఈకవి గుంటూరుమండలములోని చేబ్రోలునందున్న కుమారస్వామికి, అఖండదీపదానము చేసి యాంధ్రపద్యాత్మకమైన యొక శిలాశాసనమును వ్రాయించెను. దానినిబట్టి యీతఁడు కవిత్వము

చెప్పఁగలవాఁడని తెలియుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథము లేవియో తెలియలేదు. ఆశాసనము నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇప్పటి పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకు శాసనము నందలి యుచ్చారణము గొంత సవరించితిని.

శా. శ్రీనారీపతి నాభిపంకజభవ శ్రీపాంకజాతోత్తమ
త్క్ష్మానాథాంబుజభాస్కరుండు నిజవంశంబెల్ల దీపింపఁగా
దీనానాథ కవీంద్రగాయకులు గీర్తింపంగఁ గీర్తిసాంద్రై
భూనాథాగ్రణి బుద్ధవర్మ ప్రభలోఁ బుట్టెన్మహాశౌర్యుఁడై ౧.

స్రగ్ధర. శ్రీరమ్యాక్ష్మావధూ కాం
చికి నెన యగు కాంచీపురీనాథు నుగ్రా
కారుణ్ లాలాటనేత్రుణ్
గవిజనహితు ముక్కంటి కాడ్వెట్టిఁ బుణ్యా
చారున్ దద్బుద్ధవర్మే
శ్వరుఁడు గొలిచి మనుశాసనం బొందఁ గన్గో
దారుం డొంగేరుమార్గ
త్రికము వడసె నాతారచంద్రార్కలీలణ్. ౨.

ఉ. ఆవిభునన్వయంబున గుణౌఘ్యుఁడు గండఁడు పుట్టె వానికిణ్
దేవమహీజదాని యగు దేసటిపండఁడు పుట్టి షట్సహ
స్రావని నీవెఁ దత్సుతుఁ డుదగ్రుఁడు విల్లమభీముఁ దంధ్రల
క్ష్మీనవితేశుచేఁ బడసెఁ జెల్వగుపంచివిరుట్టు వృత్తిగాణ్. ౩.

ఉ. ఆతని కుద్భవించె నధిపాగ్రణి గండఁడు వానికిణ్ గుల
స్త్రీతిలకంబు మేడమకు ధీరుఁడు పండఁడు పుట్టెవానికిన్
శీతకరాస్య బూరమకు సింధురవైరి బలుండు రాజమాం
ధాతుఁడు పుట్టెభీముఁడు వదాన్యుఁడుధన్యుఁడుపుణ్యమూర్తియై

చ. ....
......................దీధితి రేఖ వరేణ్యపుణ్యదో
హాలయునఁ బెంపుఁగన్న గొంతియాంబకు నుద్భవమయ్యె భారతీ
నిలయుఁడనంగఁ బండధరణీపతి సర్వకళా ప్రవీణుఁడై. ౫

చ. తలపు సదర్థభావమునఁ దగ్గతసూక్తులఁగూడ వర్ణనల్
గొలుసుగొనంగఁ బ్రావడులు గోరినభంగిన వచ్చి ముట్టఁగో
మలగతి దేసిమార్గములు మట్టుపడం గటనంబులొప్పు నా
ద్యులక్రియఁ జెప్పనేర్చె నృపధూర్జటిభీమయపండఁడిమ్మహిన్. ౬

మ. స్వరతర్కాంబరచంద్రసంఖ్యఁ జనుశాకాబ్దచైత్రామలే
తరపంచాదశిసౌరి వాసరసముద్యన్మేషసంక్రాంతి సు
స్థిరతం బొల్చుమయూరవాహనునకుం జేర్బోలఁ బెట్టించె భా
స్వరదీపం బతిభక్తిఁ బండనృపుఁడాచంద్రార్కతారంబుగాన్. ౭

స్వస్తి శకవర్షంబు ౧౦౬౭ గు నేఁటి చైత్రబహుల పంచాదశియు శనైశ్చరవారమున శ్రీకుమారస్వామిదేవరకు మహామండలేశ్వర పండయ దమతండ్రి భీమరాజునకు ధర్మార్థముగా నఖండదీపమున కిచ్చిన ఎడ్లు ౫౫. వీనింజేకొని నల్లంగాటయబోయుని కొడుకు కొండబోయుండు దన పుత్రపౌత్రిక మాచంద్రార్కము మహాసేనమున నిత్యం మానెడునేయి పోయంగలవాఁడు శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఈశాసనము ద. హి. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౦౩ గా ప్రకటింపఁబడినది. పైపద్యములలోని ౬ వ పద్యమునుబట్టి యీకవి దేసి మార్గములు రెండింటియందును జక్కని కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడని తెలియుచున్నది. ఇతఁడాంధ్రమున నేమేని గ్రంథములు వ్రాసియుండు నని యూహింపనగును. పైపద్యము లితనివే యైయుండును. రెండవ పద్యములోని "దేసటి" యీతనయింటిపేరైనట్లూహించి యీతనిని

దేసటిపండఁడని పేర్కొన్నాఁడను. మొదటిపద్యమును బట్టి యితఁడు శూద్రుఁడనుట నిశ్చయము. కొండవీఁటి రెడ్డిప్రభువుల యింటిపేరు కూడ దేసటివారే. కాని యంతమాత్రముచే నీతనిని రెడ్డికులజుఁడని నిశ్చయింపలేము. "దేసటి" యను గ్రామమునుబట్టి యీ యుభయులకునుగూడ "దేసటి" యను గృహనామ మేర్పడిన నేర్పడియుండును. పై శాసనమునుబట్టి యీకవి క్రీ. శ. పండ్రెండవ శతాబ్ది మధ్యభాగము వాఁడని తెలియుచున్నది. ఈ కాలముననే వెలనాఁటి గొంకమహీపతికి మేనమామయగు పండఁడొకఁడున్నాఁడు. అతఁ డీతఁడేమోయని సంశయించితినిగాని విమర్శించినమీఁదట నీయిరువురు నొక్కరు గారని తేలినది. ఆపండనినామ ముదాహరింపఁబడిన శాసనములు పెక్కులున్నవి. వానియం దాతనిని కవియని చెప్పలేదు. ఆతనితల్లి మల్లాంబ. మనకవి పండనితల్లి పోరియాంబ.

ఈకవి పండనివంశమునకు మూలపురుషుఁడు బుద్ధవర్మయైనట్లును, అతఁడు ముక్కంటికాడ్వెట్టిని సేవించి, ఒంగేరుమార్గత్రయము నాతని వలనఁ బడసినట్లును పైపద్యములలోని మొదటి రెండుపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ ముక్కంటికాడ్వెట్టి కాంచీపురనాథుడనియు లలాటమందు నేత్రము గలవాఁడనియు పైపద్యములో నున్నది. కొందరు చరిత్రకారు లీముక్కంటికాడ్వెట్టియే త్రిలోచనపల్లవుఁడని నిశ్చయించి యున్నారు. త్రిలోచనపల్లవుఁ డాఱవ శతాబ్దివాఁడని చెప్పవచ్చును. కొండపడమటిరాజుల మూలపురుషుఁడయిన బుద్ధవర్మ యొకఁడున్నట్లును నతఁడు తూర్పుచాళుక్యుల వంశకర్తయైన కుబ్జవిష్ణువర్ధనునికడ సేవకుఁడైనట్లును కొన్నిశాసనముల వలనఁ దెలియుచున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ౧ సం. ౯౦౩) ఈ బుద్ధవర్మకూడశూద్రుఁడే. కవిపండనివంశకర్తయైన బుద్ధవర్మయు, కొండపడమటిరాజుల మూల

పురుషుఁడైన బుద్ధవర్మయు నొక్కరుగాకపోయినను, నీవంశములో బుద్ధవర్మలు పెక్కు రుండుటచే, నీయిరువురి వంశములు నొకబుద్ధవర్మ నుండి యుత్పన్నము లైన శాఖలేమోయని తోఁచుచున్నది.

మన కవిపండనికిఁ బితామహుఁడైన పండని ప్రపితామహుఁడు "అయువేలనాఁ"డను దేశమును బరిపాలించినట్లు కింద పద్యమువలన తెలియుచున్నది. చరిత్రకారు లీతనిని గుర్తించిన ట్లగపడదు. ఇతని కాలము క్రీ. శ. ౯౫౦—౯౯౦ ప్రాంతమగును. ఈవిషయమున నింకను బరిశోధనము కావలసియున్నది.

ఈ పండనికుమారుఁడైన బిల్లమభీముఁడు "పంచినికుఱ్ఱు" అను గ్రామము నాంధ్రదేశాధీశ్వరునిచేఁ బడసినట్లు పైపద్యములో నె యున్న ది ఈ గ్రామమెచ్చటిదో, ఈయాంధ్రేశ్వరుఁడెవ్వఁడో తెలియలేదు. ఈ బిల్లమభీముని కాలము క్రీ. శ. ౧౦౦౦ ప్రాంతమగును. ఆకాలము న నాంధ్రదేశాధీశ్వరులని చెప్పఁదగినవారు చాళుక్యులును గాకతీయు లు నై యున్నారు. క్రీ. శ. ౧౦౦౦ నాఁటికిఁ గాకతీయులు స్వతంత్ర ప్రభువులుగా లేరు. కావునఁ బశ్చిమచాళుక్యులుగాని తూర్పుచాళు క్యులుగాని పంచినికుఱ్ఱు నిచ్చియుందురు; పంచినికుఱ్ఱును గుర్తింపఁ గలిగిన యెడల దాతయెవ్వరో తెలిసికొన వీలుగలుగును. ఈ భీముని తండ్రియైన పండఁడు, అయువేలనాఁడునకుఁ బరిపాలకుఁడై యుండఁగా నీభీముఁ డాపాలకత్వమును బోఁగొట్టుకొని యొకగ్రామమునువృత్తిగాఁ బడయవలసినస్థితి లోని కేలవచ్చెనో తెలియకున్నది.

కవిపండనివంశమునకు మూలకర్తయైన బుద్ధవర్మ ముక్కంటి కాడ్వెట్టిచే ఒంగేరుమార్గ్గత్రయమును బడసెనని పైప్రస్థరావృత్తము నందున్నది. "ఒంగేరుమార్గ్గ" శబ్దము మఱికొన్ని శాసనములయందును గలదు. ఇది యొక దేశముయొక్కనామము.

పై శాసనమునుబట్టి యీకవిపండఁడు క్రీ శ. ౧౧౮౫ వ సంవ త్సరమున నున్నాఁడనుట స్పష్టము.

—*—

16. మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు

శైవమతవ్యాప్తికై తమ జీవితములను ధారవోసిన పండితత్రయములో నీతఁడొకఁడు. తక్కినవారు శ్రీపతిపండితుఁడును మంచనపండితుఁడును. ఈశైవమత మనునది వీరితోఁ గ్రొత్తగా వచ్చినది కాదు. ఆర్యులీదక్షిణదేశమునకు వచ్చినప్పు డనార్యులు శైవమతావిష్టులై యుండిరనియు, ఎన్నివిధములఁ బ్రయత్నించినను వారామతమును విడనాడలేదనియు, నప్పుడార్యులు శైవమతము నొకమతముగా నంగీకరించి యనార్యులను దమలోఁ గలుపుకొనిరనియు నొకప్రతీతికలదు. బసవారాధ్యుఁడు శైవమతకర్తయని కొందఱందురు కాని యది వాస్తవము కాదు. శివుఁడు త్రిమూర్తులలో నొకఁడు. ఈశివునిగూర్చిన వాక్యములు వేదములందును గలవు. శైవవైష్ణవకథలు సంస్కృతపురాణములలో ననేకములున్నవి. వేదవిహితధర్మములను విడనాడకుండ శివుఁడే దైవమని, శివుఁడే యైశ్వర్యప్రదుఁడని నమ్మి ప్రత్యేకముగ శివునారాధించినవారు శైవులు. అట్లే విష్ణునారాధించినవారు వైష్ణవులు. ఈ మతవిశ్వాసము హెచ్చినకొలఁది పరమతద్వేషమును బెరుగఁ జొచ్చినది. ఈశైవులును కొలఁదిగనే యుందురు. ప్రజాసామాన్యము శివకేశవులయందు సమానభక్తిగలవారై యున్నారు.

బహుదేవత్వమును విడచి బ్రహ్మమొకటియే సత్యమనియు జగత్తు మిథ్యయనియు, నాబ్రహ్మమే దానని యనుకొనుట, ప్రతిమానవునకును విధ్యుక్తధర్మమనియు, బోధించు నుపనిషన్మతమును గౌరవించువారనేకు లున్నారు. యజ్ఞయాగాది విహితకర్మల నాచరించుచు జన్మసాఫల్యము గావించుకొనుట ధర్మమని వాదించు కర్మవాదులును గలరు. కాలక్రమమున నీమతము లన్నిటిలోను నంతర్భేదము లేర్పడినవి. శైవులలో, పాశుపతులు, కాలాముఖులు, కాపాలికులు, భైరవులు

శాక్తేయులు ననుభేదము లేర్పడినవి. ఇట్లే వైష్ణవులలోను గొన్ని యంతర్భేదములు వచ్చినవి. వీరు తమలోఁదాము గలహించుచుండిరి. ఈమతవివాదము లిట్లుండఁగా నాకాలముననే నీవేళమున జైనబౌద్ధ మతములు బయలువెడలినవి. ఇవి వేదమతమునకు విరుద్ధములైనవి. జైనులును బౌద్ధులును నాస్తికులు; భగవంతునియునికి నంగీకరింపరు. వర్ణాశ్రమాచారధర్మములనొప్పుకొనరు. సర్వజనసమానమును బోధించుచుండుటచే నీమతము లతిసులభముగాఁ బ్రజాసామాన్యమున నలుముకొన సాగినవి. పరస్పర వైషమ్యములతో నున్న శైవ వైష్ణవాదిమతము లీకాలమునఁ దమ ప్రాబల్యమును గోల్పోయినవి. జైన బౌద్ధమతముల దాడినుండి సంరక్షించుకొనవలసిన భారము శైవవైష్ణవ మతావలంబుల కావశ్యకమయ్యెను. అందులకుఁ గావలసిన మహాపురుషు లప్పు డుద్భవించిరి. శైవమతోద్ధారణమునకై బసవనారాధ్యుఁడును, బండితత్రయము నుద్భవించిరి, ఇందులోఁ బసవన మత సంస్కర్త. పండితులు మువ్వురును మత వ్యాపకులు.

బసవన యాంధ్రభాషయందుఁ గావ్యరచనము చేయలేదు. అందుచే నాతనిచారిత్రమును వేఱుగా వ్రాయుటకు నాకావశ్యకము లేకపోయినది. కాని యాతనిచారిత్రముతో సంబంధించిన గ్రంథములను రచియించిన వారిలో నాంధ్రకవులు కొందఱుండుటచే నీ బసవఁడెవ్వరో తెలిసినఁగాని, యాకవులచరిత్రములలో నీతనిని గూర్చి వ్రాసిన వాక్యములు సులభముగా బోధపడవు. అందుచే బసవని చారిత్రమును క్లుప్తముగా నిట వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇతనినిగూర్చి విశేషముగాఁ దెలిసికొనఁ దలఁచినవారు పాలకురికి సోమనారాధ్యకృత బసవపురాణమును, శ్రీనాగేశ్వరరావుగారు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారును రచించిన పీఠికలతో నున్నదానిని జూడవలయును.

బసవన మండగిమాదిరాజను బ్రాహ్మణుని కుమారుఁడు. ఇతని తల్లి మాదమ్మ. వీరినివాసము కర్ణాటదేశమందలి హింగుళేశ్వరభాగ వాటియను నగ్రహారము. ఇది శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమభాగమున నున్నది. నందీశ్వరుని యంశచే నీబసవన జనించెనని యప్పటివారి విశ్వాసము. కూడలిసంగమేశ్వరుఁ డీతని జననకాలమునఁ దపసిరూపమున నాగ్రామము వచ్చి యీశ్వరనివేదనముగాని పదార్థమేమియు నాశిశువున కీయరాదని తల్లితోఁ జెప్పెనఁట! తలిదండ్రులాతనికి బసవేశ్వరుఁడని నామకరణముచేసిరి. గర్భాష్టమ వత్సరమున నాతని కుపనయనము గావింపఁ దలిదండ్రులు ప్రయత్నించిరి. బసవన యందులకంగీకరింపలేదు. శివునిపై భక్తిగలవానికిఁ గర్మతోఁ బనిలేదనియు, శివభక్తియే మోక్షదాయక మనియుఁ జెప్పి యుపనయనము చేసికొనలేదు. సరికదా! వర్ణాశ్రమధర్మములను ద్యజించి, వర్ణేతరులైన శివభక్తులతో సహభోజనాదులను జేయనారంభించి, తలిదండ్రులను వీడి నాగాంబయను సహోదరీ సహితుఁడై తనమేనమామయున్న కల్యాణకటకమునకు వచ్చెను. ఈ కల్యాణకటక మంతకుపూర్వము పశ్చిమ చాళుక్యుల రాజధాని. వారినిజయించి కాలచుర్యులు కల్యాణకటకము నాక్రమించుకొనిరి. బసవన యక్కడకు వచ్చునప్పటి కాపట్టణమును బరిపాలించుచున్నది. కాలచుర్య వంశజుఁడగు బిజ్జలుఁడు. బసవన మేనమామ యగు బలదేవ దండనాయకుఁ డాబిజ్జలునికడ దండనాయకుఁడుగ నుండెను. ఈబలదేవుఁడు కూడ శివభక్తుఁడు. ఆతనికి గంగాంబయను నొకతనయ గలదు. ఆమెను భవునకీయనని యాతఁడు ప్రతిన పూనియుండెను. భవుఁడనఁగా వీరశైవుఁడు కానివాఁడు. ఇంతలోఁ దనమేనల్లుఁడే తనయొద్దకు రాఁగా వీరశైవుఁడయిన యాతనికిఁ దన కుమార్తెనిచ్చి వివాహముచేసెను. తరువాతఁ గొన్నాళ్ళకు బలదేవ దండనాయకుఁడు చనిపోయెను. బిజ్జలుఁడు బలదేవుని స్థానమును బసవన కొసంగెను. బసవన అధికారములోనికి వచ్చినపిదప శైవమత

వ్యాప్తికై విశేషప్రయత్నములు చేయఁజొచ్చెను. ఆరాజ్యమున నది వఱకు జైనమతవ్యాప్తి యధికముగ నుండెను. బసవన జైనులనంధఱిని బాధపెట్టుచుండెను. ఆబాధలకు భయపడి జైనమతమున నెవ్వరును జేరలేదు సరికదా! అదివఱకు జైనమతమును స్వీకరించినవారుకూడ లింగధారణ మొనర్చి వీరశైవ మతమును గైకొన నారంభించిరి. రాజ భాండారమునందలి ద్రవ్యమును యథేచ్ఛముగా జంగముల కొసంగుచు నీతడు వీరశైవమతము నభివృద్ధి చేయుచుండెను. వీరశైవమతమునకు లింగధారణము ముఖ్యము. అదివఱకున్న శైవమతమునకు లింగధారణ మావశ్యకము కాదు. బ్రాహ్మణధర్మమును విడువకుండగనే శైవులుగా నుండుట కవ్వాతను కలిగియుండెడిది. బసవన శైవమతమును సంస్కరించి నూతన నియమముల నేర్పరచినాఁడు. ఆనియమములలోఁ బ్రథాన మైనవి రెండు. మొదటిది లింగధారణము వీరశైవమతమును గైకొనిన ప్రతివ్యక్తియు లింగధారణ మొనర్చి తీరవలయును. రెండవ ది వర్ణాశ్రమాచార పరిత్యాగము. లింగధారణ మొనర్చి వీరశైవమత మును గైకొన్నవాఁడు చండాలుఁడైనను బ్రాహ్మణులతో సహవాస సహపంక్తుల కర్హుఁడు. కర్ణాటదేశమున నవతికాలములోనే యీ మతము విశేషముగా వ్యాప్తమయ్యెను. బసవన సహాయ్యమ్ముండుటచే మతముపేరిట నత్యాచారములు జరిగినను వినువారు లేకపోవుచుండిరి. బిజ్జలుఁడు శైవజైనమతములయందు సమానాదరము చూపువాఁడు. అతఁడు జైనుఁడని కొందఱనుచున్నారుకాని, యతడు శివాలయముల కొసంగిన ధర్మములను బట్టి చూచినచో శివమతద్వేషి కాఁడనియు, వీరశైవుఁడై జైనులను హింసించు స్వభావము కలవాఁడు కాఁడనియు తేలుచున్నది. శైవమతనింద యొనర్చువారిని వీరశైవులకు ద్రోహ మొనర్చువారిని జంపివేయుటకుఁ గూడ బసవన యంగీకార మొసంగి యుండెను. వీరశైవ మతధర్మములలో నది యొకటిగా నాకాలమున

బరిగణింపఁబడుచుండెను. ఇట్లుండగా బిజ్జలుఁడొకనాఁడు వీరశైవులును బసవనమతములోఁ జేరినవారునగు యల్లయ, మధుపయ్య యనువారల కండ్లు కారణము తెలుపకుండగనే పెరికించెనఁట. ఇందుపై బసవనకు జాలఁ గోపము వచ్చెను. శివద్రోహము పెరిగిపోవుచున్న యీకళ్యాణపురమునం దుండ నిష్టములేనివాఁడై యనుచరులతోఁ గూడ నాగ్రామమును విడిచి వెడలిపోవుచు బిజ్జలుని శిక్షించుటకుఁ దగిన యేర్పాటులను గావించి మరణిపోయెను. జగదేవుఁడను బిజ్జలుని దండనాయకుఁడు బసవనచేఁ బ్రేరితుఁడై బసవన యనుచరుల సిరువుర సాహాయ్యముగాఁ గొని యర్ధరాత్రమునఁ గోటలోని కేఁగి బిజ్జలుని పొడిచిచంపెను. బిజ్జలుని కుమారులు పగఁబూని బసవనారాధ్యుని నొక సంవత్సరము దాఁటకుండ వధించిరని కొందఱందురు. బిజ్జలుని కుమారులు వచ్చుచున్నారనివిని యొకతటాకములోఁ బడి యాత్మహత్య గావించుకొనెనని కొందఱందురు. కొందఱాతఁడు స్వాభావికముగానే లింగైక్యము జెందెనని చెప్పుచున్నారు. ఇంకఁ గొందఱు క్రీ. శ. ౧౨౧౭ వఱకు జీవించియుండెనందురు. కాని యది విశ్వసింప దగినది కాదు. బసవన జన్మస్థానము బొంబాయి రాష్ట్రమున బీజపూరు మండలమందలి మనగోలి గ్రామమై యుండెననియు నాగ్రామమందలి క్రీ. శ. ౧౧౬౧ నాఁటి యొకశాసనములోఁ బసవన యనునాతఁడొక యాలయమును నిర్మించెననియు, హారితగోత్రుఁడైన మాదిరాజను నాతఁడాగ్రామమునకుఁ బ్రభువనియు వ్రాసియున్నదనియు ప్రభునామమును దరువాతివారు తంత్రినామముగా భావించి యుందురనియు డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్రపీఠికలో వ్రాసియున్నారు.

"దానిలో (ఆశాసనములో) ఆలయనిర్మాత అయిన బసవని గురించి ఉన్న వృత్తాంతమిది:— మనిగవల్లి ఏనూరిలో కశ్యపగోత్రాబ్ధి చంద్రుఁడయిన గోవర్ధనుఁ డుండేవాఁడు. అతనికొడుకు రేవదాసు. రేవదాసుకు నలుగురుకొడుకులు. వారిలో కడపటివాఁడు మహాప్రఖ్యాతి వహించిన

చంద్రమసుఁడు. అతని కొడుకు బసవడు అతడు సాటిలేని మహేశ్వర భక్తుఁడు; ఈ బసవభాస్కరునివల్ల మునిగవల్లిలోనివేనూరు బ్రాహ్మణుల హృదయాబ్జములును వికసించినవి ప్రపంచమంతా అతనికి తండ్రి అని ఫాలములమీద దోసిలొగ్గి నమస్కరించడముచేత అతడు లోకపిత యైనాఁడు. మూడువేదముల సారమితడే. ఆద్యంతరహితుడితడే. జ్యోతిర్లింగస్వరూపు డితడే" అని అందరున్ను జయపెట్టుతూ ఉండగా మునిగవల్లికి కీర్తిప్రతిష్ఠలను తెచ్చినాఁడు"

పండితారాధ్య చరిత్రపీఠిక ౭౮.

చరిత్రకారులు వ్రాసిన యంశములనుబట్టి బసవారాధ్యుని క్లుప్తచరిత్రమిది. "బండారుబసవన్న" యని బసవపురాణాది గ్రంథములయందీతనిని వాడియున్నారు. 'బండారు' అనునది బసవని యింటిపేరు కాదు. బిజ్జలరాజునొద్ద కోశాధ్యక్షుఁడుగా నుండుటచే నీతని నిట్లు పిలువఁజొచ్చిరి. భాండాగారాధిపతిని 'బండారవు' అని పిలచెడివారు. బండారువే క్రమముగా 'బండారు' అయినది. ఏది యెట్లున్నను బసవఁడు వీరశైవ మతవ్యాప్తికై జీవితమునంతను ధారవోసిన ప్రతిభాశాలి. ఇతఁడు గొప్ప సంస్కర్త. ఈతనిమూలమున, నిజాము రాష్ట్రమునందును, కర్ణాటకమునందును లింగాయతమతమేర్పడి యాకాలమునఁ గొంతయభివృద్ధి చెందినది. కాని తరువాత నది యంతగా వ్యాప్తము కాలేదు.

బసవనకాలములోనే మనమల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడును శైవమతవ్యాప్తికై తన జీవితమును ధారవోసినవాఁడు. కాని, బసవారాధ్యునకు మల్లికార్జునారాధ్యునకును, ఒక్క విషయమున భిన్నాభిప్రాయము కలదు. బసవనారాధ్యుఁ డుపనయనము చేసుకొనక బ్రాహ్మణత్వమును విడనాడి వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములను ద్వేషించి వీరశైవమతమును గైకొనియుండెను. మల్లికార్జునారాధ్యుఁడు శైవ

మతమునం దెక్కువ నమ్మకము కలవాఁడై లోకమున శైవమతముదప్ప వేఱుమతముండరాదను నాస కలవాఁడే కాని వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములను గర్హించుట కిష్టపడనివాఁడు. "భక్తియాఁదివలవు బ్రాహ్మ్యంబుతో బొత్తు, బాయు లేను నేను బసవలింగ" యని యాతఁడు చెప్పెనని యందురు.

ఈతని జన్మదేశకాలాదులను దెలుపు నాధారములు లేవు కాని యొక చిన్నపుస్తకమున నితఁడు గోదావరిమండలములోని దక్షారామ వాసుఁడనియు నందలి భీమేశ్వరస్వామి పూజారియగు భీమన యీతని తండ్రియనియు కోటిపల్లి యారాధ్యుని కితఁడు శిష్యుఁడనియు వ్రాయఁబడి యున్నదఁట. పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గూడ నిట్లే యున్నది.

"నాఁగెద వేంగిమహోర్వీస్థలమున
నసమానలీల దక్షారామ మొప్పు
నప్పురంబున సముద్యన్మహోన్నతిమ
నొప్పు శ్రీభీమేశ్వరోరులింగంబు
రూఢిఁ దద్దేవు పురోహితశ్రేష్ఠుఁ
డీడిత విద్వన్మహిష్ఠుండు ధీర
భక్తిసత్తముఁడు సద్బ్రాహ్మణోత్తముఁడు
వ్యక్తవానసవంశవర్ధనకరుఁడు
వాతురిండు భీమన పండితేంద్రుండు
పుత్రార్థియై యుమ్మ భువి భజింపుచును
సన్నిధి నొకపురశ్వరణ గావింపు
చున్నవాఁడతనికి నుదయించునపుడు
ననురక్తి సాష్టాంగుఁడై యొగుదెంచి
జనియించె భీమాఖ్య సాధ్వి గౌరాంబ
మల్లికార్జునదేవు మహాప్రియనామ

వగుటఁ బండితమల్లికార్జునుండనఁగ
యానఘుఁడు గోటి పల్లార్యారాధ్యదేవ
దేవుని సత్కృపాదృగ్విలోచన సు
ధావార్థిమధ్యగతక్రీడవలన"

ఈగ్రంథము పండితునితరువాతఁ గొలఁదికాలములోనే సోమనాథుఁడు వ్రాసియుండుటచే నిందలివిషయములు సత్యములని తలంపవచ్చును. పూజారిపురోహితుఁడుగా నిందుఁ జెప్పియుండవచ్చును. ఈదేశమున శివాలయములలో సామాన్యముగా "శివార్చకు" లనుతెగవారు పూజారులుగా నుందురు. ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరస్వామికిఁ బూర్వమునుండియు వెలనాఁటిబ్రాహ్మణులు పూజారులుగానున్నారు. కావున మల్లికార్జునారాధ్యులు వెలనాఁటిబ్రాహ్మణుఁడై యుండునని యూహకలుగుచున్నది. ఆంధ్రదేశమునవెలనాఁటి బ్రాహ్మణులలో శివభక్తిగలవారు పెక్కరున్నారు కాని యారాధ్యులమనిపించుకొని పరమతద్వేషమును గలిగియున్నవారు గన్పడరు. అందుచేనితఁడేశాఖా బ్రాహ్మణుఁడో నిశ్చయింపలేము. ఈపండితారాధ్యుని వంశములోని వారమని చెప్పుకొనెడివారిప్పు డారాధ్యనియోగి బ్రాహ్మణులలో నున్నా

ఈ మల్లికార్జునారాధ్యు లాంధ్రమున "శివతత్త్వసార" మను నొకగ్రంథమును రచియించెను. గ్రంథమంతయుఁ గంద పద్యములు ఎన్ని పద్యముల నీతఁడు రచించెనో తెలియదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన ప్రతిలో ౪౭౦ పద్యములున్నవి. ఈ పుస్తకమునకు బ్ర. శ్రీ. కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగా విపులమగుపీఠికను వ్రాసియున్నారు. ఈగ్రంథము నీతఁడు రచించెననుట క్రిందిపద్యమాధారము.

క. ఒండేమి? మల్లికార్జున
పండితుఁ డశ సుండు కంటెఁ బ్రమథులలో నె
న్నం డౌఁగా నీయాజ్ఞోన్నత
మండలఁ గఁ గాఁతు నని కోరుచుండుదు రుద్రా!

ఈ కవిచారిత్రమునే, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు "పండితారాధ్య చరిత్ర" మనుపేర ద్విపదకావ్యముగా రచియించెను. అందితఁడు శివతత్త్వసారమును రచియించె నని యీక్రింది ద్విపదలలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఈక్షితిఁ జనుపూర్వపక్షసిద్ధాంత
పక్షముల్ తత్కాలభాగైకపూర్వ
పక్షేతరజ్ఞానపక్షసిద్ధాంత
పక్షవేదార్థోపపాదితపరమ
శైవాగమాచారపరిసిద్ధశుద్ధ
కేవల భక్తిసద్భావనాస్థిత
ధీరమాహేశ్వరాచారమార్గాను
సారియైన "శివతత్త్వసారసత్కృతిని
గాదె కేవలభక్తిగతిఁ బ్రతిష్ఠించి
యాదటఁ దానును వర్లె వర్తించు
చున్నవాఁడని వెండియుఁ బ్రశంసింప
మన్నన పేర్మిన మల్లికార్జునుఁడు

ఈ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని సామర్థ్యాదులను పాల్కురికి సోమనాథుఁడీక్రింది పద్యములలో ననుభవ సారమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

సీ. శ్రుతి ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయాయ
తస్థే యనుట యదార్థంబు దలఁప
నవల నణోరణీయాన్మహతో మహీ
యాన్యనన నదియె యనూనపదము

రహితనయేవాగ్గోచరం బను అవ్యాప్త
మవనాసహ యన్నమాట నిజము
యేదియుఁగా దనియెడి పరమేశుఁడే
యొంతయు నని యొగ్గి యొలుఁగ నవక

యొట్టులనుచు సంశయింపక శివతత్వ
సారగద్యపద్యసరణి శివుని
మహిమఁ దెలిసినట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారి దలఁతు ననుదినంబు.

పండితయ్య రచించిన శివతత్త్వ సారము గద్య పద్యాత్మకమని యీపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది. కాని యీగ్రంథమున పద్యములే కాని గద్యలు లేవు.

సీ. వేదమూల ధరసర్వవేదేష్వథితో భవ
యనఁగ బరగు లింగమతిశయిల్లు
నెటి శ్వపచోపి మునిశ్రేష్ఠ ఏమోస్తు లిం
గార్చ నేరత యన నట్లు నమ్మి
ప్రీతి సరుద్రైవభూతలేయవికత్ర
సన్నిహితశ్శివయన్న యదియు
తగ నచపూజ్యోయధాహ్యహంబనె నని
నేత్రాంగబ్రక్రయామాత్ర మగుచు

జంగమంబు గాంచి చని లింగపరవశ
భాతి నుభయలింగభక్తి యుక్తి
మహిమఁ దనరి నట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారి దలఁతు ననుదినంబు.

సీ. ఆదిరుద్రేశాత్తమశ్నంతి రుద్రేణ
పీతం పిబతి ప్రఖ్యాతిశ్రుతులు
తన్నిగమాంతార్థమతికిల్బిషంశ్యాద
వర్పితం బనియు సిద్ధాంతములను
అఖిలసిద్ధాంత నివహోత్తికిలోభాన్న
ధారయేత్తను శివధర్మములను
శివధర్మశాస్త్రదృష్టిప్రసాదమేవభో
క్తవ్య మనుపురాణకాండములను
సిద్ధ మనుచు వేదసిద్ధాంతశాస్త్రపు
రాణతతుల మలహరప్రసాద
మహిమఁ దెలిపినట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారిఁ దలఁతు ననుదినంబు.

ఒకప్పుడు బ్రాహ్మ్యధర్మమును విడిచి వీరశైవమతమును గైకొనుమని మల్లికార్జునపండితునకు బసవన వర్తమానమంపెనఁట! అందుపైని పండితుఁడు పైవిధ్రవాసినట్లు "భక్తియీఁదివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ గొత్త బాయలేను నేను బసవలింగ" యని ప్రత్యుత్తరమంపి, బసవనతోఁ జర్చించి, యాతని నెట్లయినను దనమార్గమునకుఁ ద్రిప్పవలయు నను నుద్దేశముతో బసవను దర్శించుటకై పయనమై వెళ్లెనఁట. పండితారాధ్యుఁ డమరావతిలో నుండఁగా బసవేశ్వరుఁడతనికి భస్మమునంపెను. అప్పటనే యాతఁడు కర్ణాటమునఁ గవిత్వము చెప్ప మొదలిడెనఁట. పండితారాధ్యులవారి మాహాత్మ్యమును దెలుపు పెక్కుకథలను శైవులు చెప్పుచుందురు. వాని నిట చెప్పుటకు దొరకొంటినేని యది యెంతయో గ్రంథమగును. అందులకు పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలగు గ్రంథము లున్నవి. అందుచే నాకథలను విడిచి, శ్రీ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు

పంతులుగారు శివతత్త్వసార పీఠికలో వ్రాసిన యొకటిరెండు కథలను వారిమాటలలో నిట నుదాహరించెదను.

"పవదవోలు (చందవోలు) అను గ్రామమునందు వెలనాటి చోడఁడను రాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. చందవోలిప్పుడు గుంటూరుజిల్లా తెనాలితాలూకాలో నున్నది పూర్వము వెలనాటి రాజుల రాజధాని. ధనదపురమని దానికి నామాంతరము. పండితారాధ్యుఁడా గ్రామమునకుఁ బోయి తనమతమును బోధింపసాగెను. అచ్చటి రాజుగురువు బౌద్ధుఁడు. అతనిపేరు బౌద్ధపవపదాచార్యుఁడు. ఈతఁడు బ్రహ్మవంశజుఁడట! తాను రాజునకు గురువుగా నుండఁగా నవ్యమతస్థుఁడీరాజధానిలో మతబోధచేయుటచూచి సహింపనోపక యాబౌద్ధుఁడు రాజుతోఁ జెప్పి యొకగొప్ప సభచేయించి మల్లికార్జున పండితారాధ్యు నాసభకు రప్పించెను. ఆసభకు నద్వైతులు జైనులు సాంఖ్యులు చార్వాకాది నానామతములవారు వచ్చియుండిరి. పండితుఁడు బౌద్ధమతము నితరమతములను దనపాండిత్యమహిమచే ఖండించి తనమతమును స్థాపించెను. ఇంతియకాక శివుఁడు శ్రేష్ఠుఁ డనుటకుఁ దనతల యిచ్చెదననియు, మాటలో దుమికెదననియుఁ జెప్పి శివుని కంటె నెక్కుడు దైవముకలఁడని యెవ్వరైనను జెప్పినయెడల, వారితల తనకాలితోఁ దన్నెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి తన సిద్ధాంతమును నిలువుకొనుట కై 'రుద్రమహిమ' యను కృతిని రచించెను. అంత బౌద్ధుఁడేమియు ప్రత్యుత్తర మీయఁజాలక పండితుని నిందించెను. అందఱుచు వెడలి పోయిరి.

కాని బౌద్ధుఁడు పండితుని నిందించినందున నాతనిశిష్యులకు మిక్కిలి కోపమువచ్చెను. 'అట్టి నిందకుని జంపకున్నయెడల నతఁడు ద్రోహి కాఁడు; తామే ద్రోహుల మగుదుమని వారుతలంచిరి. పండితుని శిష్యులలో రేమయ్య దేవయ్య లనువా రీపనికిఁ బూనుకొనిరి.

సముద్రములోని యొకలంకలో (సముద్రము చందవోలునకుఁ దొమ్మిది మైళ్ళ మీఁదనున్నది.) నొకబౌద్ధాలయ ముండెను. అచ్చటి కాబౌద్ధుఁడు ప్రతిదిన మొక్కఁడు వెళ్లి వచ్చుచుండును. ఆసంగతి తెలిసినవారు గావున నొకనాఁడుదయమున నే రేమయ్య దేవయ్య లాలంకకు నెవరికిఁ దెలియకుండఁ బోయి దేవుని మఱుగున దాఁగియుండి బౌద్ధుఁడు వచ్చి బుద్ధ విగ్రహమునకు జాఁగిలి మ్రొక్కుచున్నాఁడు వానిని జంపి, వికృతరూపునిఁ జేసి వెడలిపోయిరి. ఈసంగతి తెలిసి రాజు మిక్కిలి కోపించి పండితయ్యను బిలిపించి యడుగఁగా నతఁడు 'నేనే చేయించి యుంచితిని నేనే చంపించితి' నని దోషమాతఁడు దనమీఁద మోపుకొనియెను. అంత రాజు పండితుని కనులు తీయింపఁగా నతఁడు రాజునకు శాపముపెట్టి యచ్చటనుండి శిష్యయుక్తముగా నమరావతికి వెడలిపోయెను.

చందవోలులో నున్నప్పుడే యాతఁడు "లింగోద్భవగద్య" యచ్చటి దేవునిపైఁ జెప్పెను. లింగోద్భవుని దేవాలయ మిప్పటికిని చందవోలులో నున్నది. "చందవోలు కైఫియతు" అను పుస్తకము నందు నీకథయే యిట్లున్నది. పండితారాధ్యుఁడు శ్రీశైలమునకుఁ బోవుచు చందవోలునకు వెళ్లి పాండీశ్వరస్వామి గుడిలో దిగెను. కొండపడమటి బుద్ధరాజునకు గురువైన బౌద్ధుఁడు బుద్ధాం అను గ్రామ మందుండెను. వాఁడు పండితుని మహిమనుజూచి యోర్వలేకపోయెను. పండితుని ప్రతిదినశివపూజలోఁ గావలసిన యొక పూజాపాత్రను బౌద్ధుని శిష్యుఁడైన చెజుఁడనువాఁ డెత్తుకొనిపోయెను. పండితుని శిష్యులు వానిని బట్టుకొని చంపిరి. ఈసమాచారము వారు తమ గురువునకుఁ జెప్పలేదు. అంత బుద్ధరాజు పండితునివద్దకు మనుష్యులను బంపి నరహంతకున కేమిశిక్ష శాస్త్రీయ మని యడుగఁగాఁ గనులు తీయుటయే తగినశిక్ష యని పండితుఁడు చెప్పెనఁట దానిపై బుద

రాజు పండితుని కనులు తీయించెను. పండితుఁడాతనికి శాపమిచ్చి యికమీఁద శైవులెవరును చందవోలులోఁ దీర్థము పుచ్చుకొనఁగూడదని నియమించి వెడలిపోయెను.

అమరావతి చేరగనే పండితుఁడు చోడునితో భాషించిన పాపము పోఁగొట్టుటకును శివనింద విన్న పాపముపోవుటకును శివభక్తుల సహస్రనామగణమాలిక పఠించెను. అమరేశ్వరాష్టకముఁ జెప్పెను.

కన్నడభాష తనకు రావలయునన్న కోర్కెతో నీతఁడు కల్యాణమునకు బసవేశ్వరుని యొద్దకు వర్తమానమంపెను. అంత నాతఁడు భస్మ మంపెను దానిని ధరింపగనే పండితునకుఁ గన్నడభాష వచ్చెను. అతఁడాభాషలోఁ గొన్ని గీతములను చెప్పెను. తరువాతఁ బండితుఁడు బసవేశ్వరుని జూడవలయునని కల్యాణపురమునకు బయలుదేరెను. త్రోవలో సారంగేశ్వరుఁడు దేవుఁడు గాఁగల నిడుగుడుములను చోట (1) తనముఖ్య శిష్యుఁడగు దోనయ్యగారికి నన్నయైన వీరచాకిరాజయ్యగారిచే గౌరవింపఁబడి పానుగంటికిఁ (2) బోయెను. అచ్చట నుదయుఁడను రాజునొద్ద నున్న పింగలి గోవిందప్రధాని పండితుని

(1) 'నిడుగుడుములు అనునది యిప్పుడు కృష్ణాజిల్లా నందిగామతాలూకా మునగాల జమీందారీలోని ముఖ్యగ్రామమగు 'నడిగూడెము' అని నాతాత్పర్యము. ముదమున నిడుగుడుములకు నేతెంచి సదమలాత్ముఁడు వీరచాకిరాజయ్య ప్రత్యక్షభక్తిసారంగేశునందు (పండితా. పుట ౨౯౭) అని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇప్పుడు నడిగూడెము అనఁబడు గ్రామమునకు 'నడిగుడుములు' అని పూర్వము లెక్కలలోఁ జేరుగలదు. ఇచ్చటిదేవుఁడు సారంగేశ్వరుఁడు. ఇది అమరావతినుండి పానుగంటికిఁ బోవు త్రోవలోనున్నది.

(2) నైజాము రాజ్యమునందు రెండు పానగల్లులున్నవి. ఒకటి నల్లగొండజిల్లాలోను వేఱొకటి మహబూబ్‌నగరుజిల్లా నాగర్ కర్నూలు తాలూకాలోను కలదు. ఉదయచోడుని స్థలమునుబట్టి నాగర్ కర్నూలుతాలూకాలోనిదే పండితుఁడు వెళ్లినపానగల్లని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంకొక పానుగల్లు (పోనగల్లు) బొంబాయిరాజధానియందు ధార్వారుజిల్లాలో గలదు.

భక్తుఁడు. కావున నాతనిని మిక్కిలి మర్యాదతో నెదుర్కొని తన యింటికిఁ దోడ్కొనిపోయెను. అచ్చట ధనశేషునామయ్య యను భక్తుఁడు కలఁడు. ఇతఁడు రాజునొద్ద స్వంతసేవకుఁడు (ఖాసా) పండితుఁడా గ్రామమునకు వచ్చినప్పటి నుండియు నాతని భజనలో నుండి రాజసేవ సరిగఁ జేయుచుండెను. అంత రాజునకుఁ గోపమువచ్చి యాతనిని బిలిపించి కోపపడఁగా దేహముమాత్రము మీదిగాని ఆత్మ మీదికాదు. మీదేహమును మీరు తీసికొండని గుడిశిఖరము మీఁది కెక్కి యురిబెట్టుకొని చచ్చెను. అంతఁ బండితుఁ డారాజునకు శాపముపెట్టి వెడలిపోయెను.

వసిపురములో శంకరయ్య యను భక్తుని సపర్యఁగొని కల్యాణమునకు బయలుదేఱఁగా నంతకుఁబూర్వ మెనిమిది దినములక్రింద బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యముఁ జెందె నన్న సమాచారము త్రోవలోఁ దెలిసి పండితున కమితఖేదము కలిగి యాతఁడు బసవనిఁ బొగడుచుఁ బ్రలాపించెను.

అంత బండితుఁడు శ్రీశైలపర్వతమునకుఁ బోయెను. వెల్లటూరు (1) నొద్దకువచ్చి తానచటనే యుండి తనప్రియశిష్యుఁడైన దోనయ్యను గిరిప్రదక్షిణము చేసి శివరాత్రికలకు శ్రీశైలము పైకిఁబోయి శివవ్రతమును బూర్తిచేయుమని చెప్పి యతనికి పర్వతవర్ణనము నుడివెను. అతఁడు గిరిప్రదక్షిణము చేసివచ్చిన తరువాతఁ బండితుఁడు తానువచ్చి నపని యైనదనియు, బసవేశ్వరుఁడును బోయెను గనుక దానుండనక్కఱ లేదనియు, నీశ్వరుని ప్రార్థనచేసి భార్యాపుత్రులతో వెల్లటూరులోనె లింగైక్యముఁ జెందెను.

(1) గుంటూరుజిల్లాలో రెండు వెల్లటూళ్ళు కలవు. ఒకటి రేపల్లెతాలూకాలోను, ఇంకొకటి వినుకొండ తాలూకాలోను, నైజామురాజ్యమున నల్లగొండజిల్లాలోఁ గూడ నొక వెల్లటూరుకలదు. కాని శ్రీశైలమునకు సంబంధించినది వినుకొండ తాలూకాలో నిదియే. ఇది వినుకొండనుండి శ్రీశైలమునకుఁబోవు త్రోవకు కాలుమైళ్ళ ప్రక్కగ నుండును.

పండితేంద్రుఁడు మానసమయమునను వృద్ధుఁడైనట్లు మనము తెలియవచ్చును......పండితుని మరణము విశ్వేశ్వరుని తరువాతఁ ద్వాగ లోనె తటస్థించెనని మన మెంచినయెడల, క్రీ శ ౧౧౯౦ ప్రాంత మతని మరణకాలమని నిర్ణయించుకొనవచ్చును. అప్పటి కాతఁడు ౭౦ ఏండ్లవాఁడని యెంచినయెడల క్రీ శ. ౧౧౨౦ ప్రాంతమాతని జన్మకాల మగును. ఇట్లీతఁడు మొదటి వెలనాటిచోడుని కాలమునను, రెండవ వెలనాటిచోడుని కాలమున నుండినుండవచ్చును."

ఈ మల్లికార్జునపండితు లాజన్మాంతమును బ్రాహ్మణుఁడు గనే యుండెను. కాని జంగముఁడు కాలేదు శిఖాయజ్ఞోపవీతములను విసర్జింపలేదు. వానిని విసర్జించుట యాతని కిష్టములే నట్లాతఁడు రచియించిన శివతత్త్వసారమునందే యున్నది. పండితారాధ్య చరిత్రమును గన్నడమున నీలకంఠకవియు, సంస్కృతమున గురురాజకవియు రచియించియున్నవారఁట. శ్రీనాథమహాకవి పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద కావ్యమును బట్టి యాంధ్రమునఁ బద్యకావ్యముగాఁ బండితారాధ్య చరిత్రమును రచియించెను. కాని యది యిప్పుడు లభ్యముగుట లేదు. మల్లికార్జునపండితుల వంశములోని వారమని చెప్పుకొను వా రాంధ్ర దేశమునఁ గొందఱున్నారు. వారిప్పు డారాధ్య నియోగిబ్రాహ్మణులని పిలువఁబడియెదరు. వారు లింగధారణ మొనర్పరు పండితారాధ్యులు లింగధారణ మొనర్చినట్లు కనుపట్టదు. ఈ వంశీయులు శిఖాయజ్ఞోపవీతములనుంచుకొని వేదబాహ్యులు కాక బ్రాహ్మణులుగనే యుండి, శైవాచారముల ననుష్ఠింపుచు, లింగధారణ మొనర్పుచున్నారు.

మల్లికార్జున పండితులు 'వాసప' గృహనామము వారనియు ఋగ్వేదులనియు చందవోలు కైఫీయతునందున్నది. వీరిది గౌతమ గోత్రమందురు. కాని నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. ఈతనియింటి పేరు వాసస యని పండితారాధ్య చరిత్రమునఁగలదు. మడికిసింగన

కవి కృత పద్మ పురాణమును గృతినందిన కంచనమంత్రి యింటిపేరు కూడ వానసవారే. కాని వారిది కాశ్యపగోత్రము. రాజరాజు చేత నందంపూడి యగ్రహారమును బడసిన నారాయణభట్టు గృహనామము కూడ "వానస" యే. అతనిది హారితసగోత్రము. వానసవారిలో వసిష్ఠగోత్రులుకూడఁ గలరు.

ఈ మహాపండితుఁ డాంధ్రమునను, సంస్కృతమునను కన్నడము ననుగూడఁ గొన్ని గ్రంథములను రచియించెను. శ్రీముఖగద్యము, హార లీల, లింగోద్భవదేవుగద్యము, అమరేశ్వరాష్టకము, పర్వతవర్ణనము, గణసహస్రమాల, రుద్రమహిమ, బసవమహిమ, ప్రభులింగ స్తోత్రము నను కృతులను రచియించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్రమువలనఁ దెలియు చున్నది ఇవి చిన్నచిన్న గ్రంథములని తోఁచుచున్నది. ఈతని రచనములింకను గలవని కొందఱనుచున్నారు. కాని నాకవి లభింప లేదు. ఇందు బసవగీత వృభులింగస్తోత్రము కన్నడ గ్రంథములు. శివతత్త్వసార శైలి చూపుటకై కొన్నిపద్యముల నిటవ్రాయుచున్నాఁ డను.

క. వేదోక్తమార్గమున శ
 త్ర్యాదరమున నిన్నుఁ గొలిచి యప్పశువులు నీ
 చే దేహపాశబంధ
 చ్ఛేదంబున ముక్తు లగుట సిద్ధమురుద్రా॥

క. జీవునకు బంధమోక్ష ద
 శావస్థలు గలవు నీకు నవి లేవగుటన్
 జీవునకు నీకు నైక్యము
 భావించుట ముఖ్యవృత్తి బోధకము శివా.

క. అనయము రుద్రాక్షవిభూ
 తినియుక్తులయిండ్లడక్క దేసఁబోవకుఁడో

యని చాటించును గాలుఁడు
తనపురి శివశాసనుండు ధన్యుండగుటన్.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యు లవలంబించిన శైవమత పద్ధతినిగూర్చి క్లుప్తముగాఁ బైన వ్రాసియుంటిని. ఆతని యభిప్రాయములను, ఆ కాలమునాఁటి యితరమత ధర్మములును నందు పండితారాధ్యులు గావింప యత్నించిన సంస్కారములను విపులముగాఁ దెలిసికొనఁ గోరువారు శివతత్త్వసారమును 'పరిశీలనాబుద్ధిలోఁ' జదువవలసియున్నది. పండితుని కాలమున జైనచార్వాక బౌద్ధమతములు ప్రబలియున్నట్లును వానిని ద్వేషించి యాతఁడు శైవమతమును జేపట్టెనని యు నీక్రిందిపద్యమువలన దెలియుచున్నది.

క. శ్రుతిబాహ్యంబులు కావున
సతతంబును జైనబౌద్ధచార్వాకుల దు
ర్మతములు పట్టక పట్టితి
శ్రుతిసారభవన్మతంబు సుమతి మహేశా!

క. ప్రాజ్ఞులు దేవజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొండ్రె గతశిఖా గాయత్రీ
యజ్ఞోపవీతనాస్తి కు
లజ్ఞులు చేకొంద్రు గాక యద్వైతమునాఁ

పండితారాధ్యునకు జ్ఞానమార్గ మంగీకారమే కాని యద్వైత మంగీకరింపఁడు. జ్ఞానమార్గమునకంటె భక్తిమార్గమే శ్రేయస్కరమని యాతని యభిప్రాయము.

బసవనారాధ్యుఁడు క్రీ. శ. ౧౧౬౮ ప్రాంతమున లింగైక్యము నందెనని చరిత్రకారులేకగ్రీవముగా నుడివియున్నారు. ఆతని యనంతరమున నీపండితారాధ్యులు ౨౨ సంవత్సరములు జీవించియుండి

౧౧౯౦ ప్రాంతమున మరణించియుండునని శ్రీలక్ష్మణరావుపంతులు గారును ౧౧౭౦ ప్రాంతముననే లింగైక్యము నొందియుండునని మఱి కొందఱును వ్రాసియున్నారు. కాని యీతఁడు క్రీ శ. ౧౧౯౦ వఱకును జీవించియుండునని నాయభిప్రాయము. అప్పటి కీతనికి ౭౦ సంవత్సరముల వయసుండునని చరిత్రకారులందఱు సంగీకరించుచున్నారు.

వెలనాఁటి చోడులలో మొదటి యాతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౧౫ మొదలు ౧౧౩౬ వఱకును రెండవయాతఁడు ౧౧౬౩ నుండి ౧౧౮౦ దనుకను రాజ్యము చేసియుండుటచే పండితారాధ్యులు వాదమున నోడించినది రెండవ వెలనాఁటిచోడుని యాస్థానముననున్న బౌద్ధులనే యనినిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఈతఁడు రచించిన శివతత్త్వసారమును శతకమనియెదరు. కాని సామాన్య శతకలక్షణము లిందు లేవు. శతకములయందు సామాన్యముగాఁ బ్రతిపద్యమునను నంత్యమున నొకపదమో కొన్నిపదములో నియమముగా వచ్చుచుండును. దాని నాశతకమునకు మకుటమందురు. ఈ శతకమున నట్టి నియమము లేదు. 'అజా' "శివా" ఇత్యాది పదములలో శివుని సంబోధన ముండును. కొన్నిపద్యములలో నట్టి సంబోధనమును లేదు. అయినను దీనిని శతకమనియే పాల్కురికి సోమనారాధ్యుఁడు-

"శతకంబు శివతత్త్వసారంబు దీవ
కళికమహానాటకము నుదాహరణ"

అని పండితారాధ్య చరిత్రమున వాడియున్నాఁడు. అని కొందఱను చున్నారు. కాని "శతకంబు" అనుపదమును శివతత్త్వసారమునకు విశేషణముగాఁ జేయరాదనియు మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు శ్రీగిరి మల్లికార్జున శతకము నొకదానిని వ్రాసియున్నారనియు శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారు భారతిలో వ్రాసియున్నారు. అదిసత్యమే. ఆశతక మిప్పు డెచ్చటను గానరాదు.

పండితారాధ్యుల తనయులనుగూర్చియు మనుమలనుగూర్చియు పాల్కురికి సోమనారాధ్యుని చరిత్రమున వ్రాసెను. పండితారాధ్యులకు విభూతి గౌరయ్య యను శిష్యుఁడొకఁ డుండెనఁట. అతనిశాసనములు కొన్ని యున్నవి.

(A.R. 315 of 1930-31:–A.R.P. 116.117 (1925–26). ఇతఁడు వరంగల్లునకు సమీపమున నున్న కూచిరాజుపల్లె వాస్తవ్యుడు. పండితారాధ్యులవారియొద్ద శ్రీగిరిపర్వతముమీఁద వారియింటి సేవకుఁడుగా నున్నట్లు, ఆశాసనమువలన దెలియుచున్నది. ఆశాసనములలో కాల మీయలేదు. దీనినిబట్టి యారాధ్యులవారు శ్రీశైలమునందే కాపురముండినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

17. రుద్రదేవ మహారాజు

ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన కాకతీయరాజులలో నీతఁడొకఁడు. ఈ కాకతీయులు సూర్యవంశపు క్షత్రియులమని చెప్పుకొనుచు వచ్చిరి. కొంతకాలమట్లు శాసనములలోఁగూడ వ్రాసికొని యున్నారు. కాని చరిత్రకారులు పరిశోధనచేసి వీరు శూద్రులని యిప్పుడు నిశ్చయించిరి. కాకతి యను దేవతాప్రసాదముచే నీవంశమున మూలపురుషుఁడొక గుమ్మడితీగెకు బుట్టినవాఁడగుట వీరు కాకతీయులైరని యొక కథయు, శత్రురాజుల భీతిచే నొకశిశువును గుమ్మడిపండులోఁ బెట్టి కోటదాటించి యావలకుఁ బంపుటమూలమున రక్షింపఁబడిన వాఁడు మూలపురుషుఁ డగుటచే నీవంశమువారు కాకతీయులైరని

యొక కథయే నిట్లే వేలువేలు కథలు వీరి పూర్వచారిత్రమునుగూర్చి ప్రచారములో నున్నవి. వీరు మొట్టమొదట పశ్చిమచాళుక్యులకు సామంతులైనను, క్రమక్రమమున స్వతంత్రులై యించుమించుగ మూఁడువందల సంవత్సరములు క్రీ. శ. ౧౦౦౦ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౩౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించి యున్నారు. అవక్ర పరాక్రమముచే నాంధ్రదేశమునే కాకుండ కర్ణాట, కళింగ, ద్రావిడాది దేశములలోఁగూడ గొంతకాలము కాకతీయులు తమరాజ్యమును విస్తరింపజేసి యుండిరి. వారి చరిత్రలను వ్రాయుటకిట తావులేదు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కాకతీయాంధ్రరాజుల చరిత్రమును దాదాపు ౭౦౦ పేజీల గ్రంథముగా వ్రాసియున్నారు. ఈ కాకతీయులను గూర్చి యింక ననేక గ్రంథములున్నవి. వీరు మొదటినుండియుఁ దా మాంధ్రులమని చెప్పుకొనుచు వారి శాసనములలో నాంధ్రులమని యుదాహరించుకొని యున్నారు.

ఈ రుద్రదేవమహారాజు తండ్రి ప్రోలరాజు. తల్లి ముప్పమదేవి. ఇతఁడు నిజాం రాష్ట్రమునందలి యోరుగల్లు రాజధానిగా నాంధ్రరాష్ట్రమును హూణశకము ౧౧౬౦ మొదలు ౧౧౯౫ వఱకును పరిపాలించుచు బరాక్రమవంతుఁడై రాజుల ననేకులను జయించి కీర్తి వడసినవాఁడు. ఇతనిని ప్రతాపరుద్ర మహారాజనికూడ వాడుచుందురు. కాకతీయ ప్రభువులలో క్రీ. శ. ౧౨౯౫ మొదలు ౧౩౨౬ వఱకు రాజ్యమును జేసిన యింకొక ప్రతాపరుద్రుఁ డుండుటచే వీరుద్రదేవ మహారాజును మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁ డనియు నాప్రతాపరుద్రుని ద్వితీయ ప్రతాప రుద్రుఁడనియు జరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈ మొదటి ప్రతాపరుద్ర మహారాజు కవివంశిత పోషకుఁడయి యశస్సు నార్జించుటయే గాక స్వయముగ గావ్యరచనము చేసినవాఁ

డని చెప్పుదురు. ఇతఁడు సంస్కృతమున నీతిసార మను గ్రంథమును చేసిన ట్లీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. పరువడి నాంధ్రభాషఁ గల బద్దెనపీతియు సంస్కృతంబులోఁ
బరఁగఁ బ్రతాపరుద్ర నరపాలునిచే రచియింపఁబడ్డ యా
వరవరు నీతిసారము వినం జదువం గడుమంచిదంచుఁ జె
ప్పరఁ గవి నీతిపద్ధతులు చేసె వినోదము బాలబోధకున్.

ఈ రుద్రదేవమహారాజు సంస్కృతముననే కాకుండ నాంధ్రమునఁగూడ నీతిసారమును రచించెనని మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు బద్దెనకృతమైన నీతిశాస్త్ర ముక్తావళిపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. మఱికి సింగనకవి తన సకలనీతిసమ్మతమున నీతి సారములోని వని కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. కాని నీతిసార కృతికర్త యెవ్వరో యతఁడు చెప్పలేదు. ఆంధ్ర కావ్యకర్త లెవరును నీరుద్రదేవుని దమ గ్రంథములలో స్మరించి యుండలేదు. అయిన నాంధ్రనీతిసారకృతికర్త లెవరైన నేప్పడువఱకు నాకర్తృత్వ మీతనిపైన నుంచవచ్చును. ఈ రుద్రదేవమహారాజు సంస్కృతమున మఱికొన్ని గ్రంథములను రచియించి యుండెనని చెప్పుదురు. అవి గన్పడుటలేదు. నీతిసారము నందలి కొన్నిపద్యముల నిక్రింద నుదాహరించు చున్నాఁడను.

గీ. ఆజ్ఞ లేనినృపుఁడు నరయ జిత్తరువులో
మన్న రాజుఁజూడ నొక్కరూప
యానఁద్రోయు సుతునినైనను దండింప
కన్న రాజ్యమేలనుండుఁ జెడక.

క. దండము లేకున్నను బ్రజ
లొండొరువుల నాక్రమింతు రుచితస్థితిమై
మండవు వర్ణాశ్రమములు
దండింపని భూమిపతికి ధర యేర్పడు నే.

క. జనపతి పర్జన్యునిగతిఁ
దనభూప్రజఁ బ్రోవవలయుఁ దగఁ బ్రోవఁడయేఁ
దనుఁ బాసిపోవు నాప్రజ
ఘననీరసనరసిఁ బాయు ఖగములభంగిన్.

క. ఆపదలఁ జెందుప్రజలను
భూపతి మొదలిచ్చి మగుడఁ బ్రోవఁగఁ జనుఁదాఁ
జేపట్టి విడువవలవదు
భూపతికిఁ గులంబమనఁగ భూమియె కాదే.

గీ. కీడు సేయువానికిని మేలు సేయుట
మునులగుణము గాక జనులనెల్లఁ
బ్రోచువాఁడు కల్లరుల నాజ్ఞ పెట్టుట
యాగ పశువిధంబు నట్లకాదె

గీ. ఎంతవాఁడయియున్న సేరందములు జేలు
గులును దాసకృత్యములకు నగునె
యితరు లెందరైన నేలిక కధికులై
చేయుపనులు పూని చేయఁగలరె.

క. జూదమును బన్నిదంబును
వాదును బతితోడఁ జేఁడవలవదు కడుఁ బో
రాదయ్యెనేని భృత్యులు
ఖేదముగాకుండ గెలుపు పెనుపఁగవలయున్.

క. ధనమును బ్రాతశాపయయు
వనితాజనయౌవనంబు వండినయన్నం
బును గడమూర్ఖస్నేహం
బును నిల నివి యల్పకాలభోగ్యము లరయన్.

క. దూరము వ్యవసాయకులకు
భారంబు సమర్థులకును భాసురవిద్యా
పారగులకును విదేశము
వైరము ప్రియవాదులకును వసుమతిఁగలదే.

గీ. వివరతు లా కెళింగి వెరపేది లోదరట
మిడుత లగ్గిమీఁద బడినయట్లు
లోడులేక యధికుఁ దొడరుట యంబుధిఁ
గలములేక యీఁదఁ గడఁగినట్లు

మ. కొందఱ మేలమాడుటలుఁ గొందఱ వావులు దేర్చి పిల్చుటల్
కొందఱ ముద్దుసేయుటయుఁ గొందఱ నెయ్యఁపుఁజూపుసూచుటల్
కొందఱివాత్మభావమునఁ గొందఱ మన్ననభృత్యులందు ని
ట్లందఱ నన్నిభంగుల నృపాగ్రణి వశ్యులఁజేయఁగాఁ దగున్.

ఈరుద్రదేవ మహారాజునకుఁ బూర్వమందును బరమందును గూడ నీవంశీయులను గాకతీయులని పిలుచుచున్నారు. కాకతియను పట్టణమును బట్టి వీరి కీపేరు వచ్చెనని కొందఱును కాకతియను పరదేవతాప్రసాదమున నీవంశకర్త యుద్భవించుటచే వీరు కాకతీయులయిరని కొందఱును కాకతియను దేవతనారాధించుటచేఁ గాకతీయులయిరని మఱికొందఱు నిట్లే పలువురు పలువిధములుగాఁ దలంచుచున్నారు. ఆవివాదములతో మనకిపుడు పనిలేదు. వంశనామమైనను, గృహనామమైనను, వీరి పేరులకు ముందు కాకతి శబ్దము చేర్పఁబడుచున్నది.

వీరు దుర్జయుని సంతతివారమని కొన్ని శాసనములలోఁ జెప్పుకొని యున్నారు. కొన్నిటిలోఁ గరికాలచోళునికూడ వంశకర్తగాఁ జెప్పుకొనిరి. కాని యది గమనింపఁదగినది కాదు. ఈ వంశీయులలోఁ జరిత్రకందిన మొదటిపురుషుఁడు బేతరాజు. ఆతఁడు మొదలుగా వీరి వంశవృక్షము నీ క్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

చేతరాజు
- (మొదటి) ప్రోలరాజు ౧౦౫౦–౧౦౭౬
  - (రెండవ) బేతరాజు ౧౦౭౬–౧౧౦౦
    - దుర్గరాజు త్రిభువనమల్లబిరుదాంకితుఁడు ౧౧౦౦–౧౧౧౦
      - (రెండవ) ప్రోలరాజు ౧౧౧౦–౧౧౫౮
        - రుద్రదేవమహారాజు ఇతఁడే నీతిసారకృతికర్త ౧౧౫౮–౧౧౯౫
        - మహాదేవరాజు ౧౧౯౫–౧౧౯౯ = బయ్యాలదేవి
          - గణపతిదేవుఁడు ౧౧౯౯–౧౨౬౦ = సోమమ్మ, నారమ్మ, పేరమ్మ
            - కోటగణపాంబ (కుమార్తె) భర్త గణపతి
            - రుద్రాంబ, (కుమార్తె) ౧౨౬౦–౧౨౯౫ భర్త చాళుక్యవీరభద్రుఁడు
              - పెంపుడుకుమార్తె ముమ్మడాంబ భర్త మహాదేవరాజు
                - ప్రతాపరుద్రమహారాజు ౧౨౯౫–౧౩౨౬
              - కుమార్తె రుయ్యాంబ ఈమెను ఇందులూరి అన్నయామాత్యుఁడు పరిణయమయ్యెను.

కాకతీయుల శాసనములలో సామాన్యముగా మొదటి ప్రోలరాజు నుండియే వంశవర్ణనము సేయఁబడుచుండును. కాని ఖాజీపేటలో నున్న యొకశాసనమునందు, (కాకతీయసంచికానుబంధము ౨౬వ పేజీ) బేతరాజుకుమారుఁడు ప్రోలరాజనియు, నాతనితనయుఁడు బేతరాజనియుఁ జెప్పియుండుటచే నీవంశమునకు మూలపురుషుఁడు బేతరాజని నిశ్చయించి యిందాతనిని వంశకర్తగాఁ జూపితిని. ఈవంశవృక్షములోఁ జూపిన యంకెలాయారాజుల పరిపాలనా కాలమును హూణశకములోఁ దెలుపును. మొదటి ప్రోలరాజు ౧౦౫౦వ సంవత్సరమున రాజ్యపాలనము ప్రారంభించినాఁడనినచో నాతనిజననము ౧౦౧౦ ప్రాంతమగును. అట్లయినచో, మొదటిబేతరాజు జననము క్రీ శ. ౯౭౫ ప్రాంతముయి యుండును.

౧. బేతరాజు:— ఇతని మనుమఁడుకూడ బేతరాజగుటచేనీతనిని మొదటి బేతరాజని యనుచున్నారు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౯౭౫-౧౦౨౫ నడుమ నున్నవాఁడని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. ఈకాలము సరియైనదని నిర్ధారణముగాఁ జెప్పుటకుఁ దగినయాధారములు లభింపలేదు. శా. శ. ౧౦౦౧-౧౦౧౨ సంవత్సరములలో బేతరాజు పేరున నున్నవి రెండుశాసనములు గనపడుచున్నవి. కాని యవి రెండవబేతరాజువి. కావున వానినిబట్టి యీతని కాలనిర్ణయమును జేయ ననువుకాదు. ఆశాసనములు రెండవబేతరాజువని నిశ్చయమైనచో నవి క్రీ శ ౧౦౭౯-౧౦౯౦ సంవత్సరములవి కావునను మొదటిబేతరాజు జననమునకును, రెండవబేతరాజు జననమునకును దాదాపు డెబ్బది సంవత్సరములు భేదముండును గావునను పైనఁజెప్పిన మొదటిబేతరాజుకాలము సరియైనదనియే తోఁచుచున్నది. పైనఁగనుపఱచిన వంశవృక్షములోని యంకెలుకూడ నీయంశమును ధృవపఱచుచున్నవి.

విరియాలయెఱ్ఱ భూపతి పేరున గూడూరుశాసన మొకటి యున్నది. ఈశాసనమున నెవరికిని దాన మొసంగినట్లులేదు. బేతరాజను నాతనిని కొరవిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠించినట్లును నాతని నే కాకతీవిభునిగాఁ జేసినట్లును నందు వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇదియందుకొఱకే పుట్టినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈశాసనమునఁ గాలము లేదు. ఇదియాంధ్రభాషలోఁ జంపకోత్పలమాలలలోనున్నది. అపద్యముల నీక్రిందవ్రాయుచున్నాఁడను. (కాకతీయాంధ్రరాజయుగము ౫౦ పుట)

చ. అనుపమదుర్జయాన్వయసుధాబ్ధి ననేకులు రాజవందనుల్
సనినఁబిఱుంద వెన్నఁడను సంభవుఁడయ్యె నతిప్రసిద్ధుఁడై
వినుతవిరోధిమండలిక వెన్నుఁడు వెన్నుఁడవోలె వానికిన్
ఘనుఁడగు నెఱ్ఱభూపతి జగద్వినుతుం డుదయించెఁ గీర్తిలోకా. ౧

ఉ. భావితకీర్తినాతనికిఁ బాండవమధ్యముభీముఁడో యనం
గా విరియాలభీమ నృపముఖ్యకుఁడై యుదయించె వానికిన్
భూవినుతుండు మండలికభూషణుఁ డెఱ్ఱనరేంద్రుఁ డుత్తమ
శ్రీవినుతుండు బంధుజనసేవ్యుఁడు దానుదయించె నున్నతిన్. ౨

చ. అతఁడని బొట్టబేతవసుధాధిపుఁ జేకొని వానివైరి ను
ద్ద్రితమునఁ జంపి యాకొఱవిదేశమునందు బ్రతిష్ఠ చేసి త
త్తనయు సమేతుఁడో వగవి···యాము బిట్టర నద్యసంబు న
బ్రతిమఁడు వాని దా మొగుడుపర్సియు వంద్రడు నెఱ్ఱఁడాప్తుడై. ౩

చ. అరుదగునట్టి ఎఱ్ఱ నృపునంగన గామమసాని యాఁకమే
ల్లగదని బేతభూవిభుని గాకతివల్లభు సేసి వాని తా
బరగఁగఁ జేతఁబట్టి ఘను బల్లవరాయని యాఁగిజొచ్చె భా
స్కరవిభు చక్రవర్తిగని కాకతిసిల్పుట గోటసేయుదే. ౪

కాంక కాలుఁడై పడుసి గాదయనాయకుఁజంపి సూరడ
వేఁలుపుకొంన రవ్వన్యవు వేలుపుగొండన నిల్పి వానిచే
మేలుగ మూడమువ్పుయి౦ మేలుగనే రెడు బోదిపాడునుం
మేలుగ కేకుమానిడులు మేలుగ రెండెయరాజుసంగడై. ✕

సూత్రధారి కొమ్మోజనబరహా॥ శ్రీశ్రీశ్రీ
అడపగట్ల దేవరకు సేవ

వీనిలో మొదటి రెండు పద్యములును, మూఁడవపద్యములో రెండు పాదములును అర్థవంతములై యున్నవి. మిగిలినభాగమునఁ గొన్ని యర్థములు కాని పదములున్నవి. మూఁడవపద్యమునందలి మూఁడవపాదమున ప్రాసతప్పినది. ఆపాదముననే పదునొకండవ యక్షరము లోపించినది. రెండవపద్యమునందలి విరియాల భీమశబ్దమున కాంధ్రప్రత్యయము చేర్పకుండ భీమయనియే యుపయోగింపఁబడినది. "భీమనృపఘస్మరుఁడై" యని సమాసపదముగాఁ జెప్పినచో నన్వయము కుదురదు. అయిదవ పద్యమున మొదటిపాదమునందు ప్రాసతప్పినది. లేదా రలలకు ప్రాస మైత్రి చేసియుండవచ్చును.

దుర్జయవంశమున ననేకులు రాజకుమారులు గతించినపిమ్మట ప్రసిద్ధుఁడైన వెన్నఁడనువాఁడు జన్మించెననియు నతనికి ఘుఱ్ఱభూపతి పుట్టెననియు, నాతనికిఁ బాండవభీముఁడువంటి విరియాలభీముఁడు కలిగెననియు, నతని కెఱ్ఱభూపతి జనించెననియు నతఁడు బొట్టుబేతనిని చేపట్టి వానిశత్రువును జంపి కొఱవిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠ చేసెననియుఁ బై మొదటిమూఁడు పద్యములవలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. ఆ యెఱ్ఱ భూపతిభార్యయైన కామమసాని బేతరాజును కాకతికిఁ బ్రభువునుగాఁ జేసినట్లు నాల్గవపద్యమందున్నది. దీనినిబట్టి కాకతి యను పట్టణమొకటి యుండెనని యూహింపవచ్చును. తనభర్త కొఱవిదేశమునందు

చేతనిఁ బ్రతిష్ఠింపఁగాఁ దాను కాకతీయను పట్టణము రాజధానిగాఁ గల దేశము నాతని కిచ్చినట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇప్పటి యనుమకొండయే కాకతీయని కొండఱును ఓరుగల్లు పట్టణమే కాకతీయని కొండఱును దలంచుచున్నారు.

ఈ పద్యార్థములనుగూర్చి విమర్శించుటకు ముందీశాసన మీ వంశీయులలోని బేతరాజునుగూర్చి చెప్పఁబడినదేనా? అయినచో, నిందు మొదటిబేతరాజు చెప్పఁబడియెనా? రెండవబేతరాజు చెప్పఁబడియెనా? యనువిషయములను దేల్పవలసి యున్నది. ఈశాసన మీ వంశీయులతో సంబంధించినదే యని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించినారు. కాని కొండఱిందలి బేతరాజు మొదటి బేతరాజనియుఁ గొంద ఱీతఁడు రెండవబేతరాజనియు నభిప్రాయపడిరి.

ఈశాసనము మొదటి బేతరాజుతో సంబంధించినదియే యని నా యభిప్రాయము. ఈ శాసనములో, బేతరాజును కాకతి వల్లభునిగా గామపానన్మ చేసినట్లు చెప్పబడియున్నది. పైన చెప్పిన ఖాజీపేట శాసనములో (ఇది రెండవబేతరాజు వ్రాయించినది) "శ్రీమాన్ కాకతి పురాధినాథో బేతిః చోడక్ష్మాపాళచమూవార్ధిప్రమథన మూర్తిః లోర్జిత లక్ష్మీః" అనితనపితామహుని కాకతిపురాధినాథుఁడని వర్ణించియున్నాఁడు మఱియుఁ దనతండ్రియైన ప్రోలరాజు, త్రైలోక్యమల్లుని వలన అనుమకొండను బడసినట్లును, తాను, అనుమకొండలో శివాలయమును దనపేరుతో నిర్మించినట్లును జెప్పియున్నాఁడు. కాకతినగరమును గూర్చి తానేమియును జెప్పుకొనియుండలేదు. మొదటి ప్రోలరాజు త్రైలోక్యమల్లునివలన ననుమకొండ విషయమును గ్రహించిన పిమ్మట రాజధానీనగరమును "కాకతి" నుండి యనుమకొండకు మార్చుకొని యుండును. అందువలనఁ బైఁ జెప్పిన గూడూరి శాసనములోని బేత

రాజు మొదటి బేతరాజనియే నిశ్చయింపవలసియున్నది. కాకతీయాంధ్ర రాజయుగ చరిత్రమును రచియించిన శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును నిట్లే తలచియున్నారు. ఇక్కఁ గొలనివిగూర్చి యాలోచింతము.

నిజాము రాష్ట్రమున వరంగల్లుజిల్లాలో 'కొలని' యనుగ్రామ మొకటి యున్నదని తెలియుచున్నది. ఆ 'కొలని' రాజధానిగాఁ గల్గు ప్రదేశమే కొలనిదేశమని యాకాలమునఁ బిలువఁబడు చుండెడి దని యూహింపవచ్చును. ఈబేతరాజు నీతిసారకృతికర్తయైన రుద్రదేవ మహారాజునకుఁ బూర్వుఁడగుటయే గాక, యాంధ్రదేశమును మూఁడు వందల సంవత్సరములు పరిపాలించిన యాంధ్రచక్రవర్తుల వంశమునకు మూలపురుషుఁ డగుటచే, నప్రస్తుత విషయములను జర్చించుచున్నాడ నను భీతి యున్నను, ఈ బేతరాజును గూర్చియు నీతని పేరుగల గూడూరుశాసనమును గూర్చియు నింతదూరము చర్చించవలసి వచ్చినది. ఈశాసనము ఆంధ్రమహాభారతమునకుఁ బూర్వము పుట్టినది. ఆ కాలమునాఁటి భాషాస్థితి, పద్యరచనము మొదలగు భాషావిషయములు గూడఁ గొంచెముగనైనను దెలియు చుండుటచే నీశాసనమునుగూర్చిన చర్చ నిట సాగించుచున్నాఁడను.

ఆ కాలమున విరియాలవారు పరాక్రమవంతులైన ప్రభువులు గనో, లేక తాము చేపట్టినవారిని ప్రభువులుగ చేయఁగలిగిన సమర్థులు గనో యుండిన ట్లిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ విరియాల వారు కమ్మవారని కొందఱును క్షత్రియులని కొందఱును వెలమలని కొందఱును నభిప్రాయ పడియున్నారు. వారికులముతో మనకిట ప్రసక్తిలేదు. ఈపద్యములలోఁ గొలనిదేశ మొకటియుఁ గాకతి యొకటియు గన్పట్టుచున్నవి.

కొలనిదేశము మొదట బేతరాజునకో అతనిపూర్వులకో చెంది యుండును. దాని నెవ్వఁడో ఆక్రమించుకొని యుండును. విరియాల

యెఱ్ఱభూపతి, యుద్ధమున నాతనిని జంపి బేతిరాజును గొలనిదేశము నందుఁ బ్రతిష్ఠచేసెను. ఈయూహలు మూఁడవపద్యము నందలి మొదటి రెండుపాదములపై నాధారపడి యున్నవి. మూఁడవపాదము నందలి భావమును సరిగా గ్రహింపఁగలిగితి మేని తక్కిన విషయమంత యు బోధపడఁగలదు. కాని యీపాదమందలి ప్రాసాక్షరము తప్పుట వలనను యతిస్థానమందక్షరము లేకపోవుట మూలమునను నాపాద మర్థ మగుటలేదు. నాల్గవ పాదమందలి పంద్రఁడెవ్వఁడో తెలియదు. పంద్రడు, ఒకవ్యక్తియో! లేక యిది యెఱ్ఱడు చేసిన చేతను దెలుపు "చంపడు" వంటి క్రియాపదమో, తెలియదు. 'మొగుడు' పదమునకు ముకుళింపజేయునను నర్థమున్నది. రెండుమూఁడుపాదములను సమన్వయముచేసి చూడఁగా బేతరాజు యొక్క వైరి కొఁకతనయుఁడున్నట్లును వాఁడప్రతిముఁడైనట్లును వాఁడు యుద్ధమునకురాగా వానిని మొగుడు పఱిచియు ననఁగా జయించి ముకుళీకృతునిగాజేసియు ఎఱ్ఱడు దయదలఁచి వానిని జంపనట్లును నాపాదముల కరము స్ఫురించుచున్నది. అప్రతిముఁడను విశేషణము ఎట్లు కన్వయింపఁజేయవచ్చును. ఇందెంత వఱకు సత్యమున్నదో నిదియెంతవఱకు పండితాంగీకారమును బొందునో చెప్పఁజాలను. మూఁడవ పద్యమందలి రెండవ పాదాంత్యాక్షరము 'యా' అనియు మూఁడవపాదమందలి మొదటినాల్గక్షరములును 'తతన' అనియు, నుండవలయునని నాతలంపు. ఆ తతనయు నవగా ఆతని తనయుఁడని కన్నడ ప్రయోగము. (శే. శా. సంపుట ౧౬౨) ఈపక్షములోఁ బ్రాసభంగముండదు.

మొదటి మూఁడు పద్యములకును, నాల్గవ పద్యమునకును సంబంధము లేదు. నాల్గవ పద్యమందలికథ యెఱ్ఱభూపతి యనంతరమున జరిగినది. ఈతనిభార్య కామమ్మ తన భర్తయనంతరమునఁ గొలని దేశమునకు పరిపాలకురాలుగా నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. కనుకనే

యామె కాకతియందు బేతరాజును నిలుపఁగలిగినది. కాకతి కొలని దేశము లొకటియే యనియు కొరవిదేశమునకుఁ గాకతి ప్రధానపట్టణ మనియు నొకరనివారు. కాని యందుల కాధారములు లేవు.

పల్లవరాయఁ డొకఁడు కాకతిపైకి దండెత్తి రాఁగాఁ గామమ్మ వానిని నిరోధించుట(ఆఁక = నిరోధించుట) మంచిబుద్ధియని మేల్కర దనికఱద = బుద్ధి) తలంచి, తాను స్త్రీ కావున తనభర్తచేఁ గొలని దేశమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన బేతరాజును గాకతికిఁ బ్రభువునుగాఁ జేసి యాతని సాహాయ్యమున నాపల్లవరాయనిని గాకతిపై రాకుండ నడ్డగించి (ఆఁగి = అడ్డగించి) పిమ్మటఁ జక్రవర్తి యైన భాస్కరవిభుని దర్శించి యాతని నాశ్రయించెను (చొచ్చు = ఆశ్రయించి) ఈవిధముగాఁ జేసి కాకతి రాజ్యమును నిలుపుటవలన నామె చేసిన కార్యము కోటిగుణితమైనది కదా! ఇది నాల్గవ పద్యార్థమని నాయభిప్రాయము. అయినచో నిందలి పల్లవరాయఁ డెవఁడు? భాస్కరవిభుఁ డెవ్వఁడు? అని యాలోచింపవలసి యున్నది.

ఈశాసనము క్రీ. శ. ౧౦౦౦ సంవత్సరప్రాంతము నాఁటిదని పైన వ్రాసియుంటిని. ఆకాలమునఁ బశ్చిమచాళుక్యుఁ డగు మొదటి త్రిభువనమల్లుఁడు చక్రవర్తిగానున్నాఁడు. అతనిపేరు విక్రమాదిత్యుఁడు అతనికి విభువిక్రముఁడను బిరుదముకలదు. ఇందలి ఆదిత్య, విభుశబ్దములను దీసికొని, భాస్కరవిభుడని పైపద్యములో నుపయోగించినాఁడని నాయభిప్రాయము. ఈ మొదటి త్రిభువనమల్లుని రాజ్యకాలము క్రీ. శ. ౧౦౦౮ మొదలు ౧౦౧౮ వఱకు నైయున్నది. పశ్చిమచాళుక్యులకుఁ బల్లవరాజులు సామంతులుగా నుండిరనుట సుప్రసిద్ధచారిత్రక విషయము. పల్లవ సామంతుఁ డొకఁ డప్పుడు కాకతీపై దండెత్తి వచ్చెననియు, కామమ్మ బేతరాజు సాహాయ్యమున నాతనిని నిరోధించి

విక్రమాదిత్యుని శరణుఁజొచ్చి కాకతిరాజ్యమునకు వానివలన బాధ లేకుండ జేసియుండెననియు, దలంపవలసి యున్నది. అప్పటినుండియు బేతరాజు విక్రమాదిత్యునితో మైత్రిఁ గలిగియుండును.

ఈ గుడూరు పద్యశాసనము కాకతీయులకు, ఆపత్కాలమున విరియాలవారు సాహాయ్యము చేయుచుఁ గాకతీయులను నిలువబెట్టి వారని చూపుటకై విరియాలవారెవరో కల్పించి వ్రాయించిరని డాక్టరు శ్రీనివాసరావుగారు వ్రాసియున్నారు. (హై. శా. సం. ౧౩. ౧౫.) కాని యందులకు సరియైన యాధారములను వారు చూపలేదు. శ్రీకొత్త భావయ్యచౌదరిగారు భారతి పత్రికలో వ్యయసం॥ శ్రావణము ౧౫౯వుట) పూదూరు శాసనము (తెలింగానాశాసనములు పుట౧౭౮) నుదాహరించుచు త్రిభువనమల్లుని కాలమున నాతనికి సామంతుఁడుగా నొక పల్లవుఁడున్నాఁడని (ఆశాసనకర్త పల్లవుఁడే)యు గూడూరుశాసనమున నుదాహరింపబడినపల్లవుఁ డాతఁడుగాని యట్టివాఁడే మఱియొకఁడుగాని యై యుండుననియు నందుచే గూడూరుశాసనము నసత్యమైనదిగా దలంపఁగూడ దనియు, వ్రాసియున్నారు. శ్రీచౌదరిగారు చూపిన శాసనము క్రీ. శ. ౧౧౦౬ వ సంవత్సరమునాఁటిది. అందలి త్రిభువనమల్లుఁడు రెండవత్రిభువన మల్లుఁడు. అందుచే నాశాసన మీసందర్భమున నుపయోగింపదు. కాని బేతరాజు కాలమున గూడూరుశాసనమున కన్వయించెడి మొదటి త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడగు పల్లవరాయఁ డింకొకఁడు లేఁడని చెప్పఁజాలము. కావున నాల్గవపద్యమందలి కథ సత్యమనియే నమ్మవచ్చును.

నాల్గవ పద్యమందలి కథకును నైదవపద్యమందలి కథకును సంబంధము లేదు. పూర్వుఁ డనునాతఁడు కాడయన్నాయకుని జంపి, వేలుపు కొండరాజును వేలుపుకొండయందే నిలిపి యట్లుచేసినందులకు బ్రత్యుప

కారముగఁ గొన్ని గ్రామములను బహుసెంచి వినవపద్యార్థము. ఇందలి కాడయానృపుఁడనగా నాల్గవపంక్తి యందలి వల్లవరాయఁడే యని నా యుద్దేశము. పల్లవుఁడు కాకవులని నామాంతరమున్నది. (ఈ గ్రంథమం దలి తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును జూడుము.) వేలుపుకొండ యనఁగా దేవరకొండ. ఇది నైజాము రాష్ట్రమునందున్నది. రవ్వన్రప్రు = నృపరత్నము అయియుండును. నేరెడు, బోదిశాడు, టేకుమానికి, ఇవి గ్రామములు. ఈపద్యమందలి గాడవనాయకవధకును, నాల్గవపంక్తి యందలి కథకును గాలవ్యవధి విశేషముండదని నాయుద్దేశము కాకతి కథాపంతరమున నీ పల్లవుఁడు మరల జేతరాజు పరిపాలనములో నున్న దేవరకొండ రాజ్యము పైకి దాడివెడలఁగా విరియాలసూరఁడు వానిని వధించెనని తోఁచుచున్నది. వేలుపుకొండ ప్రభువు పేరిందు లేదు. ఇతఁడు జేతరాజే యైయుండునా? యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఈసూరఁడు విరియాల సూరఁడే యైయుండును. విరియాల సూర భూపతి యొకఁడున్నట్లును, అతనికుమారుఁడు జేతిరాజు యనట్లును, అ జేతరాజునకును వాతని భార్య బిజ్జమకును, మల్లఁడను కుమారుఁడు జన్మించి యొకతటాకమును నొక శివాలయమును నిర్మించినట్లును నాతఁడు వ్రాయించిన శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (తె శా సం పుట ౧౬౫) ఈశాసనమునందుఁ గాలము లేదు. విరియాలసూరఁడు జేతరాజునకు సామంతుఁడుగనో సైన్యాధిపతిగనో యుండి, గాడవ నాయకుని జంపెననియుఁ దనయేలిక యైన జేతరాజునామమును దన కుమారున కుంచినాఁడనియుఁ దలంచితిమేని యీసూరఁడును, పైయుయి దవ పద్యమందలి సూరఁడు నొక్కఁడే యని నిశ్చయింపవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీశాసనము విరియాలవారికీర్తిని బ్రకటించుటకును జేతరాజు రాజ్యసంపాదనమును దెలుపుటకును నుద్దేశింపఁ బడినదని చెప్పవచ్చును. విరియాల యెఱ్ఱమ్మ కామమ లనునవి సూరనికి నేమ

యెవ సంబంధముండెనో లేదో చెప్పఁజాలము. విరియాలవారికిని బేతరాజునకును ప్రభుసామంత సంబంధము మాత్రమే యుండెనో, లేక యితర బాంధవ్య మేమయినఁ గలదో చెప్పఁజాలము.

మొదటి బేతరాజు క్రీ.శ. ౯౭౫ సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించి, ౧౦౧౦ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గొలనిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడి ౧౦౧౫ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గాకతివల్లభుఁడై ౧౦౫౦ వఱకును రాజ్యము చేసెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

బేతరాజునకుఁ బూర్వ మీకొలనిదేశ మెవరి పరిపాలనముక్రింద నుండెడి దను విషయము స్పష్టముగా దెలియుటలేదు. కాని కొలని శాసన మను పేరుచేఁ బిలువఁబడుచున్న యొక శాసనము కలదు. (తె. శా. సం. పుట ౧౬౩) దానివలన నీకొలనినిగూర్చి విషయము లేమైనఁ దెలియునేమో చూడవలసి యున్నది. అందుఁగాల మీయలేదు. కాని విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడగు చాళుక్యభీముని పే రందుండుటచే గాలమును మనము సులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు తూర్పు చాళుక్యుఁడు. ఆకాలమునఁ దూర్పుచాళుక్యుల యధికారము కొలని వఱకును వ్యాపించె నని చెప్పవచ్చును. ఇతనిని మొదటి భీముఁ డందురు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౮౯౮ మొదలు ౯౧౮ వఱకును వేఁగి సింహాసన మధిష్ఠించినవాఁడు. ఈ శాసన మాతనికిఁ బిమ్మటఁ బుట్టినది, కావున శాసనకాలము క్రీ. శ. ౯౫౦ ప్రాంతమనవచ్చును. ఇందలి భాషయుఁ బై గూడూరుశాసనము వలెనె యిప్పుడు వాడుకలో లేని పదములను గలిగి యర్థముగాకుండనున్నది. ఇది యానాఁటి గద్యరచనము దెలుపును. కొలనివారికోదరుల కనుకూలము గనుండుననియా శాసనము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

"శ్రీవిక్రమాదిత్య నృపాగ్ర తనయుండైన చాళుక్యభీమునకు శౌచకందర్పునకు వేఁగీశ్వరునకు రినమద్ధాన్వయకుల తిలకుండయిన కుసు

మాయుగుండు గన్నరబల్లవానికి స్వప్రాప్తంబయ్న (సంప్రాప్తంబయిన) రనమర్థక శ్రీమగనభుజవీర్యబలపరాక్రమంబున స్వచ్ఛీర్తిగుం గట్టి పట్టాకోత్తి ఖడ్గసహాయుండై నేలయెల్లం గావంబూపు మడికొణ్ణ నాణ్ణాదిగ (మణికొండనాడు) వేగిదేసము విషువర్ధనులో నడ్డి రాజ్యం బు సేయుచున్న కుసుమాయుధు పెద్దకొడుకనేక రిపునృపతి మణిమకుట మకరి కారేపణవళృళితగలరలావర్తంబు రాజ్యంబు సేయుచు నిష్ట విషయకామ భోగంబుల ననుభవించుచు సుఖంబుండి యొకనాడు. కొరవి నల్లశెకెరు కొడుకు పెద్దన రావించి నీవు నాప్రాణసమానుండ వైన లివి పిచేసిన యుపకారంబునకు బ్రత్యుపకారంబు సేయవలయుం దాని... శ్రికొన్యునృగి శ్రీనాకెల్లంగల దేమి లేకున్న వెఢికోణ్ణుమ య్యును (వేడికొండుమయనను) బిరోపకారంబుపొన్దిగాని కొంబియన్న భీముడు నల్కులకులస్సన పడివెకొల్పి శ్రీనిరవద్య్ణనేక సమరసంఘట్ట ణ భుజాసిభాసురుండై (భాసురుండయ్యె?) బిమయన్న రాజ్యశ్రీకెల్ల న్దానయ ఈశుండై చేకొని నిల్పి భీమపలుకియ (చాళుక్యభీముఁడు) ద్దనేక వస్తువాహనోత్సవంబు ల్పదయుచు తమయన్న గాణగయ్యి చేసిన ధర్మువులు నసంబుసు నేగట్టను గావను రక్షింపను వలయు నేని చేకొవి కొరవి కిచ్చినస్థితి నిల్పి శిలాస్తంబంబు బ్రతిష్ఠించి విష్టరంబును నాతనికొట్టించిన చెఱువులు మఱియు యెవ్వియేని నాతని చేయంబడి వుకుపఱిగినను చెఱచినను చుఱియ వెఱికినను ముత్త్రిగనుఱకాడినను ణగవాన్యది ఏన్నుం బ్రమ్మలు (బంగారునాణెవు విశేషము) మఱిసి (మను ష్యుఁడు?) చేసినదోసంబునకు వానిజీవితంబు దణ్డువు. వరియారంబు వడువరంబు వెల్లారంబు ఎరగద్యాణంబు పేకామణి వున్నమనాణ్ణు ఎనూఱుం బ్రమ్మలం విట్టిసుఖంబు నుము, నాయకుణ్డైయాకావులయ్న వేఱరాజులఁజొచ్చి..మస్థితమఱిసి కొన్నరాజులలరేనియు యీస్థితి మిడిసిన...నావిఱణన్దుమన్న కాంచు"

ఖండలీకరింపబడిన భాగములు వాయబడి. సందేహము లున్న తావుల వర్ణక్రమము మాతృకయందున్న విధముననే యుంచితిమి. నిస్సంశయమైన తావులలో ప్రస్తుతపు వర్ణక్రమము ననుసరించి వ్రాసితిమి. ఇందు గొన్ని కన్నడ పదములుండుటవలనను, గొన్ని శాసన లేఖకుని తప్పులుండుట మూలముననను శాసన కావ్యకర్త పండితుడు గాకుండుటచేతను, శాసనకాలమునాటి కాంధ్రభాష యిప్పటివలె పరిపక్వస్థితి నందకయుండుటంబట్టియు నీశాసనము సరిగా బోధపడుట లేదు.

ఈశాసనములో నున్న విషయములను బరిశీలింతము.

౧. ఇది చాళుక్యభీముడు వేగిసింహాసనమునం దుండగా గన్నర బల్లహునికి సంప్రాప్తమయినరాజ్య మాతని పెద్దకుమారుడు పరిపాలించుచున్న కాలములో వ్రాయబడినది

౨. శాసనములో చెప్పబడిన కుసుమాయుధునకు కన్నర బ్రాహ్మణుడను నది నామాంతరమై యుండును,

౩ కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకుపే రిందు గన్పట్టుటలేదు "విష్ణువర్ధనునిలో నడ్డి" అని శాసనమునందుండుటచే విష్ణువర్ధనునకు వ్యతిరేకముగా స్వతంత్రుడై [విష్ణువర్ధనునకు లోబడి? యనికూడ నర్థము చెప్పవచ్చును] రాజ్యము చేయుచున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇతడేలుచున్న రాజ్యము పేరు మణికొండనాడు. ఇది నిజాము రాష్ట్రములో నిదై యుండును.

౪. పైన చెప్పిన కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకునకు రాజ్యపరిపాలనమున సాహాయ్యము చేయుచున్నవాడు కొరవి నల్లజెఱుయ కొడుకు పెద్దన. ఈతడుచేసిన మేలునకు బ్రత్యుపకారముగా నేమేని గోరుకొమ్మని పెద్దకొడు కడుగగా న్నాకేమియు వచ్చర

లేదని చెప్పుచు నేదియో యడిగెను. అడిగిన దేదియో తెలియుట లేదు. కాని యీపైన కిరువురన్నలున్నట్లును, అందు పెద్దవాఁడగు భీముఁడు యుద్ధమునం దెవరినో గెలిచినట్లును, వాతనికిఁ బిమ్మట వాతని తమ్ముఁడు 'గాగయ్య' తనయన్నగారి యైశ్వర్యమున కెల్ల నధికారియై భీమాఖల్కిచే బహుమతు లందినట్లును ఆతఁ డనేక ధర్మముల నాచరించి నట్లును వానిని రక్షించి కొలని నిలిపి, శిలాస్తంభమును ప్రతిష్ఠించు నట్లును గ్రహింపుమని కోరినట్లును గన్పట్టుచున్నది ఈ సంస్కృతమున "పడిపెగెల్చి" యని యొకశబ్ద ముపయోగించినాఁడు. ఈ 'పడిపె' శబ్దము పైన వ్రాసిన గూడూరు పద్యశాసనమునందును గలదు. అందు "పడుసె గాదరు నాయకుఁ జంపి" అనియున్నది. ఈ రెండు శబ్దములు నొకే యర్థమునం దుపయోగించినట్లు గన్పడుచున్నది ఈశబ్దమునకు "యుద్ధమునందు" అనియర్థము. శబ్దరత్నాకరమున 'పడవ' అనఁగా యుద్ధమని యర్థమునిచ్చి యున్నారు. ఇది కన్నడశబ్దమై యుండును.

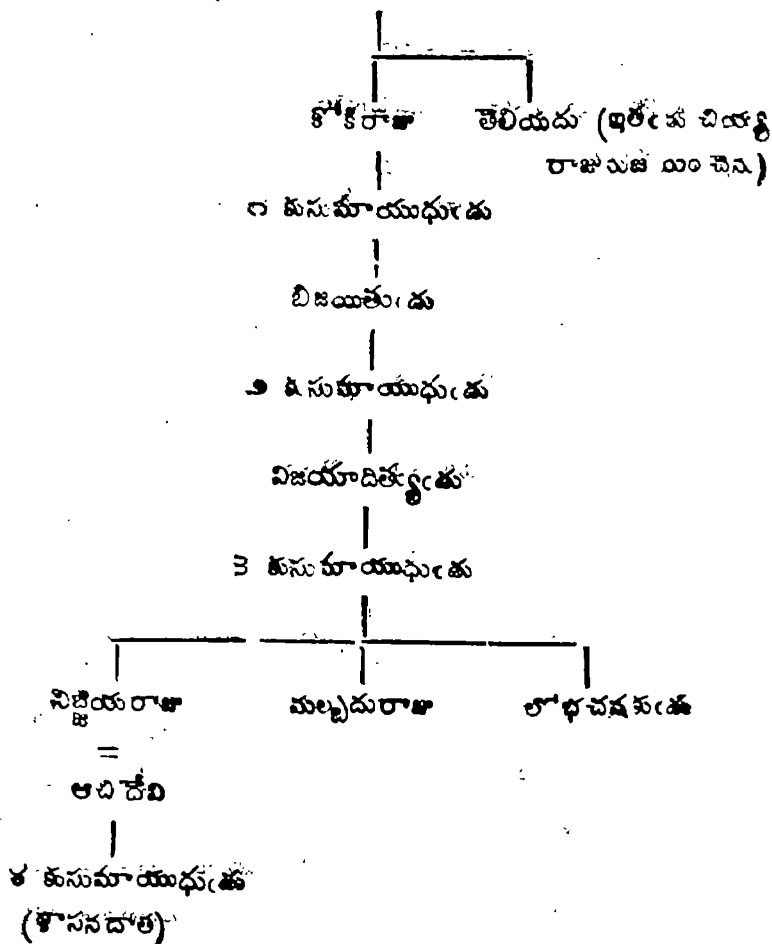
ఈశాసనమునందుఁ గొలనిశబ్దమును మూఁడుమారు లుదాహరించియున్నారు. పరిశీలించి చూడఁగా గొలనియనునది గ్రామనామమనియు నది ప్రధానపట్టణ మగుటచే నాదేశమునకుఁ గొలనిదేశమని పేరువచ్చెననియు, శాసనమునఁ గొలనియన్నభీముఁ డని ప్రయోగించుట చూడఁగా నీగ్రామనామమే వారిగృహనామముకూడనై యున్నట్లును గన్పట్టుచున్నది. ద్వాత్రింశత్సాలభంజికను రచించిన కొలని గోపనామాత్యుని యింటిపే రీగ్రామమునుబట్టి వచ్చినదేమో!

ఈ శాసనమునుబట్టి గణ్ణరబల్లాళుఁడో లేక యాతని కుమారుఁడో కొలనిదేశమును బేతరాజు పూర్వులవశమునుండి లాగికొని కొలనిభీమునకో ఆతనిసోదరులకో యిచ్చియుండును. బహుశఃకొలని పెద్దనకుఁ గుసుమాయుధుని కుమారుఁడే యిచ్చియుండును. పిమ్మట నీపెద్దన వంశీయులు దాని ననుభవించుచుండియుందురు. బేతరాజు తనపూర్వుల రాజ్యమును దిర్గి వశముచేసికొనఁ బ్రయత్నించుటలో

విరియాల యెఱ్ఱయ సాహాయ్య మొనర్చి యుండును. గన్నరవల్లభుఁడు అను పేరుగల రాష్ట్రకూటపు రాజొకఁడుకలడు. ఇతనికి అకాలవర్ష బిరుదాంకితుఁడగు రెండవకృష్ణరాజని నామాంతరము. రాష్ట్రకూటులకును దూర్పుచాళుక్యులకును నడుచు యుద్ధములు జరుగుచుండెడివి. చాళుక్యభీముని పెదతండ్రియైన గుణగవిజయాదిత్యుఁడు శ్రీకృష్ణరాజును జయించి యాతనిపురమును దగులఁబెట్టి కృష్ణపురదహనవిఖ్యాతిని గాంచియుండెను. చాళుక్యభీముఁడుకూడ వేఁగిదేశముపై దండెత్తివచ్చిన యాకృష్ణరాజును జయించెను. తరువాత శ్రీకృష్ణరాజు చాళుక్యభీమునకు సామంతుఁడుగానుండియుండును. చాళుక్యభీమునకు విష్ణువర్ధనుఁడను నామాంతరమున్నది. పై శాసనములో నొకచోట చాళుక్యభీముఁడనియు నొకతావున విష్ణువర్ధనుఁడనియు వ్రాసియున్నారు. ఖాజీపేటశాసనమునందు బేతరాజు చోడసేనాసముద్రమును మథించి లక్ష్మిని గైకొనియెనని యున్నది. ఈచోడుఁడు బస్తరుపట్టణము రాజధానిగాఁ బరిపాలనముచేయుచున్న రేనాటిచోడుఁడేమో యనియు గాకున్న పశ్చిమచాళుక్య సామంతుఁడుగా నుండి ద్రావిడచోడులతోఁ జేసిన యుద్ధములలోఁ బాల్గొని యుండవచ్చుననియు శ్రీ వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. ఈ బేతరాజు పశ్చిమచాళుక్యరాజగు మొదటిత్రిభువనమల్లునకు సామంతుఁడు. ఆకాలమున దక్షిణదేశమున మొదటిరాజేంద్రచోడుఁడు (భారత కృతిపతియైన రాజరాజునకు మామ) రాజ్యము సేయుచుండెను. అతనికిని పశ్చిమచాళుక్యులకును సదా యుద్ధములు జరుగుచునే యుండెను. బేతరాజా రణములలోఁ బాల్గొనియుండునని తలంచుటయే సమంజసము.

ఇంతవఱకు వ్రాసినపిమ్మట భావసంవత్సరాది సంచికలో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ప్రకటించిన యపరిష్కృతశాసన మొకటి నాకుఁగనఁబడినది. ఇది నిజాము ప్రభుత్వమువారి కోశాగారమునందున్నదఁట. ఇది కుసుమాయుధుఁడను రాజు (పురు) కుత్సగోత్రుఁడైన దోనమయ్య మొదలుగా ముప్పది యిద్దఱు బ్రాహ్మణులకు, మంచికొండవిషయములోని మొగలచెఱువు లను గ్రామమును దాన

మిచ్చి వ్రాయించినది. ఇందు కాలము లేదు. చాళుక్య ప్రశస్తి యుండుటం బట్టియు "ముదుగొండ్రచలుక్యానాంకులమలంకరిష్ణుర్మదు గొణ్డరువాస్తవ్యః" అని యుండుటంబట్టియు నీశాసనకర్త చాళుక్యులలోని యొకశాఖకుఁ జెందినవాఁడనియు, నీశాఖకు ముదుగొండచాళుక్య శాఖయని పేరనియు దీనివలనఁ దెలియుచున్నది. ఈశాఖ యిది వఱకు చరిత్రలకెక్కలేదు. ఈశాసనము ననుసరించిన వంశవృక్షమిది.

ఈశాసన మపరిపూర్ణ మైనదగుటను, గ్రంథవిస్తరభయమునను నిట వీయలేదు. ఇందలి కుసుమాయుధుఁడును కొలనిశాసనమునందలి కుసుమాయుధుఁడు నొక్కరేయని చెప్పవచ్చును. ఇందలి మదిగొండ నాఁడును కొలనిశాసనమందలి మదిగొండనాఁడు నొకటియే కావచ్చు ను. దానమిచ్చిన మొగలిచెఱువునకు దక్షిణమున "కొరవిపొలము శారదఃఙ్ఙసీమసిల" అని యున్నది. ఈకొరవియే యాకొలనియై యుండును. 'రణమర్దక' శబ్దమీ రెండింటియందును గూడఁగలదు. కొలని నల్లజెఱువు కొడుకు పెద్దనతో సంబంధించినవాఁడు పైన వ్రాసి నట్లు రాష్ట్రకూటవు రాజగు మదిగొండచాళుక్యశాఖలోని కుసుమా యుధుని పెద్దకొడుకైన నిజ్జయరాజై యుండునని యీశాసనమునుబట్టి యూహింపవలసియున్నది. ఎట్లయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది.

౨. పోలిరాజు:- ఇతఁడు పైవంశవృక్షములోని మొదటిబేతరాజు కుమారుఁడు ఇతని వంశములో నింకనొక పోలిరాజుండుటచే వీతని మొదటి పోలిరాజందురు. ఖాజీపేట శాసనమువం దీతఁడు 'జగత్పవిత్ర చరిత్రుఁడైన పోలిరాజు చక్రకూట విషయమును జయించి భద్రంగ పురాధీశ్వరునిఁ బరువెత్తించెను. కొంకణ మండలమును జయించి యనుపమానమగు కీర్తినిసంపాదించెను. ఇతఁ డనేకరాజ వంశము లను జయించి యుద్ధములో కొడవర్తి దుర్గరాజు కొడుకును సంహరించెను. గొన్నయయనువానిని నిర్జించి పురకూటదేశమును స్వాధీనము చేసికొని యెను. అనుమకొండ విషయమును త్రైలోక్యమల్లునివలన శాసన పూర్వకముగాఁ బడసెను" అనియున్నది. ఇతనియొద్ద రేచర్ల బమ్మి రెడ్డియను సేనాధిపతియుండి యనేక యుద్ధములలోఁ బాల్గొని కీర్తిం గాంచి యుండెను. ఇతనినామ మనేకశాసనములలో నున్నది ఇతఁడు పశ్చిమ చాళుక్యులకు సామంతుఁడుగ నుండక స్వతంత్రుఁడుగనే యుండె

ను. కాని వారితో మిత్రుఁడుగానుండి చోడులతో జరిగిన యనేక యుద్ధములలోఁ దండ్రివలెనే వారికి సాహాయ్యము చేయుచుఁ దండ్రి సంపాదించిన రాజ్యము నభివృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చెను. ఇతఁడు దాదాపు ముప్పది సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేకపోయినను, ఈతని రాజ్యకాలము క్రీ శ ౧౦౫౦–౧౦౮౦ అని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు చోడసింహాసన సంపాదనకునందు కులోత్తుంగచోడు (రాజరాజకుమారుఁడు) నకు సాహాయ్య మొనర్చె నని కొందఱు చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు.

౩. బేతరాజు:— ఇతఁడు ప్రోలరాజునకు కుమారుఁడు; మొదటి బేతరాజునకుఁ బౌత్రుఁడు; ఇతనిని రెండవ బేతరాజందురు. ఇతఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజైన యాఱవ విక్రమాదిత్యునకు సామంతుఁడై యుండెను. అతనికి త్రిభువనమల్లుఁడని బిరుదమున్నది. ఆబిరుదమునే యీబేతరాజుకూడ వహించియుండెననియు నందుచే నీతనిని త్రిభువనమల్లబేతరాజని పిలచెదరనియుఁ గొందఱందురు. కానియది సత్యము కాదు. ఖాజీపేట శాసనమువలన నీతనికి విక్రమచక్రి యను బిరుదము గలదనియు, నితఁడు గండ్రగొడ్డలి చేఁబూనిన వాఁడనియు మాళవచోళరాజ మదగజపంచాననుఁడని యీ వర్ణితుఁడయ్యెనని తెలియుచున్నది. అనుమకొండ పట్టణమున, నొకయారామమును, దనపేరిట బేతేశ్వరుఁడని యొకశివలింగమును శివపురమను తీర్థమును బ్రతిష్ఠించెనని యాశాసనమున వ్రాసియున్నది. ఇతనికి వైజనాథుఁడను నొక మంత్రి యుండెనఁట ఈతనిశాసనములో (ఎపిగ్రాఫి యాంధ్రికా సం.౪. పుట ౨౫౬) "కాకతి బేతభూపాలక్రమాగత తదీయరాజ్యభరనిరూపిత మహామాత్యపదవీవిరాజమానోన్నత ప్రభుమంత్రోత్సాహ శక్తిత్రయ సంపన్నుఁడనియు, మహత్తర యశస్సుగలవాఁడై అగణితశౌర్యసంపత్తిచేఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచిన బేతరాజును చాళుక్యచక్రవర్తి పాదపద్మములను

సందర్శించుచున్నట్లు చేసి, యాచకచక్రవర్తి దయతో నిప్పించిన 'సబ్బిసాయిర' మండలమును సర్వజన సంతోషకరముగాఁ బరిపాలింపఁజేసినవాఁడు" అని యామంత్రిపత్త్రముఁడు కొనియాడఁబడి యుండెను. ఈ బేతరాజు కాలము గొంచెము హెచ్చుతక్కువగా క్రీ. శ. ౧౦౮౦—౧౧౦౦ అని యనుకొనవచ్చును. ఇతనికి కాలాముఖ సాంప్రదాయమునకుఁ జెందిన రామేశ్వర దీక్షితుఁడను పండితుఁడు గురువుగానుండి యితనిచే వల్లికార్జునక్షేత్రము కొఱకు దానములను పరిగ్రహించెను. ఖాజీపేటశాసనము వలన నీవిషయము తెలియుచున్నది.

౪. త్రిభువనమల్లదుర్గరాజు— ఇతఁడు రెండవ బేతరాజు కుమారుఁడు ఇతనికి దారిద్ర్యవిద్రావణుఁడను బిరుదముండెను. పశ్చిమ చాళుక్య వంశములో నీవాఁడైన త్రిభువనమల్లదేవునకును నీబిరుదమున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈదుర్గనృపతి యునికిని గొందరుచరిత్రకారు లంగీకరించుటలేదు. శ్రీ ముట్నూరు వెంకటరామయ్యగారు మొట్టమొదట నీత్రిభువనమల్లదుర్గరాజును గనిపెట్టి వ్రాసినవ్యాసముతోఁ గూడఁ బ్రకటించిన (భారత—వృష—శ్రావణము) ఖాజీపేట శాసనమును బట్టియు, మాదిరెడ్డికుంటశాసనమును బట్టియు, రుద్రదేవుని మఱికొన్ని శాసనములఁ బట్టియు, పితఁడున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. రుద్రదేవుని శాసనములలో నాతనితండ్రి ప్రోలరాజనియు, తాత త్రిభువనమల్లుఁడనియు స్పష్టముగా జెప్పఁబడియున్నది. అయితే, త్రిభువనమల్లుఁడనునది రెండవబేతరాజునకు బిరుదనామమని యనుకొనుటచేఁ జరిత్రకారులు దుర్గనృపతి యునికిని గుర్తింపలేదు.

రామేశ్వర పండితునకు శివపురి యను గ్రామమును మొట్టమొదట దానమిచ్చినవాఁడు, రెండవబేతరాజు. ఆదాన కాలము శా.శ. ౧౦౧౨ ప్రమోదసం॥ కార్తీకబ ౧౫ ఆదిత్యవారము నిమిత్తము సూర్యగ్రహణము. ఈ దానము నుద్ధరించినవాఁడు "బెటరసనసుపుత్ర కులతిలక

కం సకలజగతీశ్లాఘాసౌజన్యపార్థఘాయాసి నిష్పగళి కెర్కిరగె శ్రీమన్మహా మంగళేశ్వరం దుర్గనృపతిం త్రిభువనమల్లం॥

దానము మ్ద్రించినకాలము "శ్రీశాలివాహన శక వర్షంబులు విక్రమకాలద ౬౩ నేయబహుధాన్య సంవత్సర దీక్షిహీయుత్తరాయణ సంక్రాంతి యోళిజకు తీర్థసంబద్ధ్యపూర్వాపనాగి నేడి సిదశాసనగంబ మినచంద్రార్క తారం నిల్కె మంగళంమహా శ్రీ॥"

దానకాలమునకుఁ జరువాత దాదాపు మిని సంవత్సరముల యనంతరమున నీశాసన స్తంభమును వేయించియున్నారు. దీనినిబట్టి రెండవ బేతరాజునకు దుర్గనృపతి యని నామాంతరముగల త్రిభువన మల్లుఁడను కుమారుఁ డున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈశాసన మోరుగల్లులో చిత్రాలుఖాను వింట నాంజనేయ దేవళంవద్ద పడియున్న శిలపైఁ జెక్కఁ బడియున్నది. ఈ స్తంభమును వేయించినవాఁడు దుర్గనృపతి.

ఈశివపుర మను గ్రామమునందు రామేశ్వరదీక్షితులు త్రిపురుష దీర్ఘము చేయించి యొకశాసన స్తంభమును వేయించినాఁడు. ఇదియే మాదిరెడ్డికుంటశాసనము. ఇం దీగ్రామము "త్రిభువనమల్లుని తండ్రి యిచ్చినట్లు స్వదత్తం యస్యభక్త్యా త్రిభువనమల్లావనీశజనకేన" అని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈ త్రిపురుషతీర్థ శాసన స్తంభమును జెక్కించి వేయించినది రామేశ్వర దీక్షితుల శిష్యుఁడైన ప్రోలరాజు. దీనినిబట్టికూడా దానమిచ్చిన బేతరాజు త్రిభువనమల్లునితండ్రి యని యు, త్రిభువనమల్లుని కుమారుఁడు ప్రోలరాజనియు, స్పష్టమగుచున్న ది. కావున నీపరంపర నంగీకరింపకతప్పదు. ఈదుర్గనృపతి విశేషకాల ము రాజ్యముచేసినట్లు గాన్పింపదు. బహుధాన్య సంవత్సరపు ఖాజీపేట

శాసనమును తండ్రి జీవించియుండగనే వ్రాయించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈదుర్గనృపతి గావించిన ఘనకార్యములును లేవు. రుద్రదేవుని హనుమకొండశాసనము (శా. శ. ౧౦౮౪) లో నీత్రిభువనమల్లుఁడు

"శ్రీమత్త్రిభువనమల్లో రాజా కాకత్యవంశసంభూతః
ప్రబల రిపువర్గ వారీవైదేశ్య విధాయకాచార్యః"

అని వర్ణింపఁబడినాఁడు. ఈశాసనమును వ్రాసినకవి కామేశ్వరదీక్షితుని కుమారుఁడగు నచింత్యేంద్రయతి"

రుద్రదేవుఁడు మొదలుగాఁ దరువాతివారు వ్రాయించినకొన్ని శాసనములలో త్రిభువనమల్లునితోఁ బ్రారంభించి వారివంశవర్ణనముఁ జేయ మొదలిడిరి. త్రిభువనమల్లబిరుదము రెండవబేతరాజునకు లేదు. ఈబేతరాజు పాశ్చాత్యచాళుక్యుఁడైన త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడు. తన ప్రభువు బిరుదమును తాను వహించినాఁడనుటకంటెఁ దనయేలిక నామమును దన పుత్త్రునకుఁ బెట్టినాఁడనుట సమంజసము. కావున శాసనముల యందలి త్రిభువనమల్లుఁడు రెండవబేతరాజు కుమారుఁడైన దుర్గనృపతి యనియే గ్రహింపవలసియున్నది.

పైనవ్రాసిన కన్నడశాసనము మెకంజీవ్రాయించిన స్థానిక చరిత్రలో నున్నది. అది విశ్వాసార్హమైనది కాదని కొందఱనియెదరు. స్థానికచరిత్రలలో వ్రాసినదంతయు నసత్యమని చెప్పరాదు. స్థానిక చరిత్రకారు లీశాసనమును సృష్టించిరని తలంపఁగూడదు. అదియును గాక యితరశాసనములనుబట్టికూడా నీదుర్గరాజున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నందున నిది యొప్పుకొనక తీఱదు.

౪. ప్రోలరాజు:— ఇతఁడు పైనజెప్పిన దుర్గరాజుకుమారుఁడు. ఇతనిని రెండవ ప్రోలరాజని యందురు. ఈతఁడెంతొ బరాక్రమవంతుఁడై యాతనివలెనే యాఱవ విక్రమాదిత్యునకు సామంతుఁడై, పిమ్మట

స్వతంత్రుఁడై త్రిలింగరాజ్యమునకుఁ బునాదులు వైచినయీతని రాజనీతి కొనియాడ దగినది, ఇతఁడు మంత్రకూట పట్టణాధిపతి యైన గుండ రాజును జయించెనని రుద్రదేవునివేయి స్తంభాలగుడిశాసనమునం దున్నది. ఈగుండరాజును వధియించినది ప్రోలరాజు సేనాని యగు కామసేనాని యని పాలంపేట శాసనము చెప్పుచున్నది. మంత్రకూట మనగా నిజాము రాష్ట్రమందలి మంథెనయను గ్రామము. ఈవేయి స్తంభాల శాసనమునందే యీప్రోలరాజు అనంతపాలుని మేనల్లుఁడైన గోవింద దండనాయకుని జయించినట్లు చెప్పఁబడినది. ఈ అనంతపాలుఁడే శ్రీపతిపండితారాధ్యుల శిష్యుఁడయిన బ్రాహ్మణదండనాయకుఁడు.

ఈప్రోలరాజు తాతయైనబేతరాజుకడ మంత్రిగనున్న వైజదండాధినాథునకు యాకమాంబిక యందు జనించిన బేతన ప్రెగ్గడ యీప్రోలరాజువద్ద మంత్రి గానుండెనట. బేతన ప్రెగ్గడయు నీతనిభార్యయు జైనమతావలంబకు లఁట. ఈ ప్రోలరాజు రాజ్యపరిపాలనకాలము క్రీ శ. ౧౧౧౮ మొదలు ౧౧౫౮ వఱకునై యుండునని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. ఏకశిలానగర మని చెప్పఁబడు వరంగల్లు నిర్మాణము నీతఁడే యారంభించెనందురు. తాను జయించిన దేశముల యందలి ప్రజల నివాసము కొఱకే కీర్తిపట్టణమును నిర్మించెనఁట. ఒకానొక దినమున నాగ్రామవాసుల కమ్ముకొనుటకై యాహార పదార్థములను దెచ్చిన యొకబండి యొక రాతికిఁ దగిలి తలక్రిందులయ్యెనఁట ఆబండికున్న యినుపపట్టా స్వర్ణమయ్యెనఁట. రాజావార్తవిని యచ్చటికువచ్చి యాశిల స్పర్శవేది యగు నొక శివలింగమని గ్రహించి స్వయంభూలింగ మని దానినచ్చటనే ప్రతిష్ఠించి యాలయముగట్టించి యాగ్రామమును క్రమక్రమముగా నభివృద్ధి చేసెనని చెప్పుదురు. ఈతని తరువాతివారచ్చట బలవత్తరమయిన కోటగట్టించిరి. గణపతిదేవుని కాల

మ స. రాజధాని హనుమకొండనుండి యోరుగల్లునకు మార్పం బడియెను.

రుద్రదేవమహారాజు:— ఇతఁడు రెండవ ప్రోలరాజు కుమారుఁడు. ఇతఁడే నీతిసారమును రచించిన కవిరాజు. ఇతఁడు గొన్ని శాసనములలోఁ బ్రతాపరుద్రమహారాజని పేర్కొనఁబడియెను ఈతనితరువాతఁ గొంతకాలములో నింకనొక ప్రతాపరుద్ర మహారాజుండుటచే, నిటీవలి చరిత్రకారు లితనిని మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁడని పిలువఁజొచ్చిరి. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౫౮ మొదలు ౧౧౯౫ వఱకు రాజ్యముచేసెను. ఇతనికిఁ బితృహంతకుఁడని యొకయపకీర్తి వాటిలినది. ఒకనాఁడీతఁడు దేవాలయమునఁ బండుకొని నిద్రవోవుచు శత్రువులతోఁ బోరుచున్నట్లు కలఁ గనుచుండెనఁట! ఇంతలోఁ దండ్రియైన ప్రోలరాజు మార్గమువం బోవుచు నాతనిని స్పృశించెనఁట! శత్రువెవ్వఁడో తనను దాఁకెనని యనుకొని తటాలునలేచి యొఱనుండి కత్తిపెఱికి తండ్రినిబొడిచెనఁట! అది ప్రమాదవశమని గ్రహించి తండ్రియాతనికి రాజముద్రికనిచ్చి ప్రాణములను విడచెనఁట. ఈ కథ ఆంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాయఁబడినది. తరువాతఁ జరిత్రకర్తయగు శ్రీ వీరభద్రరావుగారే, యీ కథ విశ్వాసార్హమైనది కాదనియు ద్రాక్షారామ మందున్న యొక శాసనములో (వెలనాఁటి రెండవచోడుఁడు వ్రాయించిన శాసనము) "కాకతి ప్రోలరాజు నిర్దహన" అని యున్నదనియు, నందుచే బ్రోలరాజును జంపినవాఁడు వెలనాఁటి రెండవచోడుఁడుకాని రుద్రదేవుఁడు కాఁడని వ్రాసియున్నారు. దీనితో రుద్రదేవమహారాజుపై నారోపితమైన పితృహత్యాదోషము తొలఁగిపోయినది.

పై కథ నించుక భేదముతోఁ గొంద ఱివిధముగాఁ జెప్పుచున్నారు. రుద్రదేవ మహారాజు జన్మించినకాలమందలి గ్రహస్థితిని బట్టి యీతఁడు పితృహంతకుఁ డగునని దైవజ్ఞులు చెప్పిరఁట. అందుపైఁ

ప్రోలరాజీకని యొక శిష్యాస్పృతున కిచ్చివేసెను. ఒకనాఁటిరాత్రి ప్రొద్దు పోయినపిమ్మట ప్రోలరాజాలయమునకు బోఁగా దస్కరుఁడను భ్రాంతిచే, రుద్రరాజాతనిని గత్తితోఁ బొడిచెనఁట. దైవజ్ఞుఁమాట తప్పదే దని తలంచి ప్రోలరాజు కుమారుని మన్నించి, రాజ్యమాతని కిచ్చి వేసెనఁట. ఈకథ విశ్వాసార్హము కాదని, కథయే చెప్పుచున్నది.

రుద్రదేవ మహారాజు మిగుల పరాక్రమవంతుఁడును రాజనీతి నిపుణుఁడు నగుటచే, పూర్వార్జితమగు రాజ్యము నభివృద్ధిచేసియాంధ్ర రాజ్యమునకంతకుఁ బ్రభువై దాదాపు నలువది సంవత్సరములు నిష్కంటకముగ రాజ్యముచేసెను.

18 మంత్రి భాస్కరుఁడు.

ఆంధ్రు లతి పవిత్రములుగా ననుదినము దలంచుచుండెడి భారత భాగవత రామాయణములు మూఁడును, ఏకైకకవికృతములు గాక బహుకవికృతము లగుటయు, విశేషించి యా గ్రంథకర్తల చారిత్రములును, రచనావిషయములు వివాదాస్పదము లగుటయు నొకవిచిత్ర సంఘటనమై యున్నది. భారతము కవిత్రయముచేతను, భాగవతముకవి చతుష్టయమువలనను, రామాయణము కవిపంచకముచేతను నాంధ్రీకరింపఁబడియెను. (అరణ్యకాండ యుద్ధకాండరచయితలు భాస్కరనామధారులగు వేఱువేఱుపురుషు లను వాదముండుటచే రామాయణాంధ్రీకరణకర్త లైదుగురైరి.) ఈ రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణ మని పేరు. దీని కర్తృత్వము వివాదాస్పదమైనది. అందుఁ గొంది

తులును చరిత్రకారులు నిదమిత్థమని నిర్ణయింపవలెనని మహాగహన రహస్యము లిమిడి యున్నవి.

ఈ విషయమున నిదివఱకు చరిత్రకారులును పండితులును చేసిన చర్చలను బట్టి:—

౧. ఈ గ్రంథమునకు భాస్కరరామాయణ మను పేరెట్లువచ్చినది?

౨. ఈ పేరువచ్చుటకుఁ గారకుఁడైన భాస్కరుఁడెవరు?

౩. అరణ్యకాండము యుద్ధకాండమును రచియించిన భాస్కరులు భిన్నులా? అయినచో వారెవరు?

౪. ఈరామాయణమున మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వమున్నదా? ఉన్నచో నెంతవఱకు? ఆతఁడెప్పటివాఁడు?

అను ప్రశ్నలుదయించుచున్నవి?

మంత్రిభాస్కరుఁడు, భాస్కరరామాయణమును కొంతవఱకు రచియించెనని వాడుకయుండుటచే, నాతనిచారిత్రము నిందు వ్రాసి పైప్రశ్నలకు సమాధానముల నీయఁబ్రయత్నించెదను. భాస్కరరామాయణరచనావిషయమున మఱికొంత వివాదమున్నది. అందునుగురించి హుళక్కి భాస్కరాదుల చరిత్రములలో వ్రాయుదును.

మంత్రిభాస్కరుఁడు, నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; గౌతమగోత్రుఁడు; కేతనవాచమాంబల పుత్త్రుఁడు; గుండశౌరికిఁ బౌత్రుఁడు. మారెన యతని ప్రపితామహుఁడు. మహాభారత కృతికర్తయగు తిక్కనసోమయాజి యీ మంత్రిభాస్కరునకు మనుమఁడు

ఇతఁడు కవియా?

ఇతనినిగూర్చి తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందీ క్రిందిపద్యమును జెప్పియున్నాఁడు.

గీ. సారకవితాభిరాము గుంటూరివిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి
తగిన మన్నన మెయిలోక మాదరించు
వేలు నా కృతిగుణములు వేయు నేల.

తన కావ్యము, స్వగుణముచేఁ గాకపోయినను, తన పితామహుఁడైన మంత్రిభాస్కరుని సాహిత్యమహిమచే నైనను లోకాదరణము బొందఁగలుగు నని యీపద్యమందలి భావము. దీనినిబట్టి మంత్రిభాస్కరుఁడు తిక్కనవంటి మహాకవి కొనియాడుటకుఁ దగినకవిత్వముఁ జెప్పఁగల సమర్థుఁడని నిశ్చయించుటకు సంశయింపనక్కఱ లేదు. దశకుమార చరిత్రమును రచియించిన కేతనకవి యితనిని

శా. శాపానుగ్రహశక్తియుక్తుఁ డమలాచారుండు సాహిత్య వి
ద్యాపారీణుఁడు ధర్మమార్గపథికుం డర్థార్థిలోకావన
వ్యాపారవ్రతుఁ డంచుఁ జెప్పు సుజనవ్రాతంబు గౌరీపతి
శ్రీపాదప్రవణాంతరంగు విబుధశ్రేయస్కరున్ భాస్కరున్.

అని స్తుతించియున్నాఁడు. ఈపద్యమందలి "శాపానుగ్రహశక్తియుక్తుఁడు" "సాహిత్యవిద్యాపారీణుఁడు" అను వాక్యముల వలన నీ భాస్కరుఁడు కవిత్వము చెప్పఁగల సమర్థుఁడని యూహింప వచ్చును. తన కవిత్వముకంటె రసవత్తరముగు కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడని తిక్కన సోమయాజియే చెప్పియున్నాఁడు. మంత్రిభాస్కరుని కవితాసామర్థ్యమును గూర్చి మనము శంకింపనక్కఱలేదు. ఇతఁడేదియో నాలుగుపద్యము లల్లఁగలిగిన సామాన్య కవిమాత్రుఁడు గాక రసవత్తరమైన కవిత్వము చెప్పఁగలిగిన యొక యుత్తమకవియై యుండునని కూడఁ దిక్కన చెప్పిన పద్యమును బట్టి యూహింపఁ దగియున్నది.

ఇతఁడు భాస్కరరామాయణ కర్తయా?

మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమున నరణ్యకాండాంతము వఱకును రచియించెననియు, నీతని బేరనే రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణ మను పేరు వచ్చినదనియు, నది యేకారణము చేతనో యుత్సన్నమై పోఁగాఁ దరువాతికవులు దానిని మరల రచించిరనియు లోకమున నొకప్రతీతి యున్నది. రామాయణము నాతఁడు పూర్తిగనే రచియించెనను వాదముకూడఁ గలదు. ఈవిషయమున బండితులు భిన్నాభిప్రాయులై యున్నారు. రామాయణములోఁ గొంతభాగమును భాస్కరుఁడను కవి రచియించెనని యందఱు నంగీకరించుచున్నారు. ఆవిషయమునుగూర్చి గ్రంథవాక్యములును, ఆరణ్యకాండాంతగద్యయును ప్రబలమైన సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. కాని ఆభాస్కరుఁ డీమంత్రిభాస్కరుఁడు కాఁడనియు, హుళక్కిభాస్కరుఁడను పేరుగల మఱియొక భాస్కరుఁడనియుఁ గొందఱివాదము. ప్రస్తుతము మనము చదువుచున్న భాస్కరరామాయణములో యుద్ధకాండమును గొంతవఱకు హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించెనని యుభయపక్షముల వారును నంగీకరించుచున్నారు. అందువిషయమున భిన్నాభిప్రాయము లేదు. ఇఁక మొదటి యైదు కాండములలోను మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెనా? లేదా? యనునదియే వివాదాంశము. ఈయిరువురకును నామసామ్యము గలిగియుండుట మూలమున నీవివాదమును బరిష్కరించుట యంతసులభకార్యముకాదు. భాస్కరరామాయణమునుగూర్చి యింకను బరిశోధనము విశేషముగాఁ గావలసియున్నది. భావిపరిశోధకుల కుపకరించునను నూహతో నీవిషయమున నాకుఁ బొడఁగట్టిన విషయముల నిటవ్రాయుచున్నాఁడను.

మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచియించెనని పూర్వకవు లెవ్వరైన జెప్పియుండిరా?

పూర్వకవులు పెక్కురును లక్షణగ్రంథకర్తలు కొందఱును దమ గ్రంథములలో భాస్కరునిఁ బూర్వకవినిగాఁ బేర్కొని యాతఁడు రామాయణకర్తయని జెప్పియున్నారు కొందఱు "హుళక్కి" శబ్దమును జేర్చి హుళక్కి భాస్కరుఁడని నుతించియున్నారు.

దీనినిబట్టి "హుళక్కి-భాస్కరు" డని గాక కేవలభాస్కరుఁడని చెప్పిన యాతనిని మంత్రిభాస్కరుఁడని నిశ్చయింపవలయునని కొందఱందురు. కాని యీవాదమునం దంతగా బలము లేదు. మంత్రిభాస్కరుని కాలము క్రీ శ ౧౨౦౦ ప్రాంతము. హుళక్కి-భాస్కరుని కాలము ౧౩౨౦ ప్రాంతము. భాస్కరుని పూర్వకవినిగా నుతించినవారందఱును ౧౩౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతివారు గాని యంతకుఁబూర్వులు కారు. వీరు తమ కావ్యములలో నేభాస్కరుని మనసునందుంచుకొని స్మరించిరో నిర్ణయింపజాలము. "హుళక్కి" పదము లేనంతమాత్రమున నాతఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడని నిర్ణయింపరాదు. క్రీ శ.౧౨౦౦-౧౩౨౦ నడుమ నెవ్వరైన భాస్కరునిఁ గొనియాడియుండినచో నాతఁడుమంత్రి భాస్కరుఁడని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టివారు కన్పడుట లేదు. ఆ కాలమున సుప్రసిద్ధకవులు విశేషముగా లేరు. సోమన, కేతన, తిక్కన, మారన, మంచెన, మొదలగు కొలఁది సంఖ్యాకులు మాత్రమే కలరు వీరిలో మంత్రిభాస్కరుని గూర్చి చెప్పవలసినవారు ముఖ్యముగా కేతన, తిక్కనలు, వీరాతనినిగూర్చి యేమి చెప్పినదియుఁ లేదని వ్రాసియుంటిని. వీ రిరువురునుగూడ భాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనని చెప్పలేదు. కావున నాతనికి రామాయణకర్తృత్వ మారోపింపరాదని కొందఱనుచున్నారు. కాని యీవాదమునందును సారము లేదు. ఆ కాలమునాఁటి మానవహృదయముల నీకాలమునాఁటి కొలఁతబద్దలో

కొలుచుటకు వీలులేదు. పదియారవశతాబ్దిమొదలు పదునైదవశతాబ్ది కలికిను గల కవులు స్వోత్కర్షఁ బ్రకటించుకొనుటకుఁ గాని, స్వీయ చరిత్రమును జెప్పుకొనుటకుఁ గాని, యంతగా నిష్టపడియుండినవారు కారు. తరువాతికవులు క్రమక్రమముగాఁ దమను గూర్చియుఁ దమపూర్వులను గూర్చియుఁ గొంతకొంత వ్రాయుచువచ్చిరి. గ్రంథవిషయమునకంటె తమవిషయమే ప్రధానముగ నెంచుకొను కాలమిది. తిక్కనసోమయాజి తాను నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచించితినన్లు భారతమునఁ జెప్పలేదు. మనుమసిద్ధి యాస్థానమున నుండి తిక్కనామాత్యుఁడుభయ భాషలయందును గవిత్వము చెప్పెనని మాత్రమే కేతన చెప్పెను. కాని యాతఁడు రచించిన గ్రంథముల పేరులనైనఁ జెప్పలేదు. కేతన లేన గ్రంథములు రెండింటిలోను, ఒకదానిసంగతి నెందునకైనఁ జెప్పెనా? అదియును లేదు. ఇట్టి యుదాహరణముల ననేకముగఁ జూపవచ్చును. కావున నితరకవు లెవ్వరును జెప్పలేదను కారణము నాధారము చేసికొని భాస్కరుని రామాయణకర్తృత్వమును త్రోసివేయుటకు యితరాధారము లేకయున్నవేమో చూడవలసి యున్నది. తిక్కన పూర్వరామాయణమును రచింపక యుత్తరరామాయణము

నేల వ్రాసెను?

తిక్కనసోమయాజి పూర్వరామాయణమును విడచి యుత్తర రామాయణమును రచించుటవలనను మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనను జనశ్రుతి యుండుటనుబట్టియు నాతఁడు రామాయణమును రచించెనని నిశ్చయింపవచ్చునని కొందఱి యభిప్రాయము. ఇందెంతవఱకు సత్యమున్నదో చూతము. తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున

క. ఎత్తఱినైనను ధీరో
దాత్తనృపోత్తముఁడు రామధరణీపతి స

ద్వ్యాప్తము సంభావ్యమగుట
నుత్తరరామాయణోక్తియుక్తుఁడ నైతిన్.
అని చెప్పియున్నాఁడు.

గంభీరహృదయుఁడును, ఉచితానుచితజ్ఞుడు బాటించు కవిసత్తముఁడు నగు తిక్కనసోమయాజి యీవాక్యమును వ్రాయుట కేమి కారణము? అని యాలోచింపవలసి యున్నది. పూర్వరామాయణము ముందుగా దానిని రచింపక యుత్తరరామాయణ మేల రచింపవలెనని లోకము ప్రశ్నించునేమో యని యందులకు సమాధానముగా ధీరోదాత్తనాయకుఁడైన శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమునుండి రచించిన పూజనీయమే యగును గావున నుత్తరరామాయణమును రచించితినని యీవాక్యమును జెప్పినట్లొక యూహకలుగును. దీనివలన నదివఱకు పూర్వరామాయణము రచింపఁబడలేదని తేలుచున్నది. పూర్వరామాయణ మదివఱకు రచింపఁబడియున్నయెడల లోకము ప్రశ్నించుట కవకాశమును లేదు. తిక్కన యీవాక్యమును వ్రాయవలసిన పనియు నుండదు.

కాని యంతకుపూర్వము రామాయణము సంపూర్ణముగాఁ గాక కొంతభాగము మాత్రమే రచియింపఁబడి యుండెనేని, యాతరువాయి నందుకొని శేషమును బూర్తిచేయక యాభాగమును వదలి యుత్తరరామాయణము నేల రచించుచున్నాఁడని లోకము తనను ప్రశ్నించునేమోయని తిక్కన యీవాక్యము మూలమున నాప్రశ్నకుత్తరమొసంగుచున్నాఁడని తలఁచుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఆపద్యములో ఆప్రశ్నకును, ఆ సమాధానమునకును గూడ నవసరమేర్పడుచున్నది. కావున తిక్కన కాలమునాఁటికి రామాయణము కొంతభాగముఁ రచియింపఁబడియుండెనని యూహించుట కవకాశమున్నదనుట నిశ్చ

యము. ఎంతవఱకు రచియింపఁబడియుండె ననుటనుగూర్చి తరువాత నాలోచింతము.

పైపద్యముక్రిందనే తిక్కన తనపితామహునిగూర్చి యీక్రింది పద్యమును వ్రాసియుండెను.

తే. సారకవితాభిరాము గుంటూరివిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి
యైన మన్ననమెయి లోకమాదరించు
వేఱ నాకృతిగుణములు వేయునేల?

ఈ పద్యములో మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించె ననుసూచన కూడ లేనిమాట నిశ్చయము. అయినను పైపద్యమును వ్రాసిన వెనువెంటనే తిక్కన యీపద్యమును వ్రాసియుండుటచేతఁ దన పితామహుఁడైన భాస్కరుఁడు రామాయణ భాగమును రచించినాఁడను విషయము మనసునందుంచుకొనియే యీపద్యమును వ్రాసియుండెనా యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఈపద్యము చెప్పినపిమ్మటఁగాని తన కులగోత్రాది ప్రశంస యాతని హృదయమునకు రాలేదు. ఈ రెండు పద్యములను కలిపి చదివి యోచించితిమేని మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమున గొంతభాగము రచియించియుండెనని దృఢమైనయను మానము కలుగకమానదు. అనుమానమేల? ఆయూహయందు సత్య మున్నదనియే నాతలంపు. అట్లయినచో, భారతమున నన్నయమూఁడు పర్వములు రచించెనని చెప్పినట్లే తనపితామహుఁడింతవఱకు రచించె నని తిక్కన యేల చెప్పలేదను ప్రశ్న రావచ్చును. భారతమునందు తిక్కన పదియేను పర్వములునుఁ దాను పూర్తిచేయఁ దలపెట్టెను. గావున నన్నయభట్టు మూఁడుపర్వములను రచియించెను. తిక్కనభాగ మునురచించి నేనుభారతమును పూర్తిచేయుదువని చెప్పుటలో నౌచిత్య మున్నది. లోకమందులకు హర్షించును. ఇచ్చట నట్టి యదృష్టమువట్టి

లేదు. తనపితామహుఁడు మూఁడుకాండములను రచించినాఁడు అవి చెప్పి యంతటితో వదలివేసి తాను, ఉత్తరరామాయణమును రచించెనని చెప్పినచో నది సరసముగ నుండునా? లోకమునంతసించు నా? తిక్కన, యాతఁడువాతి భాగము నందుకొని రామాయణము నేల పూర్తిచేయలేదు? అని శంకింతురేమో! మహాత్ముల హృదయములు దురవగాహములు. ఆయన మనసులోఁ నప్పుడేమికలదో యెవరు చెప్పఁగలరు? ఎంతటి ధైర్యవంతునకైనను ఒక్కమారు చదివి నంతనే హృదయవిదారణం బొనరించు స్త్రీపర్వాదులను రచించిన తిక్కనసోమయాజి, భారతరచనావంతరమునఁ గూడ నారణ్యపర్వశేషమును బూరింపలేదు. దీనికిఁ గారణ మేమనుదుము? కొంతభాగమును రచించి మరణించిన తన పితామహుని కావ్యము బూర్తిచేయుట కాతనికి మనసు గొలుపకయుండును.

పైఁజెప్పిన "ఎత్తితినేనను" అనుపద్యములో నింతయర్థ మిమిడియుండలేదనియు, ఎప్పుడైనను ధీరోదాత్తనాయకుఁడైన రామచంద్రుని వృత్తము పూజనీయమే కావున నుత్తరరామాయణమును రచించితి" నను సామాన్యార్థమున్మాత్రమే యందుఁగలదనియు, లోకము శంకించు నను నూహగాని యంచుల నుత్తర మిాయవలయునను భావముగాని తిక్కనకు లేదనియు. నప్పే దాని తరువాయిపద్యములో నెట్టిసూచనయు లేదనియు నీయూహాలన్నియు మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనను భావమును గలిగియుండుటచే నుద్భవించెడి భ్రాంతిమూలకములగు నూహాలనియుఁ గొంద ఱనవచ్చును.

ఆ పద్యమునం దెంతయర్థముండెనో, లోకమున కేమి తెలుపఁగోరి యాతఁడాపద్యములను రచియించెనో, యను విషయములను గూర్చి తిక్కన కవితాస్వారస్యమును గ్రహింపఁగలిగిన రసజ్ఞులు తమకుఁ దోఁచినరీతిని నిర్ణయించెదరుగాత! తన పితామహుఁడు రామా

యణ భాగమును రచించియుండెనని తెలుపుటకే తిక్కన యీవాక్యములను రచించెనని నాతలంపు.

ఉ. భూరివివేక చిత్తులకుఁ బోలునవం దలఁపరా దశాంబులన్
సౌరభ మిచ్చుగంధవహుచందమునం బ్రకటంబు సేసి యిం
పారెడువాక్కులం బడయ నప్పలుకుల్ స్వీగ్రుచ్చినట్లుగాఁ
జేయుప నేరఁగావలయుఁ జేసిన సంగ్రహ యన్నవారికిన్.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

స్కరరామాయణమను పేరెట్లు వచ్చినది?

భాస్కరరామాయణ మను పేరు కవి యుంచెనని చెప్పఁజాలము. కవి తన పేరును జెప్పి నామమిడిన గ్రంథములు కొన్ని కలవు కాని యిట్టి వివాద విషయములలోఁ గవియే తనపేరుతో గ్రంథనామము నుంచెనని తలంచుట న్యాయము కాఁజాలదు. రామాయణమును వేఱు గ్రంథమో, గ్రంథములో యుండుటచేఁ గొంతకాలమునకుఁ బిమ్మట లోక మీగ్రంథము నీపేరఁ బిలువ దొడఁగినదని తలంపవలసియున్నది. ఎప్పటినుండి యీపేరు లోకమున వాడుకలోనికి వచ్చినదో చెప్పఁజాలము. క్రీ. శ. ౧౨౦౦-౧౩౨౦ నడుమ నీపేరున్నదని ధ్రువపడినగాని, యీనామము మంత్రిభాస్కరున కన్వయించునపు డిన్నియించుల కవకాశము లేదు. ఆమధ్యకాలములో నీపేరు వాడుకలో నుండెననుటకు సాక్ష్యము లేదు. కావున గ్రంథనామమునుబట్టి మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వము స్థిరపడఁజాలదు. కాని యాతని పేరుతోనే యీరామాయణమును బిలుచుచున్నారని తలంచుట కొంతవరకవకాశము గన్పడుచున్నది.

ఇప్పుడు మనకులభించుచున్న భాస్కర రామాయణ మందలి గద్యపద్యములను బట్టి రామాయణకవు లైదుగురని తెలియుచున్నది. బాల, కిష్కింధ సుందరకాండములను రచించినవాఁడు మల్లికార్జునభట్టు. అయోధ్యాకాండమును రచించినది కుమారరుద్రదేవుఁడు. అరణ్యకాండ

మును రచించినవాఁడు భాస్కరుఁడు. యుద్ధకాండమునఁ గొంతభాగ మును రచించినవాఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడు. మిగిలిన భాగమును రచించినది అయ్యలార్యుఁడు. గ్రంథమును ప్రారంభించినవాని పేరును బట్టి గ్రంథనామ మేర్పడుటన్యాయము. అట్లుగాక గ్రంథాంతకాండము లోఁ గొంతభాగమును రచించిన హుళక్కిభాస్కరునితో గ్రంథనామ మేర్పడిన దనుట సమంజసము కాదు.

ఈసూత్రము నన్వయింపఁ జేసి చూచినచో, నీగ్రంథమునకు మల్లికార్జునరామాయణ మను పేరు రావలసియున్నది. అట్లు గాలేదు. భాస్కరరామాయణ మని పేరువచ్చుటకు, అరణ్యకాండగద్యలే కారణమైయుండవలయును. అరణ్యకాండ భాస్కరవిరచిత మని యాగద్యల వలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. యుద్ధకాండాంతమున నయ్యలార్యుని గద్యయే కాని భాస్కరుని గద్య లేదు. కావున నీరామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరుపెట్టినవారు, అరణ్యకాండాంత గద్యనే యందుల కాధారముగాఁ గొనియున్నారని తలంపవలసి యున్నది. యుద్ధకాండములోఁ గొంతభాగమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించి యుండుటచే నాతనిని బట్టియే యీవాడుక వచ్చినదని కొందఱనవచ్చును. యుద్ధకాండ భాగమును హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచియించెనని, యయ్యలార్యుఁడు చెప్పినః-

"చ. అమరహుళక్కిభాస్కరమహాకవి చెప్పఁగనున్న యుద్ధకాం
డము తరువాయి చెప్పఁ బ్రకటప్రతిభాషణుఁ డప్పలార్య స
త్తముసుతుఁ డయ్యలార్యుఁడు కృతస్థితి నార్యులు మెచ్చునట్లుగా,
హిమకరతారకారవి మహీవలయస్థిరలక్ష్మిచేకుఱన్."

అను పద్యమువలన మాత్రమే మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈపద్యము లేకపోయినచో మనకు హుళక్కిభాస్కరుఁడు లేనే లేఁడు.

స్పష్టముగా రెండుగద్యలయూలమునఁ దెలియుచున్న భాస్కరుని విడచి, హుళక్కి భాస్కరునకుఁ దరువాతఁ జాలకాలమునకు అయ్యలార్యుఁడు రచియించినపద్యముచే గోచరించిన హుళక్కిభాస్కరునిఁ బట్టి గ్రంథనామ మేర్పడినదనుట సమంజసముకాదు. ఇంతవఱకు అరణ్యకాండకర్తయు, యుద్ధకాండాది భాగకర్తయు నొక్కఁడేయనియు, నాతఁడే హుళక్కిభాస్కరుఁడనియు ప్రతివాదము రావచ్చును. ఆవాదమునకవకాశమున్నమాట నిశ్చయమే కాని కారణాంతరములచే నారణ్యకాండకర్త భిన్నుఁడని ధ్రువపడియున్నది యాతనిబట్టియే యీగ్రంథమునకు భాస్కరరామాయణమను పేరు వచ్చినదని నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఇంతేకాదు, అట్టిభిన్నకర్తృత్వము స్థిరపడిన ఎడల మొట్టమొదట మంత్రిభాస్కరుఁ డరణ్యకాండమువఱకునో, కాక యింకను నతికొంతభాగమునో కాక పూర్తిగనో రచియించియుండెననియు, నాతనిపేరుతోడనే భాస్కరరామాయణ మనుపేరు వచ్చినదనియుఁ గాకతాళీయముగ హుళక్కి భాస్కరుఁడు కూడఁ గొంతభాగము నిందు రచియించియుండుటచే నాతనిబట్టి పేరు వచ్చినట్లులోకము భ్రమించుచున్నదనియుఁ దలంచుట కూడ సమంజసమగును.

బ్ర. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు మున్నగు కొందఱు హుళక్కిభాస్కరునిబట్టియే భాస్కరరామాయణమను పేరు వచ్చెనని వ్రాసియున్నారు. ఆవిషయమునుగూర్చి హుళక్కిభాస్కరుని చారిత్రమునఁ జర్చించెదము. ఒకవేళ యుద్ధకాండమును రచించిన హుళక్కిభాస్కరుని పేరుతోడనే గ్రంథనామమేర్పడినదని యంగీకరించినను నంతమాత్రమున రామాయణరచనమునందు మంత్రిభాస్కరునకు స్థానము లేదని ధ్రువపరుపక యీవిచారణము కొనసాగింపవలసియే యున్నది.

మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వమును స్థిరపఱచెడి యాధారములు గ్రంథమునం దేమైనఁ గలవా?

ఈ పైపై యూహాల నటుంచి, మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వమును స్థిరపఱచెడి యాధారములు గ్రంథమునం దేమైన కలవేమో చూడ వలసియున్నది. భాస్కరరామాయణమునఁ దక్కినవానికంటె నారణ్య కాండము మంత్రిభాస్కర విరచిత మని తలంచుట కాధారములున్నవని కొందఱనుచున్నారు. కావున ముందుగ నా కాండమునే పరిశీలింతము.

ఆరణ్యకాండగద్యలు

ఆరణ్యకాండము రెండాశ్వాసములుగ విభజింపఁబడి యున్నది. ఆరెండాశ్వాసముల తుదలను గద్యము లొకేవిధమున నీరీతిగనున్నవి. గద్యము "ఇది సకల సుకవిజన వినుత యశస్కర భాస్కర ప్రణీతంబైన శ్రీరామాయణ మహాకావ్యంబునం దారణ్య కాండంబు". కొన్ని తాళ పత్ర ప్రతులలో 'యశస్కర' శబ్దము లేదు. ఆశబ్దమును దీసివేసినచో నిది సర్వవిధముల నన్నయభట్టు భారతమున వ్రాసికొనిన గద్యనుబోలి యున్నది. శ్రీమహాభారతమున నన్నయభట్టు "ఇది సకలసుకవిజన వినుత నన్నయభట్ట ప్రణీతంబైన" అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు.

ఈ గద్యమునుబట్టి, దీనికర్త మంత్రిభాస్కరుఁడో హుళక్కి భాస్కరుఁడో నిర్ణయించుటకు సాధ్యము కాదు. హుళక్కిభాస్కరునికంటె మంత్రిభాస్కరుఁడు నన్నయభట్టునకు సమీపకాలములోనివాఁడు కావున నన్నయభట్టు ననుకరించినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడేయని నిర్ణయింప వలయునని కొందఱందురు. కాని యావాదమునందు బలములేదు. హుళక్కిభాస్కరుఁ డట్టి గద్యను వేసికొనియుండఁడని తలంచుట కవ కాశము లేదు. యుద్ధకాండమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు పూర్తిగ

రచింపకపోవుటచే నాతఁడు గద్యమును వేసికొని యుండలేదు. అది పూర్తియై గద్యమును వేసికొను నవసరము గలిగిన నెట్లు వ్రాసికొని యుండునో యెవరు చెప్పఁగలరు?

అరణ్యకాండాశ్వాస విభజనము:

అరణ్యకాండము మొత్తము ౭౩౪ పద్యములు ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున ౨౫౪ పద్యములును రెండవ యాశ్వాసమున ౪౮౦ పద్యములును గలవు. హుళక్కి భాస్కరుఁడు యుద్ధకాండమున ౧౧౩౯ పద్యములను రచించియుండియు నాశ్వాసవిభాగము చేయలేదు. అరణ్యకాండము ౭౩౪ పద్యములే యయ్యును రెండాశ్వాసములుగానున్నది. ఇందువలన, అరణ్యకాండ యుద్ధకాండకర్తలొక్కరు కారని తలంచుట కవకాశము గల్గుచున్నది. యుద్ధకాండ మంతయు రచింపబడినపిమ్మట నాశ్వాసవిభజనము చేయవచ్చునని హుళక్కిభాస్కరుఁడు తలంచియుండవచ్చు ననియు, నది పూర్తి కాకపూర్వమే యాతని రచనమాగిపోవుటచే నాశ్వాస విభజన కార్యముకూడ నాఁగిపోయెననియుఁ గొందఱు సమాధానము చెప్పుచున్నారు. హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచియించుచున్నది స్వతంత్రగ్రంథము కాదు. వాల్మీకిరామాయణమున కాంధ్రీకరణము. సంస్కృతరామాయణమున నధ్యాయ విభజనమున్నది. తన కుచితమని తోఁచినన్ని యధ్యాయముల నాంధ్రీకరించినపిమ్మట నక్కడి కొక యాశ్వాసమని వ్రాసికొనుట సులభము కాని గ్రంథమంతయు రచించినపిమ్మట నాశ్వాసవిభజన మొకపనిగాఁ బెట్టుకొనుట సులభము కాఁజాలదు. ఆశ్వాసమున నైదుపద్యము లధికముగా గ్రంథరచనామధ్యమున వ్రాయవలసి వచ్చునని యాకారణముచే దుదివఱకు నిలిపియుంచెననుటలో స్వారస్యము లేదు. అరణ్యకాండమును హుళక్కి

భాస్కరుఁడు రచించలేదని నిర్ణయించుట కీయాశ్వాస విభజనవిషయ మొక గొప్పయాధారము కాఁబోయినను, అరణ్యకాండ యుద్ధకాండ రచయిత లిరువురా? ఏకవ్యక్తియా? యని నిర్ధారణము చేయుటలో నీయంశము తోడుపడగలదు. ఇట్టి విషయములలో నొకవ్యక్తి యొక గ్రంథమున రెండుపద్ధతుల నవలంబించి యుండఁడు కావునదీనిని బట్టి యారణ్య యుద్ధకాండ కర్తలు భిన్నులని మనము నిర్ణయింప వచ్చును.

అరణ్యకాండకృతిపతి యెవ్వఁడు?

అరణ్యకాండమునందుఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్యము లేవ యిన కృతికర్తను నిశ్చయించుటకుఁ దోడ్పడునేమో చూడవలసి యున్నది. అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసమునఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్య మిది:

క. శ్రీహిత నయవిలసిత వా
 ణీహిత మృదువచన ధారుణీహితగుణ సం
 దోహ త్రివిక్రమవిక్రమ
 సాహస నగధైర్యసార సాహిణిమారా!

ఈపద్యమునకుఁ బాఠాంతరముగా వ్రాతప్రతియందీక్రింది పద్యమున్నది.

క. శ్రీరమ్యస్థితి వసవ వ
 యోరుహ ఘండాలగండయుగళితవిగళ
 ద్ధారాళ దానదారా
 సారాప్లుత భవనహార సాహిణిమారా!

పాఠాంతర మనినప్పు డేదయిన కొన్నిశబ్దము లటునిటు మరుట ధర్మము. ఇచ్చట పద్య మంతయు వేఱురీతిగా నున్నది. రెండు

పద్యములయందలి భావములును వేఱువేఱుగా నున్నవి.

రెండవ యాశ్వాసమునఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్య మిది:

క. శ్రీరామాకుచయుగళీ
హారిద్రోల్లసితవక్షహరిచరణపరో
దారాధ్యుఁడు మారయ ధర
ణీరమణోత్తముఁడు సాహిణీతిలక మిలన్.

ఈపద్యమే యించుకమార్పుతో నీక్రిందివిధమున బాలకాండ యందు ౨౫వ పద్యముగా నున్నది.

క. శ్రీరామాకుచయుగళీ
హారిద్రోల్లసితవక్షహరిచరణసరో
జారాధ్య! బుధనిధిసుత!
సారసహితతేజ! ధీర! సాహిణిమారా!

రెండవయాశ్వాసాదిని సంబోధనముండుటకు బదులుగా ప్రథమావిభక్తి యుండుటయు, పాఠాంతరము లుండుటయుఁ జూడఁగా, వీపద్యములు కవివిరచితములు గాక, విలేఖకులో మఱియెవ్వరో సాహిణిమారుని సంబంధించు పద్యములను రచించి, యిందుఁ జేర్చిరని యూహింపఁదగియున్నది. బాలకిష్కింధకాండములలోఁ గూడ నిట్టి భేదములు గన్పట్టుచున్నవి. (ఇందునుగూర్చి మల్లికార్జునభట్టు చారిత్రమున విపులముగాఁ జర్చింపఁదలంచితిని.)

బాలకిష్కింధకాండాది పద్యములు సాహిణిమారయను పేరునను, కాండాంతపద్యములు శివుని పేరను గలవు. సుందరకాండాది పద్యము ముద్రితప్రతిలో సాహిణిపేరను, తాళపత్రప్రతిలో నీశ్వరుని పరముగను గలదు. రెండుప్రతులలోనుగూడ నాకాండాంతపద్యములు శివపరముగనే యున్నవి. దీనినిబట్టి విలేఖకుఁడో మఱియెవ్వరో

అన్ని కాండములకును సరిపడు సంస్కృతంపద్యము లొక్కసారిగా సాహిణిమారుని సంబోధించుచు వ్రాసి, యదివఱ కున్న పద్యములను దీసివేసి వానికిబదులుగా వీనినందుఁ జేర్చియుండునని తోఁచుచున్నది. హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచించిన యుద్ధకాండమున మొదటి పద్యము సాహిణిపరముగా నున్నది. అతఁడు సాహిణిమారుని కాలముననున్న వాఁడనుటయు నిజమే. కాని యీపద్యముదక్క యుద్ధకాండమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు సాహిణిమారుని కంకితము చేసెనని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారములు లేవు. యుద్ధకాండాది పద్యముకూడ బాలకిష్కింధ కాండాదిపద్యములవలెనే ప్రక్షిప్తమని నాయభిప్రాయము. (హుళక్కి భాస్కరకవి చారిత్రమున నీవిషయమునుగూర్చి వ్రాసెదను.)

బాలకాండాదులయందలి ప్రథమ పద్యములవలెనే అరణ్యకాండాది పద్యములకూడ ప్రక్షిప్తములని నిర్ణయించితిమేని, యీ కాండములో సాహిణిమారని సంబంధమును, దానితోపాటు హుళక్కిభాస్కరుని సంబంధమును గూడ లేకుండఁబోవును. అవి ప్రక్షిప్తములు కాక వాస్తవముగా భాస్కరకవియే రచియించెనని తలంచినచో నాభాస్కరుఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే యని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఈవిషయమును నిర్ణయించుట కాశ్వాసాంతపద్యము లేమయిన సాహాయ్య మొనర్చునేమో చూడవలసియున్నది. వాని నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములు :

శా. పుణ్యుం డూర్జితశౌర్యధైర్యమహిమస్ఫూర్తిస్ఫురద్వైభవా
గణ్యుం డాశ్రితజానురంజితమహాకారుణ్యుఁడుఁ శ్లాఘ్యసౌ
గుణ్యుం డన్వయవార్ధిచంద్రుఁడు రిపుక్షోణీశ్వరస్థాపితా
రణ్యుం డాశ్రితరణ్యుఁ డజ్వలయశోరమ్యుండు సౌమ్యుండిలన్.

క. మతివిజితసురాచార్యుఁడు
చతురత్వ చతుర్ముఖుండు సదమలవృత్తా
యతపంకజలోచనుఁడును
శ్రితవినుతగుణప్రధాన ధరణీశుఁడు పేర్మిన్.

మాలిని. వితరణఖని యుద్యద్వీర్య ప్రతాపో
న్నతుఁడు భుజబలాత్యున్నాక విద్విడ్ధరిత్రీ
పతిహరణసమిద్భూభాగకమ్యుండు సంధా
వితపరిణతచిత్తోర్వీసురుం డుర్వి గొందున్.

ఈ మాలినీవృత్తము మాయొద్దనున్న తాళపత్రి ప్రతిలో నిట్లున్నది.

"వితరణఖని యుద్యద్వీరశృంగారలక్ష్మీ
యుతుఁ డురుభుజశౌర్యాఖ్యుండు విద్విడ్ధరిత్రీ
పతిహరణసమిద్భూభాగగణ్యుండు సంధా
వితపరిణతచిత్తోర్వీజనాధీశుఁ డొందుఁగా."

ద్వితీయాశ్వాసాంత పద్యములు:

శా. వైరిక్ష్మాతలనాథ పర్వతమహావజ్రాయుధుం ఘోరదు
ర్వారాంభఃప్రధిశాలిదుస్సహతమిస్రప్రస్ఫురద్భాను గం
భీరాంభోనిధి ధీరతానిరుపమాభృన్నాథు నత్యంత వి
స్తారోదారగుణప్రసిద్ధినవరాధాపుత్రు సన్మిత్రునిన్.

క. లలనాజనపరభద్రుని
బలవిలసిత వినుతి రామభద్రుని మద్య
త్సులభతరగుణోన్నిద్రుని
బలవిలసిత వినుత రామభద్రునిఁ బ్రీతిన్.

మాలిని. విభవజితసురేంద్రుఁ విస్ఫురత్కాంతిచంద్రుఁ
శుభతరవరగాత్రున్ సూరిసంస్తోత్రపాత్రున్
బ్రభుజననివహోద్యత్ప్రాజ్ఞ విద్యావదన్యున్
సభయరిపుశరణ్యున్ సంభృతాగణ్యపుణ్యున్.

ఈ పద్యము లాఱింటిలోను సాహిణిమారుని పేరు గాని యాతని సూచించుచు మఱియొక పదముగాని లేదు. అయోధ్యాకాండము సాహిణి కంకితము చేసినట్లు కాండాంతపద్యమునందలి "కాచమాం బాకుమారా" యను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. అట్టి దారణ్య కాండమున కేమియును లేదు. కాని యాపద్యములలోఁ గృతిపతి పేరు కన్పడనంతమాత్రమున నాగ్రంథము సాహిణిమారని కంకితము కాలేదని నిర్ణయింప వీలులేదు. ఆశ్వాసాంతపద్యములలోఁ గృతిపతి పేరులేని గ్రంథములు పెక్కులున్నవి పై పద్యములలోఁ నెవరిపేరును లేకుండుటయే యిందులకు నిదర్శనము.

ఈయాశ్వాసాంతపద్యములు దైవమును సంబోధించునవి కావు. ఒకప్రభువునుగూర్చి చెప్పిన వనుమాట సత్యము. అందలి వర్ణనమును బట్టి ప్రభునిర్ణయమునుఁ జేయఁజాలము. సాహిణిమారయ కేవలమశ్వదళాధిపతిమాత్రమే యని యెంచినచో నాపద్యము లాతని కన్వయింపక పోవచ్చును. కాని యాతఁడుకూడ నొకచిన్న ప్రభువని యంగీకరించినచో నావర్ణన మాతనికిఁ నన్వయించును. కుమారరుద్రదేవుని యొక్క శాసనమునుబట్టి సాహిణిమారయ యనువదిగ్రామములు గల యొక దేశమునకుఁ బ్రభువని తెలియుచున్నది.

దీనినిబట్టి యాశ్వాసాదిపద్యములు ప్రక్షిప్తములు కావనియు నీకాండము సాహిణిమారయ కంకితమనియు, హుళక్కిభాస్కరకృత మనియు నిశ్చయింప వలసియున్నది కాని యీనిర్ణయమునకు వచ్చు

టకుఁ బూర్వము మన మిఁక నొకవిషయమును గూర్చి యాలోచింప వలసి యున్నది. పైఁజూపిన యారణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసాంత పద్యములును, తిక్కనామాత్యుఁడు రచించిన నిర్వచనోత్తర రామాయణాష్టమాశ్వాసాంత పద్యములు నొక్కపోలికగా నున్నవి పదముల యందును భావములలోనుగూడ రెండింటికిని సామ్యమున్నది. ఈ రెండింటిని బోలి చూచుటకై నిర్వచనోత్తర రామాయణములోని పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ఉ. పుణ్యుఁడు భారతీవిభవపూతవిశాల ముఖారవిందలా
వణ్యుఁడు దీవ్రకోపనవహ్ని నిరర్గళ దగ్ధశాత్రవా
గ్రణ్యుఁడు మానినీహృదయరంజన నైపుణరూఢయావతా
రుణ్యుఁడు భీతి విహ్వల విరోధిశరణ్యవరేణ్యుఁ డున్నతిన్.

క. దుష్టారి వైరిధరాధిప
తుష్టి విధానాగ్రష్ణస్ఫురణుం డ
త్యుత్కృష్టబాహాబలుఁడు
పార్ష్ణివిఖ్యాతికలియు గార్ష్ణుఁ డెఁ బెన్.

మాలిని. వితరణఖని యుద్యద్వీరశృంగారమూర్తి
వతిరతి వరలీలాసంగకృత్సంగతాంగుం
డతులితమతివిస్తారాస్పదేశణ్యుఁ డిట్లా
ప్రతిదిన పరితృప్తి ప్రాప్తసప్తార్చిధాత్రిన్.

ఇందు మాలినీవృత్తము యొక్క ప్రథమపాదము రెండుగ్రంథముల లోను నొక్కటియే. తన పితామహుఁడు రచించిన భాస్కరరామాయణములోని పద్యములను దిక్కన తెలుచుగాఁ జదివియున్న వాఁ డగుటచే నందలి భావములును పదములును నాతని యుత్తరరామాయణ మునఁ బడియుండు ననిఁ దలంచుట సహజము. ఈయూహసత్యమయ్యె

కావున భాస్కరరామాయణారణ్యకాండకర్త మంత్రిభాస్కరుఁడని నిస్సంశయముగా నిశ్చయింపవచ్చును. కాని దీనికపవాదము లేకపోలేదు. తిక్కనామాత్యునికంటె హుళక్కిభాస్కరుఁడేఁబది సంవత్సరములు తరువాతివాఁడు. నిర్వచనోత్తరరామాయణమందలి పద్యములను జదివి హుళక్కిభాస్కరుఁడు భాస్కరరామాయణారణ్యకాండమున నీపద్యములను వ్రాసియున్నాఁడని చెప్పుట కవకాశము లేదు. కాని యీ యాగాలు రెండిటియందు నేది యుచితముగనుండునో పాఠకులు నిర్ణయింతురుగాక! తిక్కనామాత్యుని, హుళక్కిభాస్కరుఁ డనుసరించెనని చెప్పుటకంటె, తిక్కన తనతాత ననుసరించినాఁ డనుటయే యుచితమని నాయభిప్రాయము. నిర్వచనోత్తర రామాయణము నందువలెనే, అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములు ప్రథమావిభక్తిలోను ద్వితీయాశ్వాసాంతపద్యములు ద్వితీయావిభక్తియందు నుండుటయు. భాస్కరరామాయణారణ్యకాండాశ్వాసాంత పద్యములలోని "సభయరిపుశరణ్యా" "అక జనానురంజిత మహాశరణ్యుఁడు" అను వాక్యములు ఉత్తరరామాయణమున "చకితనృపశరణ్యా" "ఆర్యజనతానుతమంత్రుఁడు" అని మార్పుపొంది పడియుండుటయు విశ్లేయుభయ గ్రంథములలోను శబ్ద వాక్య భావసామ్యము లుండుటయు, నారణ్యకాండకర్త తిక్కనామాత్యుని పితామహుఁడగు మంత్రిభాస్కరుఁడే యను నూహకు బలము నొసఁగుచున్నవి.

వాల్మీకి రామాయణమందలి యారణ్యకాండమును బూర్ణముగా నాంధ్రీకరింపక భాస్కరుఁడు సంక్షిప్తీకరించెను. హుళక్కిభాస్కరుఁడు యుద్ధకాండమును సంక్షిప్తము చేయలేదు సరిగదా మాఘకావ్యమందలి కొంతభాగము నాంధ్రీకరించి యుద్ధకాండమునఁ జేర్చెనని చెప్పుచున్నారు. నిజముగా హుళక్కిభాస్కరుఁడే యారణ్యకాండమును రచియించి యున్నయెడల నాతఁడు దానినంత సంక్షిప్తము చేసియుండఁడు.

కావున నేవిధమునఁ జూచినను నారణ్యకాండకర్త మంత్రిభాస్కరుఁడే యని తలంచుట సమంజసము. మంత్రిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండకర్తయైనచో నాయాశ్వాసాంతపద్యము లే ప్రభువున కన్వయించును? ఆతఁ డాగ్రంథము నెవరికిఁ గృతియిచ్చెను? అను ప్రశ్నలు రావచ్చును. మంత్రిభాస్కరుఁడు మనుమసిద్ధితండ్రియైన చోళతిక్కనృపాలున కాగ్రంథము నంకితము చేసియుండునని తలంపవచ్చును. మంత్రిభాస్కరుని కుమారుఁడైన సిద్ధయ చోళతిక్కనృపాలుని యొద్దమంత్రిగానున్నట్లు మనకు స్పష్టాధారములు కనఁబడుచున్నవి. తిక్కరాజు బాల్యమున నీభాస్కరుఁడును, నాతని పదియవయేఁట మొదలు తత్తనయుఁడు సిద్ధనయు మంత్రులై యుండిరని తలంచుట కవకాశములున్నవి. ఇది సత్యమైనచో చోళతిక్కనృపాలుని జననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతము. (వివరముకు తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును చూడుఁడు) కావున నీ రామాయణ రచనా కాలము క్రీ. శ. ౧౨౩౦ ప్రాంతమని నిశ్చయింపవచ్చును. అప్పటికి మంత్రిభాస్కరునకు ముప్పదినలుబది సంవత్సరముల వయసుండి యుండును. చోళతిక్కనృపాలుఁడు పండితుఁడనియుఁ గవిసార్వభౌముఁడనియు దిక్కన తన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున జెప్పియున్నాఁడు. ఇంతే కాదు. ఈ మనుజవిభుని యాస్థానమున జక్కయకవి తాతయగు పెద్దయామాత్యుఁడను గొప్ప సుకవి యుండి యనేక గ్రంథములను రచించెనని విక్రమార్కచరిత్రమున జక్కయ చెప్పియున్నాఁడు. అట్టివాఁడీగ్రంథమును గృతినందెననుట యుచితమే యగును. పైనిఁజూపిన యాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ "మతివిజితసురాచార్యుఁడు" "ప్రాజ్ఞవిద్యానవద్యుఁడు" అను పదము లీయంశమును ధ్రువపరచుచున్నవి. ఈవిశేషణములు మాంధాతసాహిణి కన్వయించు ననుటకంటెఁ దిక్కరాజున కన్వయించుననుటయే సమంజసము. మూలఘటిక కేతనకవి తిక్కనను వర్ణించుటలో మంత్రిపదవి వంశానుగతముగా వచ్చుచున్నట్లు

చెప్పియుండుటచే వారినిపితామహుఁడగు భాస్కరుఁడు చోళతిక్కనృపాలుని యొద్దమంత్రిగా మున్నట్లు తలంచుటలోఁ దప్పులేదు. తిక్కన మనుమసిద్ధికి నిర్వచనోత్తరరామాయణము నిచ్చినట్లు, భాస్కరుఁడు తిక్కనృపాలునకు భాస్కరరామాయణమునుఁ గృతియిచ్చియుండును. ఇంతేగాక మంత్రిభాస్కరుఁడు, తిక్కరాజుతండ్రియైన మనుమసిద్ధి పేరును గనకుమారునకును (సిద్ధయ) తిక్కరాజు పేరును తనమనుమలకును బెట్టియుండును. అందుచే మంత్రిభాస్కరారణ్యకాండ కృతిభర్త చోడతిక్కరాజని తలంచుటలోఁ దప్పుండదు. అట్లయినచో నీవిషయమును తిక్కనగాని, కేతనగాని యేల చెప్పియుండలేదను ప్రశ్నకుఁ గర్తృత్వ ను గూర్చి వ్రాయకపోవుటకుఁ బైనిజెప్పిన సమాధానమే సమాధానము భాస్కరరామాయణమునఁ గృత్యాది మనకు లభించియున్నచో, నీవిషయము స్పష్టముగాఁ దెలియుండును. గాని మన కట్టియదృష్టము లభింపలేదు.

భాస్కరరామాయణములోని పాఠభేదములు:

భాస్కరరామాయణమునఁ బాఠభేదములు విశేషముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈ భాస్కరద్వయ వివాదమును బరిష్కరించుట కవి తోడుపడునని తోఁచుటచే వానినిగూర్చి యిట చర్చించు టావశ్యకమగుచున్నది. ఆవిషయమును యోచించుటకు ముందుగఁ గొన్నివిషయముల నిటఁ జెప్పవలసియున్నది ఇప్పుడు మనకు లభించుచున్న భాస్కరరామాయణ ముద్రితప్రతి వావిళ్ళవారు క్రీ. శ. ౧౯౩౮ లో ముద్రించినది. ఈ ప్రతికి శ్రీమేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులగారు విపులమైన టీకను వ్రాసియున్నారు. వావిళ్ళవారే భాస్కరరామాయణమును ౧౯౧౫ సంవత్సరములో నొకసారి ముద్రించి యాప్రతులన్నియు విక్రయమైపోఁగా ౧౯౩౧ లో మరల ముద్రింపించినారు ప్రథమ ముద్రణ ప్రతికిఁ దరువాత ననేక తాళపత్రప్రతులను బరిశీలించి

అవసరము లగు మార్పులను జేసి రెండవముద్రణ ప్రతిని ముద్రింపించి నట్లు పీఠికలోఁ దెలిపియున్నారు పీఠికాకారుల వాక్యములివి:

"౧౮౧౫ వ సంవత్సరములో మొదటితేప వీరు భాస్కరరామాయణమును ముద్రింపించినపుడు దాని కొకపీఠిక వ్రాయుమని నాకాజ్ఞాపించిరి. అపుడు నానేర్చినకొలఁది నొకపీఠికను వ్రాసి పంపితిని. ఆ ప్రతులన్నియు జెల్లిపోఁగా నిపుడు మరల నాగ్రంథమును ముద్రించిరి. మునుపటి ప్రతిలో లేని విశేషములు కొన్ని దీనిలోఁ జేర్పఁబడినవి. ఎట్లంటే, వాల్మీకిరామాయణమునకు మొదట సంగ్రహరామాయణ మున్నట్లు దీనిలోఁగూడ నొక సంగ్రహరామాయణము చేర్పఁబడినది. ఇతియుగాక వ్రాఁచీన తాళపత్రకోశములనుండి కొన్ని పద్యములనుదీసి సందర్భానుసారముగా నాయాకాండములయందుఁ గూర్పఁబడినవి బాలకాండలో నిరువదియొనిమిది పద్యములును, అయోధ్యాకాండలో నూటయిరువది యొనిమిది పద్యములును, అరణ్యకాండము ప్రథమాశ్వాసమందు రెండుపద్యములు, ద్వితీయాశ్వాసమం దొక పద్యము, కిష్కింధకాండలో నేడుపద్యములు, సుందరకాండలో రెండుపద్యములు నీప్రతిలో హెచ్చు"

ఈప్రతిలోఁ గ్రొత్తగాఁ జేర్చిన సంగ్రహరామాయణకర్త యెవ్వరో పీఠికాకారులు చెప్పలేదు. బహుశః శ్రీ వెంకటరమణాచార్యులుగారే యైయుందురు. కాని రామాయణకవులు వ్రాసినది కాదు. తాళపత్రప్రతులలో హెచ్చుగానున్న పద్యముల నన్నిటిని వీరిందు జేర్పలేదు. అందుఁ గొన్నిటిని మాత్రమే యిందుఁ జేర్చియున్నారు. వ్రాఁతప్రతిలోనుండి గ్రహించిన గద్యపద్యములకు [] గుర్తునుంచి యాపాఠాంతరముల నాయా పుటలయడుగున జూపియున్నారు.

ఇఁక నారణ్యకాండము నందలి పాఠాంతరములను గూర్చి యోచింపవలసియున్నది ఇతరకాండముల యందలి పాఠాంతరము

లకును ఆరణ్యకాండమునందలి పాఠాంతరములకును విశేషభేదమున్నది. ఇతరకాండములయందు పద్యములందలి కొన్నిశబ్దములలో, పద్యభాగములో పాఠాంతరములుగ నుండుచువచ్చినవి ఆరణ్యకాండమున నట్లు గాదు. పద్యములకుఁ బద్యములే పాఠాంతరములు. కొన్నితావులలో కథాభాగములలోనే పాఠాంతరములున్నవి. ఈభేదముల నందలిపద్యముల నుదాహరించుచు నిటఁ జూపవలయునన్నచో నారణ్యపర్వమంతయు నిట వ్రాయవలసివచ్చును. కావున నీభాగమును జదువునప్పుడు వావిళ్ళవారు ౧౯౪౧ లో ముద్రింపించిన భాస్కరరామాయణప్రతిని దగ్గరనుంచుకొని చూడవలసియున్నది. అందలి పద్యసంఖ్యనుమాత్రమే యిట నుదాహరించెదను. ఈ సందర్భమున నేను కొన్ని భాస్కరరామాయణ తాళపత్రప్రతులను బరిశీలించితిని. అందుఁ గనిపెట్టినమార్పులనుగూడ సందర్భానుసారముగా నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను. సత్యము నెఱుంగ నుత్సహించుచున్నవారము కావున నేనీక్రింద నీయఁబోవు వివరములను జదువుటయందు విసువు జెందవలదని పాఠకమహాశయులను గోరుచున్నాఁడను.

ఆరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసమున ౯వ పద్యమును దానిపాఠాంతరపద్యమును నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

క. నృపచూడామణి రాఘవుఁ
డపరిమిత క్రోడమహిషహరిభల్లూక
ద్వీపశరభచండగండక
విపులమహావిపినములఁ బ్రవేశించి తగన్. ముద్రితప్రతి.

క. కాకోలవ్యాళములను
ఘూకాళులభీకరంబు ఘోరమృగవ్యా
ళాకరమును ఝిల్లీనిన
దాకర్ణనదుస్సహంబు నగు పేరడవిన్. పాఠాంతరము.

పైపద్యమునకిది పాఠాంతరము కాదు. ఇందులో నేపద్యమున్నను తరువాయిపద్యముతో నన్వయించును. రెంటినుండుట సమంజసము కాదు. ఒకేవిషయమును వేఱువేఱు కవులు రచించినట్లు కనఁబడుచున్నది. "శ్రీరాముఁడు విరాధునిజంపుట" యనుకథలో ౧౮వ సీసపద్యములో నున్న "యార్చి నుతించియు" నను మాటలకుఁ బదులుగా నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో "యార్చుటయును" అని యున్నది. పిమ్మట ౧౯ మొదలు ౨౬ వఱకు నున్న గద్యపద్యములు తాళపత్రప్రతిలో లేవు. ఈభాగము విరాధసంభాషణమును, లక్ష్మణుఁడు రామునితో నసినమాటలు నైయున్నవి. ఇవి మొదట రచింపఁబడలేదనియు దరువాత నెవ్వరో రచియించి యందుఁ జేర్చిరనియు నెంచఁదగియున్నది. ఈభాగమును దీసివేసినను, కథ సరిగా నడచుచున్నదిగాని లోపమున్నట్లు గాన్పించుటలేదు.

ముద్రితప్రతిలోని "జానకిడించి" యను ౨౮వ వచనమునకు మారుగా నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యమున్నది.

ఉ. జానకిడించి భీమరభసంబున శూలము గొంచు వార్పుతో
పైనిగుడింపఁ ద్రుంచెఁ బటు భల్లమునన్ గరసూలి మద్దతిఁ
తోన గణంగి లక్ష్మణుఁడు తూపు......భుజాంతర
స్థానము గాఢ నేసిన పడంపడి వాఁడతిరోషదీప్తుఁడై.

ముద్రిత ప్రతిలోని ౪౧ వ వచనమునందలి నాల్గవ పంక్తిలో "ప్రాణవ్యయసమయంబున వాఁడు" అనుమాటలకుఁ దరువాత ౪౨ వ గద్యమువఱకును గలభాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. దానికి బదులుగా "ప్రాణవ్యయసమయంబున వాఁడు" 'రాఘవులం బ్రస్తుతించి యేను తుంబురుం డను గంధర్వుండ కుబేరుశాపంబున నిట్టి రూపంబు దాల్చి యిట నీచేత శాపవిముక్తిఁ గంటి నని చెప్పి యాయెడను

రెండవయోజనంబున శరభంగుండను మునీంద్రు నాశ్రమంబుగల దచ
టికిఁ జనుఁడు మేలగునని చెప్పి పిశితాశనుండు రోఁజుచుఁ బ్రాణంబులు
విడిచె తదనంతరంబ'' అని యున్నది. ఈమార్పువలన కథాసందర్భ
మున కేమియు లోటు వాటిల్లలేదు.

ముద్రిత ప్రతిలోని ౬౫ మొదలు ౮౧ వఱకుగల గద్యపద్యము
లకుఁ బదులుగా వ్రాఁతప్రతిలో నైదుపద్యములు కలవని యాపద్యముల
నాపుటల యడుగున నిచ్చియున్నారు చూడుఁడు. ఈపద్యములు
వేఱువేఱుకవులు రచించిన వని తలంపవలసి యున్నది. ఒక్కరు
రెండువిధములగు పద్యములను వ్రాయవలసిన పనియుండదు.

ముద్రితప్రతిలో ౮౮ వ పద్యమునకుఁ దరువాత ౯౮ వ పద్య
మువఱకు గల భాగము మాయొద్దనున్న ప్రతిలో లేదు. అందులకు
బదులుగా నీక్రింది మూఁడు పద్యములున్నవి.

చ. అనఘుఁ డగస్త్యనామ్ముని మహామునిఁ గాంచి తదీయ మైనయా
శ్రమమున నాఁడు నిల్చి జనవల్లభుఁ డమ్మునిముఖ్యు భక్తి ని
ద్దాఁకని చని గాంచె కుంభజు బ్రఘూర్ణమహార్ణవపస్త్వతాంతకాం
బునివహపూరణాదు పరపూరితవిస్తుల హస్తపంకజున్.

చ. కని కడుభక్తి మ్రొక్కుటయు, గారవమొప్పఁగఁ గౌఁగిలించి త
న్మునిను మునుఁ గొల్చియున్న మునిముఖ్యుల కెల్లను రామచంద్రు
వినుతగుణావళుల్ ప్రకటవిస్తరభంగిఁ గఁ జెప్పుచుఁ బ్రియం
బునఁ గొనియాడుచున్ వివిధపూజలఁ దృప్తులఁ జేసె నెమ్మితోన్.

క. జనవరునకు లక్ష్మణునకు
జనకసుతకు కందమూలశాకాదికమై
మునిమానవీయ మగు భో
జనమునఁ బరితుష్టిఁ జేసె సముచితభంగిన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౦౭ మొదలు ౧౧౧ తుదవఱకు గల భాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. ఇది లేకపోయినను కథాసూత్రము తెగిపోలేదు. మఱియు ముద్రితప్రతిలో నున్న ౧౧౭ మొదలు ౧౩౨ వఱకుఁ గల గద్యపద్యములు నేనుఁజూచిన ప్రతిలో లేవు. ఈ భాగమున జంబుకుమారుని కథయు, రావణావృత్తాంతము రావణుని చెల్లెలగు శూర్పణఖతో మహర్షులు చెప్పఁగా విని యామె వనమునఁ దిరుగుచుండుటయు నున్నది. ఈభాగము మొదట రచింపఁబడలేదు. తరువాత రచింపఁబడి యుండును. కుమారుఁడు పోయె నన్నవిచారముతో నున్న శూర్పణఖ ౧౩౩వ పద్యములోఁ జెప్పినట్లు "ఎత్తినవేడ్కనచ్చటికి నేఁగి" యుండదు. ఈభాగన రచయిత యీసందర్భమును బాగుగా కలుపలేదు. ఈకథ వాల్మీకిరామాయణమున లేదని పీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౪౩ పద్యమునందున్న "వెంకియుఁ" అను మాటకుఁ బదులుగా 'చెప్పినన్' అనియున్నది. ౧౪౪-౧౪౫ పద్యములు నేను చూచినప్రతిలో లేవు. ౧౫౧ మొదలు ౧౫౫ వఱకు గల పద్యములకుఁ బదులుగా నేనుచూచిన ప్రతిలో నీక్రింది పద్యమున్నది.

చ. అవని చలింప నైజవికృతాకృతిఁ గైకొని పేర్చి పేతపైఁ
గలసిన చేయి మాటిడుచుఁ గ్రమ్మున లక్ష్మణు డీడ్చిబట్టి యుం
గవికలఁ జేయు మన్న నురుగాధరయంబునఁ గోసె ముక్కునుం
జెవులనుఁ గ్రూరధారవిలసిల్లు కఠారమునన్ గతోగ్రతన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౬౦-౧౬౧ పద్యములకుఁ బదులు యీ క్రింది పద్యము తాళపత్రిప్రతిలో నున్నది.

క. మదనాగాయతసత్త్వుల
పదునలువుర దనుజభటులఁ బిలిచె ఖరుండ

మ్ముదిత కౌసఁ దెరువు పెట్టఁగ
పదయుగు జవి రసురు లుగ్రిచుగు రభసమునన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౬౮-౧౯౦ వఱకుఁగలపద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతియందు ౧౦ పద్యములు మాత్రమున్నవి. అవి ముద్రితప్రతిలో నడుగునఁ జూపఁబడినవి ౧౯౩-౧౯౯ వఱకుగల పద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౭ పద్యములు వేఱుగానున్నవని యాపద్యము లాపుటలలో నడుగున జూపఁబడినవి. ఈయడుగున చూపఁబడిన పద్యములలో "కాంచనరత్నదీప్త" యను పద్యమునకుఁ దరువాత నేనుచూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్య మొకటి యధికముగా నున్నది.

ఉ. నిర్మలహేమబంధు రమణీయము గాథమునైననిస్ఫుర
ద్ధర్మము దాల్చి దీప్తపరిదారితవహ్నియుఁ బోలె దివ్యుఁడై
కార్ముక మెక్కుపెట్టి గుణకర్షణ…కృతుల్ సమస్తది
క్కర్మములంబగుల్పుచు సమర్థుఁడు రాముఁడు నిల్చె నయ్యెడన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౧౪ మొదలు ౩౪౪ వఱకు గల గద్య పద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౩౪ గద్యపద్యములు గలవని యాపద్యముల నాపుటల నడుగునఁ జూపియున్నారు. ౩౬౧-౩౬౪ పద్యములకుమాఱుగా వ్రాఁతప్రతియం దొక్క పద్యము కలదని దాని నడుగునఁ గనుపఱచి యున్నారు. ౩౬౬-౩౭౯ వఱకుగల పాఠమునకు మాఱుగ వ్రాఁతప్రతియందు ౮ పద్యము లున్నవని వాని నా పుటయడుగునఁ జూపియున్నారు. ఈ యెనిమిది పద్యములలోని "ఆనరనాథముఖ్యు" డను పద్యమునకుఁ దరువాత నేనుచూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యమున్నది.

ఉ. ఆ నరనాథుకేలు దొనకై నిగుడించుట యమ్మమార్గసం
ధానము సేఁత నాడు దెగఁ దార్కొని లక్ష్యము సేయు టేయుటల్

గాన నజపత్రియుఁ దళితకార్ముక మొక్కటిగంటిఁ గంటి న
ద్దానవదీప్తదేహపము దాయ నిరంతరపాతవేగముల్

మఱియు దానిక్రిందనే యున్న "అనిపలికి" యను కందపద్యము తరువాతను ౨౮౦ వ పద్యమునకు ముందును నీక్రింది రెండుపద్యములున్నవి.

స్రగ్ధర. కరణీయానంబు నప్డున్ గతినవలతి కాకాశమార్గంబుచం దుఁ
బురణించున్ ముద్దుమోము బుసగాక్షకులంబోలు కను ల్
విపంచీస్వరగపంకాశబు పల్కుల్ చలదవిపతతనీవృద్ధిమై
యిందుశ్రేణీధర మాతన్వంగి కింద్రప్రముఖ నిఖిలదిక్పాలకాభీల
శౌర్యా.

చ. అలినిభవేణి, చంద్రసదృశాననః యుత్పలపత్రనేత్ర; కో
మలలతికాభిరామ భుజ; మంజులవక్త్ర; సమస్తసద్వయా
కలిత; సుమధ్య; భాస్వత్కటి; కామ్యతరోరువు; రమ్యజంఘ; యు
జ్జ్వలచరణాబ్జ; తద్వివితజానకినా విలసిల్లు రావణా!

ముద్రితప్రతిలో ౨౮౦-౨౯౧ వఱకుగల భాగమునకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౬ పద్యములున్నవని వాని నావృటల యడుగునఁ జూపినాను. ఇంతవఱకు ప్రథమాశ్వాస మయినది. ద్వితీయాశ్వాసమునఁ గూడ నిట్టి భేదములే కలవు. గ్రంథవిస్తరభీతియు, వివరణములలో శాతకులకు విసువుఁ జెందుదురేమో యను సంకోచముండినను సత్యాన్వేషణకు గడంగువారికిఁ దోడుపడు నుద్దేశముతో నా భేదములను గూడ నీక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

ముద్రితప్రతిలోని ౬ మొదలు ౧౮ వఱకు గల పద్యములకు మాఱుగా నేను చూచిన ప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యము లున్నవి.

క. ఈ వడుమ రామచంద్రుని
సేనం దోరంబు మువుర ముగ్రమెసఁగఁ బులులై
పూని కదింపఁగ నని చని
యానరపతి వంత నంత చేకుటయుఁగా.

క. శ్రమములు మూఁ డొకముష్టిఁ
దిరముగఁ దొడిగేయువారు ద్రెళ్లిరి. జెప వే
సుగి యట వచ్చి ఘనభగ్రాు
పరవశగతి నన్నువాఁడ పటుశౌర్యనిధీ!

ముద్రితప్రతిలోని ౨౩ వ వచనంబున 'జనిరొ' యను రాబడుఁ బిదవనున్న వచనము నేను చూచిన ప్రతిలో లేదు మఱియు ౨౮వ సీస పద్యమునకు మాఱుగా నీక్రింది గీతపద్య మున్నది.

గీ. ఇవ్విధంబున నరిగి రాఘవేంద్రచంద్రుఁ
డున్న కదళీవనంబును చొయ్యఁ జేరి
యచట రాజును విలిచి మాయామృగంబు
మగుచు మారీచుఁడుండెదీప్త లతిక యుంప.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౬—౩౭ పద్యములకు నడుమ నీక్రింది పద్య మున్నది.

క. వ్యాగము నొని వేగంబున
జగతీశ్వర నీవు వచ్చి సమ్మతితోడన్
దగ నాకిచ్చిన వేడుక
నెగడంగా వలదె నేను నీశరణమునఁన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౯—౪౯ పద్యములకు మాఱుగా మాయాక మన్న తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది సౌందుపద్యము లున్నవి. ౩౮ వ వచనములోని "నుండె వెండియు రఘువరుండు" అనుటకు మాఱుగా "నుండి వెండియు నిల్లనియె" అని యున్నది.

క. కనకపువేసము రత్నపు
తినురుచులుం గలుగుమృగము ధరణిం గలదే
జనవర యిది మాయామృగ
మని దీని నెఱుంగరాదె యసురుల మతముల్

చ. అనవిని యల్లనవ్వుచు ధరాధిపుఁ డెంతయుఁ బ్రీతి తమ్మునిం
గనుఁగొని యామృగంబుపైఁ గౌతుక మెక్కుడుఁ బుట్టెనేని నేఁ
డనకిటు లూరకున్న మదిఁ జానకి యెంతయుఁ జిన్నఁబోదె సం
దియ్యక గొని యేగుదెంచెద గుణాకర! యేమరకుండు మియ్యెడన్

క. ఇది దనుజమాయ యనివిన
నదిసంశయ మేల మాయమాయించి శిత
ప్రదరంబునఁ దునిమెద నని
కదలెం బతి ఖచితూణ కార్ముకధరుఁడై.

చ. కదలి రఘూద్వహుం డరుగఁగా నది ముందటఁ గొంతచేరువన్
మెసలుచు డాసినన్ బెదరి మ్రాఁదికి నట్టిటు దాటుచున్ మృగం
బదె యదె వాఁగ పొదల నివ్వల నివ్వలఁ దోఁచుచున్ రయం
బొదవఁగ దాఁగి డాయఁగొనిపోయె మహాగహనంబు లోనికిన్.

మ. పరచుం దవ్వుల కేయు......నిలుచుం బట్టిక యాసాసగా
బిరుపోవున్ బొదలందు డిందు నిలుచున్ బిట్టులిక్కవే దాటి క్ర
మ్మరి చూచున్ వెలిదాల్పునిల్పు మలయున్ పట్టాడ గోరాడునే
మరి నట్లుండు తృణంబులాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౫౭–౬౦ పద్యములకు మాఱుగా నేను చూచినప్రతిలో యీక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

క. తిరిగిఁ తిరిగి కడు దవ్వున
కరయఁగ నిది దనుజమాయ యగు నని కోపా

ద్ధరుఁడై యమోఘశరమున
ధరణీశ్వరుఁ డేసె శీఘ్రదారుణభంగిన్.

చ. అది మనుమాయ మ్రింగి దనుజాంగము సొచ్చి వగిలెఁ వాఁడు బె
ట్టిదముగ వాఁడి కిన్నెగసి దేవ్వరమై కడునొచ్చి తూలెఁ బెం
పొదలను మాకులుం జదియ భూమి చలింపఁగఁ గూలి వ్రాలె వె
ల్లదరుచు లక్ష్మణా! యనుచు హా! యని రాము నెలుంగు భంగిగన్

కం. అని ఘోరంబుగ నరచుచు
దనుజుం డప్పు డాత్మరూపధరుఁడై పడియెన్
తనుమేనితోడ రాముఁడు
గనుగొని విభ్రాంతి చాల గదిరె ఋషుదితోన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౬౮,౬౯,౬౬ కు మాఱుగా నీ క్రిందిపద్య
మొక్కటియు నున్నది.

ఉ. భూపతి యాత్రికొండె నని భూమిజ తల్లడ మంది లక్ష్మణా!
పాపము వొందె లెమ్మ వెసఁ బారుము రాక్షసబాధ నొందఁగా
నోపు రఘూద్వహుండు విను నాత్రిలి జీర నిశాటకోటిచే
నేపరిపోఁజాలు వలుకేది జవంబునఁ బొమ్ము గ్రన్ననన్.

మఱియు ౭౦–౭౮ పద్యములకు మాఱుగా నీ క్రిందిపద్య
మొకటియుఁ నున్నది.

కం. అనవుఁడు పోర్చిన శోకం
బునఁ బెల్లేడ్చుచు మహాత్ముఁ బుణ్యచరిత్రున్
వనజేంద్రుఁ గావఁ బోవం
జనె రామునకుఁ దోడుచనవు రయమునన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౭౭–౯౧ కథకుగల పాఠమునకు మాఱుగా
వ్రాఁతప్రతియందు ౯ పద్యములున్నవని వాని నాపుటలయందుగున నిచ్చి

యున్నారు. వతియు ౯౬-౧౦౦ పద్యములకు మాఱుగా నీక్రింది పద్యమొకటియు నేను చూచినప్రతిలో నున్నది.

గీ. ఏను మన్నించు సుందరుల్ వేనవేలు
విన్నఁ గొలువంగ ధన్యనై నన్నఁ జెందు
మనుదు గాకింక పేదమనుజులతోడ
మనువు నీకేల చనుదెమ్ము వనజవదన!

ముద్రితప్రతియందలి ౧౦౩-౧౦౯ పద్యములకు మాఱుగా మాయొద్దనున్న ప్రతిలో నీక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

గీ. అనిన వన్నెమిగాఁజూచి యాడెననుచు
నసురవింశతి బాహువులు నతిశయోగ్ర
వదనదశకంబు మెఱయంగ వామనయన
యెదుర నిలచినఁ గంపించి యుడిలగొనుచు

క. తిరుగుడు వడ వెను వెనుకకు
నరుగఁగ వడిఁ బొదివిపట్టి యరదము పైఁ జె
చ్చెరనిడి యంబరపథమున
నరిగె దశాననుఁడు విరసితాననుఁడగుచున్.

ఉ. అత్తరి సీత తల్లడిలి హా రఘునాయకా! హా నరేంద్ర! న
న్నిత్తరి గావ రమ్మనుచు నార్తలి నేడ్వఁగ పంక్తికంధరుం
డత్తరుణీ నరుంబరి భయంబడువట్లుగఁ బెల్లదర్పుచున్
తత్తర పాటుతో నిజరథంబు నభంబునఁ దోలె నత్తరిన్.

౧౧౨ ౧౧౩, ౧౨౮, ౧౩౩ పద్యములు నేఁజూచిన ప్రతిలో లేవు. ౧౪౮ మొదలు ౩౮౭ గద్యపద్యములవఱకు గల కథాభాగము వ్రాఁత ప్రతిలో ౬౬ గద్యపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినది. ఇవి యాయావుటల

యం దడుగుభాగములందుం దీయఁబడినవి. ఇట్లడుగున జూపఁబడిన భాగములో ౨౦౨ పేజీ లోని "అల్లంత నెమకుగా" యను సీసపద్యము నకుఁ దరువాత నేనుచూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది నైదుపద్యము లున్నవి.

శా. లోనైనన్ వెలినైన సీతయొక నాలోకింప లే దేమొకో
యా నా తిచ్చట లేదొ శాకయది మా యావాసముంగాదొకో
యేనిందుండఁగ సీత గానఁబడదో యే నొండెరుం గాననో
యే నా రాముఁడనైన సీత వెలియై యుట్లుండఁగా నేర్తునే.

శా. ఏనుండన్ నిను డాఁపఁగా వెఱువఁ డే యీరాక్షసుం డెట్టి నా
మానం బారయ వేఁడి డాగి తిరియున్ మాఁకెవ్వి నిన్నాసి నా
ప్రాణం బ్రాణము నిల్పునే యెఱుఁగవే మేలంబు నోనాడదే
యో నాళీపాశసూపవే కబిడరంభోరుద్వయా జానకీ.

ఉ. వ్యాళభుజంగమోదరనివాసముఁ జొచ్చితె జృంభితోగ్రశా
ర్దూలముఖాగ్రకోటరము దూరితె మస్తకపలాశనాత్రిదై
త్యాళికిశాఖశాఖల నందితె యేఁగతి నెందువోయితే
లోలవిశాలసారసవిలోచన మత్ప్రియభార్య జానకీ!

ఉ. పాటితనంబునన్ గనుమ బల్కితి లక్ష్మణు నంచు నీవు మో
మోటమి జేసి నాకెకుర నొల్లక దాఁగితొ దాన నీకు ము
మ్మాటికి సైఁచితిన్ మదనమార్గణభిన్నతమంత నైతి నా
మాటకు వేగవేగ మఱుమాట మృదుధ్వని పల్కు మైథిలీ!

శా. తన్నున్ దానెఱుఁగండె పోలె ధృతికిం దవ్వై విలాపించుచున్
గన్నుంగోనల బాష్పపూరము లొగిన్ గ్రమ్మంగ హా! సీత! హా!
యుద్నిద్రాంబుజనేత్రి హా! కబిడరంభోరుద్వయా! జానకీ!
నన్నున్ బాయుట పాడియే యనుచు నానారోదనధ్వానుఁడై.

ముద్రితప్రతియందలి ౩౯౩–౩౯౭ వ మాఱుగ నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యము లున్నవి.

గీ. ఇట్లు కూలిన దైత్యుఁ డొక్కింత వడికి
తనువు తెలివొంది మీ రెవ్వ రలఘుశౌర్యు
లార యనుటయుఁ జెప్ప నింపారఁ దమ వి
ధము దెలియు కతయును సుమిత్రాసుతుండు.

క. విని రామలక్ష్మణులరే
జనవంద్యులు మీరు మీ ప్రసాదంబున న
ఘ్నదుఃఖ మెల్ల వోయెను
వినుఁ డస్మద్వృత్తము మీకు వినుపింతుఁ దగన్.

ముద్రితప్రతియందలి ౪౦౬ మొదలు ౪౨౩ వ పద్యమువఱకు గల విషయమునకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలోని పద్యములను అవుటలయడుగునఁ జూపియున్నారు. ౪౨౪ మొదలు ౪౩౭ పద్యమువఱకును, మాయూరనున్న ప్రతిలో లేవు.

పాఠభేదముల ఫలితము:

పాఠాంతరములగూర్చి పైని వ్రాసిన వాక్యములను స్థూలదృష్టితోఁ జదివినవారికి, అరణ్యకాండమునఁ గవిరచించినవి కాక మఱికొన్ని పద్యములను మఱియెవ్వరో రచియించి యందుఁ జేర్చిరనియు, నది ప్రతివిలేఖకుల కృత్యమై యుండుననియుఁ దోఁచవచ్చును. కాని యిం దున్నదంతమాత్రమే యని తలంపరాదు. భాస్కరరామాయణ ముద్రితప్రతిని దగ్గరనుంచుకొని, పైని నేను వివరించిన మార్పులను గమనించుచు, జాగ్రత్తగఁ బరీక్షించి చూచినయెడల, మొదట నొకకవి రచించినభాగముతోఁ దృప్తిఁజెందక వర్ణనాంశముల నధికముగ జేయవలయునను నుత్సాహముతో వేఱొకకవి మఱికొన్ని గద్యపద్య

ములను రచించి నడుమనడుమఁ జేర్చుచు వచ్చినట్లు స్పష్టమగును. ఈవిధముగ గ్రంథభాగమును బరిశోధించునప్పుడు మొదటికవి రచించిన పద్యము లందుల కథ్యంతరముగఁ గల్పించినచో నట్టివాని నీరెండవకవి తొలఁగించి యాపద్యములకు బదులుగఁ దాను గ్రొత్తపద్యములను రచియించెను. ముద్రితప్రతిలోఁ బాఠాంతరములని పుటలయడుగున నిచ్చిన పద్యములను, మఱియు నేను జూచిన తాళపత్రప్రతిలోని వని పైని గనుపఱచిన గద్యపద్యములను గ్రంథభాగములలోఁ జేర్చి, వానికిఁ బాఠాంతరముగా గ్రంథభాగములో నున్న గద్యపద్యములను దీసి వేఱుగా నుంచినచో నీరెండవకవి పెంచి రచించిన గ్రంథభాగ మేదియో స్పష్టముగాఁ గన్పట్టును. ఆభాగమును మనము ప్రత్యేకముగా జదివి చూచితిమేని, జంబుకుమారవధ మొదలగు కొన్నికథలను జేర్చుటకును, మారీచరావణ సంభాషణమునందును సీతాపహరణ సందర్భమునను, ద్వితీయాశ్వాసమునఁ దుదిభాగమునను గథలను బెంచి వ్రాయుటకును నీరెండవకవి ప్రయత్నించెనని బోధపడఁగలదు. అరణ్యకాండమున నిప్పటి ముద్రితప్రతిలో ౭౨౬ గద్యపద్యములున్నవి. ఇందులో దాదాపు ౩౯౦ గద్యపద్యములు మొదటికవి రచించినవి. వీనిలో నించుమించుగ ౨౧౦ గద్యపద్యముల నట్లేయుంచి మిగిలిన ౧౮౦ పద్యగద్యములను దీసివేసి వాటికి బదులుగా ౫౧౬ గద్యపద్యములను గ్రొత్తగా రచించి యందుఁ జేర్చెను. నేను వ్రాసిన యీవిషయము సులభముగా బోధపడుటకై యొక్క యుదాహరణమిచ్చెదను. శూర్పణఖ సీతాదేవిని మ్రింగఁబోవుటయు శ్రీరామచంద్రుడు దానికిచేయి యడ్డుపెట్టి శూర్పణఖముక్కుఁ జెవులు కోయుమని లక్ష్మణున కాజ్ఞ యిచ్చుటయు నాతఁడట్లు చేయుటయు నొక్కపద్యములో నారణ్యకాండమున మొదటికవి చెప్పియున్నాఁడు. ఆపద్యమిది:

చ. అవని చలింప నైజవికృతాకృతిఁ గైకొని పేర్చి సీతపైఁ
గవిసిన చేయి మాటడుచుఁ గ్రమ్మెన లక్ష్మణ! దీనిఁబట్టి యం

గవిశలఁ జేయు మన్న మనుగాథర రూపునఁ గోసె ముక్కునుం
జెవులును గ్రూరధారవిలసిల్లు కుఠారమునన్ గఠోరతన్.

ఈకథ నొక్కపద్యముకోఁ జెప్పుట రెండవకవికిఁ దృప్తిఁ గల్గించ లేదు. ఈసందర్భమున మఱికొన్ని పద్యములను వ్రాయవలయునని సంకల్పించుకొనినాఁడు. కాని యీపద్యమును దీసివేసినఁ గాని యాతని కోర్కె యీడేరదు. అందుకొఱకీపద్యమును గ్రంథమునుండి తొలఁగించి దానికిబదులుగా నీక్రింది రెండు వచనములను మూఁడు పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చెను.

"చ. కోఱవులఘంటి మిండమిడి గుడ్ల నిప్పులురాల దీప్తిఁ గ్రి
క్కిఱిసి రూపమహోల్కరోహిణియుంబలెఁ జెంచిన మూక్కుఁ జెక్కిన్
జెఱపు జరింపసీకపయి వే పఱతేర నృపాలుఁ డొక్కచే
బిఱుసునఁ బట్టెఁ దయ్యబలఁ బెల్కుఱహాటసిఁ బట్టె నొక్కటన్ ౧౫౧
ఇట్లూర్మిళాచరిం బట్టి లక్ష్మణుం గనుఁగొని……౧౫౨

క. క్రూరులు దుష్టాత్మలు నగు
వారలతో నగవు లెపుడు వలవదు కంటే
నేరమి మనచేఁ గలుగుట
నీరక్కసి జనకతనయ కిమ్మెయిఁ జేసెన్. ౧౫౩

వ. కావున దీని నింక విరూపిం జేయు మనుటయు నా సుమిత్రా
పుత్రుండు…… ౧౫౪.

క. ఘోరక్రోధంబున న
వ్వీరోత్తము నాజ్ఞ నొక్కవేట నశ్రాంతం
చారిణి నప్పుడ పట్టి క
రాంబున ముక్కు చెవులు దగ్గఱఁ గోయన్…… ౧౫౫

అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసము.

పై "అవని చలింప" అనుపద్యమును రచించినకవియే యీ నైదు పద్యములను రచించి యుండెననుట స్పష్టము. ఆపద్యమును దీసివేయుటయు దానికిబదులుగ నైదుపద్యములను దాము రచించిగాని, వేఱొక రామాయణములోనివో తెచ్చి యుంచుటగాని విలేఖకులకు సాధ్యము గాదు. అవసరమును గాదు. ఇది తప్పక ఎవరో మఱియొక కవి చేసిన కార్యమని చెప్పకతప్పదు. పాఠభేదములని నేను పైఁ జెప్పిన వానిలోఁ జాలభాగ మీయుదాహరణమును బోలియే యున్నవి. కొంచె మోర్పుతోఁ బనిచేసినచో మొదటికవి రచించిన భాగమేదియో రెండవ కవి చేసినమార్పులేవియో మనము స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును.

అరణ్యకాండమున నీమార్పులకుఁ గారణములు:

అరణ్యకాండమున నీమార్పు లేలవచ్చినవని యోచింతము. దీనికి మూఁడు మార్గములు స్ఫురించుచున్నవి. ౧ ఇరువురుకవులు రామాయణములను రచించియుండిరనియు, నందొకరు క్లుప్తముగను రెండవవారు విపులముగాను జేసియుందురనియు, రెండు గ్రంథములను జూచిన ప్రతివిలేఖకులు అందలివి కొన్నిటిని, నిందలివి కొన్నిటిని చేర్చి కథను గలుపవలసినతావులలో నొకవచనమునో పద్యమునో తాము వ్రాసి వేఱొక స్వతంత్ర గ్రంథముగాఁ జేసియుందురనియుఁ దలంచుట మొదటిమార్గము. ఈ యూహయందు బలము లేదు. విలేఖకుల కిది సాధ్యమైనపని కాదు. ఈమార్పులు కవిచేయవలయును గాని విలేఖకుఁడు చేయఁజాలఁడు. విలేఖకుల కిది యవసరమగు కార్యమును గాదు. దీనివలన వారి కెట్టి ప్రయోజనమును లేదు. గ్రంథము నంతను జేయక యరణ్యకాండమును మాత్రమే చేయుటవలన లాభమును లేదు. ఒక కవి రచించిన యరణ్యకాండము మాత్రమే వారికి లభ్యమగుటచే నరణ్యకాండమునందు మాత్రమే యట్టిమార్పులను జేసియుందురని తలంచినను అందలి ౨౦౦ పద్యములను దీసివేసి

వానికి బదులుగా ౫౦౦ పద్యములను చేర్చిరనుట స్వభావవిరుద్ధమును ప్రయోజనవిరహితమును నగుటచే నీయూహయందు సత్యముండదని నిరాకరింపవలసి యున్నది. ఒకవేళ నిందు సత్యమున్నదని యంగీకరించినను ప్రస్తుతారణ్యకాండమున నిరువురి కవిత్వ మున్నదనుట నిశ్చయము.

౨ మొదటికవి రచించిన గ్రంథమునఁ గొంత శిథిలమైపోఁగా వారియొకఁడు దానిని పూరింపఁదలఁచి, శిథిలము కాకుండ నున్న భాగము నట్లేయుంచి, శిథిలమయిన భాగములను బూరించునప్పుడు తనయిష్టము ననుసరించి పెంచిరచించి పూరించెననియు, నదియే యిప్పుడున్నముద్రితప్రతి యనియు, నటుపిమ్మట శిథిలమయిపోయినదన్న భాగము మరల లభించుటచేఁ గొన్ని తాళపత్రప్రతులలో నాభాగమే యుండుచు వచ్చినదనియు నదియే పాఠాంతరముగా ముద్రితప్రతిలో నడుగున నీయఁబడిన దనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇది రెండవమార్గము. ఇదికొంత సయుక్తికముగాఁ గన్పట్టుచున్నను నీయూహకుఁగూడ బలము లేదు. మొదటికవి రచించిన గ్రంథము శిథిలమైనదనుట కాధారములు లేవు. మాయూరనున్న ప్రతిలో, మొదటికవి రచించిన దని పైని నిరూపించిన భాగము పూర్తిగనున్నది. అందు కథాసూత్రమెచ్చటను తెగిపోక సమగ్రముగా నున్నది. ఆప్రతియందలి గద్యపద్యములను ప్రస్తుతముద్రిత ప్రతిలో గుర్తుపెట్టి చూచినయెడల, నీ రెండవకవి యెట్లు మార్చినదియు స్పష్టమగును. మొదటికవి రచించిన గ్రంథము శిథిలముకాలేదని యిప్పటి ముద్రిత ప్రతియే సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. శిథిలము సరిగా వర్ణనలు గలపట్టుననే యైనదని తలంచుట కూడ సమంజసముగా నుండదు. కావున నీ యుత్పన్నగాథ విశ్వసనీయము కాదు. విశ్వసనీయమే యని యంగీకరించినను, నారణ్యకాండమున నిరువురు కవిత్వము లున్నవనుట నిశ్చయము.

౩. దాదాపు ౯౦౦ పద్యములలో నొకకవి చెప్పియుండిన యారణ్యకాండమును, క్లుప్తముగా నున్న దను కారణమునఁ దాను విపులముగా వ్రాయఁదలఁచి కథను బెంచుట కవకాశ మీయని మొదటి రచనలోని ౧౮౦ పద్యములను ద్రోసివేసి తక్కిన ౭౧౦ పద్యములను దీసికొని తాను ౨౦౦ పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చి మొత్తము కాండమును బూర్తిచేసియుండు ననిచెప్పుట మూఁడవమార్గము. ఈ వాదమునందుఁగూడ దోషము లేకపోలేదు. ౨౦౦ పద్యములను రచింపఁగలిగినకవి ౭౦౦ పద్యములనుగూడ దానే రచించి మొత్తము కాండమును బూర్తిచేయును గాని యిట్లు పులగ మేలచేయును? ఇట్లు చేయుట స్వభావవిరుద్ధముగాఁ గన్పించును. అయినను, పైనివ్రాసిన మూఁడు మార్గములలో నిదియే మేలయినదిగా గన్పించుటచేతను, నిందలి దోషమునకు సమాధానమిచ్చుట కవకాశ ముండుటవలనను నింతకంటె మార్గాంతరము స్ఫురింపకపోవుట మూలముననను, బలవత్తరమగు సాక్ష్యము లభించువఱకు నీయూహయందే సత్యమున్నదని భావింతము. ఆరణ్యకాండ ద్వితీయకవి యాకాండమును బెంచి వ్రాయవలయుననియే యుద్దేశించెను గాని యాకాండమును దాను బూర్తిగ వ్రాయఁదలపెట్టలేదు. అందుచే నిరువందలపద్యములను వ్రాసిన యాతఁడు ౭౦౦ పద్యముల నేల రచింపకుండు నని ప్రశ్నించుకొనిన లాభము లేదు. ఇదియే యిందలిదోషమునకు సమాధానము.

మొత్తముమీఁద నేపద్ధతిలోఁ జూచినను, నారణ్యకాండమున నిరువురికవిత్వ మున్నదని యొప్పుకొనకతప్పదు. ఈ రెండు కవిత్వములొకరివే యనియు, మొదట క్లుప్తముగా వ్రాసి తరువాత నాతఁడే మఱికొన్ని పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చియుండవచ్చు ననియుఁ గొందఱనవచ్చును. ఇది సుసంగతము కాదు. తానదివఱకు కష్టపడి రచించిన రెండువందలపద్యములను దీసివేయుట కెవ్వఁడునంగీకరింపఁడు.

అతఁడే యట్లు చేసియుండినచో మొదటి గ్రంథము ప్రచారములోనికి వచ్చి యిప్పటి వఱకు నిలిచియుండును. మొదట శౌకకవి, క్లుప్తముగా రచించిన మొదటిగ్రంథము ప్రచారములోనికి వచ్చినపిమ్మట పీరెండవ కవి యాగ్రంథమును పెంచి వ్రాసియుండును, అందుచే నీరెండు గ్రంథములకుఁ గూడఁ బుత్రికలు బయలు వెడలి దేశములోఁ బ్రచారము సేయుచున్న వని తలంచుటయే సమంజసము. పరిశీలనా బుద్ధితోఁ జూచిన యెడల శైలిబట్టికూడ నిం దిరువురి కవిత్వ మున్నదని తోఁచును.

అరణ్యకాండకర్త లిరువురైనచో వారెవ్వరు?

అరణ్యకాండమున నిరువురి కవిత్వ ముండెనని పైని నిశ్చయించితిమి. అయినచో వారిరువు రెవ్వరని యాలోచింపవలసి యున్నది. వాఙ్మయప్రపంచమున రామాయణకర్తలుగాఁ బైని జెప్పిన యైదుగురు గాక ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ సత్యవాచనల నామములు వినవచ్చుచున్నవి. ఇంకఁ గొందఱుండిన నుండవచ్చును. వారందఱును సంపూర్ణరామాయణ కర్తలు. భాగరచయితలుగాని పూరయితలుగాని కారు. అందుచే నీ సందర్భమున వారినిగూర్చి యోచింపనవసరము లేదు. కొన్ని రామాయణ తాళపత్రప్రతులలో నెఱ్ఱాప్రగడ రచించిన వని కొన్నిపద్యము లుదాహరింపఁబడినట్లు శ్రీ సేలంభారి వెంకటరమణార్యగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యవి స్వల్పసంఖ్యాకములగుటచే నీసందర్భమున నందునుగూర్చి కూడ యాలోచింప నక్కఱలేదు. ఇఁక రామాయణ భాగకర్తలుగాఁ గనవచ్చుచున్నవారు ౧ మంత్రిభాస్కరుఁడు ౨ హుళక్కిభాస్కరుఁడు ౩ మల్లికార్జునభట్టు ౪ కుమారరుద్రదేవుఁడు ౫ అయ్యలార్యుఁడు వీరుగాక నింకఁ గొందఱున్నారని యెవ్వరైన నందురేని వారాపేక్షయమును సహేతుకముగాఁ దెలుపవలసి యుండును.

ముద్రితప్రతులయందును నసంఖ్యాక తాళపత్రప్రతులయందును నరణ్యకాండకర్త భాస్కరుఁడని గద్యమూలమున స్పష్టమగుచుండుటచే నీకాండకర్తలలో నాద్యస్థానము భాస్కరునకీయక తప్పదు. రెండవ వానిగూర్చి మాత్రమే మన మాలోచింపవలసి యుండును. రచయిత పూరయిత గలిగినచో పూరయితకంటె రచయిత పూర్వుఁడగుట నిశ్చయము కదా! భాస్కరున కీయఁబడినస్థానము నధిష్ఠింపవలసినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడా? హుళక్కిభాస్కరుఁడా? యనునది తీర్మానింప వలసిన యొకసమస్య యైయున్నది. అరణ్యకాండాంత గద్యయందలి భాస్కరుఁడు హుళక్కి భాస్కరుఁడనియు నాతఁడే మొదటికవి యనియుఁ దలంచునెడల నాకాండమును బెంచివ్రాసినవాఁ డాతనికిఁ దరువాతివాఁడై యుండవలయును గదా. హుళక్కిభాస్కరునకుఁ దరువాత నయ్యలార్యుఁడు దక్క రామాయణరచయితలు గాన్పింపుట లేదు. అతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలిన యుద్ధకాండము తరువాయిని చెప్పితిననియే చెప్పుకొనినాఁడుగాని యారణ్యకాండమునఁ దనకు సంబంధమున్నట్లు చెప్పలేదు. కావున నందాతనికి సంబంధమును గల్పింపరాదు. అందుచే హుళక్కిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండమును రచించిన మొదటికవి కాఁడని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. ఇఁక నారణ్యకాండమును బెంపొందించి వ్రాసిన రెండవకవి హుళక్కిభాస్కరుఁడే యనియు, నాగద్య యాతనిదే యనియు, నొకవాదము రావచ్చును. ఈవాదము నిస్సారమైనది. అరణ్యకాండమునఁ దరువాతఁ జేర్చినభాగము లేకుండ మొదటికవి రచించిన ౮౦౦ పద్యములుగల తాళపత్రప్రతులలో, నిప్పటి ముద్రితప్రతులలో నున్నట్లే, భాస్కరునిగద్యమున్నది. కావున నాగద్యము మొదటికవిదికాని రెండవకవిది కాదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇదియునుగాక హుళక్కిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండ ద్వితీయుఁడని యనువాదము యుక్తియుక్తము కాదని యయోధ్యకాండమును గూర్చి వ్రాయునప్పుడు చూపెదను.

మంత్రిభాస్కరుఁడే యారణ్యకాండ ప్రథమకవి.

ఆరణ్యకాండ గద్యయందు హుళక్కిభాస్కరునకు స్థానము లే నప్పుడు, దాని నధిష్ఠింపఁదగినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు తప్ప వేఱొకఁడు లేఁడు. ఆస్థానము నెట్లైన హుళక్కిభాస్కరునకే యిప్పింపఁదలఁచి యెవ్వరైన యందులకై పట్టుపట్టి పోరాడినచో గద్యకై నేను వారితో గయ్యమునకు దిగను. కాని హుళక్కిభాస్కరుఁడుగాక మిగిలినవారెందఱని యెవ్వరని వారిని బహిష్కరింపక మానను. గద్యయందున్నను లేకపోయినను కవిత్వమునందు మంత్రిభాస్కరుని స్థానమును నిలుపఁబెట్టి యాతనికి న్యాయము కలుగుటకై ప్రయత్నింపక మానను. అసలిపట్టుమున న్యాయము లేదనితోఁచినచో నాగద్యకై పెనఁగులాడను. మంత్రిభాస్కరునకుఁ గవిత్వమునఁ జోటులభించెనేని గద్య యాతనిదే కాఁగలదు.

మఱియొక భాస్కరుఁ డేల కాకూడదు?

ఆరణ్యకాండ గద్యయందలి భాస్కరుఁడు, హుళక్కిభాస్కరుఁడు గాకపోయినచో, మంత్రిభాస్కరుఁడే యేలకావలయును? మఱియొక భాస్కరుఁడు కాఁగూడదా? యని యెవరైన ప్రశ్నింపవచ్చును. ఆగద్యము మంత్రిభాస్కరునకుఁ జెందినదా? లేక హుళక్కిభాస్కరునిదియా? యనియే యిదివఱకున్న ప్రశ్న! మఱియొక భాస్కరుని గూర్చి యోచింపవలసిన ప్రసక్తిలేదు. భాస్కరనామధారులు పెక్కురుండవచ్చును. ఆకాలమున నట్టికావ్యము నాంధ్రభాషలో రచియింపఁదగిన సమర్థత గల భాస్కరుఁడే మనకుఁ గావలయును. అట్టివా రెవ్వరును నాకుఁ గన్పడలేదు.

ముద్రిత భాస్కరరామాయణమునకుఁ టీక వ్రాసిన శ్రీ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్య పండితులు పీఠికలో "దళగతులను గ్రంథమును

భాషాంతరీకరించి. సాహిణిమారుని కంకితము చేయుటచేత భాస్కరుఁడను మహాకవి యొకఁడు సాహిణిమారుని కాలమున నున్నవాఁడనుట నిశ్చయము." అని వ్రాసియున్నారు. వారే మఱియొకచోట "దీనిని బట్టి (సోమదేవరాజీయము) చూచిన హుళక్కిభాస్కరుఁడును సాహిణిమారఁడును సమకాలికులని తెలియుటయే కాక యొకచోట నున్నవారని గూడ స్పష్టమగుచున్నది." అని వ్రాసియున్నారు. దశగతులను గ్రంథము నాకు లభింపలేదు! దశగతుల కర్తయును, హుళక్కిభాస్కరుఁడును, ఒక్కరో భిన్నులో ఆచార్యులవారి వాక్యములవలనఁ దెలియుటలేదు. ఆగ్రంథ మాంధ్రభాషలోనే రచియింపఁబడి యుండవలయును. సాహిణిమారని గూర్చియు భాస్కరునిఁ గూర్చియు ననేక విషయముల జర్చించియు, దశగతులలోనుండి యొకవాక్యమునైన నుదాహరింపక పోవుటచే శ్రీయాచార్యులవారికిని, ఆగ్రంథము లభింపలేదని యనుకొనుచున్నాఁడను. ఇంతకును శ్రీవారు తమపీఠికలో నారణ్యకాండ కర్తృత్వమును హుళక్కిభాస్కరుని యందే యుంచిరి. కాని దశగతుల గ్రంథకర్తపైఁ బెట్టలేదు. రామాయణగ్రంథ కర్తృత్వ విషయమున నీవఱకెవ్వఁడును దశగతి గ్రంథకర్త నాతనిగాఁ జెప్పి యుండలేదు. కావున నీసందర్భమున నాతనిని గూర్చి యాలోచింప నక్కఱలేదు. (దశగతులను రచించిన యాతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడని శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమునను, శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు క్రీడాభిరామపీఠికయందును వ్రాసియున్నారు. కాని వీరెవరు నాగ్రంథమును జూచియున్నట్లు కనఁబడదు.)

రామాయణభాగ రచయితలలో నొకఁడైన మల్లికార్జునభట్టునకుఁ దండ్రి యగు భాస్కర సత్కవి యొకఁడున్నాఁడు. అతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే యని యొకవాదమున్నది. అది సత్యమయ్యెనేని, యతని కరణ్యకాండమున స్థానములేదని యైనిఁ జెప్పుటే

యుంటిమి అదిసత్యమగుగాక యాభాస్కరుఁడు వేఱని యందురేని యావాదమునందు సారము లేదు. మల్లికార్జునభట్టు తనతండ్రి రామాయణమును రచియించెనని చెప్పలేదు. చెప్పకపోయినఁ బోవుగాక తండ్రి యారణ్యకాండమును కుమారుఁడు బాలకాండమును రచించిరని చెప్పినచో వీరిరువురు సమకాలికులని తేలునుగదా! అప్పుడు హుళక్కిభాస్కరున కన్వయించిన సూత్రమే యీతనికి నన్వయించును. ఈతని మొదటికవి యందుమా, తరువాతకవి లభింపఁడు. రెండవకవి యందుమ మా మొదటిస్థానము మంత్రిభాస్కరునిదే.

హుళక్కిభాస్కరుఁడు గాని, దశకతుల భాస్కరుఁడు గాని సక్కలి భాస్కరుఁడుగాని యరణ్యకాండ రచయితలలో ప్రథముఁడని యెంచితిమేని, రెండవస్థానము మల్లికార్జునభట్టునకో, కుమారరుద్రదేవునకో, యివ్వవలసి యుండును. వారిరువురు నరణ్యకాండమున కిఱు ప్రక్కల నున్న గ్రంథము రచించినవారు. వారివిడిచి మఱియొక నారణ్యకాండమును వ్రాసిరని చెప్పవలనుపడదు వీరిరువురిలో నెవరో యొకరరణ్యకాండము కూడ వ్రాసిరని నిశ్చయించితిమేని, పైని చెప్పిన ముగ్గురకు నారణ్యకాండమున స్థానముండదు. వారు ముగ్గురును వీరిరువురును సమకాలికులు. సమకాలికులలో నొకరు స్వల్పముగ వ్రాసియుండుటయు నింకొకరు పెంచి వ్రాయుటయు సంభవింపను మల్లికార్జునభట్ట కుమారరుద్రదేవులలో నెవ్వరును, పైని జెప్పిన ముగ్గురు భాస్కరులతో నారణ్యకాండ కర్తృత్వమున భాగమును పంచుకొననేరరు. వారికీ కాండమున భాగమీయఁ దలఁచితిమో, మంత్రిభాస్కరునికడ నీ పంచి యీవలసియున్నది. ఎట్లయిన మంత్రిభాస్కరునిఁ దొలఁగింపవలయునను నుద్దేశముతోఁ బైని జెప్పిన ముగ్గురునుగాక మఱియొక భాస్కరుఁడో, మఱియొక రామాయణ భాగరచయితయో యున్నాఁడని కాని, అయ్యలార్యుని తరువాత మఱియొవ్వ

రో యీభాగమును బెంచి వ్రాసియుందురని కాని వాదింపవచ్చును. అట్టియూహ లాధారరహితములును నసంగతములు నగును. ఎవ్వరైన పఠాంత్యముగాఁ దమవాదమును బలపరచి చూపునంతవఱకు, నారణ్య కాండమున నిరువురి కవిత్వ మున్నదనియు, నందొకటి మంత్రిభాస్కర రచితమనియు, నిస్సందేహముగా నిశ్చయింపవచ్చును. రెండవ కవిత్వ మెవ్వరి దను విషయమును గూర్చి తరువాత వ్రాసెదను.

మంత్రిభాస్కరుఁ డయోధ్యాకాండమునుగూడ రచియించెనా?

మంత్రిభాస్కరుఁ డరణ్యకాండమును మాత్రమే రచియించెనా? మఱియేభాగమునైన రచియించెనా? యని యాలోచింప వలసి యున్నది. కొందఱు పండితు లరణ్యకాండమువఱకు మాత్రమే మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధముండెనని నుడివియున్నారు. కావున నీవిషయ విచారణ మావశ్యకమైనది. ఏకవియును గ్రంథ మధ్యభాగమును విశేషించి యారణ్యకాండమును రచింప నారంభించి యుండఁడు. బాలకాండమును నయోధ్యాకాండమును నితరు లెవ్వరైన రచియించి యున్నచో నీతఁ డరణ్యకాండమును రచియించెనని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టిది లేనప్పు డీతఁ డొక్క యరణ్యకాండమునే రచియించియుండె నని చెప్పరాదు. ఈతఁడు మొదటినుండియు, రామాయణమును రచియించెననియే చెప్పవలసి యుండును. ఈ సందర్భమున నయోధ్యా కాండమును బరిశీలింతము.

ప్రస్తుత ముద్రితప్రతిలో నయోధ్యాకాండమున గద్యపద్యములు ౮౫౦ యున్నవి. ఇందు ౧౩౦ గద్యపద్యములు వెనుకటి ముద్రిత ప్రతికంటె హెచ్చుగానున్నవని పీఠికాకారులే వ్రాసియున్నారు. వెనుకటి ముద్రితప్రతిలోఁగూడ గొన్ని యధికముగాఁ జేరియుండ వచ్చును. మాయూర నున్న తాళపత్రప్రతిలో ౭౬౭ గద్యపద్యము లున్నవి. దీనిని జదివి చూచితిని. కథాసూత్రమెచ్చటను దెగిపోవక

చక్కనిశైలిలో ప్రౌఢముగానున్నది. తాళపత్త్రప్రతికంటె నధికముగా నున్న పద్యములసంఖ్య నిందిచ్చి పాఠకులకు విసుగుకలిగింపఁజేయ నక్కర లేకుండ ముద్రాపకులే సౌకర్య మొనర్చియున్నారు. తాము క్రొత్తగా చేర్చిన ౧౨౭ పద్యములను ముద్రితప్రతిలో [·] నీవిధముగఁ గుండలీకరించియున్నారు. ఇట్టి మార్పుచేయుటలో ముద్రాపకులు కొన్నితావులందుండిచ్చటివచ్చట నచ్చటివిచ్చటఁ జేర్చియున్నారు. అట్టిమార్పులు మాకిచ్చటఁ బాధకములు కావు. తాళపత్త్రప్రతికంటె ముద్రితప్రతిలో నధికముగఁ జెప్పిన ౧౨౭ పోను మిగిలిన ౫౭ పద్యములును అయోధ్యాకాండాంతమున ౪౦౧ మొదలు ౪౫౭ వఱకు నైయున్నవి. ఈ పద్యములకు మాఱుగా నేను జూచిన తాళపత్త్రప్రతిలో నొక్క సీసపద్యము మాత్రమే కలదు. అది యిది:

సీ. అంత నక్కడ రాముఁ డచటికి భరతుండు
        క్రమ్మఱ వచ్చి సామ్రాజ్యమునకు
   తన్ను రమ్మనుచుఁ బ్రార్థన సేయునో యని
        చింతించి యాశ్రమంబుఁ జిత్రకూట
   మునఁ గలమునిజనంబుల వీడుకొని దుర్గ
        తరువిపినంబులఁ గనుచు వేడ్కఁ
   దనరి సీతాసుమిత్రపుత్త్ర సమేతుఁడై దం
        డకావనమహీస్థలికి నరిగె
   ననఁగ నయోధ్యాకాండ మా నభిమతముగ
   వినినఁ జదివిన వ్రాసిన విస్తరించి
   చెప్పినను వారలకును సంసిద్ధి యొసఁగు
   సంపదాయురారోగ్యముల్ సంభవించు.

(ఆరణ్యకాండాదిపద్యముతరువాత "అవధరింపుము" అనిచేర్చి పిమ్మట ౯వ పద్యముతోఁ గలిపి చదువ వచ్చును. ముద్రితప్రతిలోని

యారణ్యకాండము ప్రథమాశ్వాసము ౩వ పద్యమునకు ౧౧వ పద్యమును ౭వ వచనమునకు ౧౨వ పద్యమును పునరుక్తదోషమును గల్గించుచున్నవి చూడుఁడు. ఇట్టివింకను గలవు.

అయోధ్యాకాండమున మొదటినుండి ౨౬౭ పద్యగద్యములను మాత్రమే రచించెననియుఁ బిమ్మట నెవ్వరో తక్కినగ్రంథమును జేర్చి పెంపొందించిరనియుఁ బైని వ్రాసిన వాక్యములవలన స్పష్టమగుచున్నది. అరణ్యకాండము వలెనే యీ పెంపొందించిన భాగము రెండవకవికృతమని నిశ్చయించుటకు సంశయింపనక్కర లేదు. అత్రిమహర్షి యాశ్రమంబున నడచినకథను జేర్చుటయు నచ్చటచ్చట మరికొన్ని కథలను జేర్చి పెంచి వ్రాయుటయు నీరెండవకవి యుద్దేశము. ఈ భాగమును దీసి వేసినను గథకు భంగము కలుగకుండ నడచుచున్నదని పాఠకులు గ్రహింపఁగలరు. ముద్రితప్రతిలోఁ గుండలీకరించిన భాగములోఁ బద్యభాగము కంటె గద్యభాగ మధికముగనున్నది. మఱియు, నయోధ్యాకాండమును రెండు ఖండములుగ విభజించితిమేని, పూర్వఖండమునఁ దాళపత్రప్రతిలో లేనిభాగ మధికముగను, నుత్తరఖండమునఁ నల్పముగను మన్నట్లు గనఁబడును.

అయోధ్యాకాండాంత పద్యములు ముద్రితప్రతిలో నొకవిధముగను, కొన్ని తాళపత్రప్రతులలో వేఱొకవిధముగను నున్నవి. వాని నీక్రిందఁ జూపుచున్నాము.

ముద్రితప్రతి :

ఉ. రాజకిరీటకీలిత విరాజితనూతనరత్నరాజినీ
రాజన మంగళాచరణరంజిత పాదసరోజ ఖడ్గధా
రాజయలభ్యమానరుచిరద్యుతి మన నిశాతకుంభవి
భ్రాజితసద్వితీర్ణ రిపుపార్థివఖండన కీర్తిమండనా!

క. భూరిభుజార్గళలసదసి
ధారాంచితప్రతాపదహన సుహోమ
ద్వైరశిఖాంతరవిపత
ద్వీరారికుమారశలభ విక్రమసులభా!

మా. వినయగుణవిశాలా! విశ్రుతాచారలోలా!
వినుతశుభచారిత్రా! విష్వదంభోజమిత్రా!
భువనవిజయధురీణా! కామినీపంచబాణా!
కనకకుధరధీరా! కాంచమాంబాకుమారా!

తాళపత్రప్రతి:

శా. మందారద్రుమ సాన్య దానఖని యున్మాదాంధవిద్వేషి రా
ట్సందోహప్రకటోగ్ర శౌర్యరాగణోత్సాహ స్ఫురద్బాహుం డా
నందాసాదిత భూసురవ్రజ నానాస్తోత్రపాత్రుండు కం
దే దుప్రఖ్యమహారవిందుండు గుణాన్వితుండు ధీరుండనిన్.

క. గాలాలాలితనవసాం
బాలుండు సుకవివికరసంతతమృదువా
చాలుండు విపులాభరితయ
శోలితుండు వైరిహృదయశూలుండు వేడ్కన్.

మా. భువనభరితకీర్తిస్ఫూర్తి దారోరుగాత్రుం
డవహితసుమహా చ్ఛాయ స్ఫురచ్ఛార్దూలయుక్తిం
డు విశరణాభోగాద్రిటోప సప్తాశ్వపుత్రుం
డు విభుధజనరక్షాదక్షుండు సన్మిత్రుండు మూర్తిన్.

పై పద్యములకును గ్రిందిపద్యములకును బోలిక లేదు. పైపద్యములు సంబోధనవిభక్తిలో నున్నవి. తాళపత్రప్రతిలోనిపద్యములు అవతారకాండ పద్యములవలెను, నిర్వచనోత్తర రామాయణ మందలి

యాశ్వాసాంతపద్యముల పోలికను బ్రథమావిభక్తిలో నున్నవి. ఆరణ్యకాండాంత పద్యములో "వితరణఖని" యనియు సీపద్యములలో "దానఖని" యనియు నుండుటనుబట్టికూడ నారణ్యకాండ రచయితయు నయోధ్యాకాండ రచయితయు నొక్కఁడే యని యూహింపనగును.

పైని వ్రాసినవానిలో "మందారద్రుమమే" ఇత్యాది మూఁడుపద్యములును గల తాళపత్రప్రతి యందలి గద్య ఆరణ్యకాండ గద్యవలెనే "సకలసుకవిజనవినుత" ఇత్యాది భాస్కరకవిగద్యయే యున్నది. దీనినిబట్టి యయోధ్యాకాండము భాస్కరరచితమని స్పష్టమగుచున్నది. కేవలము గద్యయొక్కటియే యైనచో నది భాస్కరవిరచితమని విశ్వసింపలేము కాని, యాశ్వాసాంతపద్యములు వేఱుగానుండుటనుబట్టియు గ్రంథము ౩౬౮ పద్యములుగలిగి వేఱుగా నుండుటవలనను, ఆరణ్యకాండ రచయితలలోని మొదటికవియు నయోధ్యాకాండ రచయితలలోని మొదటికవియు నేకవ్యక్తి యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. అయోధ్యాకాండ కర్తలను నిర్ణయించుట కారణ్యకాండమునకుఁ బడినంతశ్రమ యక్కరలేదు. అయోధ్యాకాండ ముద్రితప్రతిలోని గద్య ననుసరించి, యొకస్థానమును గుమారరుద్రదేవునకును, తాళపత్రప్రతి గద్యనుబట్టి యొకస్థానము భాస్కరునకును నీయవచ్చును. కుమారరుద్రదేవుఁడు, హుళక్కిభాస్కర, దశగతభాస్కర, సత్కవిభాస్కరులలో సమకాలికుఁడు కావునను, సమకాలికులలో నొకఁడు క్లుప్తముగ వ్రాసినదానిని మఱియొకఁడు పెంచి వ్రాయుట సంభవింపదు కావునను, అయోధ్యాకాండ కర్తృత్వము నిస్సంశయముగ మంత్రిభాస్కరునకు సంక్రమింపకతప్పదు. అయోధ్యారణ్యకాండ కర్త యొక్కఁడే కావున, ఆరణ్యకాండకర్త హుళక్కిభాస్కరుఁ డను వాదము యుక్తియుక్తము కానేరదు.

కుమారరుద్రదేవుఁడు గ్రంథచౌర్య మొనర్చెనా?

పై వివర్శనమునుబట్టి యయోధ్యాకాండమును మొదట ౨౬౭ గద్యపద్యములతో మంత్రిభాస్కరుఁడు రచియించెననియు, పిమ్మట దాదాపు ౨౦౦ గద్యపద్యములను గుమారరుద్రదేవుఁడు రచియించి, యందుఁ జేర్చి మొత్తమునకుఁ దనగద్య వేసికొనెననియుఁ దేలుచున్నది. ఇందువలనఁ గుమారరుద్రదేవునిపై గ్రంథచౌర్య మారోపించినవార మగుచున్నాము. ఇది న్యాయమా యని కొందఱడుగవచ్చును. ఎవరిపైనను గ్రంథచౌర్య మాపాదించు నుద్దేశము మాకు లేదు. తాము కనిపెట్టిన విషయములను సత్యాన్వేషణ బుద్ధితో విమర్శించుచు లోకము నెదుట నుంచుట చరిత్రకారుల ధర్మము. ఆ ధర్మమునే మేమవలంబించితిమి. కుమారరుద్రదేవుఁడు, భాస్కరవిరచితములగు గద్యపద్యములను గ్రహించి, వానికి రెండువందల గద్యపద్యములను రచించి చేర్చి, తాను రచించిన భాగమును సాహిణిమారన కంకితముచేసి, తానువ్రాసికొనిన ప్రతియందు, రెండుగద్యములును, రెండువిధములగు కాండాద్యంత పద్యములును వేసియుండును. తత్ప్రతి కావి లేఖకులు కొందఱీ రెండువిధములగు వ్రాఁతలలో నొకదానిని విడిచివేసి తమయిష్టమువచ్చిన యొక గద్యను, ఒకవిధమగు నాద్యంతపద్యములను వ్రాసికొని యుందురు. అందుచేతనే కొన్నిప్రతులలో భాస్కరవిరచితకాండాంత పద్యములును గుమారరుద్రదేవుని గద్యయు నుండుట సంభవించినది. ఇట్టి తబ్బిబ్బులు కొన్నికొన్ని తాళపత్రప్రతులలో యుద్ధకాండమునందుఁ దక్కిన కాండములయందుఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈయూహయందు సత్యముండెనేని, కుమారరుద్రదేవునియందు గ్రంథచౌర్య దోషముండదు.

అరణ్యకాండ ద్వితీయకవి యెవరు?

అయోధ్యాకాండ ద్వితీయకవి కుమారరుద్రదేవుఁడని యనుకొన్నారము. అరణ్యకాండమును బెంచి వ్రాసినకవి యెవ్వరని యోచిం

ప వలసియున్నది. ఇదికూడఁ గుమారరుద్రదేవుఁడుగాని మల్లికార్జున భట్టుగాని యై యుందురని నాయూహ. వీరిరువురు తప్ప నితరు లెవ్వరును గారని నానమ్మకము. వీరిరువురిలో నెవ్వరో నిశ్చయించుటకు నాకాధారములు లభింపలేదు. కాని కుమారరుద్రదేవుఁడై యుండు నని నాతలంపు. కుమారరుద్రదేవుఁ డయోధ్యాకాండ గద్యను మార్చి నట్లారణ్యకాండగద్య నేల మార్పలేదని కొందఱడుగవచ్చును. ఆరణ్య కాండాంతగద్యలోఁగూడ భాస్కరునిది గాక మఱియొకరిదికూడ నుండి యుండనయు, దానిని లేఖకుడు దీసికొనియుండఁ డనియుఁ దాళపత్రప్రతులింకను బరిశోధించినచో నవి బయటపడునని నా నమ్మకము. లేదా ఆరణ్యకాండమును దాను రచించినట్లు వేసికొనిన చో నెన్నెనఁ గీడు మూడునేమో యను భయముచేతను నాకాండ మునఁ దాను కొంతభాగమును మాత్రమే వ్రాసియుండుటను మొత్త మంతయుఁ దాను రచించినట్లు ప్రకటించుకొని యాకీర్తినంతను దన నెత్తిపై వేసికొనుట కిష్టము లేకయు భాస్కరుని గద్యము నీరెడవకని మార్పకపోయి యుండును. భారతారణ్యపర్వశేషమును రచించిన యెఱ్ఱాప్రగడ తన పేరున గద్యమును వ్రాసికొనక నన్నయ పేరుననే గ్రంథము నుంచుటకుఁగూడ నిదియే కారణమై యుండును. అంతటి మహా కవుల కిట్టి మూఢనమ్మకము లుండునాయని తలంపరాదు. గొప్పనాగరికులని చెప్పుకొనెడివారిలో నిప్పుడుకూడ నిట్టి నమ్మకము లున్న వారు కలరు. ఆవిషయములనిటఁ దెలుపుట యప్రస్తుత ప్రసంగము. మంత్రిభాస్కరుఁడు ప్రతి కాండాంతమునను ఫలశ్రుతిపద్యము వ్రాసి నట్లు కనఁబట్టుచున్నది.

అయోధ్యాకాండ ఫలశ్రుతిని పైని వ్రాసియున్నాఁడను. ఆరణ్యకాండ ఫలశ్రుతి పద్యమిది:

సీ. ఆ సరోవరమునయందు నృపాత్మజు
లతి శయస్నానపానాదివిధులు
ప్రియమునఁ జల్పి సంప్రీతాంతరంగులై
తత్సమీపోన్నత తరుచయంబు
శీతలచ్ఛాయ వాసీనులై విశ్రమం బంది
కొండొకంతడ వచట నిలిచి
సౌఖ్యంబు నొంది సత్సేవ్యమైన యీ
యారణ్యకాండంబు నర్థితోడ

గీ. వినినఁ జదివిన వ్రాసిన విస్తరించి
చెప్పినను వారలకు సౌఖ్యసిద్ధి యగుచు
సంపదాయురారోగ్యముల్ సంభవించు
సతులపుణ్యంబు లెప్పుడు ననుభవింతు.

బాలకాండఫలశ్రుతిపద్యము నాకు లభింపలేదు.

బాలకాండమున మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెనా?

అయోధ్యారణ్య కాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మున్నదని నిర్ణయించినప్పుడు బాలకాండలో నాతనిరచన మున్నదని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. కాని యీ రెండుకాండములలోను స్పష్టముగాఁ దెలిసిట్లు బాలకాండమున నావిభేదముఁ దెలుపు తాళపత్రప్రతులు నాకు లభింపలేదు. నేనుజూచిన తాళపత్రప్రతులలోఁ జాల భాగము ముద్రితప్రతితో సమానముగనే యున్నవి. కాని యొక ప్రతిలో కొన్నిభేదములు గానవచ్చినవి. అందు మచ్చునకు మూఁడు పద్యముల నుదాహరించెదను. ఇట్టి వింకను గలవు.

ముద్రితప్రతి:— (ఇదికూడా వ్రాఁతప్రతిలో నివనియే ముద్రాపకులు వ్రాసి యున్నారు.)

చ. ధనము లసిల్లు తొమ్మిదినిధానములున్ దన యింట నుండఁగా
నరుఁ డట యొక్కరింత పరిణామము చూపఁడు కేశిరోధరై
తరమియు తేరు దీసికొని తమ్ముఁ డటంచును గిన్నరేశునిన్
శిరి నిముతోడి చుట్ట మని తిట్టుదు రప్పురి వైశ్యపుంగవుల్. 32

మ. బలవంతంబున లావునన్ విపులశుంభద్దేహముల్ దాల్చి తా
మిల కొండ్లన్ వడి దున్ని సస్యములచే నింపారఁ బూరించి రా
సులు గాఁ జేతురు ధాన్యముల్ సుగుణులై పెంపొంది యర్వటిలో
పల నెల్లప్పుడు నందుశూద్రులు ధరన్ బ్రాహ్మణ్యసేవార్థులై 33

* 34 ఇది యొకవచనము.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీయు లేదు. ముద్రితప్రతిని జూడుఁడు. వీనికి బదులుగాఁ దాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యము లున్నవి.

గీ. శరధికైనను రత్నముల్ చాల నొసఁగ
నలకుబేరుని కంబుఁబంచి యిట్లఁ
జాలియున్నట్టి వైశ్యు లసంఖ్యముగను
మెరసియుందురు తత్పురవరమునను.

క. క్షత్రియసంసేవో
దీక్షమహాత్ములు గలిగి ధృతిచే హిమవ
త్క్షోణీధరంబులో యనఁగాఁ
బూర్ణులునై యుందు రెపుడు బుగ్గకలశూద్రుల్.

* 34 వ వచనమునకు బదులుగా నీక్రింది పద్యగద్యములున్నవి.

క. ధాత్రీసుత రామునకు సౌ
మిత్రికి నూర్మిళను బ్రియము మెయి నొగ్గె కేయీ
పుత్రునకు మాండవి మఱి
శత్రుఘ్నునకు శ్రుతకీర్తి సమ్మతిని చ్చెన్.

వ. అప్పుడా రాఘవుల కగ్నిసన్నిధి నిగమోక్తక్రమంబులఁ బాణి
గ్రహణంబులు చేసి యగ్నిదేవునకు మునులకు దశరథ జనకులకు
నమస్కరించి బహువిధాశీర్వాదంబుల విలసిల్లు నాసమయంబున,

ఈ యుదాహరణములనుబట్టి బాలకాండమునఁగూడ నిరువురి కవిత్వమున్నదనియు నందొకఁడు మంత్రిభాస్కరుఁ డనియు రెండవ యాతఁడు మల్లికార్జునభట్టనియు నిశ్చయింపవచ్చును. బాలకాండ ముద్రితప్రతిలో ౭౮౩ గద్యపద్యము లున్నవి. ఇందు ౮౦౦ గద్య పద్యములు మంత్రిభాస్కరుని వనియుఁ దక్కినవి మల్లికార్జునుని వనియు ననుకొనవచ్చును. అయోధ్యారణ్యకాండముల యందలి మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వరీతినిబట్టి చూచినచో నాతఁడు కథాపట్టులను గలుపుటకై స్వల్పవాక్యములతోఁ గూడిన వచనరచనము దప్ప గద్యరచనము నందు విశేషాభిరుచి కలవాఁడు కాఁడనియు, కథాంశమును ప్రౌఢమైన శైలిలో రచించుటయం దెక్కువ యిష్టము కలవాఁడుకాని, వర్ణనాంశముల యందభిలాషకలవాఁడు కాఁడనియుఁ, దోఁచగలదు. బాలకాండమున ౧౬ పెద్దవచనములును దాదాపు ౧౩౦ సామాన్య వచనములును. ౫౦ పఱకు కథపట్టులను గలుపు చిన్న వచనములునుగలవు. ఈ గద్యభాగమున, నే స్వల్పసంఖ్యగల చిన్నగద్యములో దక్కఁ దక్కిన వన్నియు మల్లికార్జునుని రచనమని చెప్పవొప్పును. మొదటి ౩౫ పద్యములలో ౩వ పద్యము మాత్రమే భాస్కరునిదై యుండును భాస్కరుఁడు విశ్వామిత్ర చరిత్రము నంత విస్తరించి, చెప్పియుండఁడని నాయూహ. వాల్మీకి రామాయణములో లేని కొన్ని విషయములను మల్లికార్జునభట్టు, అధ్యాత్మరామాయణాదులనుండి యాంధ్రీకరించెనని పీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు, వాల్మీకిరామాయణమునె సంక్షేపముగా నాంధ్రీకరింపఁదలఁచినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు. అట్టి యాతఁ డీపనికిఁ బూనుకొనఁడు కదా! బాలకాండమున మంత్రిభాస్కరునిపద్య

ము లేవో నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. కాని దిఙ్మాత్ర సూచకముగాఁ దెలిసికొనుటకై పై వాక్యములను వ్రాసితిని.

భాస్కరరామాయణమున నవతారిక లేదేమి?

ప్రస్తుతము మనకు దొరకుచున్న ముద్రితప్రతులలోఁగాని, తాళపత్రప్రతులలోఁగాని, భాస్కరరామాయణమున నవతారిక లేదు. ఇందులకుఁ గారణమేమైయుండునని యాలోచింపవలసియున్నది. "ఏకవియును దనయిష్టదైవమునుఁ బ్రార్థింపకుండ గ్రంథారంభము చేయఁడు. మంత్రిభాస్కరుఁడు కృత్యాదిని రచియించియే యుండును. అది యాతని గ్రంథముతోఁ బాటుగ నశించియుండును." అని కొందఱను చున్నారు. కాని యీయూహ కొంతబాధకము గన్పట్టుచున్నది. మంత్రిభాస్కర రామాయణ ముత్సన్నము కాలేదు. అయోధ్యారణ్య కాండములు యథామాతృకములుగా నున్న తాళపత్రప్రతులు లచ్చటచ్చట గన్పట్టుచున్నవి. అట్లే బాలకాండముగూడ యథామాతృకముగా నున్న ప్రతి యెన్నటికైన లభింపకపోదని నాయాశ. అది లభించి నేని యవతారిక యుండెనో లేదో నిశ్చయముకాఁగలదు. అంతవఱకు నీవిషయము నిదమిత్థమని నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. భాస్కరుఁడు కృత్యాదిని రచియింపలేదని యనుకొనుటకుఁగూడ నవకాశము కలదు. గ్రంథమంతయు రచించినపిదపఁ గృత్యాదిని రచించు నాచారమిప్పుడు మనలోఁ గలదు. భాస్కరుఁడుకూడ నట్లే తలంచియుండెనేమో! గ్రంథము సాంతము కాకపోవుటచేఁ గృత్యాది వ్రాయబడక పోయి యుండవచ్చును. పూర్వకవి ప్రణీతము లగు గ్రంథములలో నవతారికలు లేనివి కొన్నికలవు. కృత్యాదిని వ్రాయకుండ గవులు చనిపోవుటచే నాతని తనయుఁడో శిష్యుఁడో దానిని వ్రాసి పూర్తి చేసిన గ్రంథములును గలవు.

భాస్కరుని కృత్యాది లేకపోయిన మానె మల్లికార్జునభట్టైనను నవతారిక వ్రాయలేదేమనుప్రశ్న రాకమానదు. దీనికిఁ దృప్తికరమైన సమాధానము గానరాలేదు. గ్రంథమంతయుఁ బూర్తియైనపిదప నవతారికను వ్రాయవచ్చునని తలంచినాఁడను సమాధాన మీతనిపట్ల వర్తింపదు. ఈతఁడు వ్రాయఁదలఁచినది సుందరకాండాంతమునకును మాత్రమే అదిపూర్తియైనది. అవతారిక వ్రాయఁదలఁచినచో వ్రాయుటకుఁ దగిన యవకాశమున్నది. కాని యీతఁడు వ్రాయలేదు. మంత్రిభాస్కరవిరచిత బాలకాండమునందుఁ దానుఁ గొంతగ్రంథము నధికముగఁ జేర్చుటమాత్రమే చేసి యుండుటచే వేఱుగ నవతారిక వ్రాయ నిష్టములేక మానివేసెనేమో చెప్పఁజాలము. కాండాంతపద్యములను వేఱుగ శివపరముగ వ్రాసి వేఱుగఁ దనగద్యను వ్రాసికొనిన యీతఁడు కృత్యాదినేల వ్రాయకుండునని కొందఱనవచ్చును. అవతారిక వ్రాయఁదలపెట్టెనేని బాలకాండమునఁ దన కెంత ప్రసక్తి యున్నదనియు స్పష్టముగాఁ జెప్పవలసి వచ్చును. అందుచే నాతఁడు దానిని వ్రాయక యుండవచ్చును. మల్లికార్జునభట్టునైనను గూడ గ్రంథచౌర్యమారోపింపలేము. అయోధ్యాకాండ రచనావిచారణ సందర్భమునఁ గుమారరుద్రదేవునిఁగూర్చి వ్రాసిన వాక్యములు మల్లికార్జున భట్టునకు గూడ ననువర్తింపఁ జేయవలసియుండును.

కిష్కింధా సుందరకాండములలో మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మున్నదా?

మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మారణ్యకాండముతో నాగిపోయెనని నిశ్చయింపఁజాలము. కాని మొదటి మూఁడు కాండములలోవలె నీ రెండు కాండములయందును నాతని కవిత్వ మున్నదని నిరూపించుటకు దగిన సాధనములు లభ్యములు కాలేదు. కొన్ని తాళపత్రప్రతులయందీ రెండు కాండముల తుదిగద్యలు. "ఇది సకలసుకవిజనుత"

మొదలుగా భాస్కరుని పేర నుండుటచేత, సుందరకాండాంతము వఱకును భాస్కరుఁడు రచించి యుండవలయు, యుద్ధకాండమునఁ గూడ గణింపదగని యేయల్పభాగమో రచియించియుండుననియుఁ దోఁచుచున్నది. కొన్ని తాళపత్రప్రతులలోని గద్యములను బట్టి యిట్లూహించుట న్యాయము కాదని కొందఱందురేమో! ఆవాదమునందుఁ గూడ సత్యముండవచ్చును. ఎట్లయిన నీ విషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమయి యున్నది. ఈ కాండములలో నేను చూచిన తాళపత్రప్రతులకును ముద్రితప్రతికిని విశేషభేద గన్పడ లేదు.

కిష్కింధా కాండాంత పద్యములలో ముద్రితప్రతియందీ క్రింది పద్యము కన్పట్టుచున్నది.

శా. లాటీచందనచర్చ చోళమహిళాలావణ్యసామగ్రి క
ర్ణాటీకేతకలాసరస్వతి కళింగాంగశ్రీః పురీకాల్లికా
వాటీపంజరి గౌడవామనయనా వక్షోజహారావళి మై
పాటింపందగు నీదుకీర్తి రథినీపాలాగ్రణీ సాహిణీ.

ఈపద్యము సాహిణీమారయను సంబోధించుచున్నది. కాండాది పద్యములు గాండాంతమందలి మాలినీవృత్తమును శివపరములుగా నున్నవి. మల్లికార్జునభట్టు తనకవిత్వము నీశ్వరునకుఁ గృతియిచ్చె ననుట స్పష్టము. కావునఁ బైనిఁజూపిన శార్దూలవృత్త మిట నుండఁ దగినదని కాదనియుఁ బ్రక్షిప్తమనియు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇంతే కాదు, సాహిణిమారని కంకితమైన యేయితర గ్రంథము నుండియో కొన్ని పద్యములను దెచ్చి భాస్కరరామాయణమున నెవ్వరో చేర్చియుండుదురను యూహ కలుగుచున్నది. వాల్మీకి భాస్కరుఁడు డాంధ్రీకరించి సాహిణిమారని కంకిత మొసంగెనని చెప్పుచు నకగతుల లోని పద్యములను పిలేఖకులిందుఁ జేర్చిరేమో! ప్రస్తుతముద్రితప్రతిని

బట్టి కిష్కింధాసుందరకాండములు మల్లికార్జునభట్ట రచితములనియు సీశ్వరాంకితము లనియు స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. "ఇవినిజముగా మంత్రిభాస్కరకృతములైనచోఁ గాండాంత పద్యములీశ్వర సంబోధకములుగాక యొకప్రభువును సంబోధించునవిగా నుండవలసియున్నది. అయోధ్యారణ్యకాండముల కట్టిపద్యములు మనకు లభించినవి మల్లికార్జున భట్టుపేర నున్న మూఁడు కాండములకు నట్టిపద్యములు మనకు దొరకలేదు. దీనికేదేని ప్రత్యేక కారణ ముండి యుండవలయును. అయోధ్యారణ్య కాండములను మంత్రిభాస్కరుఁడు రచియించెనని మన మంగీకరించితిమేని, యాతఁడు బాలకాండమును రచింపకుండ నయోధ్యారణ్యకాండములను మాత్రమే రచియించి యుండఁడు. కావున బాలకాండమున నాతనిరచన మున్నదను నుసిద్ధాంతము నంగీకరింపక తప్పదు. బాలకాండాంతమున మంత్రిభాస్కరుఁడు రచించిన ప్రభుస్తుతి పద్యములు మనకు లభించి, కిష్కింధాసుందర కాండాంత పద్యములు లభింపకపోయినచో నీరెండు కాండములయందు నీతని కవిత్వము లేదని యనుకొనవచ్చును. కాని బాలకాండాంతపద్యములు లభింపకపోవుటచే కిష్కింధాసుందర కాండాంతపద్యములు భాస్కర రచితములు వస్తే లభింప లేదనియు. నవి లభింపనంత మాత్రమున నా కాండములలో భాస్కరుని కవిత్వము లేదని నిశ్చయింపఁగూడా దనియుఁ జెప్పవలసి యున్నది. మల్లికార్జునని పేరనున్న మూఁడు కాండములలోను భాస్కరుని గద్య యుండి యాతని కాండాంతపద్యములు లేకపోవుటకుఁ గారణము విశేషములై యుండవచ్చును.

అయోధ్యారణ్య కాండముల కవిత్వధోరణినిబట్టి చూచినచో మంత్రిభాస్కరుఁడు వాల్మీకి రామాయణమును సాధ్యమైనంతవఱకును వీక్షించి యాంధ్రరామాయణమును రచింపఁదలపెట్టెననియు, మిక్కిలి పొదవుగల వచనములను రచియింప నాతఁడిష్టము లేనివాఁడనియు వర్ణ

నాటకములలో గ్రంథమునుఁ బెంచు నభిలాషకలవాఁడు కాఁడనియు దోఁచును. ఈలక్షణములనుఁ గిష్కింధాసుందర కాండముల కన్వయింపఁజేసి చూచినచో, బాలకాండముకంటెనే యీ రెండుకాండముల యందునుఁ గొంత మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెననియు మల్లికార్జున భట్టుకాండములనుఁ గూడ వర్ణనాంశములనుఁ బెంచియుఁ వాల్మీకి రామాయణమందు లేని "తార శ్రీరాముని శపించుట, లంకకేగి సీతావృత్తాంతమును గనగోరినవ్వని సంపాతి తనకుమారున కాజ్ఞాపించుట, హనుమంతుఁడు తన జననవృత్తాంతమున గజద్వయవధను జెప్పుట" మొదలగు కథలనుఁ జేర్చియుఁ బెద్దగాఁ జేసెననియుఁ దలంప నవకాశము గలుగుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణమునఁ జెప్పినకథలనే సంగ్రహపరచి వ్రాయఁదలఁచిన భాస్కరుఁ డందు లేనికథలనుఁ దెచ్చిపెట్టినాఁడని తలంపరాదు. కిష్కింధాకాండమున దాదాపుగ నిరువదియుఁ సుందరకాండమున నిరువదియుఁ బెద్దవచనము లున్నవి. ఇవి యన్నియు మల్లికార్జునభట్టు పెంచి వ్రాసినవని నాయభిప్రాయము. కిష్కింధాకాండమున ౬౮౫వ సంఖ్యగల వచనమిందుల కుదాహరణము. ఈవచనమునుఁ దీసివేసినను గథాసూత్రము తెగిపోలేదు. ఈపెద్దవచనము లున్నతావులలో భాస్కరుఁడు స్వల్పసంఖ్యగల పద్యములనో చిన్నవచనములనో వ్రాసియుండునని నాయుద్దేశము. కిష్కింధాకాండమున నిప్పుడు ౮౩౦ గద్యపద్యము లున్నవి. ఇందులోఁ, బద్యమధ్యమునఁ గథపట్టులను గలుపుటకై వ్రాయఁబడిన చిన్నగద్యములు దాదాపు ౧౮౦ కలవు. మిగిలిన ౬౩౦ పద్యములలోఁ గందములు ౩౫౦ సుందరకాండమున నున్న గద్యపద్యములు ౫౭౦ లోను, పైనిచెప్పిన రీతి గల చిన్నవచనములు ౧౪౦ పోను మిగిలిన ౮౩౦ పద్యముల లోను గందములు ౨౬౦. యుద్ధకాండమున నున్న గద్యపద్యములు ౨౭౦౦ లోను వచనములు ౮౨౫ పద్యములు ౨౨౭౫ లోనుఁ గంద

ములు ౭౦౦. కిష్కింధా సుందర కాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవితయుండెనా లేదా యని విమర్శించునప్పుడీ రెండు గమనింపఁ దగినవి. ఈ సందర్భమునఁ బైనిఁ జెప్పిన యుక్తులలోఁ గొన్ని నిశిత విమర్శనమునకు నిలువలేక పోవచ్చును. కాని మొత్తము మీఁద యోచించి చూడఁగా కిష్కింధాసుందరకాండములలో మంత్రిభాస్కరుని కవిత యున్నదనియు, బాలకాండమువలెనే యీ కాండములను గూడ మల్లికార్జునభట్టు పెంచి వ్రాసెననియుఁ దోఁచక మానదు. విశేష పరిశ్రమచేసి, పరిశోధన మొనర్చినచో నయోధ్యారణ్య కాండముల వలెనే, తక్కిన మూఁడుకాండములయందును భాస్కరుని కవిత యెంత యున్నదియుఁ దెలియఁగలదని నానమ్మకము.

బాల- కిష్కింధాసుందరకాండములయందు భాస్కరుని కవిత్వ మున్నచో నదియేల బయటపడలేదు?

ఈ ప్రశ్న కింకనుఁ దాళపత్రప్రతుల పరిశోధన మావశ్యకమని చెప్పుటతక్క వేఱు తృప్తికరమగు ప్రత్యుత్తరము లేదు. ఈ తాళపత్రప్రతులు లభించుటలోఁ గూడ నొకకష్టమున్నది. మల్లికార్జునభట్టుచేఁ బెంచి వ్రాయఁబడిన రామాయణప్రతులు ప్రచారములోనికి వచ్చినది మొదలు భాస్కరరామాయణప్రతులు మూలఁబడిపోయి యుండును. దీనికి గారణము, మల్లికార్జున రామాయణమున గ్రంథ మెక్కువగా నుండుట, యుద్ధకాండముగూడ మల్లికార్జునభట్టు కాలముననే రచియింపఁబడి యుండుటచే, దానితోఁగూడ గలసినప్రతులను విలేఖకులు వ్రాసికొనుచు వచ్చిరి. ఆ కాలమువారికిఁ దరువాత సమగ్రరామాయణమును విడచి, అసమగ్రముగ నున్న భాస్కరుని ప్రతుల నెవిలేఖకు లను వ్రాసికొనియుండరుకదా! మల్లికార్జునభట్టునకుఁ బూర్వము వ్రాసికొనిన మంత్రిభాస్కరుని రామాయణప్రతులో లేక వాని ప్రతిక

లో వ్రతిరికావ్రతిరికలో మనకు లభింపవలసియున్నది. అట్టివి లభించుట చాలదుర్ఘటము. అదృష్టవశమున నయోధ్యారణ్యకాండప్రతులు దొరికినవి. ఇట్లే తక్కినయూఁడు కాండములునుగూడ లభించునని నా యాశ. ఇప్పుడు ముద్రితప్రతులు విశేషప్రచారములో నుండుటచేఁ దాళపత్రప్రతులను జూచువా రరుదుగా నున్నారు. అందులో మంత్రి భాస్కరుఁడు రామాయణకర్త కాఁడని యిదివఱకు పండితులు సిద్ధాంతీకరించి యుండుటచే, నీవిషయమునఁ బరిశోధన మావసరము లేదని భావించువార లనేకులున్నారు. అందుచే సామాన్యముగా నీవిషయమును గూర్చి పరిశోధనము జరుగుటలేదు. నేను పైనివ్రాసిన యంశములను మనసునందిడుకొని తాళపత్ర పరిశోధనము గావింపవలసి యున్నది.

భాస్కరరామాయణ పీఠికాకారుల యభిప్రాయము

భాస్కరరామాయణ ముద్రిత ప్రతికిఁ బీఠికవ్రాసిన శ్రీ మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యపండితులు భాస్కరరామాయణములో మంత్రి భాస్కరునకు సంబంధము లేదనియు, హుళక్కిభాస్కరుఁడే రామాయణకర్త యనియు నిశ్చయించి యున్నారు. అందు వారు చూపిన యుక్తులకు గొన్నిటికి (వారివాక్యముల నుదాహరింపక పోయినను) సమాధానములను పైని వ్రాసితిని. కొన్నిటికి మల్లికార్జునాది రామాయణకవుల చారిత్రములలో సమాధానములను వ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను. ఈసందర్భమునఁ బీఠికలో శ్రీ యాచార్యులవారి క్రిందివాక్యములను వ్రాసి యున్నారు.

"ఈ రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని కవిపేరుతోఁ గూడిన నామముతో వ్యవహారముండుటలో నొకవిశేషమున్నది. అది యేదియన నదివఱ కొకరామాయణ మున్నట్లు సూచించుట. భారత

ముండఁగాఁ దరువాత జైమిని రచించినభారతమునకు జైమినిభారతమని పేర్చిన ట్లొక గ్రంథముండఁగా మఱల రెండవదిపుట్టిన దాని సంజ్ఞకు గవిపేరు చేర్చుట లోకములో వాడుకయయి యున్నది. దీనివలన నీ రామాయణమునకు మఱియొక రామాయణము ముందుండవలని యున్నది. అది యెఱ్ఱనకృత రామాయణ మని యూహింపవచ్చును. పింగళి సూరనార్యుఁడు భారతరామాయణ కథను జోడించి వ్రాసిన రాఘవపాండవీయములో:-

ఉ ఏ సొంద నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దశుద్ధియుం దిరం
బై యనవద్యతం బఁగి నంధ్రవచస్థితి భారతంబు రా
మాయణము రచించిన మహాత్ముల నాన్నఁ దలంచెద జగ
ద్గేయుల నన్నపార్యులని దిక్కసుధీమణి నెఱ్ఱపక్కవిన్

అని రామాయణమును భారతమును రచించిన పూర్వకవులు వీరు మువ్వురే యని తెలిపియున్నాఁడు. ఈపద్యము తిక్కనకుఁబూర్వము మంత్రిభాస్కరునిచే రామాయణము రచింపఁబడి యుండలేదని తెలియఁజేయుటచేఁ గాక భాస్కర రామాయణముకూడ మొదటిది కాదని సూచించుచున్నది. కాని ప్రతాపరుద్రునికాల మందున్న భాస్కరుఁడు ప్రతాపరుద్రుని తరువాత రాజ్యమాక్రమించుకొన్న యనవేమారెడ్డి కాలములోని యెఱ్ఱాప్రగ్గడకుఁ దరువాత నుండుట యెట్లు సంభవించునను నంశ మాలోచింపవలసియున్నది. ప్రతాపరుద్రుని కాలములో భాస్కరుఁడున్నను నపుడు రామాయణమును రచించియుండలేదు. ప్రతాపరుద్రునితరువాత సాహిణిమారన రాజుకాగా నపుడు రచించెను. ప్రతాపరుద్రుఁడు కారాబద్ధుఁడైన తరువాత దస్సేనానాయకులు స్వతంత్రరాజులైరి. వినుకొండకుఁ బోలయ వేమారెడ్డియుఁ గొండవీడునకు సాహిణిమారనయు రాజులైరి. మొదటఁ బోలయ వేమారెడ్డి

స్వల్పకాలము రాజ్యముచేసి మృతుఁడయిన తరువాత వనవేమారెడ్డి రాజయ్యెఁ గావున కొండవీడను సాహిణిమారుఁడు వినుకొండను వేమారెడ్డియుఁ బాలించుచుండఁగా భాస్కరరామాయణము పుట్టినది. ఇది పుట్టినప్పటికి భాస్కరపుత్రుఁడు గూడ గొప్పకవియై యున్నందున భాస్కరుఁడు కొంతభాగమును రచించియుండుటనుబట్టి, నీగ్రంథము భాస్కరుని ముసలితనమందు రచింపఁబడెనని యూహింపవలసియున్నది. ఇఁక వనవేమారెడ్డికాల మున్న యెఱ్ఱనరామాయణ మాతని యౌవన కాలమున నిర్మింపఁబడినది. అనవేమారెడ్డి కంకితము చేయఁబడిన హరివంశమునకుఁ బూర్వమే రామాయణము రచింపఁబడినట్లు హరివంశ మువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

శా. “నాగమ్మందు ఘనుండు మల్లరధినీనాథుండు విన్నాణక
శ్రీతోడన్ సముపేతుఁ జేసి యొకనిం జిట్టి మాకిచ్చుటం
జేతోమోద మెలర్ప రామకథ మున్ జెప్పించి యత్యున్నత
ఖ్యాతిం బొందితి నింకనుం దలియ, నేకావ్యామృత స్వాదనన్”

ఇతని గ్రంథములలో నిదియే మొదటిదని తోఁచుచున్నది. కావున నీ రెండురామాయణములలో నెఱ్ఱనది ముందుఁ బుట్టియుండ వచ్చును,

కాఁబట్టి పైని వ్రాసిన యుపపత్తులచే సర్వవిధముల నీరామాయణమును రచించినవాఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే కాని మంత్రిభాస్కరుఁడు కాఁడని గ్రహింపవలయును.”

శ్రీ యాచార్యులవారి యీ వాక్యములందలి యంశములు చరిత్రకు విరుద్ధములుగా నున్నవి.

పింగళి సూరనార్యుని పద్యములలో శ్రీ యాచార్యులవారు చెప్పినంత యర్థము లేదు. కవిత్రయమును నుతించుటయే యాతని

యుద్దేశము. కాని రామాయణకర్తలను జెప్పుట యాతని తలంపుకాదు. కవిత్రయమువారు భారత రామాయణములను రచించినవారని మాత్రమే సూరనార్యుఁడు చెప్పెను కాని, మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచింపలేదని కాని భాస్కరరామాయణము మొదటిది కాదని కాని యాతఁడు చెప్పనుద్దేశింపలేదు. నన్నయ రామాయణకర్త కాఁడు. రామాయణకర్తయైన భాస్కరుఁడు తనకుఁ బూర్వుఁడైనను నాతని వాఁడు నుతింపలేదు. ఈ పద్యమునుబట్టి యెఱ్ఱనరామాయణము మొదటిదని నిర్ధారణచేయఁబూనుట వృథాయాసము. ప్రమాదభరితము.

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ అనవేమారెడ్డికిని కవిగానుండి, రామాయణమును హరివంశము నతనికంకితముచేసి యనుటపరిహాసము. హరివంశరచనము నాఁటి కనవేమారెడ్డి పుట్టెనో లేదో చెప్పలేము. పుట్టినను బదియేండ్లలోపు వయసుకలవాఁడుగా నుండును. హరివంశకృతిపతి ప్రోలయవేమారెడ్డి కాని యనవేమారెడ్డి కాఁడు. ప్రోలయవేముఁడు స్వల్పకాలమాత్రమే రాజ్యముచేసినవాఁడును గాఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౨౦ మొదలు ౧౩౪౯ వఱకు ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసినప్రతిభాశాలి అతనికిఁ దరువాత ననవేమారెడ్డి రాజ్యమునకు రాలేదు. ప్రోలయవేముని పెద్దకుమారుఁడైన యనపోతారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౫౦ మొదలు ౧౩౬౧ వఱకు రాజ్యముచేసెను. అటుపిమ్మట క్రీ. శ ౧౩౬౨ మొదలు ౧౩౮౦ వఱకు ననవేమారెడ్డి రాజ్యమేలెను. ఈ కాలములో నెఱ్ఱాప్రగ్గడ లేఁడు. భాస్కరరామాయణ మింతకుపూర్వమే రచియింపఁబడి యుండెను. వాస్తవముచేత నెఱ్ఱాప్రగడ తనరామాయణమును క్రీ. శ. ౧౩౨౫—౧౩౩౫ మధ్యకాలమున రచియించియుండెను. (యెఱ్ఱాప్రగడచరిత్రమును జూడుఁడు.) భాస్కరరామాయణ మంతకుపూర్వమే రచితమైనది. ఎఱ్ఱనరామాయణము మొదటిదగుటచే రెండవదయిన యీరామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరువచ్చిన

పంతులుగారును, మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమునఁ గొంతభాగమును రచియించియుండెనని యభిప్రాయపడియున్నారు. అందుపైని శ్రీ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు భాస్కరోదంతమను ౭౮ పేజీల గ్రంథమున నీవిషయమును విమర్శించి భాస్కరరామాయణముతో మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధము లేదనియు హుళక్కి భాస్కరుఁడే రామాయణ గ్రంథకర్తయనియు నిరూపించియున్నారు. దానినిబట్టి కాఁబోలు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు తమ యభిప్రాయమును మార్చుకొని కవులచరిత్ర రెండవ ముద్రణమున రామాయణకర్త హుళక్కి భాస్కరుఁడని వ్రాసియున్నారు.

భాస్కరోదంతము క్రీ. శ. ౧౮౯౮ వ సంవత్సరమున ననఁగా దాదాపు యేబది సంవత్సరములక్రింద ముద్రితమైనది. పంతులుగారి కవులచరిత్రము రెండవముద్రణమును, భాస్కరోదంతమును, ఇదివిన పిమ్మటఁగూడ నాయభిప్రాయము మారలేదు. మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణములోఁ గొంతభాగమును రచించియుండెననియే నానిశ్చితాభిప్రాయము. భాస్కరోదంతము నందలివిషయములు కొన్ని సత్యమునకు విరుద్ధముగానున్నవి. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ రచించిన రామాయణకృతిభర్త అనవేమారెడ్డియని భాస్కరోదంతము తెలుపుచున్నది అది వాస్తవము కాదు. ఆరామాయణ కృతిభర్త ప్రోలయ వేమారెడ్డి కాని యనవేమారెడ్డి కాఁడు. మంత్రిభాస్కరుని యొక్కయుఁ దిక్కనసోమయాజి యొక్కయు కాలమును భాస్కరోదంతము సరిగా నిర్ణయింపలేదు. ఇట్టివాని కన్నిటికిని వివరముగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయవలసివచ్చినచో నది యొకపెద్ద గ్రంథమగును గావున నాపనికిఁ బూనుకొనలేదు. శ్రీపంతులుగారును, శాస్త్రులుగారును చెప్పినయుక్తులకుఁ బైనివ్రాసిన పంక్తులలోఁ గొంతవఱకు సమాధానములున్నవి. మిగిలిన వానికి సమా

ధానములు మల్లికార్జునభట్టు, కుమారరుద్రదేవుడు, బాలకీర్తిభాస్కరుడు, అయ్యలార్యుడు ననువారి చరిత్రములయందు వ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను. ఇతఁడంతకుంచు భాస్కరోదంతము వంటి పరిమితి గలిగిన వాదములకును సమాధాన మీయవలసిన యావశ్యకత నాకుఁ గన్పట్ట లేదు.

మంత్రి భాస్కరుని కాలము :

మంత్రిభాస్కరుఁడు పండ్రెండవశతాబ్ది నాల్గవ పాదమునను, పదుమూఁడవ శతాబ్ది ప్రథమపాదమునందు నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతని నివాసము గుంటూరు అని తిక్కనయే చెప్పుచున్నాఁడు. ఇతని వంశవృక్షమును దిక్కన గోచు యాజి చారిత్రమున నిచ్చుచున్నాఁడను. ఇతఁడు పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమున నున్నవాఁడని భాస్కరరామాయణ పీఠికాకారులు వ్రాసిరి, కాని యది సరి కాదు. ఇతఁడు గుంటూరునకుఁ గరణమని కొందఱనుచున్నారు. ఆకాలపు గ్రామకరణములు ప్రభువునకు మంత్రులుగను దండనాయకులుగను కూడ నుండెడివారని యనేక దృష్టాంతములున్నవి. భాస్కరుఁడు మంత్రియుఁగవియు దండనాయకుఁడునై యుండినట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఈవిషయములనన్నిటిని బరికించి చూడఁగా మంత్రిభాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలినభాగము రచియించియు, రచియించిన భాగమును విపులీకరించియు సంపూర్ణరామాయణమును లోకమునకీయవలయునని సంకల్పించుకొని బాలకవిభాస్కరుఁడును మల్లికార్జునభట్టును గుమారరుద్రదేవుఁడును బనిచేసిరని యూహింపనగుచున్నది.

భాస్కరరామాయణ పరిశోధనము :

మొత్తముమీఁద భాస్కరరామాయణమునుగూర్చి పరిశోధన మింకను నెక్కువగా జరుగవలసియున్నది. భాస్కరరామాయణ తాళ

దని శ్రీ యాచార్యులవారు సాధింపఁజూచిరి కాని, యందు సత్యము లేదు. అనవేమారెడ్డి కాలములో నెఱ్ఱనరామాయణము పుట్టినదను వారివాదము నంగీకరించినచో, భాస్కరరామాయణమే తప్పక మొదటి దగును. భాస్కరరామాయణమను పేరు కొంతకాలము గడచిన పిమ్మట వచ్చియుండును. కవిపేరుతోఁ జేర్చి చెప్పినంతమాత్రమున నదివఱకా పేరుగల గ్రంథముండి తీరవలయునని నిశ్చయించుటయు, దానిని బట్టి వానిపౌర్వాపర్యములను నిర్ణయించుటయు న్యాయము కాదు. సులభముగా బోధపడుటకై కవిపేరుతోఁ జేర్చి లోకము వాడుచుండును. కొందఱు పండితులు భారతమును వ్యాసభారతమని వాడుటకలదు. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ రామాయణ మిప్పుడు లభించెనేని లోకము దాని నెఱ్ఱాప్రగ్గడ రామాయణమనియే వాడుదురు.

సాహిణిమారఁడు కొండవీడును బరిపాలించెననుటకుఁ జారిత్రకాధారములు లేవు. ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ. శ ౧౩౨౩ లో బందీకృతుఁడయ్యెను. అటుపిమ్మట సాహిణిమారయ రాజయ్యెననియు, వాని కాలములో రామాయణము పుట్టినదనియు నాచార్యులవారి యభిప్రాయము. అట్లయినచో, ౧౧౨౫—౧౩౩౦ ప్రాంతమున భాస్కర రామాయణము పుట్టియుండవలయును. అనవేమారెడ్డి రాజ్యకాలములో ఎఱ్ఱనరామాయణము పుట్టెనన్న వాదము ననుసరించినచో నది క్రీ. శ ౧౩౮౦ ప్రాంతమగును. అది సత్యమునకు విరుద్ధము. ఎఱ్ఱన రామాయణము క్రీ. శ ౧౩౨౫–౧౩౫ నడుమ జన్మించినది. ఎఱ్ఱన రామాయణము కంటె భాస్కరరామాయణమే వయసునఁ గొంచెము పెద్దది. సాహిణిమారన క్రీ. శ. ౧౩౧౧ కు పూర్వమే చనిపోయినట్లు శాసనాధారము లున్నవి. ఈవిషయమునుగూర్చి హుళక్కి భాస్కరుని చారిత్రమున వ్రాసెదను. ఎఱ్ఱనరామాయణము మొదటిదని నిశ్చయించుటకై ప్రతాపరుద్రునికిఁ దరువాత హుళక్కిభాస్క

రుఁడు ముసలివాఁడుగా నున్నప్పుడు యుద్ధకాండమును రచియించెనని శ్రీ యాచార్యులవారు వ్రాసిరి గాని యవి యాధారరహితములైన యూహలు.

శ్రీ యాచార్యులవారు, వెంకటాద్రినాయని వ్రాసినపుస్తకములో నున్నదను కారణమున నంతొంత సత్యమున్నదియు విమర్శింపకుండ ఓరుగల్లుఁదొక దేవాలయములోఁ గూర్చుండి యామహాకవి (తిక్కనసోమయాజి) యీగ్రంథమును (మహాభారతమును) వ్రాసినట్లు భారతములోని "అనిపూని యాదృశంబులగు పుణ్యబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు నొక్క యారాధన విశేషం బగుటం జేసి" అను వచనము వలన స్పష్టమగుచున్నది. కావున మొదటి ప్రతాపరుద్రుని కాలమున భారతము తెనిగింపఁబడిన దనియుఁ దిక్కన పండ్రెండవ శతాబ్దమువాఁడనియు నెంచవలసియున్నది. ఇక తిక్కన తండ్రి పండ్రెండవశతాబ్దమధ్యమునందుండెననియు నతనితండ్రి యగుమంత్రి భాస్కరుఁడు పండ్రెండవశతాబ్దారంభమునను పదునొకండవశతాబ్దాంతమునను జీవించెననియు నూహింపవలసియున్నది." అని వ్రాసి యీ వాక్యములపై నాధారము చేసికొని రామాయణకర్త హుళక్కిభాస్కరుఁడని నిర్ణయించినారు. కాని యీ వాక్యములలోని యంశములు సత్యములని చరిత్రకారు లంగీకరింపరు. చరిత్రకు విరుద్ధములుగానున్న యీ యంశములను గూర్చి విశేషచర్చ చేయుట, అనవసరము. ఇట్టి యంశములమీఁద నాధారపడిన శ్రీ యాచార్యులవారి యూహలును యుక్తులును వాస్తవమునుఁ దెలిసికొనుటకుఁ దోడుపడవు.

భాస్కరోదంతము:

కవిజీవితకారులగు శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులు గారును, ఆంధ్రకవులచరిత్ర ప్రథమ ముద్రణమున శ్రీ వీరేశలింగము

పత్రప్రతులు గ్రామములలో విశేషముగాఁ గలవు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్యాలయమునందే దాదాపుగ నేఁబది ప్రతు లున్నవి. సాధ్యమయినన్ని ప్రతులను సంపాదించి పరిశోధించినచోఁ బ్రస్తుతమున జరిత్రకారులనుఁ బండితులనుఁ గలవరపెట్టుచున్న యనేక శంకలకు సమాధానములు లభింపఁ గలవని నా యాశ. నేనారంభించిన గ్రంథ సమాప్తికై పాటుపడుచుండుటచే నేనా కార్యమునకిప్పుడు పూనుకొన లేకపోయితిని. ఆ కార్యభారమును వహింపవలసినవారు చారిత్రాసక్తు లగు ధనాధికులును బండితులునై యున్నారు. భగవదనుగ్రహ ముండెనేని యాపరిశోధనభాగ్యము నాకుఁ గూడ లభింపవచ్చును. కాలక్రమమున నాపరిశోధనము జరిగి సత్యము బయలుపడుననియు నంతట మంత్రిభాస్కరునకు న్యాయము లభించుననియుఁ దలంచుచు నీతని చారిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

పైని జేసిన చర్చనుబట్టి అయోధ్యారణ్య కాండములందు మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మేదియో తెలిసినది. కావున నాతనిశైలి తెలియుటకై కాండమునకు నాల్గువంతున నెనిమిది పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

అయోధ్యాకాండము :

ఉ. బంధులు మంత్రులున్ భరతుఁ బట్టము రాముఁడు పెద్దవాఁడు స
ద్బంధుఁడు దోర్బలుండు గుణభాసియు నా సుతుఁడుండ నా సుతున్
సింధుపరీతధాత్రి కభిషిక్తునిఁ జేయునె భూవిభుం డసం
బంధము గానఁ దీనికి నుపాయ మెఱింగినఁ జెప్పుఁడుం ధరా. ౬౫

శా. స్వచ్ఛందస్థితిఁ గీర్తి దిక్తటములన్ వర్తింప నేకాతప ౨౩౪
త్రచ్ఛాయంబుగ భూమి నేలు రఘురత్నం బున్నచో ధర్మముం

ప్రచ్ఛాదించి కథుండు గూర్చె నని నిర్బంధించి యబ్బంగిఁ దు
శ్ఛేద్యంబైన వరంబు వేఁడె విధితో నవ్వాఁడు నేర్చెం గటా!

చ. తగణికుల ప్రభాఃబిరుదధ్వజపంక్తులఁ జూచి సేనతో
భరతుఁడు దాడి వెట్టి తమ్ముఁ బట్టఁగ వచ్చుటఁ గాఁ దలంచి ని
ష్ఠురగతి లక్ష్మణుండు ఘనచుంబిమహీరుహశాఖనుండి య
గ్గిరి యగలంగ డిగ్గనతికెం గుటిశాతతపాతమో యనన్. ౩౮౧

శా. అస్మత్కార్ముక ముక్తబాణవిసరం బాభీలదంభోళిసం
ఘస్మేరాగ్రము గాఁగ యుష్మదధిపేశ ప్రాతికూల్యంబు దా
నస్మాకం బటుగాక తక్కిన నయోధ్యాపట్టణం బంతయున్
భస్మీభూతము సేసి వృద్ధ మహీపాలాన్వయగ్రామణీ. ౧౮౧

ఆరణ్యకాండము :

మ. కరణీపుత్రిఁ బమోదపూరభరితాత్మం జేసి నానావిధా
ధ్వరసంగుల్ శరభంగుఁ జూచుటకుఁ జిత్తం బుత్సవం బొంద భా
స్కరవంశాగ్రణి యేఁగి కాంచె నచటన్ జంభారి రంభాది ని
ర్జరనారీకరచామరోద్భవ మరుత్పంచార లోలాలకున్. ౧-౮౨

మ. ఖరదైత్యాదిపుఁ డేయు బాణచయముల్ కాకుత్స్థ బాణౌఘముల్
సరినాకాశము నిండి తార్క్ష్యకులలం జండాగ్నికీలాసము
త్కర ముగ్రంబుగఁ జేయఁ దద్గతఘనధ్వానం బు బహ్మాండక
ర్పరమున్ దాఁకి తెరల్చె నాల్చె నురుతారామాత్రికశ్రేణులన్.

చ. అఱుగునె యక్కుగుండు గడు నంగద మ్రింగిన నూఁచి మూచినన్
విఱుగునె మేరుభూధరము వెంగలివై రఘురాముభామిని
గొఱగొని పోవఁ జూచెదవు చెచ్చెర నిప్పుడ యోరి నీచ నా
కిఱిచినబుద్ధి నైకొనుము కాచెద జానకిడించు మిమ్మహిన్. ౧౨౧

మ. శిరముం గంఠము లేక వక్షమునఁ బ్రస్ఫీతాంబకంబుల్ విశో
దర దేశంబున వక్త్రముం గలుగు సద్దైత్యాధమున్ శత్రుభీ
కరశాఖోగ్ర మదగ్రవిగ్రహరయుద్గర్వ గ్రహగ్రస్తు ను
ద్ధురమోహాంధుని గ్రౌర్యబంధునిఁ గబంధుం గాంచిరా రాఘవుల్.

19. కేతనప్రగ్గడ

పిదపాటి జగ్గన, తన ప్రబంధరత్నాకరమునందు భాస్కరుని కేతనకాదంబరిలోని దని యీక్రింది రెండు పద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు.

సీ. దీనిలోపలఁ గొన్ని దినము లుండిన నుష్ణ
కరుఁడైన నట శీతకరుఁడు గాఁడె
దీని వెంజఱిగిన (గోతెత్తఁగిన) దా వంబురాశిలోఁ
గా దని జలశాయి కాఁపు రాఁడె
దీని తియ్యనినీరు దివిజులు త్రాగి చూ
చినఁ దమ యమృతంబు చేఁదు నాఁడె
దీనితోయము తలపై నల్కినంతనె (తోయమ్ముఁ దీర్థమాడినసెంత)
పాపాత్ములును మోక్షపరులు గారె (పదవిఁ గనరె)
యనుచు గొలనినీటి యతిశీలత్వంబు
బలుకుఁ బెంపుఁ దీపుఁ బావనతయుఁ
గడుమనంబుఁ బెంపఁగా వాఁడి బడివాఁగె
(ఘనజనాయకుండు గొనియాడి పడివాఁగె)

(తాఁటఁదిగిచికొనుచుఁ దటిరుఁ జొచ్చె.
(తాల్గట భాయముఁదిగిచి లెతిరుఁ జొచ్చె)

శా. గంధర్వాత్మజ రాజుఁ జూచెఁ బతియుం గాదంబరిం జూచెఁ ద
ద్గాంధీభూతమనస్కుఁడై మరుఁడు విల్లందెన్ బ్రసూనోల్లస
ద్గంధం బొప్పఁగ నెక్కుపెట్టి గుణనాదం బాసి పుష్పాస్త్రముల్
సంధించెన్ దెగఁబాపి యేయఁదొడఁగెన్ సవ్యాపసవ్యంబుగన్

కస్తూరిరంగకవి తన రంగరాట్ఛందమునందుఁ గేతన కాదంబరి లోని వని ప్రాదియతికి లక్ష్యముగా నొక గీతపద్యమును, నభేదయతికి లక్ష్యముగా నొక శార్దూలవృత్తపాదము నిచ్చియున్నాఁడు. అవి యివి:

గీ. జనవరేణ్యుఁ గాంచి సాష్టాంగ మెఱఁగిన
వానిభుండు వాని లేవనెత్తి
కౌఁగిలించి వానిఁ గనుఁగొని కేయూర
కాభిదాన మొసఁగెఁ గౌతుకమున.

శా. డాచే యంకతలంబుఁ జేర్చి వలచేతన్ మూలికన్ దాల్చి.

“బాణోచ్ఛిష్టం జగత్రయ”మ్మని కీర్తిఁగాంచిన బాణభట్టమహాకవి సంస్కృతమున “కాదంబరి” యను మహాకావ్యమును రచించియుండెను. దాని నీతఁ డాంధ్రమునఁ బద్యకావ్యముగా రచియించెనని తెలంపవలసియున్నది. కేతననామధారులు కవులు మూలఘటిక కేతన, నందూరి కేతన మొదలుగాఁ గొందఱున్నారు. కాని వారెవ్వరును భాస్కరుని తనయులు కారు.

తిక్కనసోమయాజి వంశమునఁ దిక్కనకుఁ బూర్వులు భాస్కరుని కేతన లిరువురున్నారు. వారిరువురను తాతయు మనుమఁడును. దశకుమార చరిత్రమున, వీరిరువురిలోఁ దాతయైన కేతనను గవియని

చెప్పియున్నాఁడు. కావున నా కేతనయే కావ్యకర్తయని నిశ్చ యింపవలసియున్నది. దశకుమార చరిత్రమున నీకేతనను వర్ణించిన పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను,

ఉ. దీధి భాస్కరార్యునకు ధీరగుణాన్విత కొమ్మమాంబకున్
మానవకోటి లోపల సమస్తగుణమ్ములవాఁడు పెద్ద నా
వానికి వాఁడు పెద్దయిన వానికి వానికి వాఁడు పెద్ద నా
వానికి వారలిద్దఱకు వాఁ డధికుండనఁ బుట్టె రాత్మజుల్.

సీ. వివిధవిద్యాకేళి భవనభావంబున
జలజాముఖచతుష్టయముఁ బోలి
వివిధవిప్రతిపత్తివినతక్రీడను
జలశాయి భుజచతుష్టయముఁ బోలి
ధర్మమార్గక్రియాదర్శకత్వంబున
సన్నాగమచతుష్టయముఁ బోలి
పృథుతరప్రథితగాంభీర్యగుణంబున
శంబరాకరచతుష్టయముఁ బోలి
సుతచతుష్టయంబు దనరె నెక్కుగుణనిధి
కేతనయును బారిజాతనిభుఁడు
మల్లనయును మంత్రిమణి సిద్ధనయు రూప
కుసుమమార్గణుఁడు కొమ్మనయును.

వ. అందగ్రనందనుండు.

చ. కవితకు మెచ్చి యీఁ దగు బహూకృతవస్తువు లిచ్చువాఁడు నా
నవరసభావుకుం డితఁ డనన్ బురుషార్థపరాయణుండు నా
నవు నన రాజనీతివిషయజ్ఞుఁ డితం డనఁ గీర్తిచంద్రికా
ధవళితదిక్కుఁడై నెగడె ధన్యుఁడు కేతనమంత్రి యిమ్మహిన్.

ఇందు మొదటిపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన భాస్కరుఁడే భాస్కర రామాయణకర్తయని యూహింపఁబడిన యాతఁడు. అతని చారిత్రము నింతకుముందు వ్రాసియుంటిని. అతనికుమారులు నలువురిలో పెద్దవాఁడైన కేతనయే కాదంబరీకర్తయని చెప్పబడిన యాతని మూఁడవ కుమారుఁడైన సిద్ధన, చోడతిక్కరాజునకు మంత్రి. ఈతనిఁ గూర్చి తిక్కసోమయాజి చరిత్రమున వ్రాయుచున్నాఁడను. నాల్గవకుమారుఁడైన కొమ్మన తిక్కనసోమయాజి తండ్రి.

కాదంబరీకృతికర్తయైన కేతనకుమారుఁడు భాస్కరుఁడు ఈ భాస్కరునకు కిరువురు కుమారులు. అందు పెద్దవాఁడు కేతన ఇతనినే మనుమఁడు కేతన యని పైన వ్రాసియుంటిని. ఇతఁడు కవియైనట్లు దశకుమారచరిత్రకర్తయైన మూలఘుటిక కేతనంవి చెప్పియుండలేదు. ఈవిషయములను దెలుపు పద్యములను గూడ నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఉ. మానిని బ్రహ్మమాంబకు సమగ్రయశోమణి కేతనాంకకున్
భూనుతకీర్తి భాస్కరుఁడు పుణ్యచరిత్రుఁడు మంత్రిగుండఁడున్
ధీనిధి వల్లసిద్ధియు నతిస్థిరచిత్తులు ధర్మతత్పరుల్
మానవనాథ పూజ్యులు క్రమంబునఁ బుట్టిరి కీర్తనీయులై

వ. అందగ్రజుండు

క. నీతిసురాచార్యుఁ డన
దాతృతఁ గానీనుఁ డనఁ బ్రతాపంబునఁ బ్ర
ద్యోతనుఁ డన సచివాగ్రణి
కేతయభాస్కరుఁడు జగతిఁ గీర్తనకెక్కెన్

చ. గొనముఁ బ్రోడ భాస్కరునకున్ బతిదేవత మారమాంబకున్
దినకరతేజులై తుహినదీధితిసన్నిభకాంతిమంతులై
వనధిగభీరులై సుజనవందితులై జనియించి రొప్పుగా
ఘనుఁ డచతుండు కేతనయు మారపమాన్యుఁడు మాంచిరాజయున్

క. శౌచంబున గంగాత్మజుఁ
డాచారంబున మరీచి యర్థుల కిరీ
ఖేచరవల్లభుఁ డనఁగాఁ
బాచయకేతనుఁడు కీర్తిపాత్రం బయ్యెన్.

తాతయైన కేతనను గవియని చెప్పియుండుటచేతను, మనుమని కవిగా వర్ణింపకపోవుటచేతను, తాతకేతనయే కాదంబరీకర్త యని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. చోడతిక్కరాజు కాలము శా. శ. ౧౧౧౦-౧౧౮౫ అయియున్నది. అతనియొక్క మంత్రిగనున్న సిద్ధన యీ కేతన ప్రెగ్గడకుఁ దమ్ముఁడు. కావున నీకేతన ప్రెగ్గడయు నాకాలమునం దున్నవాఁడని నిశ్చయింపవచ్చును. అనఁగా క్రీస్తుశకము పదుమూఁడవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమున నున్నవాఁడని యర్థము.

ప్రబంధరత్నాకరమునందు కేతన కువలయాశ్వ చరిత్రములోని దని యీక్రిందిపద్య ముదాహృత మగునది.

ఉ. కోట తెసర్పుచూడ్కుల కగోచర మయ్యెనుఁ దేరుమీఁద బి
ల్లాటున నేఁగుచోట దగులంబడమిన్ రవిమండలంబు నీ
పాటిదనేల తెల్పఁగనుఁ బెట్టుచున్నది గాక దీనికిం
గాటి యనంగ గుజ్జనఁగఁ గట్టెనె యయ్యెడ యాస్తశైలముల్.

ఈకేతన, యెవ్వరో తెలిసికొనుటకుఁ దగిన యాధారములు దొరకలేదు. మూలఘటిక కేతన కాఁడు. నందూరికేతన యైన నై యుండవచ్చును. లేదా మఱియెవ్వఁడైనఁ గావచ్చును.

ఆంధ్రపద్యకాదంబరి యిప్పుడెచ్చటను గాన్పించుటలేదు. ఉదాహృత పద్యములనుబట్టి యీప్రబంధమునందలి శైలి ప్రౌఢముగను, రసవంతముగను మనోహరముగను నుండునట్లు తోఁచుచున్నది. ఇట్టి యుత్తమ ప్రబంధము నామమాత్రావశేష మగుట యాంధ్రుల దురదృష్టము. ఆఱువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచింపఁబడిన యీగ్రంథ మెచటియో యదృష్టముండినఁగాని బయటపడునను నాశ లేదు.

—•—

20. తిక్కన సోమయాజి

ఈకవిబ్రహ్మ, ఈ యుభయకవిమిత్రుఁడు, ఈపండితశిరోమణి ఈకవిపండిత పోషకుఁడు, ఈ సాధరీకృతకల్పభూరుహుఁడు, ఈ నిరంతాగ్నిహోత్రి, ఈ రాజనీతిదాగణ్యుఁడు, ఈ మహాభారతనిర్మాత, ఈ మహాసౌందర్యరాశి ఆఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణ కుటుంబమున గౌతమ గోత్రమునఁ గొమ్మనమంత్రినాథునకును, అన్నమాంబకును నొక శుభముహూర్తమున జన్మమందెను. ఈతనికి మంత్రిభాస్కరుఁడు పితామహుఁడు; కొమ్మమాంబ పితామహి. ఈతని వంశవృక్షము ఇందు నిచ్చుచున్నాను.

ఇతని పూర్వుల ప్రశంస:

మూలఘటిక కేతనకవి కృతిమగు దశకుమార చరిత్రమునందలి పద్యము లీవంశవృక్షమున కాధారములు. ఈవంశమిప్పటికిని దామరతంపరయై యభివృద్ధి నందుచున్నదని తెలియుచున్నది.

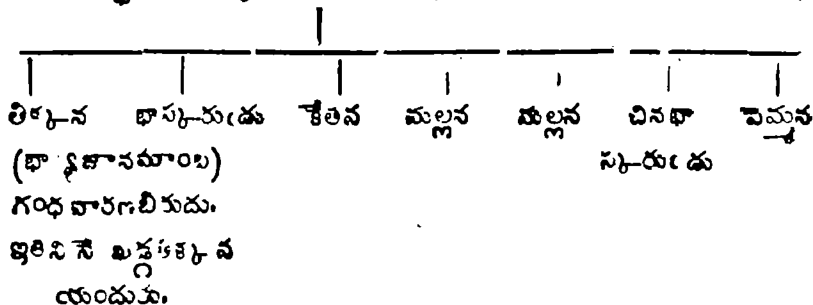
ఒకానొక శాసనమున (A. R. నెం. 290 రు. 1932 33) మాచెన యను నాతండు వస్తువులపైఁ బన్నును రాబట్టెడి యధికారిగా నుండి యీయన్నను గుంటూరు మండలములోని సత్తెనపల్లి తాలూకా మాచెందల (మాడాల)లో నున్న సకలేశ్వర దేవునకు దీపమునకై శాక ౧౦౫౧ వ సంవత్సరమున ధారవోసినట్లు వ్రాసియున్నది. ఆ మాచెన పై వంశవృక్షమందలి మాచపురుషుఁడేమో పరిశోధింపవలసి యున్నది. కాని యందులకడ్డము రాదు. తిక్కనవంశకర్తయైన మాచెనను మూలఘటిక కేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమున నిట్లు వర్ణించి యున్నాడు.

క. ఆగౌతమగోత్రమునను
దాగ్రవతిశీలుఁ డమలినాచారుఁడు నా
నాగుణమండితయశుఁ
డాగమకోవిదుఁడు మాచనార్యుఁడు పుట్టెన్

పైని జెప్పిన శాసనమిది. "శకవర్షంబులు ౧౦౫౧ గుశ్రాహి సూర్యగ్రహణ మాచెన శ్రీసకలేశ్వరదేవర ఖండవర్తి దీపంబునకు మాచ్చెందల

తిక్కనసోమయాజి వంశవృక్షము

- మారెన
  - గుంటూరి
    - కేతన = భార్య నాచమ్మ
      - గుండన
      - భాస్కరమంత్రి = భార్య కొమ్మమాంబ
        - కేతన ప్రగ్గడ = భార్య బ్రహ్మమాంబ
          - భాస్కరుడు = భార్య కామమాంబ.
            - కేతన
            - మారన
          - గుండన = భార్య మాదేవి.
            - మల్లన
            - కొమ్మన
            - సిద్ధన్న
            - కేతన్న
          - మల్లిసిద్ధి = భార్య అక్కమ.
            - కేతన
            - మల్లన = భార్య కాచమ్మ
              - మనుమసిద్ధి
        - మల్లన
        - సిద్ధన = భార్య పోలాంబ. (ఇతఁడు తిక్కరాజునకు మంత్రి)
        - కొమ్మన = భార్య అన్నమాంబ
          - తిక్కనసోమయాజి (భారత గ్రంథకర్త)
      - మహేశ్వరుడు

సిద్ధన కొమ్మన ఇమ్మడిమనుమసిద్ధి ముమ్మడిమనుమసిద్ధి

కోటపీఠా మూడవ్రాక్రము గా నిచ్చె" (ఈశాసనము ప్రతిని నేఁడు గగనే వ్రాసియుంచినందులకు ఉదకమండలమునందున్న దొరతనము వారి యెపిగ్రాఫిస్టుగారి కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను)

ఈ మూడవ మనుమఁడైన కేతన కమ్మనాఁటిని పాలించిన త్రిభువనమల్లదేవచోడుని మంత్రియనియు నా కేతన మనుమలైన కేతన మల్లన లిక్కమ్మనాఁటి చోడులకు మంత్రులుగా నుండిరనియుఁ దెలియుచున్నదని బ్ర. శ్రీ. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు (ఆంధ్రుల చరిత్ర ౮౨-౮౩ పుటలు) వ్రాసియున్నారు. కాని యందు సత్యము లేదు. ఈ త్రిభువనమల్లదేవచోడుఁడు క్రీ.శ. ౧౧౨౦ ప్రాంతమువాఁడు. ఇతని పేరున శాసనము లనేకములున్నవి. ఆతనికడ మంత్రులుగా నున్నవారు కాశ్యపగోత్రులు. అందు కేతన శివదేవునికొడుకు. కేతన, మల్లనలు అమాత్యసిద్ధనామాంబల తనయులు (ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౩౨:౬౮౩) తిక్కనసోమయాజి వంశీయులకును వారికిని నేమియు సంబంధము లేదు.

పై వంశవృక్షమునఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ బితామహుఁడుగాఁ గన్పట్టుచున్న భాస్కరమంత్రియే భాస్కరరామాయణకర్త యని యూహింపఁబడుచున్న యాతఁడు. అతని చారిత్రము నీగ్రంథమున వేఱుగ వ్రాసియున్నాఁడను. ఆ భాస్కరమంత్రి పెద్దకుమారుఁడును దిక్కనసోమయాజికిఁ బినతండ్రియునగు కేతనప్రగ్గడయే ఆంధ్రపద్యకాదంబరీ కావ్యకర్త యని తలంచుచున్నారు. ఆ కవిచారిత్రమును గూడ నిందు వేఱుగ వ్రాసియుంటిని.

తిక్కనకు వేఱొక పెదతండ్రియగు సిద్ధనయు నాతనికుమారుఁడైన తిక్కన (ఖడ్గతిక్కన) యుఁ జోడతిక్కరాజునకు మంత్రులై సేనాధిపతులై పరాక్రమవంతులై యనేకరణములలోఁ బాల్గొని శాశ్వతకీర్తిని గడించియున్నారు. చోడతిక్కరాజెవ్వరో తెలిసినఁగాని వారిని గూర్చి చెప్పిన ప్రయోజనములేదు. కావున వారి వృత్తాంతమును దరువాత వ్రాసెదను.

ఈ ఖడ్గతిక్కనకు సోదరులైన కేసన, మల్లన, భాస్కరులు పరాక్రమవంతులును శూరులు నైనట్లు క్రిందిపద్యములలోఁ గేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. ఆసని నీతిసంపద విహంగమపుంగవకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁ జెప్పి యుద్ధవిజిగీషను వానరకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁజెప్పి దిగ్విదితకీర్తిరతున్ వృషకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁజెప్పి కాక ధరఁ గేవలమర్త్యులఁ జెప్పఁజాలునే.

శా. పారావారపరీతధాత్రి వినుతింపం బోలు మల్లాంకునిన్
సారోదార యశోభిరాము విహితాస్త్రప్రౌఢు శస్త్రాస్త్రవి
ద్యారాజత్పటుబాహుని క్షమను దాత్తస్వాంతు ధర్మైకయా
చారాపాస్తసమస్తదోషనివహున్ శౌర్యోత్తునారాయణున్.

చ. ఉరవడి నగ్గి సేవణపయోధి బాడబవహ్ని చాళుక్యుఁడన్
దరికొని కుంభజన్మక్రియఁ ద్రాగి రఘుక్షితినాథు మాడ్కి న
ర్చ్యాగపుగ నింకఁ జేసె నని చెప్పఁ జనప్రకరంబు విక్రమా
చరణుని సిద్ధనార్యసుతు గాచని సన్నుతగంధవారణుఁడా.

ఈ పద్యమునఁ జెప్పిన సేవణరాజు లనఁగా దేవగిరి రాజధానిగా రాజ్యమేలిన యాదవరాజులని చరిత్రకారులు నిర్ణయించి యున్నారు. ఈ సేవణరాజులను జోడతిక్కరాజు జయించినట్లు దశకుమారచరిత్రమునందుఁ దిక్కరాజును వర్ణించుసందర్భమునఁ గేతనకవి రచించిన "సేవణ కటక సామంతు గర్వ మడఁచె" అను వాక్యపాదమువలన దెలియుచున్నది. పై చంపకమాలలోని భాస్కరుఁడు మంత్రిభాస్కరునకుఁ బౌత్రుఁడు. తిక్కనసోమయాజికిఁ బెదతండ్రి కుమారుఁడు, ఇతఁడు కూడ గండ్రశిలెకు, సోదరుఁడగు ఖడ్గతిక్కనవలెనుఁ జోడతిక్కరాజునకుఁ సేనాధిపతిగా నుండి సేవణరాజులతోఁ నాతనికి జరిగిన యుద్ధములలోఁ బాల్గొని జయముఁ గాంచి యుండును.

తిక్కనసోమయాజితండ్రియైన కొమ్మనామాత్యునిఁ దల్లియైన యన్నమాంబను, దశకుమారచరిత్రమునఁ గేతనకవి యీక్రింది పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. స్వారాజ్యపూజ్యుఁడో కౌరవాధీశుఁడో
నాఁగ భోగమున మానమున నెగడె
రతినాథుఁడో శివరాజతనూజుఁడో
నాఁగ రూపమున దానమున నెగడె
ధరణీధరేంద్రుఁడో ధర్మసంజాతుఁడో
యనఁగ ధైర్యమున సత్యమున నెగడె
గంగాత్మజన్ముఁడో గాండీవధన్వుఁడో
యనఁగ శౌచమున శౌర్యమున నెగడె

సూర్యవంశభూపాల సుచిరరాజ్య
వనవసంతుండు బుధలోకవత్సలుండు
గౌతమాన్వయాంభోనిధి శీతకరుఁడు
కులనిధానంబు కొట్టరు కొమ్మశౌరి.

సీ. పతిభక్తి నలయరుంధతి బోలె నేనియు
సౌభాగ్యమహిమ నిసతికి గానదొ
సౌభాగ్యమున రతిఁ బరియాడ్య నేని
భాగ్యంబున నీయంబుజాక్షి గానదొ
భాగ్యంబునందు శ్రీ ప్రతి యనఁ న్యానేనియుఁ
దాలిమి నిలతాతిక్వ గానదొ
తాలిమి భూదేవి తగఁ బోలియగు నేని,
నేర్పున శివశ్మనిత గానదొ
యని యనేకవిధంబుల నఖిలజనులు
పొగడ నెగడె కృపాపరిపూరితాంత
రంగ కొమ్మనామాత్య నర్ధాంగలక్ష్మి
యఖిలగుణగణాలంకృత యన్నమాంబ.

తిక్కనసోమయాజి తండ్రియగు కొమ్మనామాత్యుఁడు, దండనాథుఁడనియుఁ గుంటూరు విభుఁడనియు భారతమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. గుంటూరి విభుఁడనఁగా గుంటూరునకుఁ గరణమనియు తిక్కనసోమయాజి కుమారుఁడు కూడ గ్రామకరణముగా నుండెను. కావున వీరు మొదటినుండియు గ్రామకరణములుగా నుండిరనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము. సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులగు శ్రీ. చి. వీరభద్రరావు పంతులుగారీ యభిప్రాయము సరికాదనిరి, కొమ్మన కరణమైన నగుఁగాక. ఆయన నాకాలమునాఁటి కరణము లిప్పటివారివలె

లెక్కలు వ్రాయువారుగా మాత్రమేయుండి పేరుప్రతిష్ఠలు లేనివారుగా నుండెడివారని తలంపరాదు. ఆకాలపు కరణములు, శాస్త్రజ్ఞాన సంపన్నులై పరాక్రమవంతులై యున్నతగౌరవము కలవారై తమ గ్రామ సంరక్షణమునకుఁ గావలసిన సైన్యము నుంచుకొని రాజునకు సర్వవిధముల సాహాయ్య మొనర్చుచు రాజుచే గౌరవము నందుచుండెడివారు. అందుచేతనే "విభు" "మహీపాలక" శబ్దములు, వారియందు వర్తించుచుండెను. తిక్కనసోమయాజితండ్రి గ్రామకరణమని యంగీకరించినను, నంతమాత్రమున వానిని సామాన్యునిగాఁ దలంపగాదు. ఇతఁడు సాంగవేదవేది. గండాధిపతి సూర్యవంశ భూపాల సుచిరరాజ్య వనవసంతుఁడై గాండీవధన్విసమాన శౌర్యమున నెగడియున్నాఁడని కేతనకవి చెప్పియుండుటచే వీనిని కేవల మొకవ్రాయసగాఁడని తలంపరాదు. ఇతఁడు మూఁడవ చోళరాజులకు సేనాధిపతిగా నుండి నెల్లూరునందు జరిగిన యొక మహారణములో వీరమరణము నందెననియు, నావార్త గుంటూరునం దున్న యాతనిభార్య విని యించుకేనియు విచారము నందక తాను వీరపత్ని యైనందులకు సంతసించి భర్తతో సహగమనము గావించెననియుఁ జెప్పుదురు. భర్తమరణవార్త చెప్పవచ్చినవారితోడను నాసమయమునఁ దనను జూడవచ్చినవారితోడను దేహ మశాశ్వతమనియు, జీవితమునఁ బరోపకారకముగాఁ గడపుటయు, వీరమరణము నొందుటయు నుత్తమపురుషలక్షణము లనియు నట్టి భర్తతో సహగమన మొనరించుట నుత్తమసాధ్వీధర్మమనియు హితోపదేశము గావించెనఁట. ఈదంపతుల సుగుణములను తెలుపుకథలను ప్రజలు విశేషముగా నిప్పుడునుఁ జెప్పుకొనుచుందురఁట.

జగద్విఖ్యాత చారిత్రుఁడైన తిక్కనసోమయాజి శ్రీపుణ్యదంపతులు తలిదండ్రులు. మొత్తము మీఁద నీకుటుంబమున మొదటినుండియు పండితులును-గవులును, శూరులును, దాతలు నుద్భవించి తమ యశ

చంద్రికల దిగంతముల వ్యాపింపఁజేసియుండిరని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈకుటుంబమువారు, నెల్లూరు రాజధానిగా నాచుట్టుపట్టుల నున్న దేశమును బరిపాలించిన చోడరాజులకడ మంత్రులుగను సేనాధిపతులుగ నుండి పేరువడసిరని చెప్పుట కీవంశమునందలి పేరులు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ఆకాలమున మంత్రులు, సేనాధిపతులు మొదలగు రాజకీయోద్యోగులు తమ సంతానమునకుఁ దమ ప్రభువుల నామములనుంచి తమకృతజ్ఞతను వెల్లడించు నాచార ముండెడిది. తిక్కన రచించిన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునకుఁ గృతినందిన ప్రభువు మనుమసిద్ధి. ఆతనితండ్రి తిక్కరాజు. ఆతనితండ్రి మనుమసిద్ధి. ఆతని పూర్వుఁడు బల్లసిద్ధి. ఈ పేరు లీవంశవృక్షమునఁ గాన్పించుచున్నవి. మన చారిత్రకపురుషుఁడైన తిక్కనపేరు, మనుమసిద్ధి తండ్రియైన తిక్కరాజునుఁబట్టియే వచ్చినదని తలంపవచ్చును. కాళహస్తి యందున్న తిరుకాళత్తిదేవుఁడే యాంధ్రమునఁ దిక్కన యైనాఁడు. చోడతిక్కరాజునుఁ దిరుకాళత్తిదేవచోడుఁడని కూడ పిలచెదరు.

ఇట్టి సుప్రసిద్ధవంశమునఁ దిక్కనసోమయాజి జననమంది మహాకవి యగుటయేగాక గొప్ప రాజకీయవేత్తయై మహోదాత్తుఁడై వేదవేదాంగసంపన్నుఁడై కర్మిష్ఠుఁడై కవిపండిత పోషకుఁడై క్రతుపతియై శాశ్వతకీర్తిని గడించియున్నాఁడు.

కొట్టరువు కొమ్మనప్రగ్గడ కొడుకు మల్లనప్రగ్గడ యనువాఁడు విశ్వేశ్వరశివదేశికుని (కాకతీయగణపతిదేవునకు రాజగురువు) యొద్ద ధాన్యాధిపతిగనుండి శా. శ. ౧౨౦౮ చిత్రభాను సం॥ర ఆశ్వయుజ బహుళ తృతీయనాఁడు విశ్వనాథదేవునకు దీపమునకై యేఁబదిగొఱ్ఱెల నిచ్చినట్లు గుంటూరు మండలములోని నంవరగ్రామమున నొకశాసన మున్నది. (A. R. నెం. 98 రు. 1917) పై వంశవృక్షములోఁ

గొమ్మన కొడుకు మల్లన కనుపడుటలేదు. కాని దాని తుదిగొమ్మల యం దిరువురు కొమ్మనలున్నారు. వారిలో నెవరికైన మల్లన యుద్భవించినాఁడేమో! లేక యాతఁడు మఱియొక వంశమువాఁడో! శాసనములో నాతఁడు భారద్వాజగోత్రుఁడని యున్నది. తిక్కనసోమయాజి గౌతమగోత్రుఁడు. శాసనములోని వ్రాఁత పొరపాటు కావలయును. లేదా కొట్టరువువారిలో రెండుగోత్రములవా రుండి యుండవలయును.

తిక్కనసోమయాజి తన్నుఁగూర్చి చెప్పినవిషయములు:

ఈమహాకవి రచించిన గ్రంథములయందుఁ దనను గూర్చి యేమి వ్రాసికొని యుండెనో చూతము.

ఇతఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును శ్రీమహాభారతమున విరాటపర్వమాదిగాఁ గడపటివఱకు బదునైదు పర్వములను నాంధ్రమున బద్యకావ్యములుగా రచించి యుండెను. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నితఁడు తనుఁగూర్చి యీయొక పద్యమును మాత్రమే చెప్పికొని యున్నాఁడు.

మ. అమలోదాత్తమనీష నే నుభయకావ్యప్రౌఢిఁ బాటించు శి
ల్పమునం బారగుఁడం గళావిదుఁడ నాపస్తంబసూత్రుండ గౌ
తమగోత్రుండ మహేశ్వరాంఘ్రికమలధ్యానైకశీలుండ న
న్నమకుం గొమ్మనమంత్రికిన్ సుతుఁడ దిక్కాంకుండ సద్వర్ణ్యుఁడన్.

ఈ పద్యమునందుఁ దాను శివభక్తుఁడ నైనట్లు చెప్పికొన్నను వైష్ణవద్వేషమున్నవాఁడు కాఁడని నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనము వలనను నందలి ప్రథమపద్యమునందె "హరిహరపద్మగర్భులను" అని చెప్పియుండుటచేతను స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు సంస్కృతాంధ్ర కావ్యకల్పమునందుఁ బారగుఁడ ననియుఁ గళావిదుఁడననియుఁ జెప్ప

కొని యుండుటచే నదివఱకేవియో కొన్ని సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను రచియించి యున్నట్లు పొడకట్టుచున్నది. కాని యీ రామాయణ భారతములు దక్క నితర గ్రంథములును నీతనిరచనములు మనకు లభ్యములగుట లేదు. తిక్కనసోమయాజికి దశకుమార చరిత్రమునుఁ గృతియిచ్చిన కేతనకవి:

క. అభిమతుఁడు మనుమభూవిభు
సభఁ దెనుఁగున సంస్కృతమునఁ జతురుండై తా
నుభయ కవిమిత్రనాముఁడు
త్రిభువనముల నెగడ మంత్రితిక్కఁడు దాల్చెన్

అని చెప్పియుండుటచే నీతఁ డనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను రచియించినట్లు తెలియుచున్నది. కేతనకవి చెప్పియుండకపోవుటచే నీమహాకవి రచనముల పేరులైనను తెలిసికొను నదృష్టము లేకపోయినది. ఆ కాలమువారికి, తాముదివఱకు రచించిన గ్రంథముల పేరులను గాని తమపూర్వులు రచించిన కావ్యముల పేరులు గాని చెప్పుకొను నాచారము లేదు. తిక్కనసోమయాజికూడ తనతాతనుఁగూర్చి చెప్పునప్పుడు "సారకవితాభిరాము" అని చెప్పెనే గాని యాతఁడురచించిన గ్రంథములనుఁ బేర్కొనలేదు.

సంగమవంశజుఁడైన కంపరాజుభార్య గంగాదేవి తనభర్తృవిజయములను వర్ణించుచు వ్రాసిన మధురావిజయమను సంస్కృతగ్రంథమున దిక్కనసోమయాజిని సంస్కృతకవులలోఁ జేర్చి వర్ణించినది. కాని యందునను నాతఁడు రచించిన గ్రంథనామముల నీయలేదు.

ఈ మహాకవి, భారతములోఁ గూడఁ దననుఁగూర్చియుఁ దన పూర్వులనుఁగూర్చియు నొక్కపద్యమే వ్రాసికొనినాఁడు.

సీ. సజ్జనవంద్యుండు సన్మాన్యగౌతమగోత్ర
మహితుండు భాస్కరమంత్రితనయుఁ
డన్నమాంబాపతి యనఘులు కేతన
మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల
కూరిమితమ్ముండు గుంటూరివిభుఁడు కొ
మ్మనదండనాథుఁడు మధురకీర్తి
విస్తారస్ఫూర్తిఁ డాపస్తంబసూత్రప
విత్రశీలుఁడు సాంగవేదవేది

తే. యర్థిఁ గల వచ్చి వాత్సల్య మెసఁగఁ బల్కి
నస్మదీయ ప్రణామంబు లాదరించి
తుష్టి దీపించి కరుణార్ద్రదృష్టిఁ జూచి
యొలసి నిట్లని యానతి యిచ్చె నాకు.

తిక్కన, తనను గూర్చిగాని, తన పూర్వులను గూర్చిగాని యీ గ్రంథమునందు విశేషముగాఁ జెప్పుకొనకుండుట యాత్మశ్లాఘనమువం టిష్టము లేకపోవుటయో, పూర్వగ్రంథములయందు వర్ణించియుండి మరల మరలఁ జెప్పుకొనుట రుచింపకయో యైయుండును. ఇప్పటివారికి లెక్క గాక యానాటి మహాకవులకు, స్వవిషయకథనమునం దిష్టముండెడిది కాదు. నన్నయభట్టు తండ్రిపేరైనను గృహనామమునైనను జెప్పుకొనలేదు.

ఇతని గృహనామము: నివాసము:

తిక్కన తన గృహనామము నెప్పుడును జెప్పుకొని యుండలేదు. కేతనకవి రచించిన దశకుమారచరిత్రమువలన వీరియింటిపేరు కొట్టరువువారని తెలియఁగనగుచున్నది. మొట్టమొదట వీరి గృహనామము గుంటూరువారనియుఁ బిమ్మట కొట్టరువుగా మారెననియు నందురు. తిక్కన పూర్వుల నివాసము గుంటూరుమండలమునందలి

పడుగుపాడనియుఁ గొన్ని తరములయిన పిమ్మట గుంటూరునకువచ్చి యచ్చట నివాసమేర్పరచుకొనిరనియుఁ దిక్కన పితామహుని జీవితకాలమునందో, కాక యాతని తండ్రులకాలముననో నెల్లూరునకు వచ్చి యట నివాసమేర్పరచుకొని రనియు జెప్పుచున్నారు. తిక్కన నెల్లూరు నివాసి యనుట నిర్వివాద విషయము. తండ్రిని గుంటూరు విభుఁడనుటచేత తండ్రినివాసము గుంటూరనియే చెప్పవలెను.

కొన్ని శాసనములలో కోష్ఠాధిపతి యను సంస్కృత శబ్దమునకు దెలుఁగున కొట్టారువు అని వ్రాసియున్నారు. ఇట్లే భాండాగారాధిపతులకు భండారువు అని యుపయోగించియున్నారు. తిక్కనవంశీయులలోఁ బూర్వ రాజులయొద్దనో కోష్ఠాధిపతులై యుండిరనియు నాకాలపు తెలుగుభాషనుఁబట్టి వారిని కొట్టారువు లని వాడియుండిరనియు దాని ననుసరించి యావంశీయులకు "కొట్టరువు" అను నింటిపేరు వచ్చియుండునని యూహింపఁదగి యున్నది. ఈపే రెప్పుడు వచ్చెనో చెప్పుట కాధారములు లేవు.

కొట్టరువు అన నొక గ్రామ ముండెననియు దానినిబట్టి వీరి గృహనామ మేర్పడెననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. కాని యది సత్యము కాదు. కొట్టరువుగ్రామ మెచ్చటనుండెనో వారు చెప్పలేదు. గుంటూరు నెల్లూరు మండలములలో కొట్టరువు లేదు.

దశకుమారచరిత్రమందలి తిక్కన ప్రశంస:

తిక్కనసోమయాజి, మూలఘటిక కేతనకవి రచించిన దశకుమార చరిత్రముఁ గృతినందెను. అందుఁ దిక్కనగూర్చి యాకేతనకవి రచించిన పద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

సీ. సుకవీంద్రబృందరక్షకుఁ డెవ్వఁడనిన
వీఁ డనునాలుకకుఁ దోడవైనవాఁడు

చిత్రవిత్యస్థితిశిల్పిఁ జెప్పఁదగిన
వీఁ డనశబ్దమున శుద్ధమైనవాఁడు
దశదిశావిశ్రాంతయశుఁ జెప్పఁదగిన
వీఁ డని చెప్పఁగఁ బాత్రమైనవాఁడు
సకలవిద్యాకళాచణుఁ జెప్పఁ దగిన
వీఁ డని మాపుటను గుణియైనవాఁడు
మనమునసిద్ధి హిత సమస్తరాజ్య
భాగ్యధౌరేయుఁ డఖిలభావభవుఁడు
కొండరావు కొమ్మనామాత్యు కూర్మిసుతుఁడు
దీన జనతావిధానంబు దక్కశౌరి.

క. అగు ననఁ గొమ్మనార్యతిక్కఁడు
జగతి సపూర్వార్థశబ్దచాతుర్యమిత మై
నెగడిన బాణోచ్ఛిష్టం
జగత్త్రయం బనిన పలుకు సఫలం బయ్యెన్.

క. కృతులు రచియింప సుకవుల
కృతులొప్పఁ గావంగ నొరుసికిం దీరునె వా
క్పతిగ భుఁడు వితరణశ్రీ
యుతుఁ డన్నమసుతుఁడు తిక్కఁ డోకనికిఁ దక్కన్.

సీ. సరసకవీంద్రుల పత్రంబు ధము లొప్పఁ
గొను సమగ్రకీర్తనుఁ డేకపు
లలిత నానాకావ్యములు చెప్పి నభయహా
షలయందు సమల ప్రశంసత్రోవ
యర్థిమైఁ బెక్కు శృంగారంబులఁ
గా నిచ్చు సమల పొగడ్తపాలము

మహితశక్తిగలైన బహువిధయాగంబు
లొనరించు ననుట వ్యసనము దారి
పరుని కొక్కని కిచ్చి యుం బ్రాకటవృత్తి
నిజముగా నెంచు సాంసార నెగడునట్టి
కొమ్మనామాత్య తిక్కన కొలఁది సచివు
లింక నొక్కరుఁ డెన్నంగ నెందుఁ గలఁడు?

ఇతఁడు కేవల మంత్రియే గాక దండాధీశుఁడు కూడ నైనట్లు కేతన రచించిన యీక్రింది పద్యముల వలన స్పష్టమగు చున్నది.

క. శ్రీకరవరకవనదూ
రీకరణనోద శుభచరిత్రుని ననుకం
పాకరహృదయుఁ గులాబ్ధిసు
ధాకరు శుభమూర్తిఁ దిక్కదండాధీశున్.

క. శ్రీవిలసద రమణీయా
భావిభవపాదపద్మ భావనిభావా
భూవినుత శుభచరిత్రా
ధీవిభవాత్తస్వరూప తిక్కచమూపా.

కేతనకవి రచించిన యీపద్యములం దతిశయోక్తి గాని యుత్ప్రేక్ష గాని లేవని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఆధ్యాత్మికజ్ఞాన సంపన్నుఁడగు నీమహామహుఁడు తనవంశమున రాఁబోవువారల కైశ్వర్యమును సంపాదించి నిలువయుంచవలయు నను కోరికగలవాఁడు కాఁడనుట కితని కుమారుఁడొక చిన్న గ్రామమునకుఁ గరణమైయుండెనను టయే నిదర్శనము. ఇతఁడు తన శక్తినంతయును ప్రభుకార్యనిర్వహణము నందు వినియోగించి చోడరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁడయ్యెను. తన పాండిత్యమును లోకశ్రేయమునకును, ఆంధ్రసాహిత్యాభివృద్ధికి నుప

రోగపరచి, యుద్గ్రంథరచనమును గావించుటయేగాక యనేకవులకుఁ బండితులకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగియున్నవాఁడు మారనవంటి మహాకవి యీతనికి శిష్యుఁడగుటయు కేతనవంటి పండితకవి కృతిదాత గావుటయు, బద్దెనవంటివాఁ డీతనిచే బిరుదమును గ్రహించుటయు నిదర్శకుఁ దార్కాణములు.

హరిహరనాథుని ప్రశంస.

ఇతఁడు పరమ భక్తాగ్రేసరుఁడనుట కీతని రచనములే దృష్టాంతములు. ఇతనికాలమున వీరశైవవైష్ణవమతములు పరస్పర ద్వేషముతో నుండి యన్యోన్యహింసకూడ గావించుకొను స్వభావముతో మెలఁగుచు వచ్చినవి. అట్టిసమయమున నీమహాపురుషుఁడు శివకేశవుల కభేదమును ప్రతిపాదించి, హరిహరనాథుఁడను దైవమునకు తనభారతమును గృతియిచ్చెను. నెల్లూరునందు హరిహరనాథ దేవాలయము ముండెడిదనియు, తిక్కనసోమయాజి భారతము నాయాలయమునఁ బవిత్రహృదయముతోఁ గూర్చుండి రచియించెననియు జెప్పుదురు. భారత విరాటపర్వ కృత్యాదియందలి "అతిపూని యాకృత్యంబులగు పుణ్యప్రబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు లోకమ్మునారాధన విశేషం బగుటఁ జేసి" అనువాక్యము లీయంశమును ధ్రువపరచుచున్నవి. ఈకృతిరచన మొకవిధమగు దేవతారాధనమనియే తిక్కన మనసార విశ్వసించెను, ఈతనితరువాతికవులు కొందఱీతని ననుసరించి తమ గ్రంథములను హరిహరనాథునకు గృతియొసంగిరి. నెల్లూరున నిప్పు డీయాలయము లేదు. పాండవుల యాలయ మొకటి కలదు. ఇప్పుడు రంగనాథస్వామి యాలయమున్నచోటనే పూర్వము హరిహరనాథుని యాలయము ముండెడిదనియు నది శిథిలమైపోఁగా నాప్రదేశమున రంగనాథాలయమును నిర్మించిరనియు జెప్పుదురు. నెల్లూరుకడ పెన్న రెండు పాయలైనదనియు, రెండవపాయ నెల్లూరునకు దక్షిణమున నుండెడి

దనియు. నదియొడ్డున పూడిపోయినదనియు, వారాయకు దక్షిణపు టొడ్డున హరిహరనాథ దేవాలయ ముండెడిదనియు దాని శిథిల చిహ్నము లిప్పుడును గన్పడుచున్నవనియు కొందఱనియెదరు. బైచరాజు వెంకటనాథకవి తన పంచతంత్రము నీ హరిహరనాథునకుఁ గృతి యిచ్చియుండుటచే నాతని కాలము వఱకును (పదునైదవశతాబ్ది) నయ్యాలయ ముండెనని విశ్వసింపవచ్చును. సప్తగోదావరీ సంగమమున నొక హరిహరదేవాలయ ముండెడిదని ద్రాక్షారామమునందలి యొక శాసనము (పదకొండవశతాబ్దినాఁటిది. ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౦౪౯) వలనఁ దెలియుచున్నది. హరిహరనామక పట్టణమొండు కర్ణాట దేశమునఁ గలదు.

హరిహరనాథునిఁ బ్రశంసించుచు తిక్కనరచించిన యీక్రింది శ్లోక మాదేవునకుఁ బరమప్రీతిఁ గల్గించెనఁట!

"కిం నాస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వమ్
కిం కాలకూటః కిము వా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే"

"ప్రభో! నీవు అలంకరించుకొనుటకై అస్థిమాల నిచ్ఛయింతువా లేక కౌస్తుభము నభిలషింతువా? నీకు కాలకూటము రుచ్యముగా నుండునా లేక యశోదా స్తన్యము రుచ్యముగా నుండునా నాకుఁ జెప్పుము" ఇది పైశ్లోకార్థము.

భగవంతుడు స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్షమై శివకేశవుల కభేదమునుఁ బ్రతిపాదించుచు గ్రంథము రచించినందులకుఁ దనను గొనియాడు చున్నట్లీక్రింది పద్యములోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగు వర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
న్వేదనము లేక భక్తి మతి నిర్మలవృత్తిఁ జేయుచుండ మ

త్రాపదవిరంగస్థ రజతస్ఫటికావము కల్మి నాస్మ ప
మోహ్మకమునఁ బొందఁ గావ్యాసమునం గొని యాడుచునుండు నెప్పుడున్.

స్వప్నసాక్షాత్కార కథఁ జెప్పిన వారిలో మొదటివాఁడు తిక్కనసోమయాజి. తరువాతివారు పెక్కురీతుల ననుకరించి తమ గ్రంథములలోఁ దమపూర్వులో, తమ నారాధించెడి దేవతలో స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్షమైనట్లు వ్రాసికొనుచు వచ్చిరి. కాన నిదియొక యాచారముగాఁ బరిగణించి యట్లు చెప్పికొని యుందురని తలంచినచోఁ దిక్కనసోమయాజివంటి ధర్మాగ్రగణ్యున కీశ్వరసాక్షాత్కారము సొక్కెనని యూహించుటయే సమంజసము. పరమహంస రామకృష్ణునకుఁ గాళికాదేవి ప్రత్యక్షమగుచుండెడిదని చెప్పుటయు నది సత్యమని విశ్వసించుటయు నీయిరువదియవ శతాబ్దిలోనిదలి సంగతులు. మానవునకుఁ బరమేశ్వరసాక్షాత్కారము సంభవమని యీకాలమునఁ గొందఱికి విశ్వాసము. కాని యది యీ ప్రస్తావ్యవిషయము కాఁజాలదు.

హరిహరనాథుఁడు తిక్కన హృదయమున నిర్మించుకొనిన దేవుఁడే కాని యర్ధనారీశ్వరరూపుఁడు కాఁడని కొందరిమతము. అది సత్యము కాదు. హరిహరనాథాలయములు పూర్వకాలమున నచ్చటచ్చట నుండెడివనుటకు శాసనస్పష్టాంశములు కలవు. ఆయాలయము నందలి దేవవిగ్రహమున హరిహరరూపములు రెండును గనుపడునట్లు చెక్కబడియుండెడివని చెప్పుదురు. తూర్పుగోదావరిమండలమున రాజోలుతాలూకాలో కేశవస్వామి యాలయమున నెదుటిప్రక్క కేశవరూపమును వెనుకప్రక్క స్త్రీరూపమును మలచియున్నవి. శ్రీమహావిష్ణువు మోహినీరూపమున శివుని వంచించినకథను సూచించుటకై యీవిగ్రహమును నిర్మించిరని యచ్చటివారు చెప్పుచుందురు. కావున హరిహరనాథుఁడు కేవలమానసికారాధనకొఱకుఁ గల్పించు

కావున వారికంటె యర్వాచీనప్రాచీనుఁడుగాఁ గూడ నున్నాఁడని విశ్వసింపవచ్చును.

తిక్కనసోమయాజి నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచియించు నాఁటికి పూర్వమే తలిదండ్రు లిరువురును స్వర్గము నలంకరించియుండి రని చెప్పుదురు. దీనినిబట్టి యీతఁడు బాల్యమునందే మాతాపితృహీనుఁ డయ్యెననియుఁ [illegible]ంచే పెంపఁబడి విద్యల నభ్యసించి సకలకళల బరిపూర్ణుఁ డయ్యెననియు నెంచదగియున్నది.

తిక్కన యజ్ఞకథ:

తిక్కనామాత్యుఁడు రాజకార్యములలో నిమగ్నుఁడై యున్నను బ్రాహ్మణోచితములగు వైదికకర్మల నుపేక్షింపలేదు. నిర్వచనోత్తర రామాయణగద్యయందు "బుధారాధనవిధేయ తిక్కననామధేయ" యనియు, భారతగద్యయందు "బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజి" యనియుఁ దెలుపుకొనియుండుటచే నీతఁడు నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనమునకుఁ దరువాతను, భారతరచనకుఁ బూర్వమునను జన్నము చేసెననుట స్పష్టము. కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునఁ దిక్కనను వర్ణించుచు "మహితదక్షిణలైన వివిధయాగంబు లొనరించుననుట వర్ణనము దాఁగి" యని చెప్పుటచే దశకుమారచరిత్రముఁ గృతినొందుటకుఁ బూర్వమే యీతఁడు యజ్ఞమును జేసియుండునని కొందఱనుచున్నారు. అది సత్యమైనచోఁ గేతనకవి యెచ్చటనైనను తిక్కన నామాంతమున నీతఁడు యజ్ఞకర్త యని సూచించుపదమును వేయకుండ నుండఁడు. అట్టి పద మేదియు దశకుమారచరిత్రమున లేదు. కావున నాయూహయందు సత్యము లేదని తేలవలసియున్నది. కేతన చెప్పినదానికి వైశ్వదేవాదియాగము లని యర్థము చెప్పవలసియుండును. మనుమసిద్ధి చనిపోయినపిదప భారతరచనారంభమునకుఁ బూర్వ మీతఁడు జన్నమొనర్చియుండునని నా యభిప్రాయము.

నన్నయభట్టు రచింపగా మిగిలినభాగమును పూర్తిచేయించుటకై తగినకవికొఱకు రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రయత్నము చేయుచు, నన్నయ రచనమునందలి తుదిపద్యమగు:

ఉ. శారదరాత్రు లుజ్జ్వలలసత్తరతారకహారపంక్తులం
జారుతరంబు లయ్యె వికసన్నవకైరవగంధబంధురో
దారసమీరసౌరభముఁ దాల్చి సుధాంశువికీర్యమాణ క
ర్పూరపరాగపాండురుచిపూరములం బరిపూరితంబులై"

యనపద్యము నొకతాళపత్రముపై వ్రాయించి యిట్లు వ్రాయఁగలిగిన కవు లెవ్వరైననున్నచో నీభావమును దమశైలిలో రచించి పంపుఁడని రాజ్యస్థానములకుఁ బంపెననియు, నది మనుమసిద్ధికడకు రాఁగా, దిక్కనసోమయాజి యీపద్యము నే వేఱొకపత్రముపై వ్రాసియిచ్చెననియు, నన్నయతో సమానముగా దాను వ్రాయఁగలనను తిక్కనభావమును గ్రహించి రాజరాజు తిక్కనను తనకడకుఁ బంపుమని మనుమసిద్ధిం గోరెననియుఁ దిక్కన యందులకు నంగీకరింపకపోఁగా మనుమసిద్ధికి గోపము వచ్చి "పలువురిలో నీబుఱ్ఱ గొఱిగించి విధులవెంటఁ ద్రిప్పి మానమును దీయించెద" నని తూలనాడెననియుఁ దరువాత రాజు పశ్చాత్తప్తుఁడై తనమాట నిలుపుకొనుటకై తిక్కనామాత్యునిచే యజ్ఞము చేయించెననియు నొకకథ చెప్పెదరు. కాని యిందులేశమాత్రమును సత్యము లేదు. (యజ్ఞము చేయువానికి క్షౌరమును, నూరేగుటయు, సోమపానమును గర్తవ్యములు)

మనుమసిద్ధి మహారాజు రాజరాజునకుఁ దరువాత రెండువందల సంవత్సరములలో నున్నవాఁడు. భారతమును బూర్తిచేయించుటకై రాజరాజు ప్రయత్నించెననుటకూడ నాధారములు లేవు. భారతమును దనకుఁ గృతియిమ్మని మనుమసిద్ధి యడిగెననియుఁ దిక్కన యందుల కంగీకరింపకపోఁగాఁ బైనిజెప్పినకథ నడచెననియుఁ గొందఱందురు.

గాని యెందును సత్యము లేదు. తిక్కన భారతమును రచించు నాఁటికి, మనుమసిద్ధి జీవించియుండెనో లేదో యని సంశయముగా నున్నది. భారతమును భగవంతునకుఁ గృతి యీయఁదలఁచినప్పు డందుల కభ్యంతరమును గలుగఁజేయు స్వభావము కలవాఁడు కాఁడు మనుమసిద్ధి. తిక్కనయెడల మనుమసిద్ధికి గౌరవము మెండు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తన మంత్రియైన తిమ్మరసును "అప్పాజీ" యని పిలచినట్లే మనుమసిద్ధి తిక్కనను 'మామా' యని పిలుచుచుండెడివాఁడు. మనుమసిద్ధి తిక్కనలకుఁ గల యన్యోన్యగౌరవము నిర్వచనోత్తర రామాయణము నందలి యీ క్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. హరిహరపద్మగర్భులను నాదికవీంద్రుల నున్న సత్కవీ
శ్వరులను భక్తిఁ గొల్చి తగ వారికృపం గవితావిలాస వి
స్తర మహనీయుఁడైన నను సర్వగుణోత్తమమూర్తి మన్మభూ
వరుఁడు దగంగ రాఁ బిలిచి వారక మన్నన నాదరించుచున్.

క. ఏ నిన్ను మామ యనియెడు
దీనికిఁ దగ నిమ్ము భారతీకన్యక నా
కీవఁగవాఁడ దగు దనినను
భూనాయకుపల్కు చిత్తమునఁ గింపగుచున్.

సీ. సకలలోక ప్రదీపకుఁ డగు పద్మినీ
మిత్రవంశమున జనించె ననియుఁ
జూచిన మగలైనఁ జొక్కెడుఁ బుట్టి సౌం
దర్య సంపద సొంపుఁ దాల్చెననియు
జనహృదయానందజనకుఁడై నెగడిన
చతురత కల్మి నప్రతిముఁడనియు
మెఱసి యొండొంటికి మిగులఁ గౌర్యశౌర్యధైర్యగ
విఖ్యాతకీర్తుల వెలసెననియు

వివిధవిద్యాపరిశ్రమవేది యనియు
సరసబహుమాన విరచనాశాలి యనియు
మత్కృతీశ్వరుఁ డగుచున్న మనుమనృపతి
సుభగుఁ గావించుటకు సముత్సుకుఁడ నైతి.

మనుమసిద్ధి మహారాజు తిక్కనకు రాజచిహ్నముల నిచ్చి గౌరవించిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ గేతనకవి చెప్పియున్నాఁడు.

గీ. అందలంబు గొడుగు లడపంబు మేల్కట్టు
చామరములు జమిలిశంఖములును
గంబకట్లు భూమి గానికగాఁ గరం
బెసఁగు రాచపదవులెల్లఁబడసె.

పైపద్యమునందు మనుమసిద్ధి వివిధవిద్యాపరిశ్రమ వేదియనియు, సరసబహుమాన విరచనాశాలి యనియు జెప్పియున్నాఁడు. అట్టి వాఁడు తిక్కనను [illegible] లేదు కావునఁ బైకథ యెంతమాత్రమును విశ్వసనీయము కాదు. కృతిని గన్యకతోఁ బోల్చిన వారిలోఁ దిక్కనయే మొదటివాఁడు. రాజరాజు పరీక్షార్థ మంపిన పద్యము పైనిజెప్పినది కాదనియు "నిండుమనంబు" అను పద్యమనియు గొందఱందురు. మఱియొకటియని యింకఁ గొందఱందురు.

తిక్కనతరువాతి నాతనివంశము :

తిక్కనసోమయాజికిఁ దరువాత నాతనికుమారుఁడు నెల్లూరునకు పడమట రెండుమూఁడు కోసుల దూరములో పినాకినీనదీతీరమందున్న పాటూరుగ్రామ కరణీకమును సంపాదించి యక్కడ నివాసమేర్పరచుకొనిరనియు నప్పటినుండియు వారు పాటూరివారని పిలువఁబడుచుండిరనియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఈవంశావళిని వర్ణించు రెండు సీస పద్యములను బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రమున నుదాహరించియున్నారు. ఆ పద్యములివి :

సీ. భారతపర్వము ల్పదియేను వరుసగాఁ
　　తెనిఁగించె గుంటూరితిక్కయజ్వ
యామహాత్మ్ముని పుత్రుఁడౌ కొమ్మనఘనుండు
　　కల్పించెఁ బాటూరి కరణికంబు
వాకొమ్మనకుఁ గల్గె హరిహరామాత్యుండు
　　నెమ్మితో నతనికిఁ గొమ్మఘనుఁడు
రహిమీఱ నతనికి రామన తిప్పన
　　యారామనకు సోమయాహ్వయుండు
ఆఘనునకు వీరనామాత్యుఁ డతనికి
సోమలింగమంత్రి యామహాత్ము
నకును సోమరాజనామ్ముఁడు జీవీర
ఘనుఁడనంగ సుతులు గలిగి రందు

సీ. సోమమంత్రికిఁ గల్గెసుతుఁడు పాపనమంత్రి
　　యతనికిఁ బీరన యాఘనునకుఁ
గూరిమి తనయులు గోపాలభద్రార్య
　　నరసింహమంత్రు లనంగ మువురు
వారిలో నరసింహవరునకు శరభార్యుఁ
　　డును భాస్కరామాత్యుఁడు నరసింహ
ఘనుఁడనఁ బుత్రులు గలిగిరి మువ్వురు
　　వారిలో శరభార్యవర్యునకును
వీరఘనుఁడు గలిగె వేంక నామంత్రికి
శరభమంత్రివరుఁడు జనన మొంది
ప్రబలియున్నవాఁడు పాటూరిలోఁ దన
కులము వర్ధిలంగఁ గొమరు మీఱి.

ఇందులో మొదటిపద్యము పూర్వరచిత మనియు, రెండవ పద్యము శరభరాజు గారిచ్చిన వంశానుక్రమణికనుబట్టి బ్రహ్మశ్రీ శతఘంటము వెంకటరంగనాథశాస్త్రిగారు రచియించి రనియుం జెప్పుచు నీపద్యములను శరభరాజుగారు వీరేశలింగము పంతులు గారి కిచ్చిరంట. పాటూరి కరణికమునుబట్టి వీరు పాటూరి వారైనారంట.

కొందఱీ వంశావళిని గూర్చి సంశయమునుం దెలుపుచున్నారు. తిక్కనసోమయాజి యుపయోగించిన గంటపుఁబర చాలకాలము వీరి యింట నుండెననియు నందుపై నొకప్రక్క సరస్వతి విగ్రహము నొకప్రక్క విఘ్నేశ్వర విగ్రహము చెక్కఁబడియున్నదనియు బ్రతీతి కలదు, అది యిప్పుడున్నదో లేదో తెలియదు. బ్ర॥ శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారీ వంశావళినిబట్టి తిక్కన కాలము నిర్ణయింపయత్నించిరి. ఇప్పుడు శాసన ప్రామాణ్యమున వీరుభయుల కాలము స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. కావున నందుల కీవంశావళికిఁ బలము లేదు. మడికిసింగనకుఁ బితామహుఁడైన యాల్లాడమంత్రి తిక్కనసోమయాజి పౌత్రిని బరిణయమాడెనని సింగకవికృత వాసిష్ఠరామాయణములోఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

ఆంధ్రభాష కీతఁడొనర్చిన సేవ :

ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికై పాటుపడినవారిలోఁ దిక్కన యగ్రేసరుఁడు. నన్నయాదు లాంధ్రభాషలోఁ గావ్యములను రచించినను, వారి కావ్యములలో సంస్కృతపదము లధికమును, ఆంధ్రపదములు స్వల్పముగను నున్నవి. నన్నెచోడుఁడు, సోమనాథుఁడు మొదలగు శివకవులు తమ గ్రంథములలో దేశీయపదముల నధికముగనుపయోగించి యాంధ్ర సాహిత్యాభివృద్ధికై యెక్కువగా పాటుపడియుండిరి. తిక్కనసోమయాజి రెండు గ్రంథములను రచియించుటే కాక, యాకావ్యములలో

దేశీయపదములను జక్కగా సంస్కరించి యుపయోగించి, తన రచనములనాంధ్రసాహిత్య గ్రంథములనుగాఁ జేసెను. ఆంధ్రాభ్యుదయ రచయితలలోఁ దిక్కన యగ్రగణ్యుఁడని చెప్పనొప్పును. ఆంధ్రసాహిత్య పోషణమున కీతఁడు పడినశ్రమ యపారము. ఈతనిరచనములు రెండును సంస్కృతమున కాంధ్రీకరణములైనను, ఇతఁడు గొప్పసంస్కృతపండితుఁడైనను, నీతని కవిత్వమునందుఁ "నన్నుపయోగింపుఁడు నన్ను కొనుఁడని సంస్కృతపదములు ముందునకువచ్చి యుఱ్ఱూతలూగించుచున్నను, నాంధ్రభాషాభివృద్ధియే మనమున నిడుకొని విశేషముగా జాతీయపదములనే యుపయోగించి, రసముప్పతిల్లునట్లు కావ్యరచన సాగించినవాఁడీమహాకవి. ఈతని కవిత్వమునందు సంస్కృతపదములున్నను నవి యతిమృదులములై సారూప్యములు వాడుకొనుచుండునట్టివియుఁ "ఏవి సంస్కృతపదములా? జాతీయములా?" యని సంశయము గ్గించునట్టివియునై యున్నవి. ఈతఁడు తన రచనావిధానమునుసూచించుచు నిర్వచనోత్తర రామాయణమున:

ఉ. జాత్యముగాని నొప్పయినసంస్కృత మెయ్యెడఁ జొప్పు: వాఙ్మయాం
గత్వము సేయుచోనయిన గద్యములోఁ జొప్పుపెట్ట; దా
గ్రత్వము దోఁపఁ బ్రాసము పరిహారము వేఱగునక్కరంబులన్
బ్రత్యనురూప మంచునిడ; సూరుల కిప్విధ మింపుఁ బెంపదే.

అనుపద్యము జెప్పి యారీతిగనే తన కావ్యములను విరచించినాఁడు. ఈసందర్భమునఁ దిక్కన కవిత్వపుసొంపు సూపుటకై కొన్నిపద్యముల నిట నుదాహరించుట యావశ్యకము కాకపోదు.

ఉ. నన్నుఁ బరాభవించి పదనంబునకుం జని కీచకుండు ము
న్నున్న తెఱంగు దప్పక సుఖోచితశయ్యను నిద్రసేయ నీ
కన్నుమొగుడ్పమాటుటకుఁ గారణమెయ్యది భీమసేన! మీ
యన్న పరాక్రమంబు వలదన్ననొకో దయమాలి తక్కటా! (వి.వ)

క. ఆపదఁ గడవం బెట్టఁగ
నోపి శుభంబైనదాని నొదఁగూర్పుచు దా
శ్రీపుష్పపుత్రుఁ బాండు
క్ష్మాపాలుఁడు నిన్నుఁ జూపి చనియె మహాత్మా!

ఆ. కొడుకుఁ గాంచు రాచకూఁతు రెవ్వానికి
నట్టివానికి నుచిత మైనపనుల
మొనసెఁ దడయ కింక నొప్పదు జనములు
నల్లుఁగాని ప్రియము లనరు మిమ్ము   ఉ. ప.

తే. వట్టపకలింటి పూర్వోద్భవగిరిఁ గద్దఁ
దుగ్రమూర్తియై వెలుఁగుచున్నవాఁడు
మాధవా! మాకు రథంబును మరలనిమ్ము
బ్రతికియుండిన శుభములు బడయవచ్చు.   క. ప.

చ. వెరవును లావు నేవయును వీరల కారయ నొక్కరూపు దు
స్తరభుజశక్తి ధర్మజుఁడు శల్యుని రూపడగించి యివ్వసుం
ధరఁ గొనునొక్క నేఁడితనిఁ దా సమయించి సమస్తమేదినీ
శ్వరుఁడుగఁ జేయనోపునొకొ శల్యుఁడు కౌరవరాజనందనున్ (శ. ప)

ఉ. క్రూరుఁడు లోభియున్ శఠుఁడు గొండియుఁడున్ జడుఁడుం గృతఘ్నుఁ [డున్
నేరనివాఁడు బొంకరియు నిందకు నోర్చునతండుఁ బంనయున్
ధీరత లేమి దుర్ణయు మతివ్యసనత్వముఁ గల్గువారలుం
జేరువ నుక్కు భూపతికిఁ జెట్ట యొనర్చు నరేశ్వరోత్తమా! (శాం. ప)

సీ. దివియలోఁ బడుఁబురువు దివియ యెత్తినవానిఁ
బాపంబు పొందునే! యోపి దున్న
వాఁగేటి మొనఁ జచ్చు నానావిధప్రాణు
లన్నరుఁ బొందునే యఘముఁ? వాసు

దనువను శ్వేసుర విధాత్రివళమున నా
యువు దెగినట్టిజంతువులు సచ్చు
నేము సంపితిమని యెంచు కనియు నహం
కారంబు వారికిఁ గలుగ దట్లు
ఆ. గాన చూడ వారిఁ గల్మష మొందదు
పుణ్యపాపములకు బుద్ధిమూల
మసి కిరుండు మాఱియు పనుహింసవోలె నై
యా ధీ ధర్మ్య మైనపథము వినుము. ఆ. వ.

ఉ. ఏను హితంబు సెప్ప వినవు లేని దురాచరణంబు లిమ్మెయిన్
మానవు రోగి చేఁదనుచు మందు భుజింపఁ దెవు లంటఁదాకినం
గాని తెవుళ్ళు దప్పు ప్రతికారము గల్గునె యట్లపోలె నీ
వైన నికృష్టవృత్తిఫల మంది తలంచెదు గాక పిమ్మటన్. ని. రా.

స్థాలీపులాకన్యాయముగ నీపద్యములఁ జూపితిని. గ్రంథమంతయు నిట్లే యుండును. ఈతనినిఁ జూచి కేతనమారనాదు లిట్లే తమగ్రంథముల యందు జాతీయపదముల నుంచి రచించుచువచ్చిరి. కాని శ్రీనాథాది మహాకవులు కొందఱీమార్గమును విడనాడి తమకావ్యములను సంస్కృత పదజాలములతో నింపివైచిరి. సాంస్కృతిక దీర్ఘసమాసములతో గ్రంథములను రచించుటయే గొప్పతనమని తలంచినకవులుకూడఁ గొండఱు కలరు. ఆంధ్రభాషలోఁ గావ్యరచనము చేయఁదలచికొనినప్పుడు దేశీయపదములతోఁ బాఠకలోకమునకును వినువారికిని హృదయాహ్లాదమును గలుగఁజేయునట్లు రచియించుటయే గొప్పతనమగును గాని నిఘంటుసాహాయ్య మొందినఁగాని యర్థముకాని గూఢసంస్కృత పద సమాసములతో నాంధ్రకావ్యమును రచించుట గొప్పతనము కాఁజాలదు. ఈసందర్భమున మొల్ల తన రామాయణమునఁ జెప్పిన

క. మును సంస్కృతంబు తేటఁగఁ
దెనిఁగించెడిచోట నేమి తెలియకయుండన్
దనరిక్క మెఱయఁ గ్రిమ్మఱ
ఘన మగు సంస్కృతముఁ జెప్పఁగా రుచియగునే.

ఆ. తెనుఁగునకు నోరు తియ్యన యగురీతిఁ
దోన యర్థమెల్ల దోఁపకున్న
గూఢశబ్దతతి కొల్లాలవని చెల్ల
మూఁగ చెవుడు నాడుమచ్చుటగును

క. కందవమాటలు సామెత
లందముగాఁ గూర్చి చెప్పినది తెనుఁగునకున్
బొందై రుచియై పిన్నల
విందై మఱి కాఁపించు విబుధులకెల్లన్.

అను పద్యములు స్మరణకు వచ్చుచున్నవి. తిక్కనసోమయాజి తన గ్రంథములయందు ప్రయోగించిన దేశీయపదములు వేలకొలఁదిగ నున్నవి. సంస్కృతపదముల విషయమున "బాణోచ్ఛిష్టం జగత్రయ" మ్మనెడు మాట దేశీయపదవిషయమున నీమహాకవికి వర్తించు ననుటకు సంశయము లేదు. ఈభావమును దశకుమారచరిత్రకృతికర్త యగు కేతన కవి "అగుననఁ గొమ్మ తిక్కఁడు" (ఈపద్యమును పైన దాహరించితిని.) అనుపద్యములో వ్యక్తీకరించి యున్నాఁడు.

ఇతని కవిత్వగుణము :

అద్వితీయ ప్రతిభావంతుఁ డగు నీమహాపురుషుని కవిత్వగుణము చూపనెంచుట సూర్యుని కాగడాలోఁ జూపనెంచుట వంటిది. ఆంధ్ర కవులలో నితనితో సమాను లింకొకరు లేరు. ఈతని కవిత్వ మింతగా సర్వజనాకర్షణీయ మగుటకుఁ గారణములు కొన్ని గలవు. అందు

మొదటిది:— ఈతఁడు చేపట్టిన కావ్యములయందలి యితివృత్తములు. ఆర్యులమగు మనకుఁ గల యితిహాసములలో శ్రేష్ఠములయినవి రెండు. భారతము, రామాయణము. ఈ కావ్యములు రెండింటి నీతఁడు చేపట్టినాఁడు. "మణినావలయమ్ వలయేన మణి" యనునట్లు కవిత వలన కథయును కథచేఁ గవితయు శోభకెక్కును. వ్యాస వాల్మీకుల ప్రతిభ జగద్విదితమగుటచేఁ గాఁబోలు నీ కావ్యముల యందలి యితివృత్తములే తన కవితాశక్తిని ప్రదర్శించుటకుఁ దగిన కథ లీతనికి లభించుట గొప్ప యదృష్టము.

రెండవది:— పదసౌష్ఠవము ఈతని కవితయందు పెద్దపెద్ద సంస్కృత సమాసము లుండవు. చిన్నచిన్న దేశ్యపదములనే విశేషముగా నీతఁ డుపయోగించును. ఏతావున నేపదముపయోగించిన రస మవ్వతిల్లునో యీతఁడు విచారించినటు బాగుగాఁ దెలియును. ఎచ్చటనైనఁ సంస్కృతసమాసము లున్నను, అవి మృదుపద సంయుతములై మనోహరముగా నుండును. వాని యర్థమును గ్రహించుటకై నిఘంటు వ్యాకరణముల యక్కరయుండదు.

మూఁడవది:— అర్థగాంభీర్యము. ఎంతచిన్న పదముల నుపయోగించినను వానిలో నెంతయో గాంభీర్యమగు నర్థ మిమిడియుండును. పాఠకుని శక్తి కొలఁది నందలి భావగాంభీర్యము విదితమగుచుండును.

నాల్గవది:— వ్యర్థపదరాహిత్యము. ఇతని కవిత్వమునందుఁ బాదపూరణమునకును యతిప్రాసల కొఱకును తెచ్చిపెట్టుకొనెడి పదము లుండవు. ఎచ్చటనేని స్వల్పముగా నట్టి పదము లున్నను నవి కేవలము పడికట్టురాళ్లుగా నుండక యవియుఁ గూడ నెంతయో కొంత తూకమును దెలుపునవిగానే యుండును.

ఐదవది:— పాత్రౌచిత్యము. కవిత యెంతరసవంతముగ నున్నను, పాత్రపోషణము యుక్తముగ లేకున్నచో సహృదయుల కానందము కలు

గదు. భారతమున ప్రధానపాత్రములు రెండు ధర్మరాజును, ద్రౌపదియు. తిక్కన నీయిరువురను భారతమునఁ దుదికంటెఁ జక్కగా పోషించినాఁడు. ఈ విషయమున వ్యాసునికంటె నీతనిదే పై చెయ్యియైనది. ధర్మరాజుక్తి రాజనీతిజ్ఞత, సమయోచితజ్ఞానము కార్యదీక్ష. ఇంద్రియనిగ్రహము, సత్యాగ్రహము, ఓర్పు మొదలగు గుణములను జూపుచు దిక్కనవ్రాసిన భాగముల నొక్కచోఁ జేర్చి చూపినచో, లోకమున కెంతయో మేలు కలుగునని నాయభిప్రాయము. భారతమందలి యితరపాత్రములనుగూడ నీతఁడు చక్కగా పరివర్ణించినాఁడు.

ఆఱవది:— భావప్రకటనము. తాను చెప్పఁదలచుకొనిన భావములు పాఠకులకు స్పష్టముగాఁ దెలియునట్లు చిన్నచిన్న మాటలతో వ్రాయు నేర్పు కవిశేఖరున కలవడినట్లితరులకు కలవడలేదు. ఇరువురువ్యక్తులు మాటలాడునప్పుడది పద్యరూపమున నున్నను దృశ్యప్రబంధములో వలె నెదురుగా గూర్చుండి మాటలాడుకొనుచున్నట్లేయుండి పాఠకునకెంతయో యానందము కలిగించుచుండును. పౌరాణికున కట్టిసందర్భములలో వారి భావమును దనమాటలతో శ్రోతలకు విప్పి చెప్పుట కవకాశము కలుగుచుండును. ఎంతటి కఠినవిషయము నైనను చిన్నమాటలతో సులభముగా బోధపడునట్లు చెప్పుటలో నీతఁడు మిగుల నిపుణుఁడు.

ఏడవది:— రసపోషణము. సందర్భము ననుసరించి నవరసములును పాత్రలకుఁ దనుభవించుటకుఁ దగిన యతివృత్తమును గల్పించుట యందును, ఆరస ముప్పతిల్లుపదముల నుపయోగించుట యందును రసపోషణమునందును నీతనికిఁ గల శక్తి యపారము.

ఎనిమిదవది:— లోకజ్ఞానప్రదర్శనము. ఈ మహానుభావుఁడు కేవల పండితుఁడును గవియును గాక లోకజ్ఞానమెఱింగిన మహామేధావి.

శాస్త్రముల యందును గ్రంథములయందును జెప్పఁబడినదియే గాక నిత్యమును ప్రపంచమున జరుగుచున్న విషయములను గ్రహించి యందలి మంచిచెడ్డల నెఱింగి లోకవ్యాపారమును గాంచి, తన యనుభవజ్ఞానమును దన గ్రంథములయందు బ్రకటించిన మహాపురుషుఁడీతఁడు.

ఈ కారణములచే నీతని కవిత్వము పండితపామర జనానురంజకమై సర్వజనహృదయాకర్షణ మొనరించుచున్నది. వీని కుదాహరణములను జూప నెంచినచో నది యొక పెద్దగ్రంథమగును.

ఈతని యాంధ్రీకరణ విధానము :

ఈ మహాకవి భారతాంధ్రీకరణమును యథేచ్ఛగా సాగించినాఁడు కాని మక్కికిమక్కిగా చేయలేదు. ఇతఁడు విరాటోద్యోగ పర్వములలో మూలమందలికథను మాత్రము గైకొని తనయిష్టము వచ్చినట్లు పెంచియుఁ గుదించియుఁ బాత్రౌచిత్యముకొఱకును రసపోషణము కొఱకును బాలమార్పులఁ గావించి యాపర్వములను స్వతంత్ర గ్రంథ మనునట్లుగా రచించినాఁడు. భారతమునందు పాఠకులకును శ్రోతలకును నెక్కువయాహ్లాదమును గలిగించినవి, విరాటోద్యోగ పర్వములు. తిక్కనసోమయాజి తన లోకజ్ఞానమును, పాత్రౌచిత్యమును గనుపఱచి, యీ రెండు పర్వములను రచించియుండెను. ఈతని యాంధ్రీకరణ విధానమును జూపుటకై యీపర్వములనుండియే దృష్టాంతమును గైకొనుట సమంజసమని యట్లుచేసితిని.

కౌరవసభకు శ్రీకృష్ణుఁడు రాయబారము పోవనున్నప్పుడు ద్రౌపది శ్రీకృష్ణునితో నుడివినవాక్యములను, సంస్కృతభారతము నుండియు. ఆంధ్రభారతమునుండియు నొత్తి యీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

"సుతా ద్రుపదరాజస్య అసితాయతమూర్ధజా
సంపూజ్య సహదేవంచ సాత్యకించ మహారథమ్"
"భీమసేనంచ సంశాంతం దృష్ట్వా పరమదుర్మనాః
అశ్రుపూర్ణేక్షణా వాక్యమువాచేదం మనస్వినీ."
"విదితం తే మహాబాహో ధర్మజ్ఞ మధుసూదన
యథా నికృతి మాస్థాయ భ్రంశితాః పాండవా స్సుఖాత్."
ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ సామాత్యేన జనార్దన
యథాచ సంజయో రాజ్ఞా మంత్రం రహసి శ్రావితః"
"యుధిష్ఠిరేణ దాశార్హ తచ్చాపి విదితం తవ
యథోక్తః సంజయ శ్చైవ తచ్చ సర్వం శ్రుతం త్వయా."
"పంచనస్తు దీయంతాం గ్రామా ఇతి మహాద్యుతే
అవిస్థలం వృకస్థలం మాకందీం వారణావతమ్."
"అవసానం మహాబాహో కంచిదేకంచ పంచమమ్
ఇతి దుర్యోధనో వాచ్య స్సుహృద శ్చాస్య కేశవ"
"నచాపి వ్యాకరో ద్వాక్యం శ్రుత్వా కృష్ణ సుయోధనః
యుధిష్ఠిరస్య దాశార్హ హ్రీమత స్సంధి మిచ్ఛతః"
"అప్రదానేన రాజ్యస్య యది కృష్ణ సుయోధనః
సంధి మిచ్ఛే న్న కర్తవ్య స్తత్ర గత్వా కథంచన."
"శక్ష్యంతి హి మహాబాహో పాండవా స్సృంజయై స్సహ
ధార్తరాష్ట్రబలం ఘోరం క్రుద్ధం ప్రతిసమాసితుమ్."
"నహి సామ్నా న దానేన శక్యోర్థ స్తేషు కశ్చన,
తస్మా త్తేషు న కర్తవ్యా కృపా తే మధుసూదన."
"సామ్నా దానేన వా కృష్ణ యేన శామ్యంతి శత్రవః
మోక్తవ్య స్తేషు దండ స్స్యాత్ జీవితం పరిరక్షతా."
"తస్మా త్తేషు మహాదండః క్షేప్తవ్యః క్షిప్ర మచ్యుత,
త్వయా చైవ మహాబాహో పాండవై స్సహసృంజయైః"

"ఏతత్సమం ధర్మం పార్థానాం తవచైవ యశస్కరమ్
క్రియమాణం భవేత్ కృష్ణ క్షత్రస్యచ సుఖావహమ్"
"క్షత్రియేణహి హంతవ్యః క్షత్రియో లోభమాస్థితః
అక్షత్రియోవా దాశార్హ స్వధర్మ మనుతిష్ఠతా"
"అన్యత్ర బ్రాహ్మణా త్తాత సర్వపాపే ష్వవస్థితాత్,
గురుర్హి సర్వవర్ణానాం బ్రాహ్మణః ప్రసృతాగ్రభుక్"
"యథా వధ్యే భవే ద్దోషో వధ్యమానే జనార్దన
సవధ్య స్యావధే దృష్ట ఇతి ధర్మవిదో విదుః"
"యథా త్వాం నస్పృశే దేష దోషః కృష్ణ తథా కురు,
పాండవైః సహదాశార్హ సృంజయైస్సహ సైనికైః"
"పునరుక్తంచ వక్ష్యామి విస్రమ్భేణ జనార్దన,
కానుసీమంతినీ మాదృక్ పృథివ్యా మస్తి కేశవ"
"సుతా ద్రుపదరాజస్య వేదిమధ్యా త్సముత్థితా,
ధృష్టద్యుమ్నస్య భగినీ తవ కృష్ణప్రియాసఖీ"
"ఆజమీఢ కులంప్రాప్తా స్నుషా పాండో ర్మహాత్మనః
మహిషీ పాండుపుత్రాణాం పంచేంద్ర సమవర్చసామ్."
"సుతా మే పంచభి ర్వీరైః పంచజాతా మహారథాః,
అభిమన్యు ర్యథా కృష్ణ తథా తే తవ ధర్మతః"
"సాహం కేశగ్రహం ప్రాప్తా పరిక్లిష్టా సభాం గతా,
పశ్యతాం పాండుపుత్రాణాం త్వయి జీవతి కేశవ."
"జీవత్సు పాండుపుత్రేషు పాంచాలే ష్వథ వృష్ణిషు,
దాసీభూతాస్మి పాపానాం సభామధ్యే వ్యవస్థితా."
"నిరమర్షే ష్వచేష్టేషు ప్రేక్షమాణేషుపాండుషు
పాహి మా మితి గోవింద మనసా చింతితోఽసిమే."

"యత్రమాం భగవా న్బ్రహ్మా, శ్వశురో వాక్య మబ్రవీత్,
వరం వృణీష్వ పాంచాలి వరార్హాసి మతాసి మే."
"అదాసాః పాండవా స్సంతు సరథా స్సాయుధా ఇతి
మయోక్తే యత్ర నిర్ముక్తా వనవాసాయ కేశవ."
"ఏవంవిధానాం దుఃఖానా మభిజ్ఞోఽసి జనార్దన
త్రాయస్వ పుండరీకాక్ష సభర్తృజ్ఞాతిబాంధవామ్."
"నన్వహం కృష్ణ భీష్మస్య ధృతరాష్ట్రస్య చోభయోః
స్నుషా భవామి ధర్మేణ సాహం దాసీకృతా బలాత్."
"ధిక్పార్థస్య ధనుష్మత్తాం భీమసేనస్య ధిగ్బలమ్
యత్ర దుర్యోధనః కృష్ణ ముహూర్త మపి జీవతి."
"యది తేఽహ మనుగ్రాహ్యా యది తేఽస్తి కృపా మయి,
ధార్తరాష్ట్రేషు వై కోపః సర్వః కృష్ణ విధీయతామ్."

వైశంపాయనః,

"ఇత్యుక్త్వా మృదుసంహారం వృజినాగ్రం సుదర్శనమ్
సునీల మసితాపాంగీ సర్వగంధాధివాసితమ్."
"సర్వలక్షణసంపన్నం మహాభుజగవర్చసమ్
కేశపక్షం వరారోహా గృహ్యసవ్యేన పాణినా."
"పద్మాక్షీ పుండరీకాక్ష ముపేత్య గజగామినీ,
అశ్రుపూర్ణేక్షణా కృష్ణా కృష్ణం వచన మబ్రవీత్."
"అయం తే పుండరీకాక్ష దుశ్శాసనకరోద్ధృతః
స్మర్తవ్య స్సర్వకార్యేషు పరేషాం సంధి మిచ్ఛతామ్."
"యది భీమార్జునౌ కృష్ణ కృపణౌ సంధికాముకౌ.
పితా మే యోత్స్యతే వృద్ధః సహపుత్రై ర్మహారథైః."
"పంచచైవ మహావీర్యాః పుత్రా మే మధుసూదన,
అభిమన్యుం పురస్కృత్య యోత్స్యంతే కురుభి స్సహ."

"దుశ్శాసనభుజం శ్యామం సంఛిన్నం పాంసుకుంఠితమ్,
యద్యహం తం న పశ్యామి కా శాంతిః హృదయస్య మే."
"త్రయోదశహి వర్షాణి ప్రతీక్షంత్యా గతాని మే,
నిధాయ హృదయే మన్యుం ప్రదీప్తమివ పావకమ్"
"విదీర్యతే మే హృదయం భీమవాక్శల్యపీడితమ్,
యోఽయ మద్య మహాబాహు ర్ధర్మమే వానుపశ్యతి."
"ఇత్యుక్త్వా బాష్పసంఘేన కంఠేనాయతలోచనా,
రురోద కృష్ణా సోత్కంపం సస్వనం బాష్పగద్గదమ్."
"స్తనౌ పీనాయతశ్రోణీసహితా వభివర్షతీ,
ద్రవీభూత మివాత్యుష్ణం ముంచతీ వారి నేత్రజమ్."

ఈ శ్లోకములయందును సులభగ్రాహ్యములగుటను, గ్రంథవిస్తర భీతిచేతను వీనికిఁ దెలుఁగు వ్రాయలేదు.

గీ. ధర్మనందనుపలుకులు దనదు హృదయ
తాప మొనరింప మోమున దైన్య మొంద
నున్న పాంచాలి యిట్లని యొయ్యఁబలికె
గనలి శోకంపు గద్గదకంఠి యగుచు.

ఉ. అంతలుసేసి పోనడచి యక్కట! సంజయుచేతఁ జెప్పి పు
త్తెంతురె? ఇట్టియూఱడి మదిం బ్రియమందె యుధిష్ఠిరుండు దా
నంతన యూఱట లేవుఁడ నైదు సుయోధను డిచ్చునొక్కొ? ఈ
కంఠకృపావిహీనమతి వాఁడు నెచునె యన్నదమ్ములన్!

చ. తనమునుపడ్డ బన్నములఁ దమ్ములపైఁ గలకూర్మి పేర్మి నీ
జనపతి సైపనున్నె? యదిపక్కనః రాజ్యముపాలు లేక తీ
ఱున కొఁదబాటు గల్గిన, నెఱుఁగమి వెట్టరె? చాలరైరి వీ
రనరో కాఁ నానలేమియని యాడరె లోకమువారు కేశవా?

శా. పెంపేదం జమోకట్టితక్కువలు రూపింపంగ నేలా? విచా
రింపన్ వారికి మేలు సంధి యిమువారిం జూచినం దారు సా
ధింపంజాలరొ? కాక పోరం దగమర్ధింపం దలంపేని శం
కింపం బట్టరొ? వారు బ్రాహ్మణులె? యేకీడైన సైరింపంగన్.

ఉ. ఓటమి యొకింతయేనియు సుయోధను చిత్తమునందు లేదు నీ
మాటలం బోవునే దురభిమానము? యొక్కడు పూనుగాక, యా
చోటన సంగరంబు లగుచొప్పులు పుట్టిన నైనం బాండవుల్
పోటున కిచ్చగింతురొకొ? పోదురొ? కానలనుండ నచ్యుతా!

ఉ. ఏటికింటి నావలన దింకను నీవును రాజధర్మలం
గానుచితంబు చూచి యనివార్యము, మానుషసత్వముం దెడం
గా నొకభంగి సేయక తగం గురువర్గముతోడి సంధి మా
నైన తెలంగునన్ వలచినట్టుల చేయుఁడు నేర్పుతేర్పుగన్

ఉ. ఆలసిలోకయుక్తి, ఫలమందుటయుక్తి, గని పెక్కునేరమిన్
మాటలనోరిదానసయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకే
గాటపు ప్రేలెదన్ వినుఁడు, కర్ణము నెగ్గుము గాన నల్కమై
పాటికి నైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గనేర్చునే.

చ. వరమునఁ బుట్టితిన్, భరతవంశముఁ జొచ్చితి, నందుఁ బాండుభూ
వరునకుఁ గోడలైతి, జనవంద్యులఁ బొందితి, నీతివిక్రమ
స్థిరు లగుపుత్రులం బడసితిన్, సహజన్ముల ప్రాపుఁ గాంచితిన్
సరసిజనాభ! యిన్నిటఁ బ్రశస్తి కెక్కినదాన నెంతయున్.

వ. అట్లుంగాక,

ఉ. నీవు సుభద్రకంటెఁ గడునెయ్యము గారవముం దలిర్ప సం
భావనసేయు; దిట్టినఁ బంకజనాభ, యొకండు రాజసూ
యావభృథంబునందు శుచియై పెనుపొందినవేణి పట్టి యీ
డు పురుఁ జూడఁగా సభకు నీడ్చె! కులాంగన లిట్లొనర్తురే?

ఉ. ఆసభ కేశవస్త్రి యగుటట్టి నడం గొనివచ్చి నొంచు దు
శ్శాసను జూచుచుం బతు లసంభ్రములై తగు నెష్ట లేక నా
యాసలు మాని చిత్రితుల యాకృతినున్నయెడన్, ముకుంద! వి
శ్వాసములోడ నిన్ గొలువవచ్చు మనం బదియుం దలంపవే?

చ. అరయ మిఁజేసి కోడలను కష్టుడు దాసిగఁజేసె నన్నుఁబో
పురుషుని పాలికిం బతులు పోవఁగ వీరలతోన యేను జె
ప్పరఁజని కొలఁదిం బు దగఁజేయుదునో? అటుగాక పాడిసై
వరవుడమోపి చేయుదునొ వారికి? మాధవ సిద్ధ్యయింపుమా!

వ. అని యట్లు గ్గడించి,

ఉ. ద్రోవది బంధురం బయిన క్రొమ్ముడిఁ గ్రమ్మనవిచ్చి చంద్రుకల్
దావలచేతఁ బూని యసితచ్ఛవిఁ బొల్చు మహాభుజంగమో
నాఁ గలసిల్లి వ్రేలఁగ మనంబునఁ బొంగు కిపాపరోషముల్
గావఁగలేక బాష్పములు గ్రమ్మఁగ డగ్గుతేచి యార్తయై.

క. ఇది దుస్ససేను వ్రేళ్ళం
దవిలి సగము ద్రెళ్ళపోయి దక్కినయది కా
రవుఁ కడ దీఱుమాటల
యవసరమునఁ దలఁచవలయు నచ్యుత! వీనిన్.

సీ. ఈ వెండ్రుకలు వట్టియీడ్చిన యాచేయి
దొలుతగా, బోరి కో దుస్ససేను
తను విందలింగలు తనియలై చెదరి రూ
పఱియున్నఁ గని యుడుకాఱుగాక
యలుపాలఁ బొనుపడునట్టి చిచ్చే యిది?
పెనగిదఁ వట్టిన భీమసేను
బాహాబలంబునుఁ బొలించి గాండీవ
మనునొక విల్లెప్పుడును వహించు

ఆ. కట్టిడికత్తిమంబుఁ గాల్పనే? యిట్లు
ఖిన్నమలినవదన ధర్మనందనులదు
నేను రాజరాజపీనుంగుఁ గన్నారఁ
గానఁబడయ మైతిమేలఁ గృష్ణ?

ఉ. నెట్టన యిట్టియుల్కు మదినిల్పితి రక్కసకొల్లఁజి చాపడిం
గట్టినకొట్లు పెద్దయును గాలము దీనికి వాఱు లెన్నఁడుఁ
బుట్టదు దుష్టనిగ్రహము పూని జగంబులు గాఁచు నట్టితోఁ
బుట్టువు నీవు, తేజమునఁ బొల్చిన భర్తలు గల్గ నచ్యుతా!

వ. అనుచు పలుఁగు రాలువడ నేడ్చిన యాజ్ఞసేనిం గృపాయత్తచిత్తుం డయి నారాయణుం డూరార్చి కూర్చుండ నియమించి కన్నీరు దుడువను, బెన్నతివేణి మధువనుం దగువారి నియోగించి యమ్మానినితో నిట్లనియె."

పై శ్లోకములను బద్యములను జదివి చూచినచో సంస్కృత భారతమునకుఁ దిక్కనసోమయాజి రచనము వన్నె పెట్టినదని తోఁపక మానదు. ఈ సందర్భమున శ్రీ కొ. లక్ష్మణరావు పంతులుగారు వ్రాసిన వాక్యముల నుదాహరించెదను. "తిక్కనకృతి భారతము సంస్కృతమహా భారతమునకు భాషాంతరీకరణ మని మనవారంద ఱనుకొనుచున్నారు; కాని యది గొప్పపొరపాటు. ఇట్లనుకొనుట మనము తిక్కనయెడ నొకయపరాధము సేయుటయే. సంస్కృతభారతము బంగారపుముద్ద. ఆంధ్రభారతము ఆ ముద్దలోనుండి కావలసినంత బంగారమును దీసికొని స్వర్ణకారుని బుద్ధివైభవముతోఁ జేయఁబడిన చక్కనిసువర్ణకమలము వంటిది. ఉభయభారతములలోని యీ భేదముఁ జూపి స్వర్ణకారుని బుద్ధివైభవము వెల్లడిచేయుటయే మాయుద్దేశము" విరాటోద్యోగ పర్వములందక్క తక్కినభాగమును దిక్కన క్లుప్తముచేసినాఁడు.

పూర్వకాలమున విశేష రాజకార్యములలో నవసరము వచ్చి నప్పుడు మహారాణులు కూడ సభలోనుండి చర్చలలోఁ బాల్గొను చుండెడివారని యీకథవలన మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఇట్టిసంప్రదాయము పురాణయుగములో నేకాదు. చారిత్రకయుగమునఁ గూడఁ గలదు. పదునాలుఁగవ శతాబ్దిప్రాంతమున మనదేశముపైకి దండెత్తి వచ్చిన మహమ్మదీయులకు సాహాయ్య మొనర్చుచున్న జయచంద్ర మహారాజుపై యుద్ధముచేయఁబోవుచు నాతనియల్లుఁడగు పృథ్వీరాజు చిత్తూరురాణాయైన సమరసింహుఁడు మొదలగు మహారాజులతో నాలోచించుటకై యొకసభను సమకూర్చెననియు, పృథ్వీరాజు యాజ్ఞానుసారముగ నాతని రాణియు జయచంద్రుని తనయయు నగు సంయుక్తాదేవి యాసభకువచ్చి సమరతంత్రములఁ బాల్గొని దేశమును సంరక్షించుటకై జయచంద్రునితోఁ బోరుసలుపుట యుచితమే యనియు నందుఁ దండ్రి ప్రాణములు పోయినను దానికొఱకుఁ జింతింపననియుఁ దెల్పి భర్త ప్రయత్నమునకుఁ దోడుపడియెననియు, నప్పుడాసభయందున్న చాందాభట్టుఅనుమహాకవి 'పృథ్వీరాజరాసా' యనుగ్రంథమున వ్రాసి యున్నాఁడు

తిక్కనమహాకవి రచించిన కావ్యములు :

తిక్కనసోమయాజి సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ బెక్కు గ్రంథములను రచించినట్లు చెప్పుదురు. కాని రెండుగ్రంథములు మాత్రమే మనకిప్పుడు లభ్యము లగుచున్నవి. అందు మొదటిది నిర్వచనోత్తర రామాయణము. రెండవది శ్రీమహాభారతము.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

ఇది వాల్మీకిరామాయణములో సప్తమకాండమున కాంధ్రీకరణము. రావణవధానంతరము శ్రీరామచంద్రుఁ డయోధ్యయందు పట్టాభిషిక్తుఁడగుపర్యంతము జరిగినకథకుఁ బూర్వరామాయణమని పేరు. ఇది

యాఱుకాండలు కలది. ఈయాఱు కాండములలోను జెప్పని రావణ జననాది పూర్వవృత్తాంతమును శ్రీరామపట్టాభిషేకానంతర సీతావనవాస కథయు కుశలవ జననాది కథలును నేడవకాండమున నున్నవి. దీని కుత్తరరామాయణమని పేరు. దీని నీ యుభయకవి మిత్రుఁడు తెనిగించెను. గ్రంథమం దెచ్చటను వచనము లేకుండ రచియించుటంజేసి దీనికి నిర్వచనోత్తరరామాయణమని పేరువచ్చినది. కవులు సాధారణముగాఁ గథాసందర్భమును గలుపు పట్టులయందును, వర్ణనలను జేయుపట్టులను వచనములను రచియించుచుందురు. అట్టివి లేకుండ నాభాగములను గూడఁ బద్యములచేఁ బూరించిన సొంపుగ నుండునని తన యభిప్రాయమును దిక్కన యీక్రింది పద్యములలో వ్యక్తీకరించినాఁడు.

క. వచనము లేకయ వర్ణన
రచియింపఁగఁ గొంతవట్టుఁ బ్రౌఢులకుఁ గథా
ప్రచయముఁ బద్యములనె పొం
దుచితంబుగఁ జెప్పుటార్య లొప్పిద మనరే?

క. లలితపదహృద్యవర్ణం
బులన కథార్థంబు ఘటితపూర్వాపరమై
యలఁతి యలఁతి తునియలుఁగా
మాల సంధించిన విధంబు నమరఁగవలయున్.

ఇక్కడ పూర్వరామాయణమును విడచి యుత్తరరామాయణమును దెనిఁగించుటకు గారణ మంతకుఁ బూర్వమే పూర్వరామాయణమును భాస్కరుఁడాంధ్రీకరించియుండుటయే యనియు భాస్కరరామాయణమును రచించిన దీతని పితామహుఁడైన భాస్కరుఁడే యనియుఁ గొందఱనుచున్నారు. ఈసందర్భమునఁ దిక్కన రచించిన రెండుపద్యములను దాహరించుచు వానిఁ గూర్చియు, భాస్కరరామాయణ కర్తృత్వమును గూర్చియు మంత్రి భాస్కరుని చారిత్రమున విపులముగాఁ

వర్ణించియున్నాఁడను. ఆవిషయములను మరల నిటవ్రాయుట పునరుక్తి యని విడచితిని. తిక్కనసోమయాజి భారతాంధ్రీకరణమువలెనే నిర్వచనోత్తర రామాయణమును పక్కికిమక్కిగాఁ జేయక స్వేచ్ఛగానొని రచించియున్నాఁడు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమును పది యాశ్వాసములుగా రచియించి తనప్రభువగు మనుమసిద్ధి మహారాజున కంకితము చేసెను. ఇందు నన్నయవలెనే యితఁడును తన గ్రంథము మొదల నాంధ్రపద్యమును వ్రాయక యీక్రింది సంస్కృత శ్లోకమును రచియించెను.

శ్లో॥ శ్రీరాస్తాం మనుమక్షితీశ్వరభుజాస్తమ్భే జగన్మణ్డల
ప్రాసాదస్థితి భారభాజి దధతీ పాషాణభఞ్జీశ్రియం
యత్సాలోత్తమగణ్డభిత్తిషు మదవ్యాసఙ్గవశ్యాత్మనాం
యా ముక్తేవ యశస్వితాం వ్యధులిహా మానన్దసాన్ద్రస్థితిః॥

శ్రీ మహాభారతము

వ్యాసవిరచితమైనసంస్కృతభారతమునందలిపదునెనిమిదిపర్వముల లోను నన్నయభట్టు ఆదిపర్వమును, సభాపర్వమును, అరణ్యపర్వమునఁ గొంతభాగము నాంధ్రీకరించెను.

తిక్కనసోమయాజి యరణ్యపర్వమునందలి తక్కిన భాగము నాంధ్రీకరింప వలసియుండఁగా దానిని విడచి విరాటపర్వాదిగాఁ బదునైదుపర్వముల నాంధ్రీకరించెను. తిక్కనరచించిన :

ఉ. ఆదరణీయ పారవిదార్థగతిస్ఫురణంబు గల్గి య
ష్టాదశపర్వనిర్వహణసంభృతమై పెనుపొంపియుండ నం
దాదిఁ దొనంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వవిశారదుండు వి
ద్యాదయితుం డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్
మ. హృదయాహ్లాదిచతుర్థమూర్తికథోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వముల యుద్యోగాదులుం గూడఁగా

బదునేనింటఁ దెనుంగుబాస జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునం
దుదిముట్టం రచియించె నొప్పు బుధసంతోషంబు నిండారఁగన్.

అను పద్యములనుబట్టి యారణ్యపర్వమును నన్నయభట్టు పూర్తి గనే రచించినట్లు కన్పట్టుచున్నది కాని సాక్ష్యమిందులకు వ్యతిరేకము గా నున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి యెఱ్ఱాప్రగ్గడచరిత్రమునఁ జర్చింపఁ దలంచి యిట వదలివైచితిని.

ఆంధ్రలోకాభ్యుదయమును గాంక్షించి, ఈమహాభారతనిర్మాణ కార్యమునకుఁ దాను సంసిద్ధుఁడనైతినని యీకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"ఉ. శాసన భారతాన్వయము కర్ణపుటంబుల నారఁ గ్రోలి యాం
ధ్రావలి మోదమందఁ బొరయున్నట్లుగ సాత్యవతేయ సంస్కృతి
శ్రీభవదాస్పదంబగు విచిత్రము తోడ మహాకవిత్వదీ
క్షావిధి నాంధ్రపద్యముల గద్యములన్ రచియించెదం గృతుల్"

పరిశాంతహృదయముతో భారతరచనమునకు దీక్షఁ గైకొనిన యీ పుణ్యపురుషుఁడు తెలుఁగుభాషలో భారతమును రచియించుట "పురుషార్థపరిపక్వఫల"మని హరిహరనాథుఁడే రచియించిన ట్లీకవి యీక్రిందిపద్యములలోఁ దెలిపినాఁడు.

క. పారాశర్యనికృతి యయి
భారతమను పేరఁ బరగు పంచమవేదం
బారాధ్యము జనులకు ద
ద్గౌరవ మూహించి నీ వఖండితభక్తిన్

తే. తెనుఁగుబాస వినిర్మింపఁ దివురు టరయ
భవ్యపురుషార్థపరిపక్వఫలము గాదె
దీని కెనపడ యక్కొని వేడ్క నూని కృతిప
తిత్వ మొందించవచ్చితిఁ దిక్కశర్మ!

ఆంధ్రభాషలో ప్రశస్తము లగు కావ్యములను రచించినవారిలో తిక్కనసోమయాజిని మొదటివానినిగా నెన్నవచ్చును. ఇంతేకాదు, పరిమాణము నందుఁగూడ నీతనితో సమానముగ గ్రంథరచనము గావించిన యాంధ్రకవు లింకొకరు లేరు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున దాదాపు ౧౩౦౦ పద్యములును, మహాభారతమునఁ బదునాలుగు వేల గద్యపద్యములును గలవు. ఈతని రచనములయం దేభాగమును దీసి చదివినను విసువు జనింపక యింకను జదువవలయు ననియే యుత్సాహము కలుగుచుండును.

తిక్కన పద్యరచనము

కందపద్యరచనమునం దీతఁడు కడు నేర్పరి. మన దేశమున "పందినిఁ బొడిచినవాఁడు బంటు, కందము చెప్పినవాఁడు కవి" యను లోకనానుడి కలదు. కందపద్యములను రచించుట కష్టతరమని దీని యభిప్రాయము. కవిచౌడప్ప చెప్పిన:

"క. ముందుగఁ గను దినములలో
కందమునకు సోమయాజి ఘనుఁడందురు నేఁ
డందఱు నను ఘనుఁడందురు
కందమునకుఁ గుందవరపు కవిచౌడప్పా"

అను పద్యమునుబట్టి పూర్వకాలమునఁ దిక్కనసోమయాజి కందములు మతికెక్కినవని తెలియుచున్నది. ఇతఁడు కందపద్యములను సరసముగా రచియించుటయేకాక సంఖ్యయందుగూడ వాని నధికముగా వ్రాసియున్నాఁడు. దాదాపు ౧౩౦౦ పద్యములుగల నిర్వచనోత్తర రామాయణములో నైదువందల యిరువదిరెండు కందములున్నవి. భారతమునందలి మొత్తము గద్యపద్యములు పదునాలుగు వేలలోను మూఁడవభాగమయిదు వేల మూఁడువందలు కందపద్యములు. భాస్కరరామాయణము

న మల్లికార్జునభట్టు రచించిన భాగములోఁ గూడ మూఁటికి నలువదికి మించి కందపద్యములుకలవు. మల్లికార్జునభట్టు పేరఁగల భాగములోఁ గాలభాగము మంత్రిభాస్కరుఁడు రచించెనని యొకవాదముకలదు. ఆ వాదము సత్యమయ్యెనేని, తాతయు మనుమఁడును, కొమరులును మంత్రులు, నగుటయందే కాక, కందపద్యరచనమునఁ గూడ నొకరి కొకరు దీసిపోక వంశమర్యాదను గాపాడిరని విదితమగును. విరాట పర్వాదియందుఁ దక్కఁ దక్కిన ప్రతియాశ్వాసాదియందును దిక్కన కంద పద్యములనే వ్రాసియుండెను.

తిక్కనసోమయాజి సామాన్యముగా, శార్దూల మత్తేభాదిపద్య ములనే గాని, కవిరాజవిరాజితాది వృత్తములను రచియించుటలో నేర్పరి కాఁడని యెవ్వరో యాక్షేపింపగా స్త్రీపర్వమునఁ గష్టపడి యాతఁడు విశేషముగా వృత్తములను రచియించెనని కొందఱనుచున్నారు. స్త్రీపర్వమున వట్టివృత్తములు విశేషముగా నున్నమాట సత్యమే కాని, యెవరో యాక్షేపించిన మీఁదట వానిని రచించెననుట పథ్యముండదు. స్త్రీపర్వమందలి కథ దుఃఖకరమైనది. అందు స్త్రీపాత్రము లెక్కువగా పాల్గొని శోకపూరితములగు వాక్యములను బల్కుచుండుటగాననగును ఆకథ కనుకూలముగ నుండునని యావృత్తముల నాతఁడు రచియించి యుండును. చంపకోత్పలములు గాని, మత్తేభశార్దూలములు గాని, స్త్రీ పర్వమున లేవు. దాదాపు నలువదివిధములగు నితరవృత్తము లిందుఁ గలవు.

ఈతఁడు రచియించిన రెండుకావ్యములలోను, నిర్వచనోత్తర రామాయణకవిత్వముకంటె మహాభారతకవిత్వము రసవత్తరమై యారి తేరి హృదయంగమముగా నున్నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ గొన్నితావులలో నీతనికవిత్వము నారికేళపాకములో నున్నదని కొంద ఱందురు. కాని యది సత్యముకాదు.

ఈతని కవిత్వశైలి చూపుటకిదివఱ కుదాహరింపఁబడిన పద్యములే చాలియున్నవి. ఈతని పద్యములన్నియు, రసవంతములై యుండును. అట్టివానిలో మంచివివి యనియేర్పఱుప నసంభవము. అయినను, రామాయణమునుండి యాశ్వాసమున కొకటివంతున పదిపద్యములను, భారతమునుండి పర్వమున కొకటిచొప్పున పదునెనిమిదిపద్యముల నీదిగువ నుదాహరించుచున్నాఁడను. మెచ్చుచూపుటలో మంచిచెడ్డలు రెండిటినిగూడఁ జూపుట ధర్మముకదా.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము:

చ. జనకునియజ్ఞవేదికఁ బ్రశస్తముగా జనియించి యంగనా
జనతకు భూషణం బనఁగ జాలిన సీతకు రుద్రచాపభం
జన మనునుంకు విచ్చి నృపసత్తముఁ బరిగ్రహించి పే
ర్చిన యుభయానురాగమునఁ జిత్తభవుం జరితార్థుఁ జేయుచుణ్ణా. ఆ౧

చ. వరములు గాంచి బాహుబలవంతుఁ డనం దగుమాల్యవంతుఁడ
చ్చెరువగు విక్రమంబునఁ బ్రసిద్ధివహించి నిజానుజన్ములం
గర మనురక్తి మన్ననఁ దగం గొనియాడుచు సర్వలోకభీ
కరుఁడయి దేవతామునినికాయము దల్లడమందుచుండగన్. ఆ౨

చ. తనయుఁడు తండ్రియగ్రజుఁడు తమ్ముఁడనం జనునయ్య రాజ్యముల్
గొనుచెడ శౌర్యలంపటులకున్ మఱి చుట్టఱికంబు గల్గునే
యను వగునంతకున్ రిపుదుగ్రత సైఁచిన నింక నూరకుం
డ నగునె వేగపోరికిఁ గడంగుము నీభుజదర్పమేర్పడన్. ఆ౩

శా. కేలీకందుక వల్లి నెత్తుకొను మాడ్కిం బట్టి నాయున్న యీ
కైలాసాచల మిట్లు నీవు సోయంగా నెత్తితం జోద్యమై
నీలావేఁగొనియాడు రెల్లరును వర్ణింపంగ నీకొక్క పే
రేలోకంబునఁ జెల్ల దైత్యులకుఁ జెంపెక్కంగ నేనిచ్చెదన్. ఆ౪

చ. పరమపవిత్రతావిభవ భాసురలీల వెలుంగుచున్న ని
ష్కరుణతి విస్మయంబతిచేఁ గావున నీవు జానకీనాథుండు స
త్పురుషపరిగ్రహంబయిన పుణ్యసతిం గలుషింపఁజేసి త
ద్వరుని పరాక్రమంబున నశక్యము మృత్యువుఁ బొందు గావుతన్. ౨౫

ఉ. వంచిన కెంపుఁ జాపిదివిఁ బ్రాకి దిశల్ వెలిఁగించి చంద్రకాం
తంబుల నీరు సేసి కుముదంబులఁ బిందువు సేయఁ బంచి యా
ట్టంబుల నిద్రవుచ్చి మరుసాయకముల్ గరసానఁ బట్టి కో
కంబుల నేఁచి లోకము పొగడ్తలు సేకొని చంద్రుఁడున్నతన్. ౨౬

శా. వాలిం గీటడఁచు వాయుపుత్త్రసహితుం డాత్మేశకిజ్ఞుండై
యాలోకంబులు గెల్తు నే ననిన మా కొందుం గలండే మహీ
పాలాగ్రేసర వానివర్తనముఁ జెప్పం జిట్ట లాఘిక్రిమ
క్రీలలున్ భవదీయసన్నిధిఁ బ్రశంసింపంగనుం జెప్పెదన్. ౨౭

ఉ. రావణు నింట నుండఁగ ధరాసుత నే మరలంగఁ దెచ్చి సం
భావన సీత కష్టనుపవల్కిరి చూచితె లక్ష్మణా? మహా
దేవుఁడు బ్రహ్మయున్ మునులు దేవగణంబులు మెచ్చ నయ్యెడం
బావకుఁ డిచ్చె నా సతిఁ బాపపుమాటలు పుట్టె నయ్యెడన్. ౨౮

మ. ఒకనారీతిలకంబు కాననములో నుద్దామశోకార్తయై
వికలాలోకన మ్రుక్కుధూళిను బృథ్వీరేణులిప్తాంగమున్
ప్రకటాక్రందనయున్ విశీర్ణకబరీభారంబు వక్త్రోష్ఠశో
షకనిశ్వాసగమోహమున్ గలనాపద్ధుఁ బొందఁగా నయ్యెడన్. ౨౯

చ. జయజయశబ్దముల్ సెలఁగ సర్వజనంబు చెలర్ప నర్మిలిం
బ్రియసుత యుగ్మముం డిగిచి పెద్దయుఁ బ్రొద్దొకఁ గౌగిలించి మో
దయుతమనస్కుఁడై నృపతి తమ్ముల నమ్మఁ బొందఁ జేసి య
వ్యయపదవృద్ధి తల్లుల మనం బలరం బ్రకటించి వేడుకన్. ౩౦

మహాభారతము :

ఉ. ఈతఁడు గాత్రశత్రుఁడు సహింపఁగ దిగ్విజయంబు సేసె, వి
ద్యాతిశయార్థి వాసవు మహావన మైనను నెక్కినాఁడు
ద్ద్యోతితమూర్తి కౌరవకులోద్వహులం దగ్గనికాయసంతత
ఖ్యాతచరిత్రుఁ డీ విజితగర్వధనుం దగఁడే నరేశ్వరా. వి. ప.

మ. తుది రాజ్యమ్ము సగమ్ము గొమ్మడవియందుం జేరు వందించియున్
బదమూఁడేఁడులు నీవునుం దిరిగి రా పాలింప బోవచ్చునే
యది గాదేఁ దెగి బంట్లవై రణమునన్ మాయ ల్వెమ్ము నేర్పింక చె
ల్లదు సూ పికని యాసుయోధనుఁ డుల్లబుచ్చివో నాఁడు మా. ఉ.ప.

ఉ. కోపము సంహరింపు యదుకుంజర! పాండవకోటి కెల్లనుం
దేవవుగా క నీవిటుల దీఱఁ బూనికి దప్పినం బ్రతి
జ్ఞాపరుఁ డైన ధర్మసుతు కౌర్యము ధైర్యము భావశీర్యముల్
రూపటిపోక కాదె యనరూపమె నీ కిది లోకనాయకా. భీ.ప.

చ. వినుము కిరీటి! దివ్యశరవేదివి వాఁజను దేవ లేకచో
యను మును సెల్లకున్ విటలం జనకిత్తునె యిష్టనీబలం
బును హరి నేర్పుఁ జూచుటకుఁ బోరికి వచ్చి నీవు పాండురా
జనకుఁ జనించితేనిఁ దెగి నా పురుశౌర్యమున ప్రవీర్యముల్. ద్రో.ప.

శా. శ్రాంతిం బొందినవాఁడు పార్థుఁ డపరిశ్రాంతుండు కర్ణుండు దు
ర్దాంతోదగ్రత నేఁడు గేల్వఁ జూచు నీరోఁ డాశీన్ వహ్ని య
త్యంతంబుల్ శిశిరత్వ మొందినను గోత్రాభృత్ వడంకాడినం
గుంతీసూనునిచేతఁ గర్ణుఁ డకటా కోల్పాటు వాటిల్లునే. క.ప.

చ. చదివితి నెల్లవేదములు జన్మము లొప్పఁగఁ జేసితిం ధరా
స్పద మగువృత్తిఁ బొల్చి నరపాలుర వెంటను గొల్వఁ గంటి దు
ర్మదరిపుగాఢగర్వహరిబద్ధవకేళి యొనర్చితిం దగం
దుది నని మిత్రబాంధవులతోఁ ద్రిదివంబున కేఁగుటొప్పదే. శ.ప.

చ. దురమునఁ బెంపుఁ జేసియును దర్పములీల వెలుంగుచుండ సు
స్థిరత శమంతపంచక విశిష్టతలంబునఁ బోరి సద్గతిన్
బొరసెదు నీకునై వగవు పుట్టదు బంధులు రాజు దేవులున్
దిరియుదు రింక వారి దగుదీనత కోర్వక యుమ్మలించెదన్. సౌప.

మంగళమహాశ్రీ:

ఈతఁడు రణంబునకు నెత్తిచనుచుండి యును
నెంతయును భక్తిఁ గని వారుం
బ్రీతి యొసఁగం బలికి ప్రేమ మొలయం బొగడి
పెద్దయు వినీతిపరతుండై
చేతులు మొగిడ్చి జయసిద్ధియుఁగ దీవన వి
శిష్టదయ నిమ్మనిన ధర్మం
జేతల ననూనమగు నిర్ధజయ మగు మాతలకు
నెల్లియున సిద్ధముగు నంటిన్. స్త్రీ.ప.

మ. నిజదారైకపరత్వముం గరుణయున్ నిగ్రహంబునుం దాల్మియున్
సుజనాసంగము దేవపిత్రతిథి సంశుద్ధార్చనల్ భాగ్యభు
గ్భుజనంబున్ సకలాశ్రమస్థులకు శక్యప్రక్రియం బ్రోవు నిం
కజగర్భుండు గృహస్థధర్మములుగాఁ గల్పించె నుర్వీశ్వరా. శాంప.

చ. అనశనవృత్తిఁ జేసి సురలాదిమునుల్ మహితానుభావులై
రనఘ సహస్రవర్షపమనంతరకల్పిత మైన యేకభు
క్తనియమతంత్రమున్ నడపి గాధితనూజుఁడు బ్రాహ్మణత్వమున్
గనిరొ మహోపవాసములఁ గాని ఫలంబులు లేవు భూవరా. అను.

ఉ. ఉత్తర దిక్కునెత్తుకొని యొయ్యన హా వలదంగ వచ్చి యు
త్కృత్తము తేజుఁడైన పురుషోత్తము నంభ్రముల పొంత భూస్థలిం
జిత్తమెలర్పఁగా దనదు చెన్నగు ఫాలము సేర్చె నన్ముదా
యుత్తమనస్కుఁడై యతఁడు సాదరభాషల గారవించుచున్. అశ్వ.

క. మాయయ్య కాననమునకుఁ
బోయెడు సేవితనితోడఁ బోయెద శుశ్రూ
షాతత్పరనై యుండెద
నీయెడఁ గొనుచు మగిడి యేగుము తల్లీ. ఆ.వ.

చ. వలసిన నెట్టి కార్యమును వారిరి నెట్టగనైనఁ జేయఁగా
వలఁతి నృపుం బరీక్షితుని వత్సలతం బ్రదికించె శౌరి మీ
క్కలమున యాదవుల్ వెనఁగఁగాఁ గవి మాన్పఁడు పేక్ష సేసె నీ
పొలియు టవశ్యభావ్యమని బుద్ధిఁ దలంచుట గానవయ్యెడున్. మౌ.ప.

చ. తనువు దొఱంగ కిల్లు సుకృతంబుల పెంపున వచ్చితి వ్రతం
బునకు మహాత్మ! యిచ్చటను బోవదు నీమదిఁ బాసి మర్త్యసం
బనుపడియున్న నెయ్యము భావములన్ శుభదృష్టిఁ జూడుమా
మునులను సిద్ధులం బగు నెమ్మనవటి చందమునొందియుండఁ గన్. మ.ప్ర

ఉ. భారతమార్గితో విసిన భక్తిఁ బఠించిన శ్రీయు వాయువున్
భూరియశంబునుం బ్రమదముల్ దృఢవీర్యముఁ గల్గు వారికిఁ
గోరిక లైన వేగ మొనఁగూడు సువృత్తునిఁ గాంచు సద్గురుల్
గారవ మొప్పఁగాఁ బడయుఁ గన్యక యుర్వరుసం కుమారియున్. స్వ.ప.

తిక్కన రచించిన యితర కావ్యములు :

(౧) విజయసేనము.

తిక్కనామాత్యుఁడు విజయసేన మను ప్రబంధమును రచించెనని యొక ప్రతీతి కలదు. ఈ క్రిందిపద్యములు విజయసేనములోనివని పెదపాటి జగ్గనవి సమకూర్చిన ప్రబంధరత్నావళిలో నుదాహరించి యున్నాఁడు. ఈ రత్నావళిని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులు గారు ప్రకటించియున్నారు. విజయసేనమిప్పు డెచ్చటను గనుపట్టుట లేదు. ఇది యొక ప్రౌఢ కావ్యమని చెప్పుచు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు గా

రాంధ్రులచరిత్రమున నీ క్రిందిపద్యముల నుదాహరించి యున్నారు. ఈ పద్యములు వారి కెట్లు లభించినవో తెలియదు.

"సీ. ఘనసారకస్తూరికాగంధముల నవ్య
గంధబంధంబులు గలపి కలపి,
కుసుమితవల్లికాలతికవీథులఁ జొచ్చి
కని సరోగృహముల మునిఁగి మునిఁగి,
సమధికాహార్యాంగన గీతములతోన
కన్నెతీఁగలతోట కలసి కలసి,
కుముదకహ్లారకటికోరకంబులు దూఱి
యవిదంపతుల నిద్రఁ దెలిపి తెలిపి,
గీ. యనుదినమ్మ వసంతికమ్మన గట్టు
వాలు వోలె విప్రవరుఁడు వోలె
నట్టువోలెఁ దాను నచ్చిన చెలి వోలె
మలయుచుండు మందమారుతంబు.

ఉ. పల్లవపుష్పసంపదలఁ బెంచి వసంతుఁడు కావుగా కకై
రొల్లవనంబు నంకటచు లేనఁగఁ దా రోడికంబు మీఱ న
ట్లిల్లన క్రోలి క్రోలి మలయానిలుఁ డందుఁ బురాణపత్రముల్
త్రుల్లఁగఁ జేసె నట్టి కుసుమాయుధుఁడు పిచ్చలింపగన్."

విజయసేనము : (ప్రబంధరత్నావళిలోనిది)

ఉ. అల్లనఁ దొంగచూచి శిఖి నౌవలయంటిరలంబు పుచ్చి సం
ఫుల్లగఁ బాదపీఠము పొంతన యున్న సహస్రనేత్రుపైఁ
జల్లి శివార్చనాకమలసంహతిఁ గ్రోలఁగ సేయు నట్లు నా
ఖిల్లగజాననుండు మదభీప్సితసిద్ధికరుండు గావుతన.

శా. గీర్వాణాచలసాను వాత్మరవక్రీడాహతం బైన చ
య్యుర్వీంధ్రము నంద నంత ఘనరత్నాద్యగ్రశృంగప్రభ లుర్వి ద్దృ
క్పర్వంబై పొదిగట్టి పెర్వ మది గంబంబు యంచుగ్రక్రన
గ్గర్వోన్మీలితనేత్రుఁడై మఱియు వేదండాననుం గొల్చెదన్.

సీ. పద్మంబులును పద్మపద్మరాగప్రతి
బింబములును తగ జొనిపి మెఱయఁ
గల్లోలములును రంగన్మకరాయిత
తుండములును పటు తొట్రుపడఁగ,
బిసములు విహారణరససమాగతరసా
తలనాగ శిశువుల చెలిమి సేయఁ
జక్రియుగ్మంబులు జలకేళిలోలని
తంబినీస్తనములు తమఁబడంగ

గీ. సాంపుమీఱి నట్టివెంపుచు గంభీర
తయును బరపులోవు పెద్దఁ దగిలిజనులు
సంస్తుతింప నఖిలసన్నివేశస్థితి
నప్పురంబు పరిఖ యతిశయిల్లు.

చ. తరుణుల వీఁగుఁజన్నుఁగవ తాఁకున మన్మథచక్రవాకబం
ధురగతి లీలఁ గామినుల తోరపుటూరుల ఘట్టనంబులన్
కరివరహస్తకాండపటుఘట్టనలన్ బరిఖాతరంగముల్
దిరుగుడు వడ్డతీరములఁ దెట్టువుగట్టు సరోజరేణువుల్.

ఉ. కోనిరొద మన్నబందగుబు కోటులకమ్మదు; రమ్మఁబూని తె
చ్చిన సర కెంత పెద్దవెల చెప్పఁగ గొంత్రు తగంగ నిచ్చి; న
చ్చిన వెలతీర్చి లక్ష్మి తమ చెప్పినయట్టుల చేయు సొంపు పే
ర్కొన గణుతింప రాదు; పురకోటులం బ్రణుతింప నొప్పదే?

క. కిసలయకరశ్రీబిసబిం
బిసుధాంశుప్రాయవస్తు బహువిధరూపో
ల్లసనము మదనుఁడు వనితాకృతిఁ దాల్చి
యనఘాకృతి దార్చె నవ్యరుచి సంగన యెప్పెన్.

సీ. మదనవశీకార మంత్రదేవత దృష్టి
గోచరమూర్తిఁ గైకొనియె నాఁగ
సితకరబింబ నిస్సృతసుధాధారలు
శంఖసీరూపంబు దాల్చె నాఁగ
విధి కామినీశ్రేష్ఠ కౌశలావధిసీమ
భాసురతను లీలఁ బడసె నాఁగ
శృంగారనవరస శ్రీవిలాసోన్నతి
సుందరాకారంబు నొందె నాఁగ

గీ. కాక యొకకథాంతికఁదుపునఁ బుట్టిన
భామ కేల గుట్టిరామణీయ
కంబు కలుగునను చుఁ గన్నిక పై నుహీ
పాలసుతుఁడు దృష్టిఁ గాంచె నర్థి.

సీ. అరిమానసమ్ములు దరికొనియేర్పె నె
వ్వని యుజ్జ్వలాకార వైభవంబు
బంధుబలజ్ఞానతిఁ బొందునట్లుగఁ జేయు
నెవ్వని పాండిత్య మొనకఁ మొనఁగి
కోటిమాన్యుల నైన నెవ్వని వితరణం
బులు వదిజనుల చాపల మొనర్చు
వనితాజనము మానభవముఁ గొల్లుచు వి
చ్చులపడి నెవ్వాని విలసనంబు

గీ. ఆటి విజయసేను నభిరామమూర్తి వి
ద్యావిరూఢమతి వదాన్యవరుడు
వ ధురవిధ్రమైకనిధి యను జగమెల్ల
నతఁడు చిత్రగుణంపుఁబ్రోగుఁ డగుట.

శా. ఉత్సాహప్రభుమంత్రశక్తుల వశీయుంబై పరీక్షించి వన్
దిత్యావ్యగ్రుఁడు గాక విగ్రహముతో దేశంబుఁ గాలంబు సం
పత్సామగ్ర్యముఁ జూపి శక్యము దేసం గ్రారంభియై భూప్రజా
వాత్సల్యార్ద్రమనస్కుఁ డైనంతి శౌర్యశ్రీసమేతుండగున్.

క. పరధన పరాంగనాజన
పరిహారము ధర్మపథ మందుసు స
త్పురుషులు మఱవక వీనిం
బరికింపుము విసువు మెపుడు పైశున్యంబున్.

గీ. మహిమ చెడదు స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశ
రాష్ట్రదుర్గబల పరాయణులకు
నీవు నిదియు నెఱిఁగి కావింపు సప్తాంగ
సంగ్రహంబు నీతిశాస్త్రవిధుల.

ఈక్రింది సీసపద్యము తిక్కన విజయసేనము లోనిదని శ్రీ
మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసియున్నారు.

సీ. అమ్మదననిఁ బద్మాక్షుకౌస్తుభ మైన
చెలువకు కొనికొండి చెవుఁగలిగి
విలువ యిచ్చెదమని వేఁడినఁ బులిజున్నుఁ
గమ్మఁసిండియు నమ్మగలిగి
యేవస్తు వెంత ప్రార్థించినను చనుడెంచి
కొంతటఁడిగిన నెడరఁ గలిగి

తమయింట లేనివస్తువు లర్థపతియింట
నైన వెదకిన లేవనుట గలిగి
గీ. తమకులాచార వర్తన(?)ము గొలుకు
నంగడుల యొప్పునకును చేహొరుమాట
గాని లాభమునకు గాదనంగ
వలుదురు పురవరమున వైశ్యవరులు.

ఈ పద్యమును బ్ర. శ్రీ పరిభాకరశాస్త్రిగారు తమ ప్రబంధ రత్నావళి పీఠికలో నుదాహరించుచు, పై పద్యములలో నొకటి వైశ్య వర్ణన మున్నది ఇదియు వైశ్యవర్ణనమే. రెండు పద్యములును విజయ సేనమందలివే యగునా? యని శంకించినారు. పై పద్యములలో గణపతి స్తోత్రము రెండుపద్యములలో నున్నది. పరిఖావర్ణనము రెండు పద్యములలోఁ గన్పట్టుచున్నది. జగ్గనకవి సమకూర్పుటలో నేదైన పొరపాటు జరిగెనో? లేక తక్కినవియే యట్లు రచించెనో, చెప్పఁ జాలము. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుఁడను మహాకవి విక్రమసేన మను నొక ప్రబంధమును రచియించియుండెను. అందలి నాయకుఁడు విక్రమసేనుఁడు. నాయిక విషయసు(?). తక్కిన విజయసేనములోని నాయకుఁడు విజయసేనుఁడు. నాయిక పేరు లభింపలేదు. ఈ గ్రంథముల నామాక్షరములలో రెండవ మూఁడవ యక్షరములు దక్కఁ దక్కినవి సమానము లగుటచే జగ్గకవి గ్రంథనామముల నిచ్చుటలో పొరపాటు పడియె నేమో!

అప్పకవియును, కస్తూరిరంగ కవియును, వీక్రిందిపద్యము విజయ సేనములోనిఁ దని సంశయాస్పదయతికి లక్ష్యముగా నిచ్చి యున్నారు.

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వానిఁ దెసం దగు లూఁది యిమ్మెయిన్
దల్లడ మందె దేల యుచితస్థితికి న్ననుఁ బాఁపఁ జూపినన్

దల్లియు బంధుశోకమును దండ్రియు నే మనవా రెఱింగిరే
నల్లను యిల్లు విడ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా।

కాని యీపద్యము నే చిన్నప్పుడే యమరేశ్వరుని విక్రమసేనములోనిదని కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించి యున్నాడు. దీనినిబట్టి విజయసేన విక్రమసేనములను జెప్పుటలో తారుమారు జరుగుచున్నదని నిశ్చయింపవచ్చును. అట్లయినచోఁ బైనివ్రాసిన వానిలో నొకే విధవర్ణనము గల రెండుపద్యములలో నొకటి తిక్కనసోమయాజియు నొకటి యమరేశ్వరుఁడును రచియించి యుందురు. గణాధీశస్తోత్రపద్యములు రెండింటిలో నుత్పలమాలను దిక్కనయు శార్దూలము నమరేశ్వరుఁడును రచియించి యుందురు. పరిఖావర్ణనమున సీసపద్యమును వైశ్యవర్ణనమునఁ జంపకమాలయు తిక్కన రచితములని నాయభిప్రాయము. తిక్కన విజయసేనమును రచియించి యుండుట సత్యమేని, యది నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకుఁ బూర్వమైయుండును.

(2) కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు.

ఈమహాకవి యాంధ్రమున నొక ఛందోగ్రంథమును వ్రాసి యుండెనని చెప్పుదురు. దానిపేరు కవివాగ్బంధన మని కొందఱును కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు అని కొందఱును జెప్పుచున్నారు. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమున ౩౮ పంక్తులు గల యొక చిన్న పుస్తక మొకటి యున్నది. గ్రంథాంత పద్యమిది:

క. తనరఁగ కవివాగ్బంధం
 బను ఛందం బవని వెలయ హర్షముతోఁ ది
 క్కన సోమయాజి చెప్పె
 జనులెల్ల నుతింప బుధుల సమ్మతి గాఁగన్.

ఆందలి మఱి రెండుపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించు చున్నాఁడను.

క. కులములు గుణములు వేళలు
నలలింగము లంగములును వా గ్రహ వేళల్
తెలియంగ వలయును గవి తలఁ
బలికెడువర్ణంబు లైదుపదులకు మొదలన్.

క. అకచటపవర్గలు విప్రులు
ప కటిత లవములు నృపులు రయబహాశషసల్
వికసిల్లు వైశ్యకులమున
సుకవిస్తుత యిళలు రెండు శూద్రకులంబుల్.

తంజావూరు నందున్న పుస్తకభాండాగారము నందొక తాళపత్రప్రతి యున్నది. అందలి గ్రంథాంతపద్యమును పై పద్యమును వాక్య రీతిగనే యున్నవి. ఆప్రతియందలి మూఁడు పద్యములివి:

క. విద్యలలోపల నుత్తమ
విద్య కవిత్వంబు దానికి విత్వము ఛందో
వేద్యము గావునఁ జెప్పెద
హృద్యంబుగఁ గవితఛంద మేర్పడఁ గృష్ణా.

ఈపద్యము సులక్షణసారమున నున్నట్లు వావిళ్ళవారి ముద్రితప్రతి వలనఁ దెలియుచున్నది. కాని సులక్షణసార గ్రంథకర్త వెల్లంకి తాతంబట్టని ప్రకటించిన వావిళ్ళవారి గ్రంథమునుబట్టి యీపద్యకర్తృత్వమును నిర్ణయింపఁజాలము.

ఆ. చాలు కాల కూలు సంహారవచనంబు
లోలి కావ్యమందు నోవరె నేని
ఫాలలోచనుఁ డయిని భస్మమయి పోవును
బాలవార్ధిశయన బాలకృష్ణ!

మ. స్వరవర్గద్విత్వముల్ ఋకారగుణమత్ప్రాంత్యభేదర్ణసు
స్వరభిన్న ప్రభుక సంత్యములు దేశ్యజ్ఞోభయాఖండముల్
సరసాదేశవిభాగవృద్ధులును మానంయుక్త వైకల్ప్యముల్
గరిమన్ బోలిక చక్కటెక్కటి యనంగా నిర్వదేడౌ యతుల్

తిక్కనసోమయాజి యీలక్షణగ్రంథమును రచించెనని నమ్ముట కవకాశములేదు. ఇతనితో సమకాలికుఁడైన కేతనకవి యాంధ్రభాషాభూషణమున నదివఱ కెవ్వరును దెనుఁగునకు లక్షణము చెప్పలేదని యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఆ. కవితఁ జెప్పి యుభయకవిమిత్రు మెప్పింప
నరిది బ్రహ్మకైన నతఁడు మెచ్చ
బరఁగ దశకుమార చరితంబుఁ జెప్పిన
ప్రోడ నన్ను వేఱె పొగడ నేల

క. మున్ను తెనుఁగునకు లక్షణ
మెన్నఁడు నెవ్వరునుఁ జెప్ప రేఁ జెప్పెద వి
ద్వన్నికరము మదిమెచ్చఁగ
నన్నయభట్టాదికవి జనంబులకరుణన్.

తిక్కన లక్షణగ్రంథమును వ్రాసియున్నచో కేతనకవి యట్లు చెప్పియుండఁడు. తిక్కనయే యీగ్రంథమును వ్రాసియున్నచోఁ బైపద్యములో "పాలవార్ధి" యని చెప్పియుండఁడు. 'పాలకడలి' యని యుపయోగించి యుండును.

అనంతామాత్యుఁ డిరువదినాల్గు యతులను జేసెననియు వాతని తరువాతి వారిరువదియేడు యతుల సంగీకరించిరనియు నప్పకవి యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. భీమున వదిచెప్ప్ వనం
తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువదినా
ల్గాయిఁనఁ గొందఱు కవి
గ్రామణులిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్.

పైని చెప్పిన వాగ్బంధన మను గ్రంథమునందు 28 యతులు చెప్పి యున్నాఁడు కావున నాతఁ డనంతామాత్యునకుఁ దరువాతివాఁడని తోంచుచున్నది. అనంతామాత్యుఁడు క్రీ. శ. 1375-1430 ప్రాంతమువాఁడు. కవి వాగ్బంధనకారుఁడు యతులనుబట్టి యీ కాలము నకుఁ దరువాతివాఁడగుచున్నాఁడు. తిక్కనసోమయాజి 1220-1300 ప్రాంతమువాఁడు. కావున ననంతామాత్యునకుఁ దరువాత నెవరియో యీకవి వాగ్బంధనమును రచించి తిక్కన పేరు పెట్టియుండును.

(3) కృష్ణశతకము

తిక్కన సోమయాజి కృష్ణశతకమును రచియించెననియు నీక్రింది పద్య మాశతక లోనిదనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు.

మ. అరయన్ శంతనుపుత్రుపై విదురుపై నక్రూరుపైఁ గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపైఁ గుచేలునిపయి న్నందవ్రజస్త్రీలపైఁ
బరఁగం గల్గు భవత్కృపారసము నాపైఁ గొంతరానిమ్ము నీ
చరణాబ్జంబులు నమ్మినాఁడ జగదీశా! కృష్ణ భక్తప్రియా!

"కృష్ణ! భక్తప్రియా!" యనుమకుటముతో నున్న శతకమున్నట్లు గానరాదు. వెన్నెలకంటి జన్నయకృత మగు "కృష్ణా! దేవకీనందనా" యను మకుటముతో నున్న శతక మొకటి యున్నది. అదియు నిదియు నొకటి కాదు. భావిపరిశోధనమున నెవ్వైనపాఠ్యము లభించిన నే తప్ప నీశతక మొకటి యుండెనని కాని దానికర్త తిక్కన యని కాని భావించుటకు వీలులేదు.

తిక్కనను నుతించినకవులు :

ఆంధ్రభాషలోఁ బద్యకావ్యములను రచించినకవులలో నీతనిని నుతింపనివారుండరు. ఈతని కవిత్వగుణము నెఱింగిన సుప్రసిద్ధ కవు లీతనిని నుతించినపద్యములఁ గొన్నిటి నిక్రింద నుదాహరించెదను.

"మ. తన కావించిన సృష్టి తక్కొరులచేతం గాదు నా నేర్చుఖం
బునఁ దాఁ బల్కినపల్కు లాగమములై పొల్పొందువాణీ వ
త్తను నీతం డొకరుండు నాఁ జనుమహత్త్వాస్ఫూర్తిం గవిబ్రహ్మనా
వినుతింతుం గవి తిక్కయజ్వ నఖిలోర్వీదేవతాభ్యర్చితున్."

— ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

"వారణసు తిక్కయజ్వప్రకారము రసాభ్యుచిత ప్రబంధముగ నొక్కొక్కమాటు"

— శ్రీనాథుఁడు.

"చ. ఉభయకవిత్వతత్త్వవిభవోజ్జ్వలు సంవిహితాధ్వరక్రియా
ప్రభుబుధబంధు భూరిగుణబంధురు భారతసంహితాకథా
విభుఁ బరతత్త్వబోధను నవీనపరాశరసూను సంతత
త్రిభువనకీర్తనీయయశుఁ దిక్కకవీంద్రునిఁ గొల్తు నర్థితోన్."

—మారన.

ఉ. పంచమవేదమై పరఁగుభారతసంహిత నాంధ్రభాషఁగా
వించెఁ బదేనుపర్వములు విశ్వజగద్ధితబుద్ధి నెవ్వఁడ
క్కాంచనగర్భతుల్యుని నఖండితభక్తి నమస్కరింతు ని
ర్వంచితకీర్తి వైభవ విరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

—శ్రీనాథుఁడు

గీ. ఉభయకవిమిత్రు నత్యంతశుభచరిత్రు
భానుసమతేజుఁ గొమ్మయప్రభుతనూజు
సుకృతవిభ్రాజిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ
బ్రణుతిబహుదేశకవిరాజుఁ బ్రస్తుతించి.

— పి. పినవీరన్న.

చ. క్షితిఁ గ్రతుకర్తనా మహిమచే గొని పంచమవేదమైన భా
రతముఁ దెనుంగుబాస నభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నతచరితుండు తిక్కకవి నాయకుఁ డాదట......

—అనంతామాత్యుఁడు.

ఉ. ఆంధ్రకవిత్వతత్త్వసముదంచితకీర్తిని దిక్కయజ్వ నీ
రంధ్రతరప్రభావనిధిఁ బ్రస్తుతి సేయుదు...నల్లస
ద్గ్రంధగభీరమంజుతరకల్పితనిత్యసుభక్తభంగి సై
రంధ్రిక యై చాటు మధుర స్ఫుట బంధురవాగ్విజృంభికన్.

—గంగాధరకవి.

ఉ. అంజలిఁ జేతుఁ బద్మజనిశాంతకరాంగ నిరంతరోల్లస
న్మంజులవల్లకీ మధురచంద్రవివాద సముల్లసద్ధ్వని
వ్యంజక వాఙ్నిగుంభన సమంచిత నూతనసృష్టి చాతురీ
రంజిత సత్కవీంద్ర బుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

—నృసింహకవి.

చ. పరువడి భారతాఖ్య గలపంచమవేదము నాంధ్రభాష సు
స్థిరత రచించుచోఁ గృతిపతిత్వము గోరి ప్రసన్నుఁడై న యా
హరిహరనాథుచేఁ బడసె నవ్యయసౌఖ్యపదంబు నెవ్వఁ డా
పురుషవరేణ్యుఁ దిక్కకవిఁ బూని నుతింతుఁ గృతాధ్వరోత్సవున్.

—జక్కయ.

భగవద్గీతలను దిక్కనయేల తెలుఁగు సేయలేదు?

భారతమునందలి భీష్మపర్వములోఁ జెప్పఁబడిన భగవద్గీతలను దిక్కనసోమయాజి యాంధ్రీకరింపలేదు. అందులకుఁ గారణ మాతని యసమర్థతయని తలంచువారు కొందఱున్నారు. భగవద్గీతలు లేకుండ

వ్రాయఁబడిన తాళపత్రప్రతులు కొన్ని కలవనియు, నట్టిప్రతి యొకటి కుంభకోణమునం దిప్పుడును గలదనియు, నట్టిప్రతియే తిక్కనకు లభించి యుండుననియు నందుచేనది యాతని యాంధ్రీకరణమునకుఁ జేరలేదనియు గొందఱభిప్రాయపడుచున్నారు. వేదాంత ప్రతిపాదకములగు ననేక కథలను శాంత్యానుశాసనికాది పర్వములలో సోమయాజి యాంధ్రీకరించి యుండెను. తర్కశాస్త్రవిజ్ఞాతయైన తిక్కన భగద్గీతల నాంధ్రీకరింప శక్తిలేకపోయె ననుటకంటె వింతవిషయ మింకొకటి యుండదు. భగవద్గీతలను దత్తోజీపండితుఁడు మొదలగువారు పద్యములుగా వ్రాసి యుండిరి. ఆమాత్రపు విజ్ఞానము తిక్కనసోమయాజికి లేదనితలంచుట పొరపాటు. సనత్సుజాతగీతలు, ఉత్తరహిందూదేశ ప్రతులయందే గాని, దక్షిణహిందూదేశ ప్రతులయందు లేవని పండితులు వ్రాసి యున్నారు. అందుచేతనే తిక్కన భారతమునందవి లేవు. అట్లే భగవద్గీతా రహితమైన భారతమే తిక్కనకు లభించినదని తలంచుట కవకాశమున్నది. యుద్ధారంభదినమున నుభయసేనామధ్యమున రథముపై నిలువఁబడి చూచినప్పు డర్జునకుఁ దాను చేయబోవు గురువృద్ధ బంధుజన వధకార్యము హృదయమునకుఁ దటి విషాదము గలిగి యుద్ధవిముఖుఁడగుటయుఁ గృష్ణుఁడాతని కాసమయమున జ్ఞానము నుపదేశించి రణోన్ముఖునిఁ జేయుటయు గీతయొక్క ప్రథానోద్దేశము. భారతమునం దిప్పుడున్న పదునెనిమిది యధ్యాయముల గ్రంథము నప్పుడు జరిగినదని తలంపరాదు. ఆగ్రంథమును జదువుట కథమము రెండుదినములు పట్టును అంతకాలము యుద్ధము మాని వారు భగవద్గీతావిషయములను జర్చించుచు గూర్చుండియుండ లేదు. శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు, అర్జునుని మూఢత్వమును బోగొట్టుటకై తగిన మాటలను జెప్పి విశ్వరూపమును జూపి రెండు మూఁడు ముహూర్తముల కాలములో వానిని రణోన్ముఖునిఁ జేసి యుండెనని తలంపవలసియుండును. భగవద్గీత ప్రక్షిప్తమని నేననుట

లేదు. తక్కినకథలన్నియు నెట్లు విస్తరింపఁబడెనో, ఈ భగవద్గీతయు భారతమున నట్లే చెప్పఁబడియుండును. కథపోకుండ నాసందర్భమునఁ గొన్ని శ్లోకములను మాత్రముంచి తక్కినవానిని విలేఖకు లెందఱో తొలఁగించి భగవద్గీతాగ్రంథమును వేఱుగా వ్రాసికొనిరేమో!

భగవద్గీతాసహిత మైన భారతము లభించియున్నను, వీరరస ప్రధానమైన యాపుస్తకమున నీపదునెనిమిది యధ్యాయముల గ్రంథమును రచించి, రసభంగము చేయుటకిష్టములేక తిక్కన దానిని విడిచివేసెనని కూడ భావింపవచ్చును. భారతమునం దనేకకథల నాతఁడు తెలిగింపక విడిచిపెట్టియుండెను. అట్లే దీనిని విడిచిపెట్టి యుండవచ్చును. భగవద్గీతను బూర్తిగ భాషాంతరీకరింపకపోయినను కథాసందర్భమును బొత్తిగా వదలివేయక కొన్ని పద్యములను వ్రాసియున్నాఁడు. భగవద్గీత పదునెనిమిది యధ్యాయములందును శ్రీకృష్ణుఁ డేసిద్ధాంతములను బ్రతిపాదించెనో వానిని చిన్నమాటలతో నీగద్యపద్యములలో సోమయాజి స్పష్టపరచియున్నాఁడు. వానిలో గొన్నిటి నిట నుదాహరించెదను:

"చ. వగవఁగ నేమియుం దగనివారికి నై హృదయంబు గుందఁగా
వగఁ జెడు బుద్ధిమాటలును వాలిరి నాడెదు నీవు పండితుల్
వగతురె యున్న వారికి నవశ్యవిధేయతఁ జన్నవారికిం
దెగు వగలెల్ల జిత్తము ప్రదీప్తవివేకమయత్వ మొందినన్.

వ. ఇద్దేహంబునందు బాల్యంబు, యౌవనంబు, వార్ధక్యంబు ననంగలుగు నవస్థలం బొందినట్లును, జీర్ణంబులైన వస్త్రంబులు విడ నూతనంబులైన వానిం గైకొనినచాడ్పునను గాని దేహాంతరగమనం బాత్మ నాశింపఁజేయదు. పుట్టువుం జావునను మఱి లేమి జేసి శరీరంబువోలె శస్త్రచ్ఛేదనంబు మొదలైన వికృతికారణంబులకు నాత్ముఁడు లోనుగాఁడు. అవ్యయుండు నొప్పించువాఁడును నొప్పింపఁబడియెడు వాఁడునుం గాఁడు. ఆత్మకున భావనంబును,

శరీరంబునకు భావంబును గలుగదు.

ఆ. ఇట్టు లగుటఁ జేసి యెవ్వరి దెసకు శో
కంబుఁ బొందఁ గారణంబు లేదు
జీవుఁ డెల్లభంగిఁ జెడియెడువాఁడు గాఁ
దలఁచితేని వగవవలవదు మున్న.

క. పురుషుండు సెడు ననువాఁడును
బురుషుఁడు సెఱుచు ననిపలుకు పురుషుండును న
య్యిరువురు నవివేకుల య
వ్వురుషుఁడు సెఱుపఁడు సెఱఁడు భుజవీర్యనిధీ!

క. పురుషుఁ డన వేఱొకండే
పురుషోత్తముఁ డైనయేన పురుషోత్తమతా
స్ఫురణకుఁ బురుషత్వం బను
మెఱమెఱగల దదియ కాదె మెయికొనుఁ గ్రియకున్.

క. సమరంబు రాజులకు ను
త్తమ కర్మం బది యపావృతస్వర్గద్వా
రము సుమ్ము లెమ్ము దగఁ గ
య్యము సేయుము దీని కేల యనుమానింపన్

క. ఫలములయెడ బ్రహ్మార్పణ
కలనపరుం డగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్
వలయుం దత్త్వజ్ఞానము
తలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్

క. వైరమున నలిచి తెంపక
కారాకులు డుల్లినట్లు కర్మము లెల్లం

దార పెడఁబాయవలయుట
సారకృపం దెలియఁ జెప్పె శౌరి యతనికిన్
విశ్వరూప ప్రదర్శనానంతరమున:

"ఏను లోకక్షయకర్త యగు కాలుండ నిచ్చోఁ జనసమాజసమా
హారణంబునకుఁ బ్రవృత్తుండ నైతి నీవు సంపవలయునని లే దీగురు
భీష్మాదు లెల్లను లేకుండువార నా చేతం జచ్చినవీరి నెల్లనుజయిం
చినవాఁడ వగుటకు నిమిత్తమాత్రమ్ము గమ్ము లెమ్ము రాజ్యమ్ము
గైకొనుము"

ఈకథా సందర్భమున నడుమనడుమ రచింపఁబడిన " అనేకవా
క్యంబుల నాత్మతత్త్వంబు శాశ్వతం బగుట యెఱింగించి" "వివిధవాక్యం
బుల నాత్మునకు బాధ్యబాధకత్వంబులు లేకునికి వివరించి" "స్వకర్మావ
లంబనంబు నకలం దగమి దెలియుటకు వాక్యంబులు పెక్కు-ఉపన్యసిం
చి" ఈదృశంబు లగువాక్యంబు లనేకంబు లనుగ్రహించుచు వివిధప్ర
కారంబుల వికల్పించి విజయుం డడిగినవాని కెల్ల సదుత్తరంబులిచ్చి
"మత్కర్మపరుండును, మద్భక్తుఁడును నైనవానికి నన్నుఁ బడయ వచ్చు
నని యాశ్వాసించి"

తే. అతఁడు మఱియును బ్రహ్మవిద్యాన్వయమునఁ
దనకు సందిగ్ధ మైనట్టిదాని నెల్ల
నడుగఁగా నమ్మహాత్ముఁ డత్యంతకరుణఁ
దెలియఁ జెప్పుచు హృదయసంచలత మాన్చె

వ. ఇవ్విధంబున బార్థున కుపనిషదర్థజాతం బవగతంబు సేసి"

అను వాక్యములను బట్టి భగవద్గీత యంతయుఁ దిక్కన యొద్దఁ
గలదనియు రసభంగ మగుననియో మఱియేకారణముననో దానిని
బూర్తిగ నాంధ్రీకరింప నిష్టము లేక విడిచిపెట్టెననియుఁ గోచరించు

చున్నది. ఉత్తరగీతలనుగూడ నీతఁడు తెలుఁగు సేయక, వానిసారము నయిదారు పుటలలో నశ్వమేధ పర్వ ప్రథమాశ్వాసమునఁ జెప్పి యున్నాఁడు. మొత్తముమీఁద వేదాంతచర్చలతో గ్రంథమును నింపి సామాన్యపాఠకులను విసువు జెందింపకుండ నందుముఖ్యము లగు విషయములను క్లుప్తముగను స్పష్టముగను వెల్లడించుటయే కవి యుద్దేశ మయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఆగీతలను తెలుఁగు సేయుట కాతనికి సమర్థత లేదని తలంచుట పొరపాటు.

భారతరచనాకాలము తిక్కనవయసు:

నిర్వచనోత్తర రామాయణమును మనుమసిద్ధిరాజున కంకిత మొసంగుటయు, శ్రీ మహాభారతమున నాతని పేరైన నుదాహరింపక పోవుటయుఁ జూడ మనుమసిద్ధి కాలధర్మము నొందిన పిదప నీతఁడు భారతరచనము నారంభించెనని తలంపవలసి యున్నది. మనుమసిద్ధి క్రీ. శ. ౧౨౬౦ సంవత్సరప్రాంతమున చనిపోయెనని తలంచుటకువీలగు చున్నది. అటుపిమ్మటఁ దిక్కన రాజకార్యములయందు విరక్తుఁడై భారతరచనమున నిమగ్నుఁడై తన జీవితమును శాంతముగా గడపి యుండును. ఇతఁడు డెబ్బదియెనిమిదిసంవత్సరములుజీవించెననిప్రసిద్ధిగల దని శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. నిర్వచనోత్తర రామాయణ కాలమునాటి కీతనికి దాదాపు నలుబది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని నీతని జననము క్రీ. శ. ౧౨౨౦ ప్రాంత మై నిర్యాణము క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమగును. తిక్కనసోమయాజి మనుమసిద్ధితో సమవయస్కుఁడని నాయభిప్రాయము. కాదేని యేడెనిమిది సంవత్సరములు మనుమసిద్ధి పెద్దవాఁడైనఁ గావచ్చును మనుమసిద్ధి తిక్కనను 'మామా' యని పిలుచువాఁ డనుటచేఁ

దిక్కనయే కొంచెము పెద్దవాఁడేమో యని యనుకొనుటకుఁగూడ నవకాశము కలదు. కాని ఎట్లయినను వీరిరువురినడుమ నంతరము విశేషముండదు. మహాభారతము నీతఁడు క్రీ. శ. ౧౨౬౦–౧౨౮౦ నడుమ రచియించి యుండునని నేనను కొనుచున్నాఁడను. మనుమసిద్ధి చనిపోయిననాఁటి కితనికి ౪౦-౪౫ సంవత్సరముల వయసుండును. మనుమసిద్ధిమహారాజు చనిపోయిన తక్షణమే మహాభారతరచనమున కారంభించి యుండఁడు. నాలుగైదేండ్లు గడచినతరువాతఁ బ్రారంభించి యుండుననియుఁ గొన్నిదినములు వ్రాయకున్నను సగటున దినమున కైదు పద్యములు వంతున వ్రాసియుండెనని తలంచినచోఁ బదేండ్లలో భారతము పూర్తియగును. కావున నాతని యేబది అరువదియేండ్ల వయసు మధ్య ననఁగా క్రీ. శ. ౧౨౬౦–౧౨౮౦ నడుమ మహాభారత రచనము జరిగియుండు ననియు నాయభిప్రాయము.

తిక్కనసోమయాజి నిర్యాణము:

క. అంబర రవి శశిశాకా
బ్దంబులు చనఁ గాళయుక్తి భాద్రపదపు మా
సంబున నంబరమణిబిం
బం బనఁదగు తిక్కయజ్వ బ్రహ్మముఁ జేరెన్.

అను పద్యమొకటి చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయమున మెకాంజి యను నైరోపీయుఁడు సంపాదించియుంచిన వ్రాఁతప్రతిలో గలదఁట. ఈపద్యమునుబట్టి శా. శ. ౧౧౨౦ (క్రీ. శ.) ౧౧౯౮ సంవత్సరమునఁ దిక్కన పరలోకము నొందెనని తెలియుచున్నది. ఆసంవత్సరము కాళయుక్తి యైనమాట నిజము. కాని అప్పటికి తిక్కన జన్మింపలేదు. శా. శ. ౧౧౮౦ (క్రీ. శ. ౧౨౫౮) కాళయుక్తి

ప్రాంతమున నాతఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచియించి యున్నాఁడు. అప్పటికాతఁడు జీవించియుండుటచే నా కాలయుక్తి యాతని నిర్యాణకాలము కాఁజాలదు. ఇఁక శా. శ. ౧౨౪౦ (క్రీ.శ. ౧౩౧౮) కాలయుక్తివాఁటికి పైనివ్రాసిన లెక్కప్రకారము తిక్కన ౯౬ సంవత్సరములవయసు వాఁడగును పద్యములోని శకసంఖ్యమార్చ వలసియుండును. కావున నాతని మరణకాల మదియును గానేరదు. అందుచేఁ దిక్కన చనిపోయినకాలమును దెలుపు నీపద్యము సత్యము జెప్పుచుండెనని తలంప వీలులేదు. పై పద్యమునందలి "రవిశశి" యను మాటలను "శశిరవి" యని మార్పవలయునని కొంద ఱనుచున్నారు. అట్లు మార్చినచో నది శా. శ. ౧౨౧౦ (క్రీ. శ. ౧౨౮౮) యగును. అప్పటి కాతనికి దాదాపు డెబ్బది యేండ్లుండును. కాని యది కాల యుక్తి కాక సర్వధారి సంవత్సర మగుచున్నది. కావున నీపద్యమును బట్టి తిక్కన సోమయాజి నిర్యాణకాలమును నిర్ణయింపఁ బూనుట వ్యర్థ ప్రయాసము.

ఇతఁ డరణ్యపర్వము నేల పూర్తిచేయలేదు?

భారతరచనము పూర్తియైన పిమ్మటఁగూడ నీమహాకవి కొంత కాలము జీవించి యున్నట్లు కనబడుచున్నది. అయిన నీతఁడు భారతా రణ్య పర్వశేషమును బూర్తిచేయలేదు. దానిని రచించుట కాతని కిష్టములేకయే విడిచిపెట్టియుండును. ఆభాగమును రచించినచో నన్నయ భట్టువలెనే తానుగూడ మరణింతునని భయపడి యాభాగమును రచింపలేదని కొందఱందురు. తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుఁడగు తిక్కన యరణ్య పర్వభాగరచనముచే మరణము సంభవించునని తలంచునంతటి యవివేకి యనఁజాలము. కాని యేదియో యొకవిధమగు సంశయ మాతని

హృదయమునం దుండుటచేతనే యాభాగము నాతఁడు పూరింపలేదని యూహింపఁదగియున్నది. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున శ్రీరామ నిర్యాణ కథాభాగము నాతఁడు తెలుఁగు సేయక శ్రీరామచంద్రుఁడు కుమారులతోఁ గలసి సుఖముగా రాజ్యము సేయుచుండెనని శుభాంతముగా గ్రంథమును ముగించినాఁడు. భారతాంతమున ధర్మరాజు స్వర్గమునకు స్వశరీరముతోఁ బోవుటయు నచ్చట భార్యను, సోదరులను గలసికొనుటయుఁ జెప్పి దానిఁగూడ శుభాంతముగనే ముగించినాఁడు. మొత్తముమీఁద గ్రంథము ముగియునప్పటికి పాఠకుల హృదయములు దుఃఖపూరితములు గాకుండనుండవలయు ననుకోర్కె యీకవి హృదయమునందుండి యుండును. భారతమును సంపూర్ణముగా రచించి సంతృప్త హృదయముతోనున్న యీ మహామహుఁడు మరల నారణ్యపర్వభాగమును రచింపఁదలపెట్టుట కిష్టము లేకుండుటయే యీ భాగమును రచింపక పోవుటకుఁ గారణమై యుండును. భారతమధ్యమునఁ గొంత భాగము మిగిలియున్నదను విషయ మాతఁ డెఱుంగకపోలేదు. దానిని పూరింపకపోయిన నెట్లనువిచార మాతనికి లేదు. తనవలెనే యాభాగమును పూరించుట కింకొక రుండుననియే యాతని యుద్దేశము. ఆ యదృష్ట మెఱ్ఱాప్రగడకు లభించినది. ఉత్తరరామాయణమున రామ నిర్యాణకథాభాగము తెలుఁగు గాకుండ నిలిచియున్నదను విచారమును నాతనికి లేదు. ఆభాగమును రచించువా రింకొక రుందురనియే యాతనియూహ. అట్లే యాభాగమును జయంతి రామభట్టు పూరించి యుండెను.

తిక్కన యౌన్నత్యము

తిక్కన సోమయాజి కవిత్వనైపుణిని గూర్చియు నాతనియుదారాశయాదర్శములను గూర్చియు నెంతవ్రాసినను దనివితీరదు. దిఙ్మాత్రపరిదర్శనముగఁ గొన్ని విషయములను దెలిపియుంటిని. తిక్కనను గూర్చియు నాతని వంశములోని పూర్వులనుగూర్చియు ననేక కథలు నెల్లూరు, గుంటూరు మండలములలోఁ బ్రచారములో నున్నవని తెలియుచున్నది. ఏవిధముగఁ జూచినను భావిపురాతనాద్యతనాంధ్రకవులలో నీతనితో సమానుని జూడఁజాలము. ఇంతటి యదృష్టవంతుఁడింకొకఁడు లేఁడు. ఉండఁడు. ఇహపరములను రెండింటిని సాధించిన మహాపురుషుఁ డితఁడు శూరులై, పండితులై, కవులై, వైదికమార్గానువర్తులై, రాజ్యాంగవేత్తలై పేరుగనినవారి కుటుంబమున నితఁడు జననమందెను రూపమున శరీరధారియగు మన్మథుఁడు. ఇతని సౌందర్యాతిశయమును గూర్చి కేతనకవి దశకుమార చరిత్రమున వ్రాసిన వాక్యము లెన్నియో కలవు వానినిఁ జదివినవారి కితఁడు గొప్ప సౌందర్యరాశియని తోఁచును. ఇంతేకాదు. ఈపుణ్యరాశి మహామంత్రిశేఖరుఁడై, దండాధినాథుఁడై, తనప్రభువు రాజ్యభ్రష్టుఁడుకాఁగా నారాజ్యమును మరల సంపాదించి, ప్రభురాజ్యస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించి, రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడని పేరుగాంచెను పండితుఁడై యసంఖ్యాక శిష్యబృందమునకు గురువై. పరమతఖండనమునఁ బ్రవీణుఁడై మహామేధావియను యశము నార్జించెను, కవియై, యుత్తమకావ్యకర్తయై, కృతిభర్తయై, కృతిప్రదాతయై తనకీర్తిని, నితరుల యశమును గూడ శాశ్వతమొనర్చిన ప్రతిభాశాలియని పొగడొందెను. దైన్యమనునది యెఱుంగక యాగర్భశ్రీమంతుఁడై, మహాదాతయై, యగ్రహారాదికము లొసంగి యాజన్మాంతము సుఖభోగముల ననుభ

వించిన మహాభోగి యను కీర్తివడసెను. పుత్రపౌత్రాది సంపదగలిగి బహుకుటుంబికుఁడై యొనలేని సంపదల ననుభవించిన యదృష్టవంతుఁ డీతఁడను ఖ్యాతిని గడించెను వేదవేదాంగవేదియై, కర్మిష్ఠియై, యజ్ఞయాగాదు లొనర్చి కర్మవీరుఁడనియు, రాజయోగియనియుఁ బ్రశస్తిని గాంచెను. అల్పాయువుగాక సహస్రమాసజీవియై, మాతృయౌవనవనకుఠారముగాఁగాక జీవితమును బురుషార్థసంపాదన సాధనముగా వినియోగించిన కృతార్థజీవి యని ఖ్యాతిని గాంచెను. లోకశ్రేయోభిలాషియై, వైదిక మతాభిమానియై సర్వమును ద్యజించి నిస్సంగియై పద్మపత్రజలబిందువువలె జీవితమును గడిపిన మహాజ్ఞాని యని పేరొందెను. మానవజన్మమున నింతకంటెఁ బడయఁదగిన దేమి కలదు? ఇన్నివిధములఁ బ్రసిద్ధినొందిన యదృష్టవంతుఁ డెవ్వఁడు? ఆంధ్రకవులలో నీతనితో సమానుఁ డెవ్వఁడు? ఈతనియశశ్చంద్రికలు భూమిపై నాచంద్రార్క ముండఁగలవు

తిక్కన కాలము:

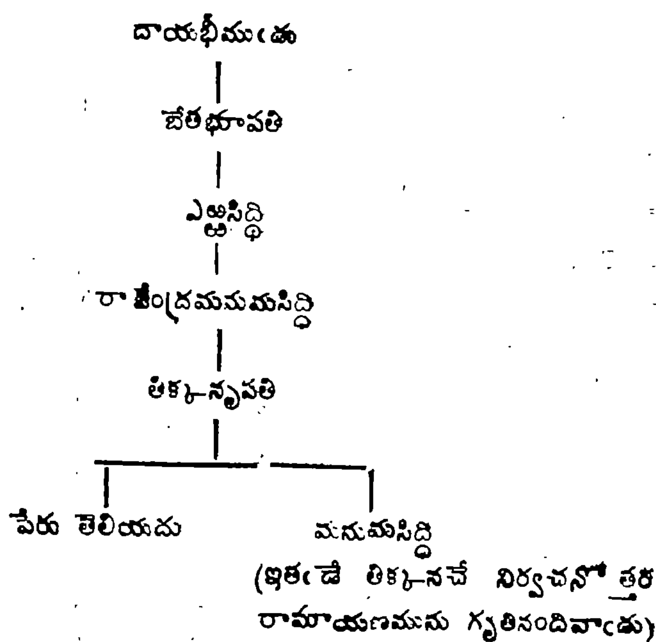
కవి జీవితములను రచించిన శ్రీగురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు, తిక్కనసోమయాజి, నన్నయభట్టుతో సమకాలికుఁడని వ్రాసిరి. కాని యది సత్యముకాదు. బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారాంధ్రకవుల చరిత్రమునఁ దిక్కనకాలమును సరిగా నే నిర్ణయించిరికాని, వారు గైకొనిన యాధారములు సంశయాస్పదములుగా నున్నవి. వారాధారములుగాఁ గైకొనిన వెంటూరిశాసనములు మన మనుమసిద్ధివి గావనియు, ముక్కంటికాడువెట్టి వంశీయుఁడైన భుజబలవీర మనుమసిద్ధి వనియుఁ దోఁచుచున్నది. మనుమసిద్ధి నామధారులుపెక్కురున్నారు. కామయదేవుని కొడుకొకఁడు. రాజేంద్రచోడుని కొడుకొకఁడు. ఇట్లే పలువు రున్నారు. తిక్కన యొనర్చిన కృతిదానముచే ధన్యతం గాంచినమనుమసిద్ధి యెవ్వరో తెలిపి యాతనిఁగూర్చియిటఁ గొంతవ్రాయుట యప్రస్తుతప్రశంస కానేరదు. అందువలనఁ దిక్కన

కాలము సరిగా నిర్ణయమగుటయు, కృతిపతి విషయము దెలియుటయుఁ గూడఁగును.

నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియైన మనుమసిద్ధి వంశావళిని దిక్కనామాత్యుఁడు సంపూర్తిగాఁ జెప్పియుండలేదు. సూర్యవంశము నందలి యిక్ష్వాకుని, రఘుమహారాజును, శ్రీరామచంద్రుని వర్ణించి పిమ్మట నావంశమున జన్మించిన కరికాళచోళుని గొనియాడి యాతని కులమునఁ బుట్టినబిజ్జనను స్మరించి, పిమ్మట యావంగడమున జననమందిన కృతిపతికిఁ బితామహుఁడగు మనుమసిద్ధిని, తండ్రియగు తిక్కమహీపాలుని నుతించెను. ఈ కరికాలచోడునినుండి యనేక చోడవంశము లుత్పన్నమయ్యెను. ఇతనినిగూర్చి నన్నిచోడకవి చారిత్రమున (ఆంధ్రకవితరంగిణి మొదటిసంపుటము పుట ౧౭౮) వ్రాసియున్నాఁడను. ఈకరికాలునకును. బిజ్జలునకును నడుమఁ జాల పురుషాంతరములు గడచినవి. వానివివరములు తెలియవు. నన్నిచోడుని చారిత్రమున పొత్తపిచోడశాఖలైదింటిని జూపియున్నాఁడను. అందు ౨-౩-౪ సంఖ్యలుగల శాఖలకును, మన యీమనుమసిద్ధి శాఖకును సన్నిహిత సంబంధము లేదు. ఆశాఖలలో బిజ్జనలేఁడు. ఆతఁడాశాఖలకుఁ జెందినవాఁడు కాఁడు. కాని అందలి మొదటిసంఖ్యగల వంశవృక్షమును, మనుమసిద్ధి వంశవృక్షమును బిజ్జనునుండి యుత్పన్నమైనవి. ఆవంశవృక్షమునఁ గడపటి పురుషుఁడైన ఓపిలిసిద్ధియు, మనుమసిద్ధి తండ్రియగు తిక్కరాజును సమకాలికులు. బిజ్జనకుఁ దరువాత ౧-౨ పురుషాంతరములలో పల ఓపిలిసిద్ధి మనుమసిద్ధి వంశములు విడిపోయియుండును. ఓపిలిసిద్ధి వంశీయులు కొణిదెనలోను, మనుమసిద్ధి వంశీయులు నెల్లూరు మండలమునను రాజ్యముచేసినట్లు కనుపట్టుచున్నది.

తిక్కనకావ్యమునకుఁ గృతిపతియైన మనుమసిద్ధి కోలూరను గ్రామమును బ్రాహ్మణుల కొసంగి వ్రాయించిన శిలాశాసన మొకటి

నందలూరు గ్రామమున సౌమ్యనాథేశ్వరుని యాలయమునఁ గలదు. (A.R. 580 of 07) అందు మనుమసిద్ధి వంశవృక్షమున్నది. ఆశాసనమునందుఁ గొంతభాగము గోడలోపల కట్టఁబడి యుండుటచేఁ బూర్తిగ లభింపలేదు. బ్రహ్మ, మరీచి, కాశ్యప, మను, ఇక్ష్వాకు, కకుత్స, దశరథులకుఁ బిమ్మట కరికాలుని నాపిమ్మట బిజ్జన నుదాహరించినాఁడు. తరువాతఁ గట్టడములో నుండిపోవుటచే నాతని సంతతిని గ్రమముగాఁ దెలిసికొన వీలుకలిగినది కాదు. అటుతరువాతి వంశవృక్ష మీక్రిందివిధముగా నున్నది.

ఈవంశమునకు మూలపురుషుఁడైన బిజ్జనను నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నిట్లు వర్ణించినాఁడు.

చ. పరుషపరాక్రమండగుచుఁ బల్లవుపీల నుదగ్రులైన వ
న్నిరువుర నాతఁ(రిం)గలయ నెన్ని యునగ్గళమత్సరంబుమై
మఁరరిపుసన్నిభుండు పదుమువ్వరగండఁ డనంగఁ జెట్టెఁ దా
బిరుదు వెలుంగ బిజ్జలుఁడు భీకరఘూర్ణిభుటాబలంబునన్.

ఈతఁ డే కాలమువాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియుటలేదు. ఉజ్జ్వ పురియందు శిఖరమున గరుడ విగ్రహము గలిగిన విజయస్తంభము నొకదానిని బిజ్జన నిర్మించెనని యొకశాసనమున గలదఁట. కర్నూలు మండలమునందలి నందికొత్తూరు తాలూకా కొత్తపల్లిలో బిజ్జఁచోళ మహారాజు శాసన మొకటికలదు (న హి. శా. స. ౯ భా ౧ సంఖ్య ౨౨౨) ఇతఁడు కరికాలచోడుని వంశములోని వాఁడైనట్లా శాసన మందలి "స్వస్తి చరణసరోరుహవిహిత విలోచనత్రిలోచన ప్రముఖా ఖిల పృథ్వీశ్వర కారిత కావేరీతీర కరికాలకులరత్న ప్రదీప" యనుప్రశస్తినిఁ బట్టి తెలియుచున్నది. ఈతని కాలము శాసనమున వీయలేదు. కాని యితఁడు త్రిభువన మల్లదేవుని సామంతుఁ డైనట్లు శాసనమునందుండు టచేతను. పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు మొదటి త్రిభువనమల్లుఁడు శా. శ. ౯౭౦-౧౦౦౮ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడగుట చేతను చోళబిజ్జన యాకాలము వాఁడని విశ్వసింపవచ్చును. ఓపిలిసిద్ధి, మనుమసిద్ధుల వంశవృక్షములనుబట్టి చూచినను బిజ్జనకాలము దీనితో సరిపోవు చున్నది. అందుచే నాబిజ్జనయు నీతఁడు నొక్కఁడే యని నిర్ధారణము చేయవచ్చును. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ జెప్పిన పదుమువ్వరు గండఁడను బిరుదము నీశాసనమున నుదాహరింపలేదు. ఈ శాసనా నంతరమున నీతఁడు పదుమువ్వర గండఁడయ్యెనేమో! ఈశాసనము సమగ్రముగాఁ గూడలేదు. ఈతఁడే మనుమసిద్ధి వంశమునకు మూల పురుషుఁడయ్యెనేని, నితనికిని బై వంశమందలిదాయ భీమునకు నడుమ

శాసనములోనున్న పురుషాంతరము లెన్నియో యుండవు. ఆబిజ్జనకు దాయభీముడు పుత్రుడో పౌత్రుడో యైయుండును.

పై నుదాహరించిన శాసనములో మధురాంతక పొత్తపిచోళ శబ్దము నీ మనుమసిద్ధికి జేర్చియుండుటచే నీశాఖ చోళులలోని మధురాంతక పొత్తపిశాఖ యనుట స్పష్టము. అందులో వీరు నెల్లూరును రాజధానినిగా జేసికొనినవా రగుటచే వీరిని నెల్లూరు తెలుగు చోడులని యందురు. పైని జూపిన వంశములోని మొదటి ముగ్వురనుగాని, యంతకు బూర్వులైన బిజ్జనకారుచాత వారినిగాని తిక్కన తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునం బేర్కొనలేదు వారి శాసనములును గన్పట్ట లేదు. వారు పొత్తపిచోళ ప్రభుశాఖకు జెందియున్నను బరిపాలనములో సంబంధము లేదో, ఉన్నను ఏదేని యొకస్వల్ప ప్రదేశముపై నధికారము వహించియుండిరో తెలియదు.

తాత మనుమసిద్ధి :

మన మనుమసిద్ధికి బితామహుడైన మన్మసిద్ధిని దిక్కన యీ క్రింది రెండుపద్యములలో వర్ణించినాడు.

క. తద్వంశంబునఁ బొల్పిత
విద్వజ్జనుఁ డహితభుజగవిహగేంద్రుఁడు ధ
ర్మాద్వైతమూర్తి వరయో
షిద్వర్గస్మరుఁడు మన్మసిద్ధి జనించెన్.

సీ. భూరిప్రతాపంబు వైరిమదాంధకా
రమున కఖండదీపముగఁ జేసి
కరుణ దీనానాథకవి బంధుజన చకో
రములకుఁ జంద్రాతపముగఁ జేసి

చరితంబు విభుఁభూజన నిత్యశోభన
లతకును నాలవాలముగఁజేసి
కీర్తిజాలముఁ ద్రిలోకీశారికకు నఖి
లామరాజిత పంజరముగఁ జేసి
ఆ. సుందరీజనంబు డెందంబునకుఁ దన
నిరుపమాన మైననేర్పు కలిమి
నతిప్రసిద్ధి చేసి యసదృశలీల మైఁ
బరగె మనుమసిద్ధి ధరణివిభుఁడు.

ఈపద్యములను బట్టి యీతఁడు విశేషప్రఖ్యాతిగనినవాఁడు శాక పోయనను, కొంత పరిపాలనాధికారమును గలిగియున్నవాఁడుగా గన్పడుచున్నాఁడు.

పై వంశవృతములోని భేతభూపతిభార్య శ్రియాదేవి యనియు, నాతని కుమారుఁడైన రెుజ్జసిద్ధికి నల్లసిద్ధి, తమ్మసిద్ధి యను కుమారు లున్నారనియు, శా. శ. ౧౧౭౯ సంవత్సరపు శాసనమువలనఁదెలియు చున్నది. (నె. శా. సం. కావలి ౩౯) వీరు, రాజేంద్రమనుమసిద్ధికిఁ దమ్ములై యుందురు.

తిక్కరాజు:

ఇతఁడు రాజేంద్రమనుసిద్ధి కుమారుఁడు. ఇతఁడు మిగులఁ బరా క్రమశాలి. కడప, చిత్తూరు, చెంగల్పట్టు, మండలములను జయించి కాంచీపురము వఱకును దన రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసిన ప్రతిభావంతుఁ డు. ఈతని విజయగాథలను దిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున మూఁడు పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. దానివిబట్టి యీతఁడు (౧) పృథ్వీశ్వరుని జంపెననియు, (౨) కర్ణాటసోమేశుని జయించి,

చోళస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించెననియు (౩) కాడవపతిని జయించి, కప్పమును గొనెననియు, (౪) లకుమయను, శంభురాజును దాయాదులను జయించెననియుఁ దెలియుచున్నది. ఈతిక్కరాజు జయించిన రాజులెవ్వరో క్రమముగా నీదిగువ వివరించెదను దీనినిబట్టి తిక్కరాజు కాలము తెలియును.

తిక్కరాజుచంపిన పృథ్వీశ్వరుఁ డెవ్వరు?

ఉ. కేశవసన్నిభుండు పరిగీతయశోనిధి చోళతిక్కధా
త్రీశుఁడు కేవలుండె నృపు లెవ్వరి కాచరితంబు గల్గునే
శైశవలీలనాఁడు పటుశౌర్యధురంధరబాహుఁడైన పృ
థ్వీశనరేంద్రుమస్తకము నేర్తెఱఁ గందుకకేళి సల్పఁడే.

—నిర్వచనోత్తర రామాయణము.

ఈ పృథ్వీశ్వరుఁడు వెలనాటిచోడుఁడు, మూఁడవ గొంకరాజునకును జయాంబికకును గుమారుఁడు. ఈ వెలనాఁటిచోడులనుగూర్చిన కథలతో సంబంధము మంచెనకవి చారిత్రమున నెక్కువగాఁగలదు. కావున వీరివిషయమునందు వ్రాసెదను. పృథ్వీశ్వరుని శాసనములు శా. శ. ౧౧౦౮ మొదలు ౧౧౨౮ వఱకును గన్పట్టుచున్నవి (దఃహిం. శా. సం. ౫ సంఖ్య ౧౩౩౮–౧౩౫౪) ౧౧౨౮ తరువాత నీతనిశాసనములు గన్పట్టుటలేదు. తిక్కరాజు తన శైశవమునందే యీతనిని జంపెనని పైపద్యమునందుఁ జెప్పియుండుటచే ౧౧౨౮ వ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట కొలఁదికాలములోనే తన ౧౮వ యేట నీతఁడు పృథ్వీశ్వరుని సంహరించెననియు, దానినిబట్టి తిక్కరాజుయొక్క జననము ౧౧౧౦ ప్రాంతమై యుండుననియు, నిశ్చయింపవచ్చును. ఈతని పిన

తండ్రియైన నల్లసిద్ధి శాసనమును బట్టియును, నీతని కుమారుఁడైన మనుమసిద్ధి శాసనమును బట్టియును, నీతిక్కరాజు కాలము సరియైన దని యే చెప్పవచ్చును

తిక్కరాజు జయించిన సోమేశ్వరుఁడెవ్వఁడు?

కర్ణాటప్రభువైన సోమేశ్వరుఁడు చోళరాజ్యము నపహరింపఁగా నీ తిక్కరాజాతనిని జయించి చోళసింహాసనమునఁ జోళుని నిలిపి చోళస్థాపనాచార్యబిరుదమును వహించెనని తిక్కనసోమయాజి యీక్రింది పద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

మ. కమలాప్తప్రతిమానమూర్తి యగు నాకర్ణాటసోమేశు దు
ర్దమదోర్గర్వము రూపుమాపి నిజదర్పంబుం బ్రతిష్ఠించి లీ
లమెయిం జోళుని భూమిపై నిలిపి చోళస్థాపనాచార్య నా
మము దక్కంగొని తిక్కభూవిభుఁడు సామర్థ్యంబు చెల్లింపఁడే

ఈతిక్కరాజునుగూర్చి మూలఘటిక కేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమున రచించిన పద్యముల నిటనుదాహరించి యీకర్ణాట సోమేశ్వరుఁ డెవ్వఁడో వ్రాసెదను.

ఉ. శ్రీవిభుఁడైన యీమనుమసిద్ధికిఁ బుణ్యచరిత్ర నైన త
ద్దేవికిఁ బుట్టెఁ దిక్కజగతీతలనాథుఁ డశేషలోకసం
భావితుఁడై ధరాభరము వాపఁగ నావసుదేవదేవకీ
దేవుల కుద్భవించి వినుతిం జెలువొందిన కృష్ణుఁడో యనన్.

వ. ఇట్లుదయించి రాజ్యాభిషిక్తుం డైనయనంతరంబ.

సీ. బలిమిచేఁ బృథ్వీశవసుధేశు తలద్రుంచెఁ
గటకసామంతుల గర్వమడఁచె

గాళవవిభు నహంకారంబు మాన్పించెఁ
బాండ్యునిచేతఁ గప్పంబుఁ గొనియె
ద్రవిడమండలిక లందఱ దక్క గెలిచి చో
డని నిజరాజ్యపీఠమున నిలిపె
నేఱుకమన్నీల నిశ్వేర పుట్టఁగా నేలె
వైరివీరుల నామాలూరు నొర్చె
యోధహరిరాయ పెండరుఁ డుభయకటక
వీరుఁ దక్షిణవథోజుఁ డాకారమదనుఁ
డవనిభారధారేయ మహాత్మ్యవిజిత
దిక్కరీంద్రుఁడు ఘనచోళతిక్కనృపతి.

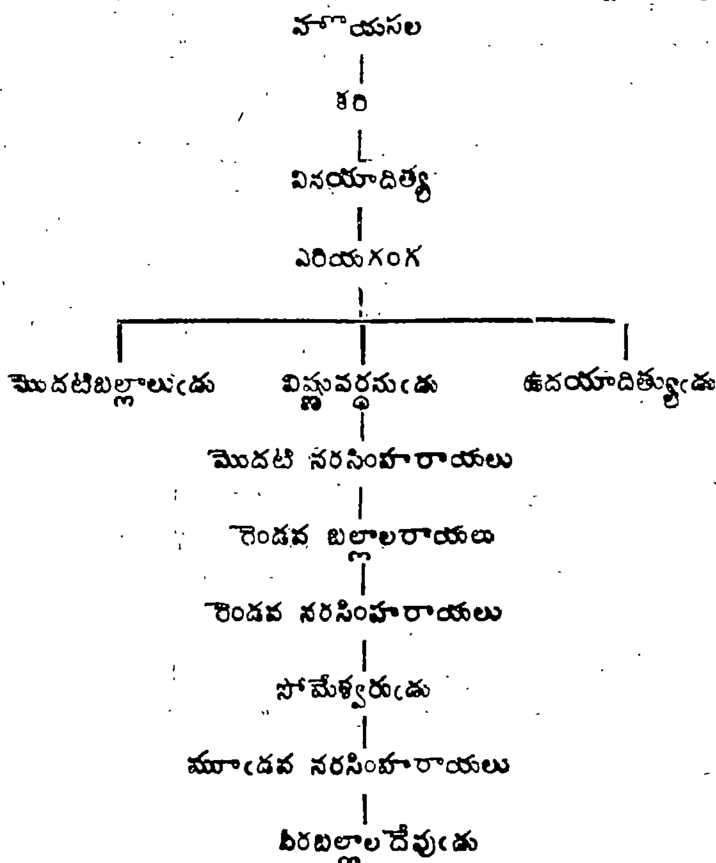
ఈపద్యము శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు ముద్రింపించిన దశకుమార చరిత్రమునుండి గైకొంటిని తాళపత్రప్రతిలో నున్న పాఠమును సరిగా నర్థము చేసికొనక పెక్కుతావుల శ్రీ పంతులుగారు తమ యిష్టమువచ్చినట్లు దిద్దివేసిరని వ్రాయుచు శ్రీమా. రామకృష్ణకవిగారు తాళపత్రిప్రతిలోనిదని యీక్రిందిపద్యమును భారతిలో నిచ్చియున్నారు.

సీ. బలిమిచేఁ బృథ్వీశులఁ ద్రుంచి సేవణ
కటకసామంతుల గర్వమడఁచి
ద్రవిడమండలికులందఱఁ దక్క నేలెఁ జో
డని నిజరాజ్యపీఠమున నిలిపెఁ
గర్ణాటవిభు నహంకారంబు మాన్పించెఁ
బాండ్యునిచేతఁ గప్పంబు గొనియె
నేఱువమన్నీల నెఱవుట్టఁగా నెలె
వైరివీరుల నామమలూర నొర్చె
త్రిభువనరాయ పెండారుఁ డుభయకటక
వీరుఁ దక్షిణవభోజ డాకారమదనుఁ

దవనిభాంధారేయ మహోగ్రవిదిత
దిక్కరీంద్రుండు చోళతిక్కనృపతి.

సేవణకటక మనఁగా యాదవులరాజధాని యగు దేవగిరి యనియు యాదవసామంతుల నీతఁడు జయించెననియు ద్రవిడమండలికు లందఱుఁ దక్క గెలె యనుటలో పరాశ్రయము లేకుండఁ దానొక్కఁడే ద్రవిడమండలాధీశ్వరుల నం: ఆ గెలెననియు నర్థమని శ్రీరామకృష్ణ కవిగారు వ్రాసియున్నారు. అది నిశ్చయము. కర్ణాట విభుఁడనఁగా హొయసలవంశజుఁడగు నాల్గవ సోమేశ్వరుఁడని తలంపక పంతులుగారు కాకతపతి యని సవరించియుందురు. "ఈజయింపఁబడిన సోమేశుఁడు పశ్చిమచాళుక్యుఁడయిన నాల్గవసోమేశుఁడయియుండును" అని బ్ర వీరేశలింగముపంతులుగారు రాంధ్రకవుల చరిత్రలో వ్రాసియున్నారు కాని యది సరియైనట్లు కన్పట్టదు. ఈ పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు నాలవ సోమేశుఁడు శా. శ. ౧౧౦౪-౧౧౧౧ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడు. ఈకాలములో తిక్కరాజు లేఁడు, ఉన్నను పదేండ్లలోపు వయసుకలవాఁడై యుండును. ఏమనిన చెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని, ఈతిక్కరాజు తన శైశవముననే చంపియుండెననియు, నది శా. శ. ౧౧౫౮ కు తరువాతనై యుండుననియుఁ బైనివ్రాసియుంటిని. అప్పటికి తిక్కరాజునకు బదునెనిమిది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితినేని, అతనిజననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమయియుండును. అట్లయినచో చాళుక్య నాలవసోమేశుని రాజ్యాంతకాలమునకుఁ దిక్కరాజు పదిసంవత్సరముల వయసుకలవాఁడై యుండును. కావున నీతఁడా సోమేశుని దోర్గర్వమును రూపుమాపుటకుఁ దగినవాఁడై యుండఁడు. ఇంతేకాదు చాళుక్య నాలవసోమేశునికాలములో, చోళరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు మూఁడవకులోత్తుంగ చోడుఁడు. ఇతఁడు మిగుల పరాక్రమశాలి. చోళదేశమే కాకుండ, ఆంధ్రదేశము కూడ నీతని యేలుబడిక్రింద నుండెను. అట్టివాని నీనాలవసోమేశుఁడు చోళసింహాసనమునుండి తఱిమివేయుట తటస్థింపదు. కావున పైపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన సోమేశ్వరుఁడే నాలవసోమేశుఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము.

హోయసలులను నొకతెగవారు, ప్రస్తుతము సేలము, కోయంబుత్తూరు మండలములని పిలువఁబడుచున్న ప్రదేశమును మైసూరు రాష్ట్రములోని గొంతప్రదేశమును కొంతకాలము పరిపాలించుచు వచ్చిరి వీరిపరిపాలనకు లోఁబడిన ప్రదేశములో విశేషభాగమున కర్ణాటభాషయే యుండుటచే వీరు కర్ణాటాధీశ్వరు లనియే పిలువఁబడుచుండిరి. ఈహోయసలులు యాదవరాజుల సంతతి వారనియు వీరి వంశకర్త హోయసల నామధేయుఁడగుటచే, నాతని వంశీయులు హోయసలు లైరనియు చరిత్రకారులనుచున్నారు వీరి వంశవృక్షము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను. వీరిరాజధానీనగరము ద్వారసముద్రము.

వీరి పరిపాలనాకాలమును నిర్ణయించు శాసనములు కలవు కాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుదాహరింపలేదు. ఇందు చూపఁబడిన సోమేశ్వరుఁడు కర్ణాటదేశమును శా. శ. ౧౧౫౬ మొదలు ౧౧౮౯ వఱకును పాలించినట్లు శాసనాధారములవలనఁ గన్పించుచున్నది. తెంగుళూరు నిర్గుండశాసనములు (A. R. 366 of 1919) (చోళరాజులపట్టిక నన్నెచోడుని చారిత్రమున నిచ్చియున్నాఁడను) ఈకాలములో చోళరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు మూఁడవరాజేంద్ర చోళుఁడు, ఇతఁడు బలహీనుఁడై రాజ్యసంరక్షణమునం దసమర్థుఁడై యుండెననియు, నీసమయమున నీవీరసోమేశ్వరుఁడు బలవంతుఁడై యాతనిని జయించి చోళసింహాసనము నాక్రమింపగా, మనతిక్కరాజు వీరసోమేశ్వరు నెదుర్కొని పోరాడి చోళసింహాసనమున మూఁడవ రాజేంద్రుని నిలిపెననియుఁ జరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు. ఇది సత్యమనుటకు సంశయింపనక్కరలేదు. ఈమూఁడవ రాజేంద్రచోళుఁడు శా.శ.౧౧౬౮ మొదలు ౧౧౯౯ వఱకును చోళసింహాసన మందున్నవాఁడు. కావున తిక్కరాజు శా. శ. ౧౧౬౮ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట ననఁగా శా. శ. ౧౧౮౦ ప్రాంతమున సోమేశ్వరుని జయించి యుండవచ్చునని తలంపవలసి యున్నది. ఈ సోమేశ్వరునిచే జయింపఁబడినవాఁడు మూఁడవ రాజేంద్రచోళుఁడు గాక మూఁడవరాజరాజని తలంచితిమేని యాతని పరిపాలనాకాలము శా. శ. ౧౧౩౯ మొదలు ౧౧౮౦ వఱకును నై యున్నది. కావున తిక్కరాజు సోమేశ్వరుని జయించినది శా. శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతమై యుండును. ఇదియే సత్యమని నా యభిప్రాయము.

ఈ తిక్కరాజును వర్ణించుచుఁ దిక్కనవ్రాసిన మూఁడవ పద్య మిది.

సీ. లతమయ గుకుములూరికి నెత్తివచ్చినఁ
గొనఁడె యాహవము ఘోటకముల
దర్పదుర్జయులగు దాయాదనృపతుల
ననిలోనఁ ద్రుంపఁడే యాగ్రహమున
శంభురాజాది ప్రశస్తారిమండలి
కడఁ జేర్చి యేలఁడె కంచిపురము
చేదిమండలముఁ గాసిగఁ జేసి కాడవ
పతి నిర్వ్యకొలుపఁడే పలచమునకు
రాయగండగోపాలు నవాతిథ యాద
రాయపెండాల బిరుదాభిరాము మభయ
రాయగండాంకు

ఈపద్యమందలి దాయాది నృపతులీతని పినతండ్రులైన నల్లసిద్ధి తమ్మసిద్ధులో లేక వారికుమారులో యైయుందురు.

తిక్కరాజు జయించిన కాడవపతి యెవరు?

పైసీసపద్యములోని వాల్గవ పాదముఁ జెప్పిన కాడవపతి. యెవ్వరో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఉత్తరార్కాడు, దక్షిణార్కాడు మండలములలోని కొంతప్రదేశమున కా కాలమునఁ జేది దేశమని పేరు. ఇది యా కాలమునఁ బల్లవరాజుల పాలనములో నుండెడిది. పల్లవుల లోని యొకశాఖకు "కాడవ" లని పేరు. వల్లవరాజగు హిరణ్యవర్మ కాడవ కులమునకుఁ జెందినవాఁడని యొక శాసనమునఁ గలదు (ద. హిం. శా. సం. ర సంఖ్య ౧౩౫)

అప్పటినుండియు, నీ చేదిదేశమును బాలించుచున్న రాజులకు కాడవశబ్ద ముపయోగింపఁబడుచున్నది. మనతిక్కరాజు కాలములో నీ చేదిదేశమును బలిపాలించిన కాడవరాజు లిరువురు. వీరిరువురుసుతండ్రి కుమారులు. ఇరువురును "కొప్పెరుఞ్జింగు" అనునామముతో పిలువఁ

౧౩౯. కొప్పెరుఞ్జింగు అనఁగా మహారాజసింహ యని యర్థము. మొదటికొప్పెరుఞ్జింగదేవుఁడు శా. శ. ౧౧౩౮ మొదలు ౧౧౬౫ వఱకును, రెండవకొప్పెరుఞ్జింగు శా. శ. ౧౧౬౫ మొదలు ౧౨౦౧ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు తెలియుచున్నది. చెంగల్పట్టు మండలములోని చెంగల్పట్టుతాలూకా యందలి అత్తూరు గ్రామమున ముక్తేశ్వరాలయము యొక్క గోడపైఁగల యొకశాసనము (ద. హిం. శా. సం. ౧౨ సంఖ్య ౧౨౦) నందీ మొదటి కొప్పెరుఞ్జింగని బిరుదము లిట్లున్నవి. “పల్లవకులపారిజాత - కాడవకులచూడామణి - అవనీపాలనజాత - గండపెండారలుంటాక - క్షీరాపగాదక్షిణనాయక - కావేరీకాముక - పెన్నానదీనాథఖడ్గమల్ల - భారతీమల్ల - మల్లాపురీవల్లభ - కాంచీపురకాంత - ఇత్యాది - ఈబిరుదావళిలోని ‘గండపెండారలుంటాక’ అను బిరుదమువలన నీతఁడు గండపెండార బిరుదము గలవానిని జయించి గండపెండారమును దోచుకొనినవాఁడని తెలియుచున్నది!

చోడతిక్కరాజును “గాయగండగోపాల నరాతిభయదరాయపెండారబిరుదాభిరామ మభయరాయగండాంక” అని పైనిచూపిన సీసపద్యములోఁ దిక్కనసోమయాజి వర్ణించియున్నాఁడు. ఈశాసనమునందు తిక్కరాజును కొప్పెరుఞ్జింగఁడు జయించినట్లున్నను, నింతకు పూర్వముననో పరమందో తిక్కరా జాతనిని జయించి తన కాతఁడు కప్పము నొసంగుట కంగీకరింపఁజేసియుండును. ఈశాసనము శక సం. ౧౧౬౦ సంవత్సరమునాఁటిది. తిక్కనసోమయాజి వ్రాసినకాడవపతి యాతఁడే యైయుండును. కాదేని నీతనికుమారుఁ డైయుండును. కుమారుఁడే యైనచో కాడవపతినిజయించినకాలము శాలి. శకము ౧౧౬౫ వఱకుఁ బిమ్మటను ౧౧౮౩ కు పూర్వమునయి యుండును.

ఈకొప్పెరుంజింగను పేరుగల శాసనములు చాలఁగలవు వాని నన్నిటిని సమన్వయింప వలసియున్నది.

తిక్కరాజు జయించిన యితరరాజులు:

గుమలూరి యొద్ద లకుమయను తిక్కరాజు జయించినట్లు పై పద్యములో నున్నది ఈలకుమయ యెవ్వఁడో తెలియదు. లక్ష్మణ దండనాయకుఁడను నొకఁడున్నాఁడు. కాని యాతఁడీతని కాలము వాఁడు కాఁడు. శంభువరాయవంశీయు లాకాలమున గంచిలో రాజ్యము చేయుచుండిరి. వీరు తెలుఁగు పల్లవరాజులకు సామంతులయినట్లు కనవచ్చుచున్నది. తిక్కరాజు కాలమున రామరాయ శరభురాయలు రాజ్యము సేయుచుండెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. బహుశః తిక్కరాజు జయించిన దీతని నే యైయుండును. ఈవిషయము నందింకను బరిశోధన మావశ్యకము.

తిక్కరాజు శాసనములు:

చోడతిక్కరాజు శాసనము లనేకములు చెంగల్పట్టు మండలములోను, నెల్లూరు మండలములోను గానంబడుచున్న వనియు రావూరు కందుకూరు తాలూకాలలోఁ బెక్కులు గలవనియు నితఁడు శాసనములలో చోడతిక్కనృపతియనియు, తిరుకాళత్తి, దేవచోడ మహారాజనియు, భుజబలవీరతిరుకాళత్తిదేవచోడ మహారాజనియు, వ్యవహరింపబడుచు వచ్చెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియుండిరి. మనుమసిద్ధి మహారాజు వ్రాయించిన కొలూరు శాసనములో తనతండ్రి తిరుకాళత్తిదేవ మహారాజని యుదాహరించి యుండుటచే, నీచోడ తిక్కరాజునకు తిరుకాళత్తిదేవుఁడని పేరున్నమాట నిశ్చయము.

నెల్లూరు శాసనములలోఁ దిరుకాళత్తి దేవుఁడనియు, నల్లుతిరు కాళత్తి దేవుఁడనియు నిరువురు కనఁబడుచున్నారు.

అల్లుతిరుకాళత్తిదేవుఁడు పల్లవుఁడనియు, నాతనికిని, చోడతిరుకాళత్తి దేవునకు నేమియు సంబంధము లేదనియు, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారాంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. అల్లుతిరుకాళత్తిదేవుని యొక్క శాసనములో (నె శా సం.) నీతఁడు తనమామయైన తిరుకాళత్తిదేవునకుఁ బుణ్యమునకుగాను ధర్మమిచ్చినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఈమామ తిరుకాళత్తిదేవుఁడు చోడతిక్కరాజగునో లేక యాతఁడు వఱియొక తిరుకాళత్తి దేవుఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది.

నెల్లూరు శాసనములను బరికించి చూచినచో తిరుకాళత్తిదేవమహారాజులు వలువురున్నారని స్పష్టమగును. ఒకనిపేరు భుజబలచోడ తిరుకాళత్తిదేవచోడమహారాజు. ఇతని ప్రశస్తి "స్వస్తిచరణసరోరుహవిహితవిలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథ్వీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాళకులరత్న ప్రదీపక అపరిమితప్రతాప సతతమభ్యర్చిత చిత్శ్వేశ్వర ఒరయూరిపురవరాధీశ్వర కాంచీపురవరాధీశ శ్రీమన్మహామండలేశ్వర భుజబలచోళతిరుకాళ్తి దేవమహారాజు" అనియున్నది. ఇతనిశాసనములలో కులోత్తుంగ చోడాది చోళచక్రవర్తుల నామము లుదాహరింపఁబడలేదు. ఇతనిశాసనములు నెల్లూరు మండలములోని ఉదయగిరి తాలూకాలో నున్నవి. (నె. శా. సంపుటము ౧౨౮౬-౧౨౯౦) ఇవి వరుసగా శా. శ. ౧౧౩౮-౧౧౬౭ సంవత్సరములలోనివి ఇతఁడు గాక రావూరుతాలూకాలో (పుట ౧ ౨౬౮) భుజబలవీరతిక్కకాలతి దేవచోడమహారాజు శాసనమొకటి శా. శ. ౧౧౩౩లో నున్నది. ఇతని ప్రశస్తి పైనిఁవ్రాసిన ప్రశస్తియేగాకండ దానికితోడుగా "కామినీజనజయంత తురగరేవంత, వితరణవినోదవిక్రమాదిత్య తెంజనాదిత్య రిపు

విపులకూర్గాండ జగవాబ్బ్రగండ గగ్గిరతారాతికుమారకులకుధకువిశధర శరణాగత వజ్రపంజర కీర్తినారాయణేత్యాది" బిరుదములుకూడనున్నవి. కావున నీతఁడు పైనిజెప్పిన భుజబలచోళ తిరుకాళ్తిదేవుని కంటెఁ బూర్వుఁడును నామములో కిరకబ్దముండుటచే భిన్నవ్యక్తియునై యున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇట్లే అల్లుతిరుకాళత్తి దేవులలోకూడ నిరువురు కనఁబడుచున్నారు ఒకఁడు అల్లుతిక్క మహారాజు ఇతని శాసనములు శా.శ ౧౧౦౪లో నెల్లూరు, సూళ్లూరుపేట, గూడూరు తాలూకాలలో నున్నవి (పుట ౭౭౫-౪౩౨, ౭౭౬-౧౩౦౭) రెండవవాఁడు అల్లుతిరుకాళత్తిదేవ చోడమహారాజు. ఇతనిశాసనములు ఆత్మకూరు, రాపూరు, కావలి తాలూకాలలో శా.శ. ౧౧౬౬-౧౧౬౯ సంవత్సరములలో (పుటలు ౨౦౭-౧౨౩౨,౭౧౯) నున్నవి. ఇందు ౨౦౭ వ పుటలోని శాసనములో తనకూను తిరుకాళత్తి దేవునకు పుణ్యముగ నని యున్నది. ఇతఁడు పైని మొదటచెప్పిన భుజబలచోడ తిరుకాళత్తిచోడ మహారాజున కల్లుఁడై యుండునని తోఁచుచున్నది. పైనిజెప్పినతిరుకాళత్తి దేవులలో నెవ్వఁడును మన చోడతిక్కరాజు కాఁడు.

వీరుగాక చోడతిక్కరాజు అని చెప్పఁదగినవాఁ డింకొకఁడు కలఁడు. ఇతనిపేరు శాసనములలో మధురాంతకపొత్తపిచోళుఁడనియు, గండగోపాలుఁడనియు బిరుదులు గలిగి తిరుకాళత్తిదేవచోడ మహారాజనియు, మహామండలేశ్వర తిరుకాలత్తిదేవచోడమహారాజు అనియు జెప్పఁబడినది. ఇతని శాసనములు నెల్లూరు మండలములో రాపూరు, కందుకూరు, కావలి, నెల్లూరు, గూడూరు తాలూకాలలోనున్నవి. నె శా. సం. పుటలు ౧౨౯౦,౧౨౧౬ ౫౪౧, ౭౪౮, ౪౩౧, ౮౫౪ ౧౨౯౨) ఇవి శా.శ. ౧౧౫౩, ౧౧౩౬, ౧౧౩౨, ౧౧౫౨ సంవత్సరములలో నున్నవి. కొన్నిటిలో శకకాల మీయలేదు. కొన్నిఁటిలో

కులోత్తుంగచోళుని యొక్కయు కొన్నిటిలో రాజరాజదేవుని యొక్కయు రాజ్యసంవత్సరము లీయఁబడినవి. మూఁడవ కులోత్తుంగుఁడు శా. శ. ౧౧౦౦ మొదలు ౧౧౩౯ వఱకును నాతనితరువాత మూఁడవ రాజరాజదేవుఁడు శా. శ. ౧౧౩౮ మొదలు ౧౧౭౦ వఱకును చోళ రాజ్యమును బరిపాలించియుండిరి. మనచోడ తిక్కరాజు వారికి సామంతుఁడై యున్నవాఁడు. కనుకనే హొయిసల వంశీయుడగు సోమేశ్వరుఁడు చోళరాజును సింహాసన భ్రష్టునఁ జేసినప్పుడీ తిక్కరాజాతనిని జయించి మరల చోళరాజును సింహాసనముపై నిలిపి చోళ సింహాసనాచార్య బిరుదమును గైకొని యుండెను. ఈ చోడతిక్కరాజు శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమున జన్మించి ౧౧౫౮ ప్రాంతమున వెలనాటి పృథ్వీశ్వరుని జంపి, శా. శ. ౧౧౭౮-౧౧౭౯ నడుమ చనిపోయి యుండును. పైనిచూపిన శాసనము లన్నియు నీసుద్యకాలములో నున్నవి. కావున నీశాసనములలోఁ జెప్పువాఁడే మన చోడతిక్కరాజనుటకు సందియములేదు. ఈశాసనములలో గొన్నిఁటిని బట్టి, యీతఁడు వైష్ణవభక్తుఁడని తెలియుచున్నది అయినను నితఁడు పరమతద్వేషము కలవాఁడు కాఁడు.

తిక్కరాజు మంత్రులు:

ఈతిక్కరాజునొద్ద తిక్కనసోమయాజికిఁ బెదతండ్రియైన సిద్ధన మంత్రి గాయున్నట్లు కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమున నీక్రింది పద్యములో జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. స్థాపితసూర్యవంశ వసుధాపతి నా బరతత్త్వభూత వా
ణీపతి నా నుదాత్తనృపనీతి బృహస్పతి నాగృహస్థ గౌ
రీపతి నాఁ గృపారసనరిత్పతి నాఁ బొగడొందె సిద్ధిసే
నాపతిప్రౌఢ తిక్కజననాథశిఖామణి కాప్తమంత్రియై.

ఇతఁడు ప్రమంత్రియే కాకుండ, సేనాపతిగా కూడ నున్నాఁడని పై పద్యములో నున్నది. తిక్కరాజునొద్ద సిద్ధయయే కాక యాతని కుమారుఁడైన తిక్కనకూడ మంత్రిగా నున్నట్లు క్రిందిశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (నెల్లూరు శాసనములు ౧౩౯ రపుట) ఈశాసనము లో నన్వయము సరిగా కుదురుటలేదు. కాని ముఖ్యవిషయములు స్పష్టముగా నే యున్నవి.

"స్వస్తి సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర (ప్రసాహిత?) తిక్కయదేవమహారాజులు సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహాప్రధానులైన సిద్ధరపెగడ తిక్కయవాఘరిపెగడయుండమతాండినంతోడు నింగవట్టునుం గూడియు వయోన్నతప్రముఖులై యశవర్గంబులోఁ దోల గట్టునం దిష్టకఫలినోదంములంనున్న యవసరంబున ధర్మాకర్మం విచారించి తమతండ్రి తిరుకాళేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు నంగభోగరంగభోగములకు స్వస్తిశ్రీ సకవరుషంబులు ౧౧౭౮ నేండు శ్రీవీరరాజేంద్రచోడ చక్రవర్తి ౯ శ్రా. హి. పరీధావిసంవచ్ఛర ఫాల్గుణబహుళ ౧౫ వడ వారము నాంటి సూర్యగ్రహణమునాండు తిరుకాళేశ్వరదేవర దివ్య శ్రీపాదపద్మారాధకులైన త్రిపురాంతక దేవునికిన్ని అతని తమ్ముండు గేదారదేవునికిం చిలుకపాటికంపనలములో బోగడపాడ నున్నది. ఆచంద్రార్కముగా ధారాపూర్వము సేసి ఇచ్చినవాండు. దీనిం చెవ్వండు లేదన్నవానినోర తోంక ప్రువ్వులు దోలుదీనికి విక్రితంచేస్తే వారు గంగకటుతం కపిలం పాడిచివారు తమపెదకొడుక్కు కపాలానం స్వనర మాంసబకణంబు సేసినవారు. స్వదత్తంపరదత్తంవ్వా ఓహరేతి వసుంధరా షష్టివర్షసహస్రాణి విష్టాయాం జాయతే క్రిమి."

ఈశాసనమునుబట్టి తిక్కరాయులు క్రీ. శ. ౧౨౫౨వ సంవత్సరము వఱకు జీవించియున్నాఁడనుట స్పష్టము. ఇతఁడు శా. శ. ౧౧౦౦ (అనఁగా క్రీ. శ. ౧౧౭౮) ప్రాంతమున జన్మించియుండునని వ్రాసి

యుంటిమి. అది సత్యమయినచో వీశాసనకాలమునాఁడు కాతనికిఒూ సంవత్సరములుండును. ఈతని కుమారుఁడైన మనుమసిద్ధి శాసనము శా. శ. ౧౧౭౯ లో కనఁబడుచున్నది శా. శ. ౧౧౭౪-౧౧౭౯ నడుమ టిక్కరాజు గాలధర్మము నొందియుండును.

కృతిపతి మనుమసిద్ధి :

మనతిక్కనసోమయాజికిఁ బ్రభువును నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియు నగు మనుమసిద్ధి యీతిక్కరాజుకుమారుఁడే. ఇతనిగుణ గణములను దిక్కనసోమయాజి పెక్కుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు అందలి రెండుపద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

సీ. కొండలునఱకు నాఖండలు కైవడి
 యొనయు సేనంగులఁ దునుమునపుడు
 బెబ్బులి వడి పేర్చుపిండు వా త్తిచయొప్పు
 గలుగు రాహుతులకుఁ గడఁగునప్పు
 డడవులఁ గార్చిచ్చు లడరుచందము గాన
 నగుఁ గాలుబలమున కలుగునపుడు
 బలుగాలి మొగుళ్లుపై వీచు క్రియఁదోఁచుఁ
 దఱు చైనగొడుగులు పఱుకునపుడు

తే. కసిమసంగిన మృత్యువుకరణి యంత
 కాలరుద్రుని కైవడి కాలదండ
 ధరునిబలుబిడి యలవడు దురములోన
 నసమశౌర్యుఁడు మనుమధరాధిపునకు.

సీ. అనుపమబహులరత్న హయవారణముల వి
 ద్విషులు గప్పములు పుత్తెంచుచోట

నెల్లి కయ్యంబుని యెద్దియేఁయు నొక్క
కెలన శాత్రవమూకి పలుకుచోటఁ
దలతలమని రెండుదడములవారేటు
న కమానముగఁ జేర నడచుచోటఁ
బరసేన వచ్చియుం బాఱియుం బయలైన
యనిలోన జయము సేకొనెడుచోట
ఆ. నొక్కరూప కాని యొక్కడు డిగ్గును
గానరాదు మనుమసిద్ధి నృపున
కన్యరాజు లీడె యరాయ వెల్యాభు
జంగుఁడైన మనుమజనవిభునకు.

ఈ పద్యములవలన నీమనుమసిద్ధి తండ్రివలెనే గొప్పపరాక్రమవంతుఁడనియు శౌర్యధైర్యములు గలవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. తండ్రివలె నీతఁడు విశేషదేశమును గలిగియుండకపోయినను, గణపతిదేవుని సాహాయ్యములో నెల్లూరుమండలమున నొకప్రసిద్ధిగల మహారాజై యున్నాఁడనుటకు సంశయము లేదు

మనుమసిద్ధి రాజ్యభ్రష్టుఁడగుట: తిక్కన రాజ్యమును తిరిగిసంపాదించుట:

ఈ మనుమసిద్ధిని నతని దాయాదులైన అక్కన- బయ్యనలను వారు పదభ్రష్టునిఁ జేసి రాజ్యము నపహరించిరనియు, వారిని జయించుటకు సాధ్యముగాకపోఁగా దిక్కనసోమయాజి కాకతీయ గణపతిదేవునొద్దకు, ఓరుగల్లునకుఁ బోయి యాతని సాహాయ్యమును గొంతీసికొనివచ్చి మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించెననియు నొకకథ కలదు. ఈకథను గ్రంథస్థము చేసినవారు కాసె సర్వప్పయును, కూచిమంచి జగ్గకవియును. సర్వప్ప ౧౪౦౦ సంవత్సరప్రాంతము వాఁడు. జగ్గకవి ౧౭౨౦ సంవత్సరప్రాంతమువాఁడు. సర్వప్ప తన సిద్ధేశ్వర చరిత్రమను ద్విపదకావ్యమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

(౧) సిద్ధేశ్వర చరిత్రమునందలి కథ :

సారెసారెకుఁ గేలి సన్నుతుల్ చేయ
సారపారావార సరసగంభీర
సారుఁడై కీర్తివిస్తారుఁడై యలరు
నారీతి గణపతి నటు చూచువేడ్కఁ
దిక్కనసోమయా జక్కడకొకట.

♦ ♦ ♦

దిక్కదిక్కులనుండి తెరలి విద్వద్ధ
రక్కడక్కడను గావ్యముల శ్లోకార్ధ
మొక్కొక్క విధమున నూగి వినిపింపఁ
జక్కన వినుచును నొక్కయంశమును
నొక్క తిక్కనసోముఁ డక్క డేతెంచె
నారీతిగా సోమయాజులరాక
వారక చని ఘనిహోతులు దెల్ప

♦ ♦ ♦

అట్టిమహోత్సవి నా సోమయాజి
గట్టిన నెదురేఁగి నేర్పుతో రాజు
తెచ్చి యాస్థానవసిష్ఠునిగాఁ జేసి
మెచ్చి తాంబూలాదు లెచ్చుగా నిచ్చి

♦ ♦ ♦

అగుభారతాఖ్యాన మావీరవరులు
తగఁ జేసినట్టి యుద్ధప్రకారములు
వినియు సంతోషించెఁ గనినట్లు చెప్ప

♦ ♦ ♦

అంతఁ దిక్కనసోమయాజికి మెచ్చి
వింతవస్త్రంబులు వివిధభూషణము
లత్యంతభక్తితో నప్పు డిచ్చుచును
సత్యసంధుఁడును సభ్యవర్తనుఁడు
నగు సోమయాజి తా నారాజు కవిసోఁ
దగుమాట విను మొక్క ధర్మకార్యంబు
సూర్యవంశంబున సాబ గోఁదునట్టి
యార్యపూజితవన్యుఁ డామన్మసిద్ధి
రాజు దా నెల్లూరు రమణతో నేల

♦ ♦ ♦

అక్కనబయ్యన లధికబలిష్ఠు
లక్కట సిద్ధిరాయనిఁ బాఱఁదోలి
దక్కినరాజ్యంబు తామె యేలుచున్న
నొక్క కాసైనను జక్కఁగ నీరు
వారలదండించి వారి నెల్లూరు
వారి కిప్పింపు మవారణఁ బ్రీతి
ననిన గణపతిరా జట్లు కానుచు
వెడలి గణపతియు విజయంబునకును
గుడికొండమలసేన కొలిచి యేతేర
వెలనాఁడుచేరియు వీఁడెల్లఁగాల్చి
వెలనాఁటిరాజును వెసగెల్చి వాని
యొప్పనఁబులు గొని యటఁజని రాజు
గుప్పన నెల్లూరు కూడ నేతెంచి
యక్కనబయ్యన నచటసాధించి

♦ ♦ ♦

నెల్లూరివప్రజలకు నేర్పువాకిల్లఁ
జెల్లించె మన్మసిద్ధిరాజునకు
వెల్లూరు పట్టంబు నేర్పుతోఁ గట్టి
సల్లలితాద్భుత సమదుర్గములను
పటుతర దేశమిదియు నగుపట్టణముల
నరుదొందగ సాధించి యామన్మసిద్ధి
రాజు కీర్తిఁ గనతేజంబు దిశలఁ
బూజ లెక్కఁగ ఘనరాజితాంకుఁడు
ఘనతటాకంబుఁ దాఁగట్టించె నచటఁ
గొనకొని నెల్లూరఁ గొన్నెలలుండి
మనుమసిద్ధికి రాజ్యాహితముల దెల్పె.

(౨) సోమదేవరాజీయ కథ :

కూచిమంచి జగ్గకవి తన సోమదేవరాజీయమునందిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

గీ. చేయఁ దక్కిన యైన దేవాయతనము
లవుడు పూర్తిగఁ గట్టించి యలరుచున్న
చోట నొకనాఁడు తిక్కనసోమయాజి
వచ్చె నెల్లూరినుండి భూవరునికడకు.

సీ. వచ్చిన యయ్యార్యవర్యు నెదుర్కొని
వినయసంభ్రమభక్తు లినుమడింప
నతిథిపూజ లొనర్చి యతనిచే భారతా
ర్థము ద్వైతాద్వైత తత్త్వములును
విస్తృత చిదచిద్వివేక లక్షణములుఁ
బ్రకట ధర్మాధర్మ పద్ధతులును

రాజనీతి ప్రకారంబును భ్రాంత
వీరుల మహిమంబు నెనుచునుండి
యనుమకొండ నివాసులైనట్టి బౌద్ధ
జనుల రావించి వారిఁ దిక్కనమనీషి
తోడ వాదింప జేసినఁ దొకరి వారిఁ
జాలకఁగా సోమయాజులు గెలుచుటయును.

వ. అప్పుడు బౌద్ధదేవాలయంబులు గూలంద్రోయించి గణపతిదేవ రాజు సోమయాజుల పటువాక్యశక్తికి మెచ్చి యతనిని బహుప్రకారంబులఁ బూజించి యెనిమిదిగ్రామంబు లొసంగి యతఁడు వచ్చిన కార్యం బడిగిన నాభూవరునకుఁ గవివరుం డిట్లనియె

గీ. ఇనకులోద్భవుఁ డైనట్టి మనుమసిద్ధి
రాజు నెల్లూరు పాలించుచోఁ జెలంగి
యతని దాయాదు లతనినుక్కడఁగఁ బట్టి
యునిచి రాజ్యంబుఁ దమ రేలుచున్నవారు.

క. కావున మీరిప్పుడచటికి
వేవేగం దరలి వచ్చి విడకుండఁగ నా
భూవరుఁ బునరభిషిక్తునిఁ
గావింపఁగవలయు ననిన గణపతి విభుఁడున్.

గీ. అట్లకాక యనుచు నావని కొడఁబడి
యత్యుదారగుణసమగ్రుఁ డగుచుఁ
దవిలి చుప్పు డోఁకవవలతుధనమును
యజ్ఞకుండలములు నతనికిచ్చి

క. పనుచు నెడఁ దిక్కనమఖి యా
జనవరుసింహాసనమున సచివాగ్రణియై

తనరెడు శివదేవయ్యగా
గనుఁగొని యారాజుతోడఁ గడకం బలికెన్.

గీ. వసుమతీనాథ యీతఁ డీశ్వరుఁడు గాని
మనుజమాత్రుండుగాఁడు పల్కులు నితని
యనుమతంబున నీవు రాజ్యంబు నెమ్మి
నేలు మని చెప్పి యాతనుఁ డేఁగుటయును.

సీ. గణపతిదేవుఁ డాఘనుననుమతిఁ గాంచి
యతి సత్వరంబునఁ బ్రయాణభేరి
వేయించి చతురంగపృతనాసమేతుఁడై
తరలి ముప్పాలనాఁటి ధరణిపతుల
గెలిచి వారలచేత విలసప్పనముఁగొని
వారినందఱఁ దనవశము చేసి
కొని చని నెల్లూరఁ గొబ్బునఁ జొచ్చి య
క్కనయు బయ్యనయు నన్ఖలులఁ దఱిమి
మనుమసిద్ధిరాజుఁ బునరభిషిక్తుఁగా
వించి మించి రెండువేలునైదు
నూఱుగ్రామములు మనోవృత్తి కతనికి
నిచ్చి కడమఁ దాను బుచ్చుకొనియె.

తిక్కన గణపతిదేవునికడకు వేఁగునప్పటికి భారతము నే కాదు, రామాయణమునైనను రచింపలేదు. భారతమును గణపతికి జదివి వినిపించినాఁడని వ్రాసిన వ్రాఁతలనుబట్టి పై గ్రంథములను విశ్వసింపరాదని కొందఱనుచున్నారు. అప్పటికి భారతరచన మారంభింపలేదనుమాట నిశ్చయమే కాని యాతని కభిమానగ్రంథమైన భారతమును సంస్కృత భాషలో నున్నదానిని జదివి వినిపించెనని తలంపవలసియున్నది. ఈ యూహకు సిద్ధేశ్వరచరిత్ర సోమదేవరాజీయములలోని వాక్యములు

వ్యతిరేకముగా లేవు. సంస్కృతభారతమును జదివి వినిపించి దాయాదు లపహరించిన రాజ్యమును పాండవుల కిప్పించుటకై శ్రీకృష్ణుండుతోడు పడినట్లే మనుమసిద్ధికిఁ దోడుపడుమని సోమయాజి గణపతిదేవునిఁ గోరియుండును.

గణపతిదేవుడు మనుమసిద్ధికి సాహాయ్యము సేయుట :

తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యొద్దకు వెళ్లియుండెనను సంగతి సంశయాస్పదమని శ్రీ వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. కాని యది సంశయింపఁదగిన విషయము కాదని నాయభిప్రాయము. చోడతిక్కరాజునకు దాయాదులు శత్రువులుగా నున్నారని తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ జెప్పిన "దర్ప దుర్జయులగు దాయాదనృపతుల ననిలోనఁ బిలుపఁడే యాగ్రహమున" నను పద్యపాదమువలన స్పష్టమగుచున్నది. తిక్కరాజు తరువాత నా దాయాదులు మనుమసిద్ధిపై దాడి వెడలి పగఁదీర్చుకొనఁ బ్రయత్నించి రని నమ్ముట కవకాశమున్నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునం దీ ప్రసక్తి యేమియుఁ గాన్పింపదు. అక్కనబయ్యనల నామములు పైగ్రంథములలో దక్క శాసనప్రపంచములోఁ గాని వాఙ్మయప్రపంచ ములోఁ గాని యెచ్చటను గన్పడవు. నెల్లూరు మండలములోని వంగవోలుతాలూకా త్రోవగుంట యందున్న శిలాశాసనమున బయ్యన దేవమహారాజులు, చినబయ్యనదేవబహారాజుల పేర్లు గనవచ్చుచున్న వి. (నె.శా.సం. పుట ౧౧౭౪) ఆశాసనమునిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

"శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బయ్యనదేవ మహారాజులు చిన బయ్యనదేవమహారాజులు త్రోగుంట మూలపాన శ్రీమన్మహాదేవరకుం జెటినక్షేత్రంకు ౧౦౦౦ కన్నేశ్వర శ్రీమవమహాదేవరకు న ౧౦ పది. ఎఱ్ఱగుడిపాటి శ్రీమహాదేవరకు న ౧౦ పది వెట్టిపలిగణె జూపేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు న ౧౦ పది పడూరి విరేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు న౫

కొండూరి దేవరకును ౧౦ పది ఇచ్చెను." ఈ శాసనమునఁ గాల మీయఁబడనందున, వీరెవ్వరో ఏకాలమువారో, మనుమసిద్ధికిని వీరికిని సంబంధమున్నదో లేదో చెప్పఁజాలము. వీరికి మహామండలేశ్వర బిరుదమున్నది. పైనిజెప్పిన రెండుగ్రంథములనుబట్టి గణపతిదేవుఁడు, వెలనాఁడును, నెల్లూరును ఒక్కసారియే గెల్చిజయించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. గణపతిదేవుని కాలమున వెలనాఁడును బాలించుచున్న ప్రభువులెవ్వరో తెలిసికొనినయెడల, ఏసమయమున గణపతిదేవుఁడు వెలనాఁడును జయించినదియుఁ దెలియుట కవకాశము గలుగవచ్చును. గణపతిదేవుని రాజ్యపరిపాలనాకాలము శా. శ. ౧౧౨౦ మొదలు ౧౧౮౨ వఱకునై యున్నది (క్రీ. శ ౧౧౯౮-౧౨౬౦) వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని శాసనములు శా. శ ౧౧౨౮ కిఁ దరువాత గన్పించుటలేదు. ఈ వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని జంపినవాఁడు చోడతిక్కరాజు. పృథ్వీశ్వరుని యనంతరమున వెలనాఁడును బరిపాలించిన రాజెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది పృథ్వీశ్వరుని సంహరించిన చోడతిక్కరాజు మూఁడవకులోత్తుంగచోడుని ద్రావిడచోడుఁడు సామంతుఁడని పైని వ్రాసియుంటిని. కావున ద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగుఁడు పృథ్వీశ్వరుని తరువాత వెలనాటిని స్వాధీనముచేసికొని పరిపాలనము చేసెనని యూహించుట సమంజసము. ఈద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగచోడుఁడు శా.శ. ౧౧౦౦ సంవత్సరమున చోళసింహాసనము నధిష్ఠించి ౧౧౪౦ వఱకును రాజ్యముచేసినవాఁడు. ఈకాలమున వెలనాఁడీ చోడుని పరిపాలనమునకు లోఁబడియుండును. కాకతి గణపతిదేవుని శాసనములు శా. శ. ౧౧౪౦ మొదలు వెలనాటియందుఁ గన్పించుచుండుటచే నీద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగచోడుని యనంతరమున వెలనాఁడు కాకతిగణపతిదేవుని స్వాధీనములోనికి వచ్చియుండెననియు చోడతిక్కరాజు శా.శ. ౧౧౬౪ వఱకు జీవించియున్నను నాతని యధి

కారచు నెల్లూరి ప్రాంతమునసే గాని వెలనాటిపైc జెల్లుటలేదనియుc దలంపవలసి యున్నది.

ఈసందర్భమున ౧౯౪౫ సం. ఫిబ్రవరి నెల భారతి పంచికలో శ్రీనేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారిచేc బ్రకటింపcబడిన గణపతిదేవుని శాసనమునుగూడ నిటనుదాహరించి, యది మన్మసిద్ధి రాజ్యభ్రష్టుత్వ కథ కేమయిన నుపయోగించునేమో చూడవలసి యున్నది. ఆశాసన మిది. దీనిని నాయకపల్లి శాసనమందురు.

"శ్రస్తిసహితం...... మామండలేశ్వరు లైన కాకతి గణపతిదేవ మహారాజులు దిగ్విజయము సేసి పరమండలములు సాధించ్చి దక్షిణ దిగుభాగమున నెల్లురుగాల్చి తద్విరోధులైన పడిహారి బయ్యనతిక్కనల వెరసిన శాతవశిరంబులం గందుకక్రీడవినోదము సలిపి దవిళమండల మున కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడ నిచ్చి ౨ు నెల్లురిరాజుచేత ఏనుంగులం గన్కిగ గొనివచ్చి......

గణపతిజయించిన మూcడవకులోత్తుంగుcడెవరు?

ఈశాసనములోని కథయును, కాసెసర్వప్ప రచించిన సిద్ధేశ్వర చరిత్రలోని కథయును, ఒకటిగానే కన్పట్టుచున్నది. కాని యీశాసన మున సిద్ధేశ్వరచరిత్రమునజెప్పిన "వెలనాcడుచేరియు నీcడెల్లిc గాల్చి వెలనాcటిరాజును వెసcగెల్చి వానిసొమ్మనంబులుగొని" అను వెల నాcటి కథలేదు. అయినను "పరమండలములు సాధించి" యనువాక్య ములో నీకథ యిమిడియున్నదని భావింపవచ్చును ఈశాసనమునc జెప్పిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళునికథ సిద్ధేశ్వర చరిత్రమున లేదు. నెల్లూరును గాల్చినకథ రెండింటియందును కలదు గణపతిదేవుcడు నెల్లూరును రెండుసార్లు కాల్చి యుండcడు. కావున నీశాసనము నందును సిద్ధేశ్వరచరిత్రమునందును జెప్పినకథ యొకటియే యనియు, నొకకాలమున జరిగినదేయనియు, నిశ్చయింపవలసియున్నది. శాస

మునఁ జెప్పఁబడిన కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనఁ గలిగితి మేని మనమసిద్ధి కాలనిర్ణయమునకు కొంత సాహాయ్యమగును. ఈ శాసనమునఁ గాలమీయఁబడ లేదో, కాలమున్న భాగ పోయినదో తెలియదు. కాలము దెలిపియున్నచో నిందుఁ జెప్పబడిన కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవీలు కలిగియుండును. ఇతఁడు మూఁడవ రాజేంద్ర (ద్రావిడ) చోడుఁడని శ్రీ డాక్టరు మారేమండ రామారావుగారు వ్రాసియున్నారు. అది సరికాదనియు నీశాసనమునం దుదాహరింపఁబడిన యాతఁడు వెలనాటి చోడవంశమునకుఁ జెందిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడనియు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య గారనుచున్నారు. ఈ శాసనములో "కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడ" యని యుండుటచే నీతఁడు వెలనాఁటి వంశీయుఁడని వెంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయము.

ఇంకను వెంకటరమణయ్యగారనినట్లీతఁడు వెలనాటి వంశీయుఁడగునా యని చూడవలసియున్నది. వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరునకుఁ బురుష సంతతి యుండెనో లేదో తెలియఁదగిన యాధారములు లభింపలేదు. కాని వెంకటరమణయ్యగారు భారతిపత్రికలో మూఁడు శాసనముల నుదాహరించియున్నారు. మొదటిది గణపతిదేవుని నాయకులలో నొకఁడైన మల్యాల హేమాద్రిరెడ్డిది. (ద. హిం. శా. సం. ౩ సంఖ్య ౧౩౩౩) ఇందు దాను కులోత్తుంగ రాయరాజేంద్రచోడ గొంకది కాపట్టడనని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇది శా. శ. ౧౧౫౮ నాఁటిది. ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరస్వామి యాలయమునం దున్నది. రెండవది శా. శ. ౧౧౭౧ నాటిది త్రిపురాంతకమునం దున్నది. చోడబోయఁడను నొకఁడు వెలనాఁటి రాజేంద్రచోడుని భృత్యుఁడని చెప్పఁబడియున్నది. (A. R. No. 249 of 1905) ఇది యాతని భార్య జయసాని వ్రాయించినది. ఇందు

"రాజేంద్రచోడ నృపకార్య విధానతంత్రః
శ్రీబోయచోడిరతి వైభవ నిర్జితేంద్రః"

అని యున్నది. మూఁడవది శా. శ. ౧౧౭౬ నాఁటిది. గుంటూరు మండలములోని యినుమెల్లలోనిది. (ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౬౦౨) కాకతి గణపతిదేవుని యనుచరుఁడగు కాలపనాయఁకుఁడు తాను "వెలంది కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడ నిస్తారకుఁడనని చెప్పుకొని యున్నాఁడు. ఇందున్న 'వెలంది' శబ్దము వెలనాఁటి అను దానికి బదులుగా శాసన లేఖకుఁడు తప్పుచెక్కి యున్నాఁడని వెంకట రమణయ్యగారి యభిప్రాయము. ఈ కాలపనాయకునిదే (ద.హిం.శా. సం ౬ సంఖ్య ౬౦౩) సంఖ్యగలది యిఁకనొకటికలదు. అందీ శబ్దము 'వెలాది' అనియున్నది. అందు 'రుద్రయదేవ అమ్మంగరికిపుణ్యముగాను' అనియున్నది. కాని అందు శాసనకాలము "౧౦..." అని సగము మాత్రమే కన్పట్టుచున్నది. ఇందులోని 'సున్న' ౧ కి బదులుగా పొరపాటు పడియుండవచ్చును. మొత్తముమీఁద వీశాసనములన్నియు కాకతి గణపతిదేవుని కాలముననుం, అతనికుమార్తె కాలమువందును పుట్టినవి. వారిపేరుల నుదాహరించి యుండుటచే, నిందున్న వెలనాఁటి రాజులు కాకతీయులకు సామంతులుగా నుండిరనియు, వారిక్రిందనుండు నాయకులు, తమ సన్నిహిత ప్రభువులైన వెలనాఁటి వారియొక్కయు వారియేలికలగు కాకతీయుల యొక్కయు నామములను తమశాసనములలో నుదాహరించి యున్నారనియుఁ దలంపవలసియున్నది. ఈశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన వెలనాఁటి రాజేంద్రచోడునకును వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరునకును ఏమయిన సంబంధమున్నదా? యని యోచింతము. వెలనాటి పృథ్వీశ్వరునకు పురుషసంతాన మున్నట్లాధారములుదొరకలేదు. అతని యనంతరమున వెలనాఁడు, వేగినాఁడు దేశములలోసామంతులు

పెక్కురు బిరుదులు దేరి మహావ్యాక్రమవంతులైన చోళ ముమ్మడి కులో త్తుంగరాజు యొక్క యధికారమునకు లోబడి యాదేశములలో విభాగ ములను బరిపాలించినట్లును. కులోత్తుంగుని యనంతరమున వీసామంతులు ప్రభువులై స్వతంత్రముగా రాజ్యపరిపాలనము చేసియున్నట్లును గన్పట్టు చున్నది. అట్టివారిలో పైశాసనములలో నుదాహృతులైన వెలనాటి రాజులుకూడ జేరియుందురు. పై శాసనములలోని రాజులకును బృథ్వీ శ్వరునకును, ఎట్టిసంబంధమైన దున్నదియో లేదో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁ జాలము. కాని వెలనాఁటి పూర్వపురాజుల నామములును నీ శా స న ము ల లో రా జు ల నా మ ము లు నొ క్క రీ తి గా నుండుటచే వీ రాపృథ్వీశ్వరుని సంతతివారని యూహింపవలసి యున్నది. పైనిజెప్పినవి కాక శా. శ. ౧౧౫౧ లో విక్ర నొక శాస నము కన్పించు చున్నది, (A. R. ౩౨౨ of 1936–37) (ఈశాసనపు ప్రతికొఱకు విశేషప్రయత్న మొనర్చినను నాకు లభించినది కాదు.) ఇది వెలనాఁటి చోడునిది ఇందు గొంతభాగము శిధిలమైపోయినదనియు, గాలము "సోమేషురుద్ర గణితే" అనియుండుటచే శా.శ. ౧౧౫౧అనియు వృథ్వీశ్వరునకును నీశాసనకాలమునకును నడుమ దాదాపు 80 సంవత్స రములుండుటచే నీకాలమున శాసనకర్తయునాతని తండ్రియు రాజ్య పాలనము జేసి యుందురనియు, తండ్రిపేరున్న భాగము శిధిలమైన దనియు, దొరతనమువారి శాసనపరిశోధకశాఖవారు పైశాసనముపై వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. (A. R. 1936–37 Part II Para 15Page 65) ఈశాసనము గుంటూరు మండలములోని రేపల్లె తాలూకా యందలి పెద్దపులివఱ్ఱు గ్రామమున నరేంద్రస్వామివారి యాలయమున నంది స్తంభముమీఁద నున్నది. అందు వెలనాఁటి చోడుఁడు యుద్ధములో శత్రువులనుండి గైకొనిన సంపదను ద్రాక్షా రామ భీమేశ్వరున కిచ్చినట్లు దనతండ్రి యేఱదిలకులుగల యాంధ్రి

దేశమును బరిపాలించినట్లును వ్రాయఁబడి యున్నదనియు శాసనము తుదిభాగమున "గణపతిక్షితీశం సంసేవ్య" యని యుండెననియు శాసనపరిశోధకశాఖవారు వ్రాసియున్నారు.

శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు పంతులుగారు 'పులివర్రు కైఫీయత్తు'ను భారతిలోఁ (వ్యయ-శ్రావణము. పుట ౧౮౭) లో బ్రకటించియున్నారు. దానిచివర నొకశాసనముకూడ (కైఫీయత్తునందలి భాగమే) నున్నది. అదియును పైని చెప్పిన (A. R. 322 of 1936–37) శాసనమునొకటియే యైనట్లు కన్పట్టుచున్నది అందు బైని జెప్పిన యంశములన్నియు సంస్కృతభాషలో నున్నవి. అందున్న వెలనాఁటి చోడుని తండ్రి గొంకరాజని స్పష్టముగా నున్నది.

"తద్వంశజాతో గోంకీశ శ్శరణ్య స్సర్వభూభృతాం...... పంచాశత్ లక్షసంయుక్త మంధ్రదేశ మపాలయత ...... తత్పుత్రో వెలనాఁటి (చోడయెయుండును) నృపతిః......జిత్వా వైరి నృపాన్ తదశ్వగజగోగాణిక్యరత్నాదికం దాక్షారామ పురీశ్వరా యతుధరో శ్రీ భీమనాధాయతే ......(శా)కత్ర్యాదిశాశ్వ యవార్ధి చంద్రముపేతమూర్తిం గణపతిక్షితీశం సేవ్యతే శత్రుర్గుశే ర్వదిత్యరాజంతి... (గ్రంథవిస్తరభీతిచే పువ్వులుపెట్టిన భాగములను నేను విడిచిపెట్టితిని) శాసనకాలమును "మేఘురుద్రగణితే" అనుమాటలలోఁ దెలిపియున్నాఁడు కాలమునుగూర్చి వ్రాయుచు శ్రీవెంకటకృష్ణారావుగారు 'అన్నిటితో పాటు మిక్కిలి చిత్రమైన విషయము శకవర్షములు ౧౧౧౮ అనగా ౧౧౯౬ క్రీస్తుశకకాలమున (?) లిఖింపబడిన శిలాశాసనమునందు వెలనాటి రాజేంద్రచోడుడు (మొదటివాఁడు) ౫౦ లక్షలపరిమాణముగల ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించెనని తెలుపబడియున్నది. ఈశాసన ప్రతిబింబమును - లభించినచో - పరిశీలింపవలసి యున్నది. ఇట్టి చరి

శాసనము లనేకములు - నిర్మింపబడినవి. ఈ కైఫీయత్తునందు గలవు" అని వ్రాసియున్నాఁడు. శా. శ. ౧౧౧౮ వ సంవత్సరమున చోడ నామధారి యెవ్వఁడును వెలనాఁడునందు లేఁడు. అది పృథ్వీశ్వరుని రాజ్య మధ్యకాలము. ఇందలి "మేప" శబ్దము పొరబాటు కాలము నకు 'మేఘు' శబ్దమునిచ్చు సంప్రదాయము బహుళముగా లేదు. "శామేషురుద్రగణితే" యను పాఠమే సరియైనది. ఇందలి ప్రథమాక్షర మగు 'శా' పొరపాటున విడిచిపెట్టఁబడినది. 'షు'ను 'ఘు'గాఁ జదివి నారు. ఈశాసనము మొదటి రాజేంద్రచోడునిది కాదు పృథ్వీశ్వరు నకుఁ దరువాతిది. గణపతిదేవుని శాసనములు శా. శ ౧౧౪౦ మొదలు వెలనాఁటియందుఁ గన్పించుచుండుటచే, నీశాసన మాకాలమునకుఁ గూడఁ దరువాతిది కావున నిందుదాహరింపఁబడిన వెలనాఁటిచోడుఁడు పృథ్వీశ్వరునకుఁ బూర్వుఁడు గాఁడనియు, గణపతిదేవుని కాలములోని వాఁడనియు, గొంకరాజునకుఁ గుమారుఁడనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈశాసనము పూర్తిగాఁ బ్రకటితమై యేవేని మార్పులు కలిగిననేతప్ప పృథివీశ్వరునితో నాతనివంశ మంతమై పోలేదనియు, నాతనికి విమ్మట నీక్రిందివిధముగా నభివృద్ధిఁ జెందినదనియు నిశ్చ యింపవచ్చును.

పృథివీశ్వరుఁడు శా. శ. ౧౧౩౮ రాజ్యాంతవత్సరము.
|
గొంకరాజు
|
రాయరాజేంద్రచోడుఁడు శా. శ, ౧౧౫౧ సంవత్సరము
|
గొంకరాజు హేమాద్రిరెడ్డి ౧౧౫౯ శాసనము
|
కులోత్తుంగరాజేంద్ర (త్రిపురాంతక, ద్రాక్షారామశాసనములు.
చోడుఁడు　　　శా. శ. ౧౧౭౧-౧౧౭౬)

పృథ్వీశ్వరుని మొదటిశాసనము శా. శ. ౧౧౦౯ లో కలదు.

అప్పటి కాతనికి నలువది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని (ఈతని పూర్వుల కాలమును బరిశీలింపఁగా నిది సరియైనదిగాఁ గన్పట్టినది.) యీతని తుదిశాసనము ౧౧౫౮ లో నున్నది. కావున నప్పటి కాతని కఱువదియేండ్లవయసును, ముప్పదియేండ్ల కుమారుఁడును, పదేండ్లు వయసుగల మనుమఁడును గలరని యూహింపవచ్చును. ఈ కుమారుఁడే గొంకరాజు. ఈమనుమఁడే రాజరాజేంద్రచోడుఁడు. ఇతఁడు తన ముప్పదిమూఁడవయేట శా. శ. ౧౧౫౧లో ముప్పది రెండు పుట్లభూమిని నరేంద్రస్వామికి శాసనము వ్రాయించి దానమిచ్చెననుటలో విరుద్ధముండదు. అతని యిరువదియవయేట గొంకరాజు జన్మించెననినచో ౧౧౪౯ నాటి కాతనికి ౭౦ సంవత్సరముల వయసుండెననియు గణపతిదేవుని సేనాధిపతి యగు హేమాద్రిరెడ్డి యాతనిని దిశలకుఁ బరువెత్తించి దిశాపట్టఁడయ్యెననియుఁ దలంపవచ్చును. కాని కొంచె మిందస్వాభావికము లేకపోలేదు. కొన్నితావుల నటులుండవచ్చునని యనుకొనినను నీ గొంకరాజునకుఁ గూడ నిరువదియవ సంవత్సరముననే కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు కలిగెనని తలంచినను, త్రిపురాంతక శాసనమునాఁటి కాతఁడు పండ్రెండేండ్లవాఁడును, ద్రాక్షారామ శాసనమునాఁటికి పదునెనిమిదేండ్లవాఁడు నైనట్లుగన్పట్టుచున్నాఁడు. కావున నిది కేవల మస్వాభావిక మనియు, నందుచే నీవంశవృక్షమునందేదియో యొక పొరపాటుండి యుండవలయుననియు స్పష్టమగుచున్నది. కాని పులివరు కైఫీయత్తునందు "కుళోత్తుంగచోళమహారాజు శాలివాహనం ౧౦౩౦ శకమందు (ఈసంఖ్య తప్పుసంఖ్యలలో నిట్టితప్పులు కైఫీయత్తులయందుఁ దఱచుగాఁ గానవచ్చుచుండును.) పదకొండోయేట పట్టాభిషిక్తుఁడై నిత్యశివలింగప్రతిష్ఠలుచేసి రాజ్యం చేస్తూవుండగా తూర్పుదేశమునుంచి గజపతిసింహాసనస్థుఁడై గణపతి మహారాజు సేనాసమేతముగా వచ్చి చోడరాజుతాలూకు ఆకాలానను

పలాయనం చేయించి దేశము స్వాధీనము చేసకొనిరి." అని వ్రాసియుండుటచేఁ బైనివ్రాసిన సంగతులు వాస్తవములే యనియు వంశవృక్షము సరియైనదే యనియు నం దస్వాభావిక మున్నట్లు గన్పట్టినను నది సత్యమే యనియు ధ్రువపడుచున్నది.

పృథ్వీశ్వరుని యనంతర మాతని కుమారుఁడు, గొంకరాజు తన తండ్రి సింహాసనము నధిష్ఠించి చోడకులోత్తుంగుని సామంతుఁడై కొంత దేశము నైనను బరిపాలించియుండును. ఈతని శాసనములు గన్పట్టలేదు ఈతని యనంతరము రాయరాజేంద్రచోడుఁడు, కాకతీయ గణపతిదేవునికి సామంతుఁడై వెలనాఁటిని బాలించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఆతనికుమారుఁడైన గొంకరాజెందువలననో గణపతి కెదురు దిరిగినట్లును, నందుచే నాతని సేనాధిపతియైన హేమాద్రిరెడ్డి గొంకరాజు నడఁచివేసినట్లును ద్రాక్షారామ శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఆతనికిఁ బిదపఁ గుళోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు చిన్నతనముననే తన ౧౧ వ యేటనే సింహాసనము నెక్కెను. ఈతఁడు పసివాఁడైనను, కాలపనాయకుఁడు మొదలగు సేనాధిపతులు బలవంతులై యాతని రాజ్యమునుగాపాడుచు "కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడరాజ్య నిస్తారకులై" రని త్రిపురాంతక ద్రాక్షారామ శాసనములవలన నెఱుంగనగుచున్నది. కులోత్తుంగుఁడు బదునెనిమిదవయేట నీసేనాధిపతులతోఁగూడ మనుమసిద్ధి దాయాదులగు నక్కన బయ్యనలకు సాహాయ్యమొనర్చి యుండును గణపతిదేవుఁడీ కులోత్తుంగునే పట్టుకొనెననుట నిశ్చయము. నాయకవల్లి శాసనమునందలి "దవిళమండలము" కేవలము ద్రావిడమండలమని తలంపనక్కరలేదు. ఈకులోత్తుంగుని శాసనము త్రిపురాంతకమునఁ గన్పట్టుచున్నది. అంతవఱకు నాతని రాజ్యము వ్యాపించె నేమో! దానిని శాసనకావ్యకర్త దవిళమండలముగా భావించె నేమో! నెల్లూరును "దక్షిణదిగుభాగ" మని యాశాసనమునఁ బేర్కొన్నాఁడు.

శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు పైనిజెప్పిన మూఁడు శాసనము లొక్కనిదిగనే భావించి, యాతఁడు కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడని నిశ్చయించి యాతనికి వెలనాఁటి మూఁడవ కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడుఁడని పేరుపెట్టి యాతని పుట్టుపూర్వోత్తరము లెవ్వియో తెలియ వని చెప్పి, యాతనినే గణపతి దేవుఁడు ద్రవిడమండలమునఁ బట్టాని వని తెల్పియున్నారు. వెలనాఁటివాఁడు ద్రవిడమండలమున కెట్లు పోయెను? పృథ్వీశ్వరుని యనంతరమున విచ్ఛిన్నమైపోయిన వెలనాఁటి రాజ్యమునుండి ద్రవిడ మండలమునకుఁ బోయి యచ్చట రాజ్యమును బరిపాలించుట కీతని కెట్లు సమర్థత వచ్చెఁది? యను ప్రశ్నలకుఁగూడ వారే సమాధాన మిచ్చియున్నారు. వానినన్నిటిని నిటఁ దెల్పుటకుఁ దావుచాలదు. అవియన్నియు సత్యములనియే భావించి, ప్రస్తుతాంశమును గూర్చి యాలోచింతము. కాకతిగణపతిదేవు డెప్పుడీ వెలనాఁడు, నెల్లూరు ద్రవిడమండలములపై దండయాత్ర సాగించెనను విషయము ముఖ్యమైనది. పైచర్చవలన నీవిషయము తేలలేదు. పైని వ్రాసిన విషయముల నన్నిటిని సమన్వయముచేసి యాకాలమును నిర్ధారణ చేయవలసియున్నది, చోడతిక్కరాజు శాసనములు శా. శ. ౧౧౭౮ వఱకును గనుపించినవి. ఆకాలములో నీదండయాత్ర జరిగెనని తలంపరాదు. ఆతనికాలములో నక్కన బయ్యనల కథ లేదు. ఆకథ మనుమసిద్ధి కాలములో జరిగినదని చెప్పుచున్నారు. శా. శ. ౧౧౭౯ లో తిక్కరాజు మరణించె ననుకొందము. ఆసమయమును గనిపెట్టి మనుమసిద్ధి దాయాదులాతనిపై దండెత్తి పదభ్రష్టునిగావించి యుండవలయును. ఈయక్కన బయ్యనలకు, వెలనాఁటి వంశములోనివాఁడైన (పై వంశ వృక్షములోని తుదిపురుషుఁడు) కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు సాహాయ్య మొనర్చియుండును. నెల్లూరు చోడులకును, వెలనాఁటి రాజులకును పూర్వవైరమున్నది. చోడతిక్కరాజు పృథ్వీశ్వరుని జంపి

యుండెనుకదా! పగ తీర్చుకొనుటకై, పృథ్వీశ్వరుని సంతతిలోని వాఁడైన యీ వెలనాఁటి కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడుఁడు. అక్కన బయ్యనలకు సాహాయ్యమొసఁగి యుండునని యూహించుటలో తప్పుండదు. ఈ విషయములన్నిటిని దిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవునకు నివేదించియుండును. గణపతిదేవుఁడు తిక్కనసోమయాజిమాటపై గౌరవముంచి వెలనాఁటి మూఁడవకులోత్తుంగుఁడు తనకు సామంతుఁడై యున్నను, నాతనిని జయించినఁగాని మనుమసిద్ధికి నెల్లూరురాజ్యము దక్కదని నిశ్చయించుకొని ముందుగా వెలనాఁడును స్వాధీనము చేసికొని, పిమ్మట నెల్లూరును దహించి మనుమసిద్ధికి శత్రువులయిన తిక్కన బయ్యనల (శాసనములో తిక్కనబయ్యనలని యున్నది సిద్ధేశ్వర చరిత్రమున అక్కనబయ్యన లనియున్నది ఇందేదియో యొకటి పొరపాటు అయియుండును. అక్కన యనుపాఠమే సరియైనదిగాఁ దోఁచుచున్నది.) శిరస్సులను ఖండించి మూఁడవకులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోళుని జయించి పట్టుకొని యాతనిచేఁ గప్పమును గ్రహించి విడిచిపెట్టి మనుమసిద్ధిఁ జోలికిఁ బోవద్దని యాజ్ఞాపించి, మనుమసిద్ధియొద్ద యేనుగులను గానుకగాఁ గైకొని, నెల్లూరురాజ్యమునఁ గొంత యాతని కిచ్చి తనసామ్రాజ్యమునఁ గొంత కలుపుకొని (౬౮. గ్రామములైననేమి ౨౫౦౦ గ్రామములైననేమి) స్వదేశమున కేఁగియుండును. ఈ దండయాత్ర శా. శ. ౧౧౭౫ (క్రీ. శ. ౧౨౫౩) లో జరిగియుండును. పిడ్డవులివర్రు కైఫీయత్తులో "తిరిగి కులోత్తుంగచోళరాజు యీదేశానకు వచ్చి రాజ్యం ఆక్రమించి శా. ౧౦౯౩ (౧౧౯౩ అయియుండును) శకంవరకు ప్రభుత్వంచేసిరి. తదనంతరం కోట భీమరాజు యితనికొడుకు కేతమహారాజు భైరవభూపాలుడు పర్యంతరం శా ౧౨౨౦ శకం వరకు ప్రభుత్వములు జరిగినవి" అనివ్రాసి యుండుటనుబట్టి వెలనాఁటి మూఁడవకులోత్తుంగ చోడుఁడు మఱికొంత కాలము రాజ్యముచేసినట్లు

కవ్పట్టుచున్నది. ఈ విమర్శనముతో మనకుఁబనిలేదు. గణపతిదేవుని సాహాయ్యమున మనుమసిద్ధికి శత్రుబాధపోయి బలవంతుఁడగు మిత్రుని పాత్రిపకము లభించుటచే నాతని హృదయమునకు విశ్రాంతి కలిగినది. తిక్కనసోమయాజిపై గౌరవము హెచ్చినది. మనుమసిద్ధి సోమయాజి ని "మామయ్యా!" యని పిలిచెడివాఁడఁట! మహారాజులును మంత్రులను వావివరుసలతోఁ బ్రవర్తించుచుండెడివారనుట కనేక నిదర్శనములున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తిమ్మరసును 'అప్పాజీ' యని పిలుచుచుండెనఁట!

మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించుటకొఱకయి తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యొద్దకు వెళ్ళెనని యనుశ్రుతముగావచ్చెడి కథ సత్యమనియే నమ్మవచ్చును. ఈదండయాత్ర పూర్తియైన పిదపనే తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచించియుండును.

తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యాస్థానమున కేఁగినప్పుడు జైనపండితులతో వాదించి జైనమతమును ఖండించి వేద మతమును నిలువఁబెట్టెననియు నందులకుఁ గణపతిదేవుఁడు మెచ్చి కొన్ని గ్రామములను దిక్కనకిచ్చెననియు సోమదేవరాజీయమునందున్నది. ఆ కాలమున జైనమతము నిజామురాష్ట్రమున వ్యాపించియున్నదనుమాట వాస్తవము. కాని గణపతిదేవుఁడు జైనుఁడు కాఁడు. అదివఱకే విశ్వేశ్వరదేశికుని శిష్యుఁడై శైవమతమును స్వీకరించి పరమమహేశ్వర బిరుదమును గైకొనియుండెను. అందుచేఁ దిక్కనామాత్యునిచే జైనమత ఖండనమును జేయించియుండెను.

రక్కసగంగన గంకయసాహిణులు భిన్నులా?

నిర్వచనోత్తరరామాయణమున మనుమసిద్ధి జయించిన శత్రురాజులను జెప్పుసందర్భమునఁ దిక్కనామాత్యుఁడు మూఁడుపద్యములను రచియించియున్నాఁడు. అందొక పద్యమిది.

చ. రంగదుదారకీర్తి యగు రక్కసగంగనఁ బెంజలంబుమై
భంగ మొనర్చి మనుమనృపాలుఁడు బల్విడి నాఁచికొన్న రా
జ్యాంగములెల్ల నిచ్చి తనయాశ్రితవత్సలవృత్తి యేర్పడన్
గంగయసాహిణిం బనముఁ గైకొనఁబంచెఁ బరాక్రమోన్నతిన్.

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు తమయాంధ్రుల చరిత్రము (మధ్య యుగము ౨౫౭-౨౫౮) నందును, కాకతీయాంధ్ర రాజయుగ చరిత్రము (పుట ౪౦౦-౪౦౧) నందును, పైపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన రక్కసగంగనయు, గంగయసాహిణియు నొక్కవ్యక్తియే యనియు నితఁడు కాయస్థుఁడనియు, కాకతిగణపతిదేవుని సేనాధ్యక్షుఁ డనియు వ్రాసియున్నారు. రక్కసగంగని గర్వమునడంచి, ఆతని యొద్దనుండి నాఁచికొన్న రాజ్యమును, నతఁడు తమ నాశ్రయింపఁగా మనుమసిద్ధిమహారాజు తిరిగి, యతనికే యిచ్చివేసెనని యీపద్యార్థ మని వారు భావించియున్నారు. మొట్టమొదట నీపద్యమును జదివి నప్పుడు రక్కస గంగన వేఱనియు, గంగయసాహిణి వేఱనియు, రక్కసగంగనను జయించి కైకొనిన రాజ్యాంగములను తన కాశ్రితుఁ డైన గంగయసాహిణికి, మనుమసిద్ధి యిచ్చెనని యీపద్యార్థమనియు నేనభిప్రాయ పడితిని. నాయభిప్రాయమునకు బల మొసంగెడి శాసన మొకటి లభించినది. (A. R. 231 of 1905. ఈశాసనము వకలును నేనడుగగనే పంపిన ఇండియాగవర్నమెంటువారి ఎపిగ్రాఫిస్టుగారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.) ఈ శాసనము గంగయసాహిణిమంత్రి యైననామదేవ పండితులు కర్నూలుమండలములోని మార్కాపురముతాలూకా త్రిపు రాంతకమునందలి త్రిపురాంతకదేవునకు భూదాన మొసంగి వ్రాయించి నది. దీనివలన రక్కసగంగన, గంగయసాహిణిలు భిన్నవ్యక్తులనియు వారిరువురు శత్రువులనియుఁ దెలియును. వివాదవిషయము కావున నాశాసనము నిట నిచ్చుచున్నాఁడను.

'స్వస్తిసమస్తప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కాకతియ్య గణపతిదేవమహారాజులు ఒరుగల్లు నిజరాజధానిగాను సుఖసంకథా వినోదంబుల రాజ్యంబు సేయుచుండగాను తత్పాదపద్మారాధకుండయిన స్వస్తి యనేకనామావళి విరాజమానమానోన్నత అతివిశమహాయారూఢ ప్రౌఢరేఖా రేవంత విజయలక్ష్మీకాంత దశదిగుభరిత కీర్తికామినీవల్లభ భయలోభదుర్లభ పళ్ళిమిరాయదామోదర సైన్యదిశాపట్ట వైరిఘురట్ట రక్కసగంగరస దిశాపట్ట మూర్తరాయ జగద్దళ గణపతిదేవదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధక పరబలసాధక నామాది సమస్తప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలిక ఆంధ్రబ్రహ్మ రాక్షసనాయక, నారాయణగండ పెండారు గంగయ్యసాహిణి సమస్తరాజ్య సముద్ధరుండైన స్వస్తిసమస్తరాజ్యభారనిరూపిత మహామాత్య పదవీ విరాజమాన మానోన్నత ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తిత్రయగుణసంపన్న అనయాన సద్వైధీభావశాడ్గుణ్యగుణోపేత పరేంగితజ్ఞాన అష్టావధారణాధౌర్య ఘరిత ఉత్పన్నమతిసంపన్న సురగురుసమాన సకలశాస్త్రపారావారక మంత్రమాణిక్యనీతిచాణక్య సతికార్యధురంధర పరివారకల్పలతాపూజ్య దీనార్తిజనసువర్ణధారానటన గభీర...దీనాంధగాయకవైతాళక వైభాసికదండిముండి శిఖండి నానాపేక్షకోదక ఆచకదరిద్రఖండన నిత్య సేమామస్థాన వాశిష్టపురోగమను లైననామదేవవందితులు స్వస్తి శ్రీశకవర్షంబులు ౧౧౭౬ ఎండి అనందసంవత్సరమున చైత్రశు ౧౫ శు నాడు దేవపర్వనిమిత్యమున శ్రీత్రిపురాంతక శ్రీమన్మహాదేవరకు... దువ్వ...ంపనలోని కెంచలకుంట చతుస్సీమయూను ఆచంద్రార్కము నిచ్చి..." రక్కసగంగన, గంగయసాహిణిలు భిన్నవ్యక్తులును వైరులు నై యున్నారని తాళ్ళపొద్దుటూరు శాసనమువలనఁగూడ ధ్రువపడుచున్నది. దానిని శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు భారతి (సం౧౫ భా ౧ పుట ౧౮౭) లో విమర్శనాపూర్వకముగఁ బ్రకటించియున్నారు.

ఈశాసనము, జగదాళ గంగయదేవచోళ మహారాజు తనతండ్రియైన అల్లుగంగరాజునకును తల్లియైన గంగాదేవికిని పుణ్యలోకావాప్తికొఱకు గంగసముద్రమను తటాకమును త్రవ్వించి శా. శ. ౧౨౮౮ దుందుభి సం॥ మాఘ శు॥ ౧ శనివారమునాఁడు వ్రాయించెను. ఈ శాసనములో నీగంగయదేవచోళ మహారాజుల ప్రశస్తిలో, ఒఱియూరి పురవరాధీశ్వర అజమయూర సింధురధ్వజ కాశ్యపగోత్ర దినకరకులశేఖరసింహాసన ప్రభాకర, గండపెండార గంగయసాహిణీ సర్వప్పబందికాఱ, ఇత్యాది బిరుదములున్నవి. ఈబిరుదములు బట్టి గంగయసాహిణి యొక్క సర్వస్వమును, ఈజగతాపుగంగయదేవచోళ మహారాజు లపహరించినట్లు, కన్పట్టుచున్నది. ఇందువలన గంగయసాహిణి రాజ్యమును చేకొనిన వాఁడింకొకఁడున్నాఁడని స్పష్టమగుచున్నది. కాని యాతఁడీ గంగయదేవచోళ మహారాజుమాత్రము కాఁజాలఁడు. ఏమనిన నీగంగయదేవచోళుఁడు శా. శ. ౧౨౮౮ (క్రీ. శ ౧౩౬౬) కాలమువం దున్నవాఁడు గంగయసాహిణియు మనుమసిద్ధియు క్రీ. శ. ౧౨౬౦ ప్రాంతమునందున్నవారు కావున గంగయసాహిణిని జయించిన వాఁడీ జగతాపు గంగయదేవచోళుఁడుకాక యాతని పూర్వుఁడై యుండుననియు, "గంగయసాహిణీ సర్వప్పబందికాఱ" యనునది వంశానుగతమైన బిరుదమనియు, శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారూహించినట్లు తలంచుటయే సమంజసము. కాని యాపూర్వుఁ డెవ్వఁడో తెలియదు. నిర్వచనోత్తరరామాయణ పద్యమును బట్టి "గంగయసాహిణీ సర్వప్పబందికాఱ" బిరుదము వహింపఁదగినవాఁడు 'రక్కసగంగన'యై యుండవలయును. ఆపద్యములో, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారనినట్లు రక్కస గంగనయు, గంగయసాహిణియు నొక్కరనుట పొసఁగదు. ఇద్దరు నొక్కరే యగుదురేని యీబిరుదము మనుమసిద్ధికే చెందవలయును. పైని చెప్పిన శాసనకర్తయగు జగతాపు గంగయదేవ

చోడుఁడు మనుమసిద్ధివంశీయుఁడనుట కాధారములు లేవు. మనుమసిద్ధి ప్రశస్తిలో నట్టి బిరుదములులేవు. కావున నేవిధమునఁ జూచినను, రక్కసగంగనకే యాబిరుదము వర్తించుననుటయే సమంజసము.

రక్కసగంగనకును, ప్రస్తుతశాసనకర్తయగు జగతాపుగంగయదేవచోళునకును గల సంబంధము తెలియుటలేదు. జగతాపునందిచోళమహాదేవరాజను నాతని శాసనమొకటి శ్రీ శ ౧౨౭౪ నాటిది గన్పట్టుచున్నదనియు "జగతాపు" శబ్దమునుబట్టి యీతఁడు గంగయదేవచోళుని పూర్వుఁడై యుండుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. అది సత్యమనియే తలంపవలసి యున్నది.

'రక్కసగంగ' నామములు పాశ్చాత్యగంగరాజులలోఁ దఱచుగాఁ గానవచ్చుచున్నవనియు, నందుచే గంగయసాహిణిని జయించిన రక్కసగంగఁడు పాశ్చాత్యగాంగవంశములోని వాఁడై యుండుననియు పాశ్చాత్యగాంగవంశీయులు సింధురధ్వజము కలవారనియు, దాళ్ళప్రొద్దుటూరు శాసనకర్త యగు గంగయదేవచోళమహారాజు అజమయూరసింధురధ్వజుఁ డను బిరుదువహించిన వాఁడనియు, రక్కసగంగన సింధురధ్వజ మీతనికి సంక్రమించినదనియు, రక్కసగంగన యీ గంగయదేవచోళునకు మాతామహుఁడై యుండుననియు, మాతామహుని సింధురధ్వజమను గంగయసాహిణి సర్వస్వబందికాఱ బిరుదమును గంగయదేవచోడునకు వచ్చియుండుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగా రభిప్రాయ పడియున్నారు.

ఈ రక్కసగంగన పాశ్చాత్యగాంగవంశములోనివాఁ డనుట కాధారములు నాకుఁ లభింపలేదు. ఇతఁడు మిగులఁ బరాక్రమవంతుఁ డనియుఁ గీర్తివంతుఁడనియు "రంగదుదారకీర్తియగు రక్కసగంగని" యను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. పాశ్చాత్యగాంగవంశములోని

యొకని నైనను జయించి యాతని సింధురధ్వజమును లాగికొని దాని నీరక్కసగంగన వహించెనేమో! శత్రుధ్వజమును ధరించుట సంప్రదాయవిరుద్ధము కాదు కేని, యీరక్కసగంగన పాశ్చాత్యగాంగుని దౌహిత్రుడై యుండవచ్చును. పశ్చిమగాంగులలో రాచగంగని శాసనమొకటి కనబడుచున్నది. కాని యది యీరక్కసగంగనిది కాదు. (A. R. 235 of 1931) ఇట్టి శంకలు గలవు. క్రీ శ పదియవ శతాబ్దిలో నాగవర్మ యను కర్ణాటకకవిని పోషించిన రక్కసగంగన యొకఁడున్నాఁడు. నామసామ్యమునుబట్టి వీరందఱు పశ్చిమగాంగులనలేము, మన రక్కసగంగన క్రీ. శ. ౧౨౧౫ సంవత్సరమునాఁటి శాసనకర్త యగు జగతాపుగండి దేవచోళరాజునకుఁ బుత్రుఁడై యుండునని నా యూహ. రక్కసగంగనికి అల్లుగంగరాజుపుత్త్రికకు గంగయదేవచోళరాజు పౌత్త్రుఁడై యుండునని తలంచుచున్నాఁడను. తాతపేరుందలి గంగశబ్దమును, ముత్తాత పేరునందలి "జగతాపు" 'దేవచోళ' శబ్దములను గైకొని యాతఁడు జగతాపుగంగయదేవచోళ రాజయ్యెనని తోఁచుచున్నది. నాయూహ సత్యమయ్యెనేని వీరి వంశవృక్షము క్రిందివిధమున నుండును. ఇందలి సత్యాసత్యములను గూర్చి యింకను బరిశోధనము కావలసియున్నది. భావి పరిశోధనము వలన మార్పు వచ్చునంతవఱకును దీని నంగీకరింతము.

మధురాంతక దేవచోళుఁడు.

|

జగతాపుగండి దేవచోళరాజు (క్రీ. శ. ౧౨౧౫)

|

రక్కసగంగన (క్రీ. శ. ౧౨౫౦)

|

అల్లుగంగరాజు = గంగాంబిక. (క్రీ. శ. ౧౨౮౫)

|

జగతాపు గంగయదేవచోళరాజు (క్రీ. శ. ౧౩౨౨)

ఈవంశీయులు మధురాంతకపొత్తపిచోళులలోని యొకశాఖకు జెందినవారని చెప్పవచ్చును. రక్కసగంగన కలుకడ పురాధీశ్వరుఁడగు రాయదేవమహారాజునకు సామంతుఁడుగనుండి సిద్ధవటప్రాంతమును బరిపాలించుచుండెననియు, సిద్ధవట సమీపముననున్న జోతి గ్రామమునఁ గన్పట్టిన శాసన A. R. ౫౬౩ of ౧౯౧౫) మూలనిదే యనియు గంగయసాహిణి కడప సమీపముననున్న వల్లూరు రాజధానిగా రాజ్యమేలినవాఁ డనియు సరిహద్దురాష్ట్రాధిపతులగుటచే వీరువురును శత్రువులై యుండిరనియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు ఈజోతిశాసనము గంగయసాహిణిదని, వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగమున వ్రాసిరి. కాని నిజము కాదు. అది రక్కసగంగనదే

జైనివాసిన నామదేవపండితుని త్రిపురాంతకశాసనము (శా.శ. ౧౧౭౬) లో రక్కసగంగనను, గంగయసాహిణి జయించినట్లున్నది. కొండ్రప్రొద్దుటూరు శాసనములో గంగయసాహిణి సర్వస్వమును, రక్కసగంగన హరించినట్లున్నది. ఈసర్వస్వబంది కాలకథ శా. శ. ౧౧౭౫ లో జరిగియుండును.

గంగయసాహిణి కాయస్థుఁడు. గణపతిదేవుని సేనాధ్యక్షుఁడు ఈ పదవి యాతనికి, మనుమసిద్ధి సాహాయ్యమొనర్చిన యనంతరము వచ్చియుండును. కావున్నచో రక్కసగంగనిని జయించుటకై గణపతిదేవుని సైన్యముతో యాతనికిఁ దోడుపడియుండును. లేదా, మనుమసిద్ధికి గణపతిదేవునితో మైత్రి సమకూరినపిమ్మట, గణపతికొలువునందున్న గంగయసాహిణికి రక్కసగంగనవలన నపజయము సంప్రాప్తము కాఁగాఁ దన్నాశ్రయించిన గంగయసాహిణికి మనుమసిద్ధి సాహాయ్యము చేసియుండును. ఈ సందర్భమున చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు గంగన, గంగయ లేక వ్యక్తి యని భావించుటచే వారి

వ్రాతలు మనకేమియుఁ దోడుపడుటలేదు. గంగయసాహిణి, మనుమసిద్ధిమహారాజు తండ్రియైన తిక్కరాజుకొల్వు సేనాధిపతి గాయుండెననియు వాకచెరువులకుఁ గొన్ని ప్రదేశములకుఁ బ్రభువై మనుమసిద్ధితో స్నేహము కలిగియుండెననియు నందుచేతనే మనుమసిద్ధి సాహాయ్యమొనర్చెననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. అదినత్యమై యుండును. త్రిపురాంతకమున గంగయ సాహిణిశాసనములు శా. శ. ౧౧౭౭—౧౧౭౫—౧౧౭౮ సంవత్సరములలోఁ గాన్పించుచున్నవి. ఇందుఁ గడపటిశాసనములో తిరుగ రక్కసగంగను జయించిన ట్లుదాహరింపఁబడినది. (A. R. 176, 231, 283 of 1905)

పై వంశవృక్షమునందలి అల్లుగంగ రాజును, యుద్ధములో నంబయదేవమహారాజును వకఁడోడించెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఈయంబయదేవుఁడు గంగయసాహిణికిఁ గుమారుఁడో సోదరుఁడో అయియుండుననని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారాంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాసియుండిరి. కాని యది నిజము కాదు. గంగయసాహిణికి 'చందలాంబ' యను సోదరికలదు. అంబయదేవమహారాజున కామెభార్య (A. R. 211 of 1936) యని శాసనమందున్నది ఇది శా. శ. ౧౨౧౫ నాటిది రక్కసగంగన స్వామియులును గంగయసాహిణి స్వామియులునుగూడ పరస్పరము వైరముతో నుండుచువచ్చిరి. పైనిజెప్పిన రక్కసగంగన, గంగయసాహిణుల విజయాపజయగాథ లొక్కమారు మారిస్తేగాక, రెండుమూఁడుమారులు జరిగినను జరిగియుండవచ్చును. ఆవిషయమంతను బూర్తిగఁ జర్చించి వ్రాయుట యప్రస్తుత ప్రశంసయగును. తిక్కనసోమయాజి వద్యార్థ విచారణమునకై యింతదూరము వ్రాయవలసివచ్చినది.

—♦—

మనుమసిద్ధి జయించిన సారంగ రాజు:

మనుమసిద్ధి మహారాజు విజయమును వర్ణించుచుఁ దిక్కనకవి చంద్రుఁడు వ్రాసిన రెండవ పద్యమిది.

శా. శృంగారంబు నలంగ దేమియును బ్రస్వేదాంకురశ్రేణి లే
దంగంబుల్ మెఱుఁగేద వించుకయు మాహారాష్ట్రసామంతు సా
రంగుం దోలి తురంగముం గొనిన సంగ్రామంబునం దృప్తస
ప్తాంగస్ఫారయశుండు మన్మవిభుపంపై చన్న సైన్యంబునన్.

ఇందలి "మాహారాష్ట్రసామంతు" అను వాక్యమువలన, మహారాష్ట్రరాజుల సామంతుఁడని చెప్పవీలులేదు. ఆకాలమున నెల్లూరు ప్రాంతముపై నధికారము కలిగియున్న మహారాష్ట్రరాజు లెవ్వరును లేరు. కాకతీయగణపతిదేవుని యధికారముక్రింద సారంగధరుఁడను పేరుగల సామంతుఁడొకఁడాకాలమున నెల్లూరి మండలమునందలి 'అద్దంకి' సీమను బరిపాలించుచున్నట్లాతఁడు వ్రాయించిన యొక తామ్రశాసనము (నె. శా. సం. పుట ౧౩౨) వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈసారంగధరుని తండ్రి మాధవుఁడు. తాత శౌరి. సాలంకాయన గోత్రుఁడు. ఇతఁడు మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడని నాయభిప్రాయము. తామ్రశాసనమునందలి యీక్రిందిశ్లోకములలోని ద్విజరాజశబ్దము కొంతవఱకు నాయూహను బలపఱచుచున్నది.

'నరపతిగణపాలన తోనూన మసౌ గణపతిః స్వయం దేవః
తచ్చరణకమలసేవాపరాగ వతిత్సుష్టమానసభ్రమరః
శౌరిపూరపతనూజః కరుణాధినోస్తి మాధవోన్నృపతిః ॥౮॥
అద్దంకిపురీశాత్ సత్తనయాహ్యజనిప్రజే శావః
సాలంకాయనగోత్రా శ్శార్ఙ్గధరః శతుశాసనః సుయశాః ॥౯॥
అపిసర్వలోక పాలనప్రభావసంభావః వహిజస్సర్వాః
ఆనందయన్నజస్రం ద్విజరాజః కీర్త్యతే సదా తకైః ॥౧౦॥

ఈతఁడు తనపేర సారంగపురమను నగ్రహారమును బ్రాహ్మణుల కిచ్చెను. ఈ సారంగధరునకు చక్రినారాయణుఁడను బిరుదమున్నది. ఇతనిని సారంగపాణిదేవ మహారాజులని శాసనములలో వ్రాసిరి. ఈగ్రామ మిప్పుడు నెల్లూరుమండలమున వంగవోలుతాలూకాలో సారణపుర మనిపిలువఁబడుచున్నదఁట.

ఈశాసనము శా. శ. ౧౧౭౬ ఆనందసంవత్సర ఫాల్గుణశుక్ల దశమీ సోమవాసరము నాఁటిది. గణపతిదేవునకుఁ ముఖ్యాలోకాప్తి కారకీయగ్రహారము నిచ్చినట్లందుఁ జెప్పఁబడినది. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రములో నీసారంగధరుఁడే మనుమసిద్ధినేఁ జయింపఁబడినవాఁడనియు, గణపతిదేవునకు సామంతుఁడుగా నున్నవాఁడనియు, గణపతిదేవునకు సామంతుఁడుగా నున్నవాఁడనియు నీతనితండ్రి మాధవరాయఁడనియు, సింగళరాయఁడీతని యన్నయనియు, వీరు మహారాష్ట్రదేశమునుండివచ్చిన సేవణ రాజులనియు, సేవణులు యాదవులగుటచే వీరినిగూడ యాదవులనుగానే భావింపవలసియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. రామాయణము లోని పైపద్యమును జదువగా మనుమసిద్ధి సారంగునియొద్దకు యుద్ధమునకుఁ బోలేదనియు, వాతఁడే మనుమసిద్ధిపైకి రాఁగా మనుమసిద్ధిసైన్య మాతనిని పాఱఁద్రోలి యాతనియశ్వములను స్వాధీనపఱచుకొనె ననియు స్ఫురించుచున్నది.

ఈసారంగపాణిదేవమహారాజుతండ్రి మాధవరాయఁడనియు దల్లి చూడుబాయియనియు నొకశాసనము (నె శా. సం. ౧౦౯ రవుప్తు. శా. శ. ౧౧౭౫) లో నున్నది. ఇతని తండ్రియైన మాధవమహారాజునకు శాసనములలో శ్రీమన్మహామండలేశ్వర అతిరిషమమహారాయూరూఢ ప్రౌఢరేఖారేవంత, పరబలకృతాంత, శరణాగతవజ్రపంజర మండలీకరవాండదోళిజీవసుతు చక్రినారాయణాది బిరుదము లున్నవి.

(నె. శా. సం. ౧౦౩౪-౧౦౫౮ పుటలు శా. శ. ౧౧౩౦-౧౧౬౧) సారంగపాణియన్నవైన సింగళదేవమహారాజు శాసనములు నెల్లూరు మండలము నందున్నవి. అవి శా. శ. ౧౧౭౦-౧౧౭౫ వఱకుఁ గలవు. (నె. శా. సం. ౧౧౪౮, ౧౦౮౮, ౯౬౧. ౯౩౮, ౯౦౦, ౯౪౦ పుటలు) దొంతనమువారి శాసనపరిశోధకశాఖవారు శార్ఙ్గదేవమహారాజును సారంగపాణిదేవుఁడు నొక్కరేయని వ్రాసియున్నారు (A.R.) కాని యది నిజము కాదు. వీరిరువురు భిన్నులని తండ్రులపేరులనుబట్టి తెలియుచున్నది.

మనుమసిది జయించిన విజయకొమ్మధీశుఁడు:

తిక్కనసోమయాజి, మనుమసిద్ధిమహారాజు విజయమును గోనియాడుచు వ్రాసిన మూఁడవపద్యము క్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

మ. ద్రవిడోర్వీపతిగర్వముం దునిమి శౌర్యప్రౌఢిఁ గర్ణాట ద
ర్పవిఘాతంబొనర్చి వైరిమనుజేంద్రశ్రేణికిన్ గోఁగవా
నవసిం జేర్కొనియున్నయట్టి విజయత్కొమ్మధీశ్వరుం గాసిగా
నెవిచెం జోళనమన్మసిద్ధియని వ్రాయెటం బ్రగాఢోద్ధతిన్.

ఈ విజయకొమ్మధీశుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఈ పద్యమందలి "ద్రవిడోర్వీపతిగర్వమున్ దునిమి" కర్ణాటదర్పవిఘాతంబొనర్చి" యను విశేషణములు మన్మసిద్ధికిఁ గాక విజయభూపతికిఁ జేయర్థము చెప్పవలయును. ఈ విజయభూపతిని మనుమసిద్ధి బాల్యము ననె జయించినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ కాల మెప్పుడై యుండును? ఇతనితండ్రియైన తిక్కరాజు జననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమై యుండునని పైని వ్రాసియుంటిమి. అతని ముప్పదియేండ్ల వయసున మనుమసిద్ధి జననమని తలఁచితిమేని, ఇతని జననము శా. శ. ౧౧౪౦ ప్రాంతమగును. ఇతని యిరువదియేండ్ల వయసునందు విజయభూపతిని జయించెనన్నచో నా కాలము శా. శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతమైయుండును.

అప్పటికి తిక్కరాజు జీవించియుండెను. అయినవాఁడు వయసుమీఱి యుండుటచేత నీమనుమసిద్ధి యువరాజుగానుండి యుద్ధమును జేసి విజయరాజును గెలిచియుండవచ్చును. ఆకాలమున, పైనిజెప్పిన లక్షణములు గల విజయాధీశుఁ డెవ్వఁడని యాలోచింపవలసియున్నది.

విజయాధీశుఁ డనఁగా విజయగండగోపాలుఁడనియుఁ బైని జెప్పిన లక్షణములన్నియు నాతని యందున్నవనియు నితఁడు క్రీ. శ. ౧౨౫౦ మొదలు ౧౨౭౭ వఱకును బరిపాలనము చేసినటుగఁ గానంబడుచున్నదనియు, నితని శాసనములు కాంచీపురమునందు మాత్రమేగాక నెల్లూరు మండలములోని గూడూరు, నెల్లూరు, సూళ్లూరుపేట తాలూకాలలోఁ గానిపించుచున్నవనియు, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రము మధ్యయుగమున వ్రాసియున్నారు. నెల్లూరు శాసన సంపుటములను బరికించి చూడఁగా విజయగండగోపాలుని శాసనములు పదుమూఁడు గాన్పించుచున్నవి. (పుటలు 331, 430, 431/2, 433/2, 445, 462, 841, 861, 1308, 2314, 1325) వీనిలో ంటిలో మాత్రమే శకకాల ముదాహరింపఁబడినది. తక్కిన వానిలో విజయగండగోపాలుని రాజ్య సంవత్సరములే చెప్పబడి యున్నవి. ౮౪౧ వ పేజీలోని శాసనమున నాతనిరాజ్య సంవత్సరములు ఆఱనియు శకసంవత్సరములు ౧౨౧౮ యనియు వ్రాసియుండుటచే నీ విజయగండ గోపాలుని రాజ్యప్రారంభ సంవత్సరము శా. శ. ౧౨౧౨ (అనగా క్రీ. శ. ౧౨౯౦) అయినది. అప్పటికి మనుమసిద్ధిరాజు లేఁడు. కావున మనుమసిద్ధిజయించిన దీ విజయగండగోపాలుఁడుకాఁడని తేలుచున్నది.

మనుమసిద్ధిమహారాజు శాసనము :

ఇతఁడు కోలూరను గ్రామము నగ్రహారముగా నిచ్చెనని పైని వ్రాసియుంటిని. (A. R. 580-1907) ఈశాసనమున శకసంవత్సరముల నీయలేదు. కాని వీరరాజేంద్రచోడుని పదుమూఁడవరాజ్యవత్సరమనియు, పింగళసంవత్సరమనియుఁ జెప్పఁబడినది. చోళసింహాసనము నందు మూఁడవరాజేంద్రచోడుఁడు శా. శ. ౧౧౬౭ మొదలు ౧౧౮౯ వఱకునున్నాఁడు. అతని పదుమూఁడవ రాజ్యవత్సరము శా. శ. ౧౧౭౯ అయినది. అదిపింగళయే కావున నందుదాహరించిన వీరరాజేంద్ర చోడుఁడు మూఁడవ రాజేంద్రచోడుఁడే యనుటకు సందియములేదు. ఈశాసనమున "కోలూరు" గ్రామమును దనకుండ్రియైన తిరుకాలదేవ మహారాజునకుఁ బుణ్యముగాఁ గిచ్చినట్లుండుటచేఁ దిక్కరాజునకుఁ దిరుకాలదేవుఁ డను నామాంతరమున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

ఈశాసనమునందుఁ గాకతీయగణపతియొక్క స్నేహమును సంపాదించుటకై యీమనుమసిద్ధిమహారాజు గోదావరీతీరప్రదేశమున విజయుఁడను రాజునోడించెనని వ్రాసియున్నదందురు. ఆశాసనము నాకు లభింపకపోవుటచే నావివరముల నీయఁజాలనైతిని. పైపద్యము లోని విజయపురాధీశుఁడు నీతఁడు నొక్కఁడగునో కాదో చెప్పఁ జాలము. ఈవిజయభూపతి నెల్లూరువాఁడో కాక దక్షిణమండలముల వాఁడో నైయుండును. ఇతనిని మనుమసిద్ధి గోదావరీతీరమున జయించుటెట్లు సంభవమయ్యెనో యూహింప ననువుగాకున్నది.

మనుమసిద్ధికాలమున విజయాదిత్యదేవచోడ మహారాజుశాసనములు కొన్ని కనఁబడుచున్నవి. (నె. శా. సం. పుట 599-1231) మనుమసిద్ధి జయించిన దీతనినేమో! తెలుగువల్లవులలో క్రీ. శ. ౧౨౫౦ ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చిన విజయగండగోపాలుఁ డొకఁ

డున్నాఁడు. (తె. దే. శా సం. ౧ పుట ౮౩-౮౩ A. R. 272 of 1905) మనుమసిద్ధి జయించిన దీతనినైనఁగావచ్చును నిజామురాష్ట్రాంతర్గత గోదావరీతీరప్రదేశమున నీయుద్ధము జరిగియుండ వచ్చును. ఎట్లయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది. మరియు నీకాలమునఁ జాళుక్యవంశీయుఁడగు విజయాదిత్యుఁ డొకఁడున్నాఁడు. అతఁడు కళింగదేశమునందలి యొకప్రదేశమునకుఁ బ్రభువు. అతనిశాసనము ద్రాక్షారామము నందున్నది. మనుమసిద్ధి యీతనిని జయించియుండిన నుండవచ్చును.

మనుమసిద్ధి వ్రాయించిన యీశాసన విషయమునుగూర్చి కూడ కొంతయిట చెప్పవలసియున్నది త్రిపురాంతక శివుని మూఁడవ నేత్రము నుండి జన్మించిన త్రిలోచనుని వంశములోని వాఁడైన ముక్కంటికాడువెట్టియను పల్లవభూపతి శ్రీ పర్వతమునకు తూర్పుభాగమున 700 అగ్రహారముల నిచ్చెనట. ఈవిషయము మరికొన్ని శాసనములలోఁగూడ నున్నది. (నె శా. సం. పుటలు ౩౮౮-౬౭౦) అందులో పెరుంగ.డూరనునది యొక యగ్రహారము. అది రాజేంద్రచోళమండలము నందలి పశ్చిమపాకనాఁటిలోనిది. అది యేబదియిద్దఱు బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినది. వారా యగ్రహారమును జిరకాల మనుభవించిరి. ఇంతలో సాకలికోడూరుగ్రామ వాస్తవ్యులు కొందరేదియో కలహము కారణముగా నాగ్రామమును విడచి యీపెరుగండూరునకు వచ్చి యాయూరి చెఱువున కుత్తరభాగమున నిండ్లుకట్టుకొనిరి. మఱికొంత కాలమున కాగ్రామ సమీపమందున్న "ఇనుంబ్రోలు" నందలి వెలమలు కొందఱు వారిగ్రామమున మారిజ్వరము (Plague) రాఁగా నందుండలేక పెరుగండూరునకువచ్చి పాకలను వేసికొని కాపురముండిరి. (ప్లేగువ్యాధి వచ్చినపుడు గ్రామము విడిచివేసి, దూరముగాఁబోయి కాపురముండు నాచార మీకాలమునసేకాదు. పదివందల సంవత్స

రములకిందటఁగూడనమండియున్నట్లీశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది.) కాని వారు తామాక్రమించుకొనిన భూమికి, బ్రాహ్మణులకు, ప్రతిఫలమిచ్చెదమని వారితో నేర్పాటుగావించుకొని యిచ్చుచు వచ్చిరి. కొంతకాలమునకు, శనిగ్రహము మీనరాశికి వచ్చుటచే నాగ్రామమున గఱవు సంభవించెను. అందుచే జీవనాధారము లభింపక యాబ్రాహ్మణు లాగ్రామమునువిడచి మఱియొకచోటకు బోయిరి. దేశము సుభిక్షముగా నుండఁగనే యాబ్రాహ్మణులు మరలనాగ్రామమునకువచ్చిరి ఈలోపుగా నావెలమలు తమరాక్రమించుకొనిన ప్రదేశమునకుఁ గోడూరని పేరిడి వ్యవహరించుకొనుచు బ్రాహ్మణులకిచ్చెడి ప్రతిఫలము నీయ నిరాకరించిరి. ముక్కంటి కాడువెట్టి యిచ్చిన యగ్రహారమునందు బ్రాహ్మణులకు స్వత్వము లేదనియు, నాయగ్రహార మిప్పటి రాజునకుఁ జెందిపోయినదనియు, వాదింప మొదలిడిరి. బ్రాహ్మణులు చేయునదిలేక మధురాంతకపొత్తపిచోళుఁడగు మనుమసిద్ధిమహారాజు కడ కేగి తమకుజరిగిన యపకృతినిగూర్చి విన్నవించుకొనిరి. మనుమసిద్ధి మహారాజు, ఇనుంబ్రోలున వ్యవసాయము చేయువారలను, పాకనాఁటియందలి మఱికొందఱిని బిలిపించి విచారణచేసి నిజముఁ గనుఁగొని యాప్రదేశము బ్రాహ్మణులదే యని నిశ్చయించి, యాకోడూరు నా బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా నిచ్చి యీశాసనము వ్రాయించెను. ఈకోడూరు కడపమండలమున పుల్లంపేటతాలూకాలో నున్నది. చోళులకు రాజధానియైన పొత్తపికూడ నీపుల్లంపేట తాలూకాలోనిదే. కాలనిర్ణయముకొఱకు, రాజేంద్రచోళుని పదుమూఁడవ సంవత్సరమని చెప్పినను శాసనాంతమున రాజేంద్రుని పేరుదాహరింపకపోవుటచే నీ పొత్తపిచోళరాజులు స్వతంత్రులని యూహింపఁదగి యున్నది.

— (o) —

ఖడ్గ తిక్కన వృత్తాంతము:

మనుమసిద్ధి తండ్రి యైన తిక్కరాజునుగూర్చి వ్రాయుసందర్భమున శా. శ. ౧౧౭౮ వ సంవత్సరపు శాసన మొకటి పైని నిచ్చియుంటిని. దానినిబట్టి సిద్ధయయు, నాతనికుమారుఁడైన తిక్కనయుఁ దిక్కరాజుకడ మంత్రులుగా నున్నారని తెలియుచున్నది. ఈతిక్కన మనకవితిక్కన కాఁడు. మనతిక్కన కీతఁడు పెదతండ్రికుమారుఁడు. సిద్ధనకుమారుఁడైన యీతిక్కన మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడును, రణశూరుఁడునై ఖడ్గతిక్కన యనియు, రణతిక్కనయనియు, గంధవారణుఁడనియు పేరుగాంచినవాఁడు. ఈతఁడు తిక్కరాజుదగ్గర నే కాకుండ మనుమసిద్ధిమహారాజుకడ కూడ దండనాథుఁడై యుండి పెక్కుయుద్ధములలోఁ బాల్గొని తుదకు రణరంగమున వీరమరణముఁ బొంది శాశ్వతకీర్తిని బడసియుండెను. తిక్కనసోమయాజి కుటుంబములోనివాఁడై యఖండయశస్సు నార్జించిన యీతనిని గురించి కొంచెమేనియు వ్రాయకున్నచోఁ దిక్కనసోమయాజి చరిత్రము లోపయుక్తమగునను భయమున గ్రంథవిస్తరమైనను సరియేయని యాతనినిగూర్చి యొక్కించుక వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఈఖడ్గతిక్కనను కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునం దిట్లువర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. వేఁడిన నర్థార్థి వృథపుచ్చనేరని
దానంబు తనకు బాంధవుఁడు గాఁగ
కాదిరిన జముఁడైన బ్రదికి పోవఁగనీని
శౌర్యంబు తనకిష్టసఖుఁడు గాఁగ
శరణుచొచ్చిన శత్రువరుఁడైన రక్షించు
కరుణయె తనకు నంగడము గాఁగఁ

బలికివఁ బాండవప్రభు నైన మెచ్చని
సత్యంబు తనకు గతుకుఁడుగాఁగ

జగతి నుతికెక్కె రాయవేశ్యాభుజంగ
రాజ్యరత్నాకరపూర్తి రాజమూర్తి
గంధవారణబిరుద విఖ్యాతకీర్తి
దినపతేజుండు సిద్ధయతిక్కశౌరి.

ఈతిక్కన, మనుమసిద్ధికడ సేనానిగా నున్నకాలములో "పశుల మేపుబీళ్లనిమిత్తమై కాటమరాజునకును మనుమసిద్ధిరాజునకును వివాదము పొసఁగి మహాయుద్ధము జరిగినటులఁ గాటమరాజు కథవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈయుద్ధకథనము ద్విపదలో రామరావణయుద్ధముగ వర్ణింపఁబడినది. కాటమరాజుతండ్రి పెద్దిరాజు. పెద్దిరాజుతండ్రి వల్లురాజు. ఇతఁడాత్రేయ గోత్రజ్ఞుడు లయిన యాదవుల సంతతిలోనివాఁడుగఁ జెప్పఁబడియెను. ఇతఁడు కనిగిరిసీమలోని అలవలపాడున కధిపతిగ నుండెను. కాటమరాజు కనిగిరిసీమలోని యెఱ్ఱగడ్డపాడున కధిపతిగ నుండెను. దేశమున వర్షావృష్టి సంభవింప యాదవులనంబడు గొల్లవాండ్లెల్లను దమతమ పశులమందలను దోలుకొని దక్షిణమునకు వచ్చి మనుమసిద్ధిరాజుయొక్క పశులబీళ్ళను గొన్నిటిని పుల్లరికిఁగైకొని పశులను మేపుకొని పుల్లరిచెల్లింపకయే వెడలిపోయిరి అందుపై సిద్ధిరాజునకుఁ గోపమువచ్చి అన్నంభట్టను బ్రాహ్మణుని రాయబారిగా గాటమరాజుకడకు పంపించెను. కాటమరాజు పుల్లరి చెల్లింపక తగవుపెట్టెను. అంతట మనుమసిద్ధిరాజు కాటమరాజును శిక్షించుటకై బహుసైన్యములం గూర్చుకొని దండెత్తివచ్చెను కాటమరాజుకూడ బంధుజనులను మిత్రులనుగూర్చుకొని యుద్ధసన్నద్ధుఁడయ్యెను.

అప్పుడు తిరునామాల తిప్పరాజు, శ్రీకంతరాజు, పెదవేఁగి చొక్కరాజు, పెదవరదరాజు, అద్దంకొండ అచ్చిరాజు, ఆదివన్నె మారిరాజు, గయికొండ గంగరాజు, ఉర్లకొండ సోమన్న, ఉదయాద్రి అమ్మయ్య, చెన్నపట్టణము చంద్రశేఖరుఁడు, దేవముని వెంగళయ్య, వట్టుకోట బసవరాజు, కాళహస్తిపాపతిమ్మరాజు, వెలకంచి వెంగళపతిరాజు, ప్రభగిరిపట్టణము పద్మశేఖరుఁడు మొదలగు యోధులు మనుమసిద్ధికి దోడ్పడవచ్చిరి. ఈయోధులకందఱకు నాయకుఁడై ఖడ్గతిక్కన సిద్ధిరాజు సేనల నడిపించుకొని వచ్చెను.

పల్నాటి ప్రభువయిన పద్మనాయఁడును, పల్లికొండ ప్రభువయిన చల్లపిన్నమనాయఁడు, దొనకొండ అయితమరాజు, ఎఱ్ఱయ్య, భట్టావులరాజు, కరియావులరాజు, వల్లభన్న, నాళకూళ్లనాయఁడు, నేతిముద్దయ్యనాయఁడు, పాచయ్యనాయఁడు, ముమ్మయ్యనాయఁడు, వుత్తమరాజు మొదలగు యాదవవీరులును, కాటమరాజునకు దోడ్పడవచ్చిరి. ఈ సైన్యముల కంతకు చిన్నమనాయని మంత్రియు, నారాధ్య బ్రాహ్మణుఁడు నగు బ్రహ్మరుద్రయ్య నాయకుఁడై నడిపించెనఁట! ఉభయసైన్యములును పాలేటియొడ్డుననున్న పంచలింగాలకడ నెదుర్కొన్నవి.

అప్పు డుభయసైన్యములకును ఘోరమైన యుద్ధముజరిగెను. తుదకు తిక్కనసైన్యమంతయు హతమయ్యెను. తిక్కన యుద్ధభూమిని నొక్కఁడు మిగిలియుండుటను పరిశ్యతయోధుఁడైన పిన్నమనాయఁడు చూచి:

"పోరువిలువ్రమోయి భూసురో త్తముఁడ
పరిగాదుమాతోడ సమరంబుఁజేయ
అగ్రజుల్ మీరు యాదవులముమేము
ఉగ్రము మామీఁద నుంపంగరాదు"

అని పలికెనఁట. అందుపైని టెక్కనసైన్యమంతయు హతమగు టకుఁ చింతించి మఱల సైన్యమును గొనివచ్చి తలపడియెదంగాకయని గుఱ్ఱమును ద్రిప్పుకొని తిరిగివచ్చెనఁట!

అందుపై వృద్ధుఁడైన యాతనితండ్రి 'యుద్ధమునసైతం జావక యిటులేల పాఱివచ్చితివి! నడుపు చెఱుపఁబుట్టితివని నిందించెనట! ఈరణతిక్కన స్నానమునకు వచ్చినడు భార్య స్త్రీలకుంచినట్లుగా రహస్యస్థలంబున నీళ్ళుబిందెనుంచి దానిమీఁద బసపుముద్ద యుంచి దానికి నులకమంచము చాటు పెట్టెనఁట! అదిచూచి యాతఁడు సిగ్గుపడి ఖేదపడుచుండఁగా భార్య

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినచో
నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లందుఁ
మగురాడువారమైతిమి
వగపేటికి జలకమాడవచ్చిన చోటఁ.

అని రొకసక్కెము లాడెనఁట. అన్నములో పాలు విఱిగి పోఁగా తల్లిసైతము పరిహాసముగా

క. అసదృశముగ నరివీరులఁ
బసమీఱఁగ గెలువలేక పందక్రియ న్వీ
వసి వైచి విఱిగివచ్చినఁ
బసులు న్విఱిగినవి తిక్క! పాలు న్విఱిగెన్.

అని పలికెనఁట! ఇఁకఁ జెప్పవలసినదేమున్నది! ఇట్టిపలుకు లెల్లను శూలములై నాట మానాభిమానియైన యమ్మహాయోధుఁడు చేసినపనికిఁ బశ్చాత్తప్తుడై "ఈసారి మఱలఁబోయి శాత్రవులను

మూర్ఖుని జయంబుగొందు. అయ్యది సంప్రాప్తంబుగాదేని ప్రాణం బుండుదనుకఁ బోరాడి వీరస్వర్గంబు నైన జూఱఁగొందు. మానాభిమానములుగల శూరుఁ డిట్టికొఱఁత బ్రదుకు బ్రతుకఁడు" అని తలపోసి రువ్వారె నృధనుఁడు వారించినను వినక, సిద్ధిరాజు నొడంబఱిచి, మఱల సైన్యముం గొనిపోయి శత్రువులను మూర్ఖుని భీమసంగ్రామంబు గావించెను. చరిత్రకారుఁడు యుద్ధభూమిని నాతఁడు చేయుచున్న యుద్ధక్రమము నిట్లభివర్ణించుచున్నాఁడు.

చ. పదట్టున వాజి రాహుతులపై దుమికించుచుఁ దిక్కఁడార్చినన్
బెదిరి పరిభ్రమించి కడుఁ బిమ్మిట వీరులు భీతచిత్తులై
యదె యదె డాలు వాల్మెఱుఁగు లల్లదె యాతఁ డంచనన్
గొదుకక యాజిఁ జేసె రిపుకోటుల కంటికిఁ గన్నిరూపులై

ఇట్లు పరిచండవిక్రమార్కుఁడై ఘోరసంగ్రామంబున శత్రుసేనను మూర్ఖుని పీనుంగుపెంటలు గావించుచు రణకేళి సల్పుచుండ యాదవవీరులును వెనుదీయక మహోదగ్రులై తిక్కనసైన్యముపైఁబడి కత్తులఁ గటారుల నీఁటెలం బొడిచి చిక్కాడుచుఁ బెద్దకాలంబుపోరాడ మధ్య సైన్యంబులఁ బెక్కండ్రు వీరభటులు నేలంగూలిరి. అంతటఁ చిన్నమనాయఁడు ఖడ్గతిక్కనను సమీపించి విప్రోత్తమా! యుద్ధము చేయుట బ్రాహ్మణునకుఁ బాడిగాదు. మిమ్ముం జంపిన మాకు బ్రహ్మహత్యాదోషంబు వాటిల్లునని మనంబు తల్లడిల్లుచున్నది. తొలంగుట నీకును మాకునుగూడ శ్రేయస్కరింబని యూహింతుమని గొంతెత్తి గంభీరవాక్యంబులు పలుకఁ దిక్కనయు "ఓనాయఁడా! రణశూరుఁడవై యుద్ధముసేయఁజాలక పందక్రియ ధర్మపన్నంబులేల చదివెదవు? వానింగొన్ని నే నెఱుంగుదును గాని వీరుండవౌదువేని కదలక నిలుచుండి యుద్ధంబుచేసి చేతనయ్యేనేని నాప్రాణంబులుగొని విజయపతాకమెత్తుము కాదేని శరణుచొచ్చి మావుల్లరిమూఁకఁబెట్టుము." అని

హెచ్చరింపఁ బిన్నమనాయఁడు బ్రహ్మహత్యాదోషమునకు వెఱచి యేమి చేయుటకును జేతులును గాళ్ళును రాక నిశ్చేష్టితుఁడై చూచుచుండ, వానిమంత్రి బ్రహ్మరుద్రియ యచటికి నేతెంచి "తిక్కన నేఁడలంపడి పోకార్చెద నీవటుండు" మని తన ప్రతివీరునిపై హయంబును బఱపి యుద్ధముచేయఁగా నిరువుర గుఱ్ఱంబులు నీటుపోటుల నేలం గూల నిరువురును గత్తులందూసి "హర హరా" యని యభిమన్యు లక్ష్మణకుమారులవలె ద్వంద్వ యుద్ధంబునకుఁ గలియంబడి యుభయ సైన్యంబులవారును నివ్వెఱపడి చూచుచుండఁ బెద్దయుం బ్రొద్దుపోరాడి యిరువురును నేలకొఱంగిరి. ఆపాటుంగని తిక్కన సైనికులలో హత శేషులయినవార లీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పుకొని యాక్రందించిరని యొక కవి చెప్పియున్నాఁడు.

సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలియుండుటఁ జేసి
చలియించె మందరాచలము తిరిగె,
గాంభీర్యమెల్ల నీకడన యుండుటఁ జేసి
కాకుత్స్థుచే వార్ధి కట్టువడియె,
జయలక్ష్మి నీయురఃస్థలినె యుండుటఁ జేసి
హరి పోయి బలిదాన మడుగుకొనియె,
నాకారమెల్ల నీయందె యుండుటఁ జేసి
మరుఁడు చిచ్చునఁబడి మడిసిచనియె
గీ. తిక్కదండనాథ దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగు టెఱిఁగి నగము తిరుగు టుడుగు
నబ్ధి కట్టు విడుచు నచ్యుతుకొద మాను
మరుఁడు మరలఁ గలుగు మగలరాజ.

అని తన సైనికులెల్ల హాహాకారంబులు సేయుచుండఁ బ్రాణంబులు దేహంబును విడిచినవిధం బొకకవివర్యుఁడే మఱలనిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

సీ. నందినిబుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడు నీ
వన్న యేతెమ్ము కైలాసాద్రికడకు,
గరుడుని బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య
వడిసిద్ధతిక్క వైకుంఠమునకు,
హంసను బుత్తెంచె నజుఁడు నీకడకు ను
భయకులమిత్త్రి రా బ్రహ్మసభకు
నైరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డివ్విధు
దివమున కేతెమ్ము తిక్కయోధ

గీ. యనుచు వేలువేల నర్థితోఁ బిలువంగ
వారు వీరు గూడ వచ్చివచ్చి
దివ్యయోగి యైన తిక్కనామాత్యుఁడు
సూర్యమండలంబుఁ జొచ్చిపోయె"

—ఆంధ్రుల చరిత్రము మధ్యయుగము.

రణతిక్కనభార్య భర్తృమరణమును విని సహగమనము సేయు టకై పోలికలని కేతెంచెనఁట! కాని యాశవసమూహములో భర్త శిరము కనఁబడ లేదఁట. నేను పతివ్రత నైతినేని నాభర్తశిరము పైకెగిరి నాకగుపడుఁగాక యని యావీరపత్ని పలుక నాతనిశిర మట్లే యెగిరెనఁట. సమస్తబంధుజన సమక్షమున నాశిరముతోఁ గూడ నామె సహగమన మొనర్చెనఁట. ఈ యంశ మీక్రిందిచాటుధారలో సూచింపఁ బడినది.

ఉ. శ్రీలలరార శత్రువులఁ జెండితి వార్యులు మంత్రివర్య లా
ర్వేలఖునుల్ సహించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చి రో
లాలితశౌర్య ధైర్యజయలక్ష్మిప్రియంబున నిన్వరించె నీ
లీలలు పెచ్చఁ దిక్కనికళేబరమా! యిఁక నిల్చియాడుమా!

ఈరణతిక్కనపైని చాటుధార లనేకములున్నవి రెండు పద్యము లను మాత్రి మాక్రింద(బొందుపఱచుచున్నా(డను.

ఉ. ఏమి తపంబుచేసి పరమేశ్వరు నేరిటఁ బూజ చేసిరో
రామునితల్లియుం బరశురామునితల్లియు భీముతల్లియుఁ
గాముని కన్నతల్లియును గంజదళాక్షు ననుంగుఁదల్లియుఁ
శ్రీమహితప్రతాపుఁ డగు సిద్ధనతిక్కన కన్నతల్లియున్.

సీ. వీరవివాదంబు వేదనినాదంబు
పాయక యేప్రొద్దు మ్రోయుచుండు
భూసురప్రకరంబు నేసఁచల్లంగఁ
బాయక కెవ్విరెయి ఁటుంబములు బ్రదుకు
బ్రాహ్మణావళికి ధారలుపోసిన జలంబు
సతతంబు ముంగిట జాలువాఱు
రిపుల కోసఁగిన పత్రికలపుత్రికలను
బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుండ్రు

గీ. మానఘనుఁ డైన తిక్కనమంత్రి యింట
మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రి యింట
మహిత యశుఁ డైన తిక్కనమంత్రి యింట
మంత్రిమణి యైనతిక్కనమంత్రి యింట.

కాటంరాజు పశువులను మేపుకొని పుల్లరియేల యివ్వనవిరోనో ఆంధ్రుల చరిత్రమున(జెప్పలేము. ఆకారణమును గొంద ఱిట్లు చెప్పు చున్నారు మనుమసిద్ధిమహారాజుయొక్క యింపుడుకత్తె పెంచు చున్న చిలుక పంజరమునుండి తప్పించుకొని పోయి యాదవుల పశు వులు మేయుచున్న యడవికేగి మనుష్యభాషణములఁ బల్కుచుండ నా పశువులు చెదరిపోయి మేఁతను మానివేసినవఁట. అందుపై నా పసుల కాపరులా చిలుకను జంపివేసిరఁట. అందుమీఁద సిద్ధిరాజు మను.

ష్కులా కాపరులను వారి పశువులను గొంతయల్లరి చేసిరఁట! అది కారణముగాఁ గాటంరాజు పుల్లరి నీయక రణమునకు దిగెనని చెప్పుదురు.

మనుమసిద్ధి నిర్యాణము:

ఈయుద్ధము శా. శ. ౧౧౮౦ కాళయుక్తి సంవత్సర కార్తిక శుద్ధ పంచమీ గురువారమునాఁడు జరిగినదని యొక శిలాశాసనమందున్నది. (నె. శా. సం. ౫౨౮ పుట) కాని యది నమ్మదగినదే కాదు. దీని నెవ్వరో కొండయ్యకొడుకు కామయ్య వ్రాయించినది. ఎప్పుడు వ్రాయించినో తెలియదు. ఇందసందర్భములైన విషయములు పెక్కులున్నవి. చోడతిక్కరాజు శాసనమును బట్టి శా. శ. ౧౧౮౨ వఱకు సిద్ధయ తిక్కన జీవించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. కావున నీశాసనము సరియైనదని తలఁపరాదు. కాళయుక్తి శా. శ. ౧౧౮౦ కాదు ౧౧౯౦ అయినది. ఈయుద్ధము జరిగిన కొలఁది దినములకే మనుమసిద్ధి చనిపోయెనందురు. శకసంవత్సరములు సరిగా లేకున్నను, ఈశాసనమును బట్టియు, తిక్కననిర్యాణమును దెలుపు "అంబరశశిరవి" అను పద్యము ననుసరించియుఁ గాళయుక్తికిని ఖడ్గతిక్కన మనుమసిద్ధుల నిర్యాణమునకును సంబంధ మున్నదని తోఁచుచున్నది. ఆపద్యమందలి తిక్కయజ్వ "తిక్కయోధ" యేమో! కొల్లూరు శాసనమునకు (శా. శ. ౧౧౮౯) దరువాత మనుమసిద్ధి శాసనములు గనుపట్టుటలేదు. ఇతఁడు కాళయుక్తి సంవత్సరముననే చనిపోయెనేమో! అట్లయినచో దండ్రి చనిపోయిన యయిదారు సంవత్సరములలోనే యితఁడు కాలధర్మమొందెనని తలంపవలసి యున్నది. అపత్తములోఁ దిక్కనామాత్యుఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును, శా. శ. ౧౧౮౫-౧౧౯౦ నడుమ రచియించి యుండునని నిశ్చయింపవలసి యున్నది.

మనుమసిద్ధికిఁ దరువాత నాతనివంశమును దెలుపుశాసనమొకటి కలదు (ఆం. సా. ప. సం. ౧౭ పు. ౨౨౩). ఆశాసన మిది.

"శుభమస్తు శ్రీవత్సాంకసుభలాంఛనో విజయతే దేవః పురాణో హరి స్తన్నాభే స్సరసీరుహోదరజని ర్విశ్వం విధాతా సృజత్। తస్మి న్నూర్వసుధాంశువంశజననా భూపా స్సశాసు ర్భువం। తేషు ఖ్యాత కథావశేషమయితాం యాతేషు మన్వాదిషు ॥౧॥ జాతో విక్రమసింహపట్టణపతి స్సిద్ధక్షితీశ స్తతో భావ్యద్వంశపయోధిసీతకిరణో విశ్వంభరా మన్వభూత్। తత్పుత్ర స్తదనంతరం మనుభో మన్మసిద్ధభూవల్లభః ప్రౌఢౌదార్యవినాజితామర మహీజాతో సిప దుర్భూతలం ॥౨॥ తస్యా స్తనయా స్త్రయః ప్రథమజ స్సిద్ధక్షమానాయకః పశ్చా దావిరభూ త్పురార్ధ్వజధన శ్రీనల్లసిద్ధో నృపః। గోపీనాథ... పతి స్తత్సమసంజాత స్తితిర్భ్యాభు... విఖ్యాతకృపాణఖండితరిపు ర్స్మో పాలదోర్గ స్తతః ॥౩॥ నల్లసిద్ధిక్షమానాథో తేషా మ్మధ్యమజన్మనః। వంశమండనమాణిక్యైః ప్రాపూతం సుతపంచకం ॥౪॥ యేన దానగుణాఢ్యైశ్చ శౌర్యోత్సేక శాలినా। స్వకృత్యం సురభూజానాం పాండవానాం చ పంచకం ॥౫॥ తత్రాగ్రజస్సుతో మన్మగండగోపాళ భూపతిః ప్రతాపరుద్ర భూపస్య ప్రసాదార్జిత వైభవః॥౬॥ స్వస్తిచరణసరోరుహవిహితవిలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిలపృథివీశ్వర కారితకావేరితీర కరికాలకులరత్నప్రదీప అపరిమితప్రతాప సతతసమభ్యర్చిత లక్ష్మీశ్వర ఒఱయూరిపురవరాధీశ్వర కాంచీపుర త్రిపురత్రినేత్ర కాశ్యపగోత్ర అతివిషయహయారూఢ ప్రౌఢరేఖారేవంత విజయలక్ష్మీకాంత అతిచతురకామినీజనజయంత వితరణ వినోద విక్రమాదిత్య తేంకణాదిత్య అరిబలతిమిరమార్తాండ జగదొబ్బగండ గర్వితారాతిక్షుద్రకులిశధర శరణాగతవజ్రపంజర దాయాదిమండలికుధీశపట్టపరిభురట్ట కీర్తినారాయణ పృథివీశ్వరశిరః కందుకక్రీడా వినోద నిత్యసత్యప్రదాత సేవణకటక వేణుకటకసదాసపావకోపమాన

రాంబోనిధాన ద్రివిళబలవార్ధిపరిశోషణ బడబానల రాయగండ
ాల విహితా హితమానభంగ రాజవేశ్యాభుజంగ నామాదిసమస్త
సహితం శ్రీమన్మహామండళేశ్వర బుజబళశరీమనుమగండగోపాల
చోడమహారాజులు స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౧౮౧ అగు నేంటి
లంబిసంవత్సర చైత్రశు ౧౫ సో। నాంటిసోమగ్రహణకాలము
కుతల్లిడందుల కనంతభోగ్యర్ఘముగానుకొట్యదొన శ్రీచన్నకేశవ
తిరునాళ్ళకై పదుమూావరగండసిద్ధపురములోన పెట్టిన ఇరవయి
ఆలిసేను లెఖాను........"

ఈశాసవమునందలి బిరుదులు, తిక్కనసోమయాజికిఁ బ్రభువైన
సిద్ధికిఁ దండ్రియగు చోడతిక్కరాజు వనుటకు సంశయింపనక్క
. వృధివీశ్వరశిరః కందుకాక్రిడబిరుదము తిక్కరాజునకుఁ దక్క
ెవరికి నన్వయింపదు.

"పృధ్వీశన రేంద్రమస్తకము నేడ్తెఁ గందుకకేళి సల్పెఁడే."
యగండగోపాలు"
దుర్జయులగు దాయాదనృపతుల ననిలోనబఱవఁడే యాగ్రహ

—నిర్వచనోత్తరరామాయణము.

"...లిమిచేఁ బృధ్వీశులతలందుఁబ్రించి సేవణ। కటకసామంతులగర్వ
మడఁచి, ద్రివిడమండలికులందఱఁ దక్కసేలె"

—దశకుమారచరిత్రము

చోడతిక్కరాజును వర్ణించుసందర్భమున రచించిన యీపద్య
ని భావములనే యీశాసనమునందు "దాయాదమండలిక...
ట్ట పృధ్వీశ్వరశిరః కందుకక్రీడావినోద, సేవణకటకవేణుక
వసావకోపమాన ద్రివిళబలవార్ధి పరిశోషణబడబానల రాయ

గండగోపాల" అను వాక్యములలో నుదాహరించియున్నాఁడు. ఈ శాసనములోని తిక్కరాజు, పైని చెప్పఁబడిన చోడతిక్కరాజు నాతని తనయుఁడైన మనుమసిద్ధి నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. మనుమసిద్ధికిఁ దిక్క నల్లసిద్ధి, యిఁక నొకఁడు (పేరున్న భాగము శిథిలమైనది.) అను కుమారులు. ఈ తిక్కరాజును ఇమ్మడి తిక్కరాజనియు, ఇమ్మడి కాలత్తి దేవుఁడనియు బిలచెదరు. ఈతని శాసనమొకటి శ ౧౨౦౧ (నె. శా. సం పుట ౪౧౭) లోఁ గన్పడుచున్నది మనుమసిద్ధి రెండవ కుమారుఁడైన నల్లసిద్ధి కైదుగురు కుమారులు ఇందు నాలవ వాఁడైన మనుమగండగోపాలుఁడీ శాసనదాత. మనుమగోపాలనామధారులు పెక్కురున్నారు (నెల్లూరుశాసన సంపుట ముచూడుఁడు.) కాని వారికిని వీరికిని సంబంధము లేదు. ఈ మనుమగోపాలుఁడు కాకతీయ ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రునకు సామంతుఁడై కొట్యదొన (కొణిదెన) ప్రాంతమునకుఁ బరిపాలకుఁడైనట్లు శాసనముల వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ శాసనము నందలి బిరుదములు వంశక్రమముగా వచ్చినవి.

భుజబల మనుమసిద్ధరను పేరునఁ గొన్ని శాసనములు శ ౧౧౬౧-౧౧౭౧ సంవత్సరములలో నున్నవి కాని యాతఁడు, రాజు కొడుకగు మనుమసిద్ధి కాఁడు. మొత్తముమీఁద నీనెల్లూరు చరిత్రమును, శాసనవాఙ్మయములను సమన్వయము చేయుచు వలసిన యావశ్యకత యెంతయేని కలదు. అందులకిది స్థానము ఇదివఱకే ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగఁ గొంత గ్రంథమును వ్రాసి చారిత్రమును బెంచవలసివచ్చినది. ఇంతకంటె నధికముగ వ్రాయుట యప్రస్తుతమగునని యెంచి తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

గంభీ
గోపా
పరీక్ష
దేవ
హేవ
సంద్ర
దేవర
పు

మను
ర లేద
వ ఉ

మ

ముల
పరిష
బళ్ళనద